

**ALEMDAR VE İKDAM GAZETELERİ
VE MİLLİ MÜCADELE**

Sezer MARALLI

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2021

ALEMDAR VE İKDAM GAZETELERİ VE MİLLİ MÜCADELE

Sezer MARALLI

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir, 2021

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sezer MARALLİ tarafından hazırlanan İkdam ve Alemdar Gazeteleri ve Milli Mücadele başlıklı bu çalışma 27.01.2021 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Üye Prof. Dr. Fahri YETİM

(Danışman)

Üye Dr. Öğr. Üyesi Murat BURGAÇ

ONAY

.../.../20...

Prof. Dr. Mesut Erşan

Enstitü Müdürü

...../...../.....

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Sezer MARALLI

ÖZET

ALEMDAR VE İKDAM GAZETELERİ VE MİLLİ MÜCADELE

MARALLI, Sezer

Yüksek Lisans-2021

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fahri YETİM

Osmanlı Devleti'nde basın 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren gelişmeye başlamış ve devlet yıkılana kadar önemli bir kitle iletişim aracı olarak varlığını sürdürmüştür. Basın, hem iktidar çevreleri hem de muhalefet tarafından yoğun olarak kullanılmıştır. Basın, toplumu önemli ölçüde yönlendirebilmesi sebebiyle de birçok kez iktidar tarafından sansüre tabi tutulmuştur. Bu şekilde kontrol altında tutulmak istenmiştir. Basın, Osmanlı Devleti'nin son yıllarını kapsayan: Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele süreçlerinde de aktif olarak kullanılmıştır. Özellikle Milli Mücadele basını büyük ölçüde iki kutuplu olmasıyla ayrı bir öneme sahiptir. İstanbul basını ciddi derecede sansür ve baskılar sebebiyle İstanbul Hükümeti'nin talimatlarının pek dışına çıkamazken, Anadolu basını daha özgür bir profil çizmiştir.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesini imzalayarak yenik bir şekilde çıkmıştır. İtilaf Devletleri de savaş öncesi yaptıkları gizli antlaşmalara göre mütarekeyi kullanarak Osmanlı Devleti'ni kontrol ve işgal etmeye başlamışlardır. İtilaf Devletleri'nin katı ve yıkıcı politikaları da Anadolu'da Milli Mücadele'nin başlamasına sebep olmuştur. Yaklaşık dört yıl devam eden Milli Mücadele döneminde hem İstanbul hem de Ankara Hükümetleri basını aktif bir şekilde kullanmaya çalışmışlardır. İkdam ve Alemdar gazeteleri de kendi zaviyeleri üzerinden gelişmeleri kamuoyuna aktarmışlardır.

Milli Mücadele döneminin birbirinden farklı yayın politikaları ve görüşlere sahip olan Alemdar ve İkdam gazeteleri üzerinden incelenmesi çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. İki gazetenin Milli Mücadele süresince birbirleriyle uyuşan ve çelişen noktalarına dikkat çekilmeye çalışılarak, yaşanan gelişmelere yaklaşımları, bakış açıları ortaya konmuştur. Bu bağlamda İkdam ve Alemdar gazetelerinin Milli Mücadele sürecindeki tutumları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Alemdar, İkdam, Basın, Milli Mücadele.

ABSTRACT

ALEMDAR AND IKDAM NEWSPAPERS AND TURKISH WAR OF INDEPENDENCE

MARALLI, Sezer

Master's Degree-2021

Department of History

History Of The Republic Of Turkey

Advisor: Prof. Dr. Fahri YETİM

In the Ottoman Empire, The press began to develop from the first half of the nineteenth century and continued to exist as an important mass media until the state was destroyed. The press has been used extensively by both ruling circles and the opposition. Due to the fact that the press can significantly guide society, it has also been subject to censorship by the government many times. In this way, it was desired to be kept under control. The press was also actively used in the First World War and Turkish War of Independence processes covering the last years of the Ottoman Empire. Especially Turkish War of Independence Press has a separate importance due to its largely two-way nature. While the Istanbul Press could not go far beyond the instructions of the Istanbul government due to serious censorship and pressure, the Anatolian press drew a freer profile.

The Ottoman Empire succumbed to the First World War by signing the armistice of Mondros. The Entente States also began to control and occupy the Ottoman state using the armistice in accordance with the secret treaties they made before the war. The strict and destructive policies of the Entente States also led to the start of Turkish War of Independence in Anatolia. During the period of Turkish War of Independence, which lasted for about four years, both the governments of Istanbul and Ankara tried to use the press actively. İkdám and Alemdar newspapers also conveyed developments to the society through their perspectives.

Examining the period of Turkish War of Independence through Alemdar and İkdám newspapers, which have different publication policies and views, is the basis of our work. During Turkish War of Independence, two newspapers tried to draw attention to the points that match and contradict each other, and their perspectives on the developments were revealed. In this context, the attitudes of İkdám and Alemdar newspapers in the Turkish War of Independence process were evaluated.

Key Words: Alemdar, İkdám, Press, Turkish War of Independence.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER	x
EKLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiv
ÖN SÖZ	xv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

TÜRK BASINI VE MİLLİ MÜCADELE

1.1. Türk Basınının Kısa Tarihi Gelişimi	8
1.2. Milli Mücadele Basını	16
1.3. İkdam Gazetesi	19
1.4. Alemdar Gazetesi	21

2. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE’NİN SİYASİ VE ASKERİ CEPHESİ

2.1. Mondros Mütarekesi ve Basındaki Yansımaları	23
2.2. Paris Barış Konferansı ve İzmir’in İşgali	43
2.3. Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a Çıkışı	69
2.4. Kongreler Dönemi	78
2.5. İstanbul’un İşgali	97
2.6. T.B.M.M. ’nin Açılışı	102
2.7. Ankara’da Meclisin Açılması Karşısında İç İsyanlar	107
2.8. Sevr Süreci	119

2.9. Muharebeler ve Sonuçları	129
-------------------------------------	-----

3. BÖLÜM

DİPLOMATİK GELİŞMELER

3.1. Mudanya Mütarekesi	153
3.2. Lozan Konferansı	157
SONUÇ	185
KAYNAKÇA.....	191
EKLER	208

EKLER LİSTESİ

- EK 1:** İkdam gazetesinin 3 Kasım 1918 “Hükümet-i Seniyye ile Düvel-i Mu’telife Mütarekenamesinin Metni Resmîyesi” başlıklı haberi..... 207
- EK 2:** Vakit gazetesinin 3 Kasım 1918, “Mütarekenamenin Resmî Metni – Dahili İşlerimize Müdahale ve Hakimiyet-i Milliyemize Tecavüz Yok” başlıklı haberi ... 208
- EK 3:** İkdam gazetesinin 4 Kasım 1918, “Üç Paşa Daha Kaçtı” başlıklı haberi 209
- EK 4:** İkdam gazetesinin 24 Mayıs 1919 “Yüz Bin Müslüman Sultanahmet Meydanı’nda Muazzam Bir Miting Akd Eyledi” başlıklı haberi 210
- EK 5:** Refi Cevat Bey’in Alemdar gazetesindeki 2 Ağustos 1919 “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey” başlıklı yazısı 211
- EK 6:** Alemdar gazetesinin 8 Ekim 1919 “Kuva-yı Milliye - Hükümet” başlıklı yazısı..... 212
- EK 7:** Alemdar gazetesinin 19 Mart 1920 “Mustafa Kemal İsyani - ilk günler” başlıklı yazısı 213
- EK 8:** Alemdar gazetesinde Anadolu isyanına karşı 11 Nisan 1920’de çıkan Fetva-yı Şerife ve Suret-i Hattı Hümayun 214
- EK 9:** İkdam gazetesinde Anadolu isyanına karşı 11 Nisan 1920’de çıkan Fetva-yı Şerife ve Suret-i Hattı Hümayun 215
- EK 10:** Alemdar gazetesinin 1 Nisan 1921 “Kuva-yı Milliye’nin Muzafferane Müdafaası İnkişaf Ediyor” başlıklı haberi 216
- EK 11:** Alemdar gazetesinin 4 Nisan 1921 “İkinci İnönü Zaferi – Ordu Türk Namusunu Yine Kurtardı” başlıklı haberi 217
- EK 12:** Alemdar gazetesinin 17 Eylül 1921 “Kuva-yı Milliye Başkumandanının Beyannamesi” başlıklı haberi 218
- EK 13:** Alemdar gazetesinin 21 Eylül 1921 “Sakarya’yı Geçerken” başlıklı haberi 219

EK 14: İkdam gazetesinin 25 Temmuz 1923 En Nihayet Azm-ı Milletimiz Sayesinde Şerefli ve Parlak Bir Sulh Devresine Dahil Olduk. Dün Akşam Şark Sulhu Muahedenamesi İmza Edildi” başlıklı haberi	220
EK 15: Mustafa Kemal Paşa’nın ordudan istifasını bildiren tamim	221
EK 16: Saltanatın kaldırılmasıyla beraber tüm yetkilerin artık T.B.M.M.’de toplandığını ve halifenin de meclis tarafından seçileceğini gösterir belgeler	222
EK 17: Lozan Konferans'ında cereyan etmekte olan müzakereler hakkında Meclisin aydınlatılması isteğine dair Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet Bey tarafından verilen önerge	226

KISALTMALAR

A.B.D	: Amerika Birleşik Devletleri
BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
B.M.M.	: Büyük Millet Meclisi
Çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Gnkur	: Genel Kurmay
G.C.Z.	: Gizli Celse Zabıtları
HR. SYS.	: Hariciye Nezareti Siyasi Kalemi
HR. TO.	: Hariciye Nezareti Tercüme Odası
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
İ.B.B.	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
ODTÜ	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TİTE	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
Z.C.	: Zabıt Ceridesi

ÖN SÖZ

Birinci Dünya Savaşı, savaşın geçtiği coğrafyalar, savaşın tarafları ve dolaylı etkilenen tarafların tamamı için büyük bir yıkım olmuştur. Fakat İttifak Devletleri mağlup olmaları sebebiyle doğal olarak daha ağır sonuçlara tabi tutulmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri Türk tarihi özelinde düşünülecek olursa da Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve tarihe karışmasının zeminin oluşması açısından büyük öneme sahiptir. İtilaf Devletleri savaşın galibi konumunda olmaları münasebetiyle tüm imkanlarını kullanarak Osmanlı Devleti'ni bölmüş ve işgal etmişlerdir. Doğal olarak işgallere karşı da bir direnç oluşmuştur. İşte bu direnç Anadolu'da Milli Mücadele'yi başlatmış ve yaklaşık dört yıl sürecek olan olaylar silsilesi böyle ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızın temeli Milli Mücadele süresince İstanbul ve Anadolu Hükümetleri ile İtilaf Devletleri arasındaki ilişkinin İkdam ve Alemdar gazetelerine yansımaları ve bu yansımaların karşılaştırılmaları üzerine kurulmuştur. İkdam ve Alemdar gazeteleri birbirlerinden yayın politikası, bakış açısı, etik değerler vb. unsurlar açısından oldukça farklı bir profil çizmektedirler. Bu farkların ortaya çıkarılması ve oturmuş bazı ön kabullerin değiştirilebilmesi açısından bu çalışmada önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

İkdam gazetesi Alemdar'a nazaran sabit bir çizgide yayınlarını yapmıştır. Alemdar gazetesi ise yaşanan gelişmelere göre sert geçişler yaşamıştır. Bu sebeple incelememizi sürdürürken Alemdar gazetesinden süreci takip etmek daha ilginç bir hal almıştır. Fakat elimizdeki Alemdar gazetesi sayıları Sakarya Muharebesi'nden kısa bir süre sonra tükenmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalarda gazetenin muhtelif sayılarını arşivinde bulduran Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Milli Kütüphane ve diğer kurumlarda da sayıların devamına ulaşamamıştır. Alemdar gazetesi Büyük Taarruz zamanı Eylül ayı içerisinde yayın hayatını noktalamıştır. Fakat sayılara ulaşamadığından çalışmanın sonraki kısmına İkdam gazetesi üzerinden devam edilmiştir.

Tez çalışmamız süresince tüm metni defalarca detaylı bir şekilde inceleyip, ilgisini ve desteğini sürekli hissettiren ve bana yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Fahri Yetim'e bu vesileyle teşekkür ederim. Ayrıca desteklerini esirgemeyip bana çeşitli yardımlarda bulunan meslektaşlarım; Onur Kır, Turgay Aymergen,

Hüseyin Yıldırım, Mustafa Anıl Leylek'e ve çalışmanın tamamını okuyup görüşlerini bildirip bana yol gösteren değerli hocalarım; Prof. Dr. Mesut Erşan, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kayıran, Dr. Öğr. Üyesi Murat Burgaç'a da teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın olduğu İttifak Bloğunda yer almıştır. Ancak İttifak Bloğunun 4 yıl süren mücadelenin sonlarına doğru savaşı kaybedeceği belli olmaya başlamıştır. Bu sebeple İttifak Bloğundaki devletler en az zararla savaştan ayrılacakları bir barış antlaşması yapabilmek için bir an önce mütareke yapmaya çalışmışlardır. Böylece Osmanlı Devleti de mütareke yapmak üzere harekete geçmiştir. Fakat İtilaf Devletleri en ağır hükümleri Osmanlı Devleti'ne uygulamaya çalışmışlardır. Zira savaşın 4 yıl kadar uzamasının müsebbibi olarak Osmanlı Devleti'ni görmüşlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti savaşa girerek yeni cephe açılmasına neden olmuştur. Ayrıca henüz savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşabilmek için gizli antlaşmalar dahi yapmışlardır. Böylece savaş sonucunda yapılacak olan mütarekenin toprak paylaşımını kolaylaştırmasını ve istenilen ölçüde bir barış antlaşmasının yapılmasının zeminini hazırlayabilmesini tasarlamışlardır.

Esasen Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin toprakları ve varlığıyla ilgili politikaları “*Şark Meselesi*” olarak ortaya çıkmıştır.¹ Gizli antlaşmalar ise geçen bir yüzyılda oluşan politik altyapının yansımasıdır.² Buradan da anlaşılmaktadır ki

¹ Salih Yılmaz, “Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Türkler ile Büyük Devletlerin Siyasetleri”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* (Mayıs 2014), No.11, s.15.

² İlk antlaşmanın zeminini Rusya hazırlamış, Fransızlar ve İngilizleri etki altında tutarak, Boğazlar ve İstanbul üzerinde bazı isteklerde bulunmuştur. Bunun üzerine imzalanmış İstanbul Antlaşması ile Boğazlar ve İstanbul'un Ruslara verilmesi söz konusu olmuştur. Daha sonra ise Londra'da Fransa, İtalya ve İngiltere arasında bir gizli antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin Asya'daki toprakları paylaşılmış, İtalyanlara ise Akdeniz bölgesinden bazı yerler verilmiştir. Rusların Boğazlar ve İstanbul üzerinde hakka sahip olması İngiliz ve Fransızların da kendi çıkarlarını kabul ettirme ihtiyaçlarını doğurmuştur. Bu açıdan bakıldığında Orta Doğu olarak adlandırdığımız bölgede önemli etkilere sebebiyet verecek olan Sykes-Picot antlaşması imza edilmiştir. Antlaşmaya Rusya'da dahil olmuş ve Osmanlı'nın doğu vilayetlerinden bazılarının kendine bırakılması şartı ile Sykes-Picot'u tanımıştır. Sykes-Picot antlaşmasının temel nedenlerinden bir tanesi de Rusların güneye inmesinin ve petrol kaynaklarına hakim olmasının önünü kesmektir. Ayrıca bu antlaşmanın temelinde bir Arap devletinin kurulması ilkesi de yatmaktadır. İtalya'ya antlaşmada yer verilmediği gibi antlaşma İtalya'dan gizli de tutulmuştur. Ancak daha sonra Fransa, Rusya ve İngiltere arasında yaşanan mektup alışverişi sayesinde İtalya durumdan haberdar olabilmıştır. Bu durum üzerine İtalya kendisine Londra'da Üçlü İtilafa girmesi için teklif edilmiş bölgeleri istemiştir. Diğer İtilaf Devletleri ise Londra Antlaşması gereğince İtalya'nın ittifak devletlerinin tamamına savaş ilan etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Böylece İtalya tüm İttifak Devletlerine savaş ilan etmiş ve Rusya'nın da zayıflamasının etkisiyle yeni bir gizli antlaşma oluşturulması isteğiyle İtilaf Bloğuna baskıda bulunmaya başlamıştır. İtalya'nın baskıları netice vermiş Rusya'nın da önemini yitirmesi yeni bir süreci beraberinde getirmiştir. Fransa'da toplanan İtalyan, İngiliz ve Fransız temsilciler yeni bir antlaşmanın hazırlanması için çalışmalarına başlamışlardır. Bu toplantılara Ruslar davet edilmemiş ve Ruslardan gizli tutulması sağlanmaya çalışılmıştır. Fakat Ruslar toplantılardan haberdar olmuşlardır. Ancak büyük bir kriz içerisinde olduklarından herhangi bir etkileri olamamıştır. Üç müttefik ülke arasında gerçekleşen bu toplantıların neticesinde de Saint Jean de Maurienne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın hükümlerine göre İtalya'ya Antalya, İzmir verilmiş ve Konya'ya kadar da bir nüfuz bölgesi

paylaşma senaryosu çok önceden oluşturulmuş, savaş sırasında zemini hazırlanmış, savaş sonrasında ise mütareke ile beraber artık gün yüzüne çıkmıştır.³

Savaşın sonlarına doğru Avrupa’da gittikçe düzen ve asayiş bozulmaya başlamıştır. Bu durum belli değişiklikleri ve savaş karşıtı söylemleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda savaş öncesi Avrupa sistemine bakıldığı takdirde güç dengesinin çok taraflı diplomatik bir denge sistemine dayalı olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nın bu düzen üzerinde önemli etkileri olmuştur. Devletler ve özellikle kamuoyları savaşı önemli ölçüde yıkıcı bulmaya başlamışlardır. Bunun en büyük sebebi uzun yıllar hızlı bir şekilde tüm devletlerin silahlanması ve bu silahların eskiye nazaran daha yıkıcı etkileri olmasıdır. Ayrıca eski savaş düzeni yerini siper savaşlarına ve salgın hastalıklarla geçen uzun bekleyişlere bırakmıştır.⁴ Savaşın yaklaşık olarak 4 yıl sürmesi de önemli bir etken olmuştur.

Savaşın getirdiği büyük sorunlardan bunalan insanlar arasında savaş karşıtlığı artık oldukça önemli bir boyuta ulaşmıştır. Almanya’da bürokrasi ve halk arasında savaşın sona erdirilmesi yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu durum üzerine İmparator II. Wilhelm çıkan isyanlar ve ayaklanmalar neticesinde istifa ederek çekilmek zorunda kalmıştır. Daha sonra cumhuriyet ilan edilmiş ve önce Ekim’de mütareke protokolü ardından Kasım’da mütareke imzalanmıştır. Avusturya’da ise çeşitli etnik ayaklanmalar başlamış milliyetçilik hızla ön plana çıkmıştır. Bunun üzerine önce A.B.D. Başkanı W.Wilson’a başvurulmuşsa da müzakerelerin gecikmesi üzerine bizzat İtalya’ya başvurularak Kasım’da mütareke imzalanmıştır.⁵ Mütarekenin

tanınmıştır. İngiltere esasen İzmir’i İtalyanlara verme taraftarı değildir. Ancak şu an için Yunanistan’ın savaşa katılması ve Venizelos’un iktidarı ele almasına kadar duruma müdahale etmeme kararıyla hareket etmiştir. Yine de antlaşmaya her ne kadar Rusya artık önemli bir müttefik olarak görülüyor olsa da Rusya’nın razı olması gerektiği ibaresi de eklenmiştir. Bunun sebebi aslında ince bir diplomatik manevraya dayanmaktadır. Rusya’nın savaştan çekilmesi sonrasında Yunanistan’ın savaşa dahil olmasıyla birlikte İngiltere bu şarta dayanarak antlaşmayı geçersiz saymış ve İzmir Yunanistan’a verilmiştir. Sonraki süreçte Rusya’da Bolşevikler iktidarı ele geçirince gizli antlaşmaların hepsini açık ederek kamuoyuna sunmuşlardır., Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar I*, MEB. Basımevi, Ankara, 1977, s.158., İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu Sykes Picot Antlaşması,” *Jasss Studies* (Ekim 2015), No.38, s.243., Sayim Türkman, “Birinci Dünya Harbi’nde Gizli Anlaşmalar ve Osmanlı Devleti’nin Orta Doğu’dan Tasfiye Süreci”, *Yeni Türkiye (Ocak 2017)*, No.93, s.442., Fahri Belen, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s.338., Belen, *20. Yüzyılda*, s.339.

³ Necati Fahri Taş, “Mondros Mütarekesi Sonrasında Anadolu’nun Görünümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1997)*, Cilt XIII, No.39, s.729.

⁴ Emre Ozan, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Akademik Bakış (Haziran 2014)*, Cilt. XIV, No.7, s.198.

⁵ Belen, *20. Yüzyılda*, s.440.

imza edilmesinin ardından İmparator Karl da tahttan çekilmiştir.⁶ Ancak her iki devletten de önce Bulgarlar 1918 Eylül ayında mütareke imzalamışlardır. Savaş süresince zaten Almanya ve İngiltere üzerinden iki kutuplu bir ayrılma söz konusu olmuştur. Bulgaristan da Almanya'nın etkisi ile savaşa dahil olmuş, savaşın kaybedileceğinin belirtileri ile beraber de savaştan çekilmiştir.⁷ Ancak Osmanlı Devleti için bu şekilde bir durum ortaya çıkmış değildir. Çok büyük yoksulluklar ve zorluklar çekilmesine rağmen halk nezdinde ciddi ayaklanmalar veya tepkiler yaşanmamıştır. Bu dönemde Talat Paşa henüz sadarettayken kabine içerisinde savaşın devam ettirilmesi veya barış istenmesi tartışmaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Müttefiklerinin de savaşı sürdüremeyeceğinin anlaşılması Osmanlı Devleti için de savaştan çekilme vaktinin geldiğine işaret olmuştur. Sonrasında İtilaf Devletleri ile bir mütareke üzerinde uzlaşma sağlanabilmesi için faaliyetlere girişilmiştir. İngilizlere başvurulması düşüncesi ile hareket eden Talat Paşa bu konu için Rahmi Bey'i görevlendirmeyi uygun görmüştür.⁸ Bu görevlendirmenin sebebi Rahmi Bey'in İngiliz tutsaklara iyi davranması neticesiyle kendisine sempati duyulmasıdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Atina'daki İngiltere temsilcisine kadar gitmesine rağmen mütareke yapılamamıştır. Ardından İspanya'ya aracı olması için başvurulmuşsa da bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır.

Sultan Reşat'ın ölümünden kısa süre sonra Talat Paşa istifasını sunmuş ve Ahmet İzzet Paşa yeni kabineyi 14 Ekim'de kurmuştur.⁹ Bu yeni kabine savaşın sona erdirilmesi için çalışmalara başlamıştır. Ahmet İzzet Paşa mütareke ve barış için Wilson ilkelerine dayanarak hareket etmeyi uygun görmüştür. Ancak yeni kabinenin çabaları da bir süre sonuç vermemiştir. İngilizler, Atina elçilerinden Osmanlı Devleti'nin mütareke için başvurduğunu öğrenmeleriyle birlikte bu konuda öncü olup istedikleri şekilde bir metin hazırlanması için harekete geçmişlerdir. Büyükkada'da tutuklu olan General Townshend'in da aracı olmak istemesi süreci hızlandırmıştır.¹⁰

Tüm bu gelişmeler neticesinde Akdeniz Filosu Komutanı Arthur Calthorpe Osmanlı Devleti'ne mütareke için görevlendirildiğini ve görüşmeler için delegelerin

⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.18.

⁷ Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basımına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşından Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi (Nisan 2015)*, Cilt. I, No.10, s.53.

⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.17.

⁹ Zeki Sarihan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986, s.15.

¹⁰ Cemal Kemal, "Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (Haziran 2010), Cilt XII, No.46, s.369.

gönderilmesi hususunda haber göndermiştir. Osmanlı Devleti de mütarekenin imza edilebilmesi için Rauf Bey başkanlığında bir heyeti Mondros Limanına göndermiştir. Heyetin Mondros'a ulaşmasıyla birlikte Agememnon Zırhlısı'nda görüşmeler yapılmış ve mütareke imzalanmıştır.¹¹

Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesi sonrasında ateşkes hükümlerine dayanarak İtilaf Devletleri belli teşebbüslerde bulunmaya başlamışlardır. Esasen bu teşebbüslerin altyapısı da gizli antlaşmalarla atılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu antlaşmalar ile parça parça paylaşılmış hatta üzerinde yeni devletler kurulması dahi düşünülmüştür. Bu noktadan hareketle tüm isteklerini sırasıyla gerçekleştirmeye çalışacak olan İtilaf Devletleri karşılarında yenik, güçsüz ve her şeyi kabullenmiş bir millet bulmayı beklemişlerdir. Uzun yıllar süren harpten çıkmış ve bütün gücünü yitirmiş olduğuna inandıkları Osmanlı Devleti'ni de istediklerini gibi şekillendirebileceklerine inanmışlardır. Ancak Mondros Mütarekesi'nin ne anlama geldiğini ve sonuçlarının nereye varabileceğini görebilenler yaklaşan felaketi anlamakta gecikmemişlerdir.¹² Nitekim haklı oldukları İtilaf Devletlerinin işgalleri ve eylemleri ile ortaya çıkmaya başlamıştır. 13 Kasım'da İtilaf Devletleri donanmalarının İstanbul'a girmesi de sürecin nasıl işleyeceğine gözler önüne seren en bariz durum olmuştur.¹³

Mütarekenin hükümlerinin uygulanması hususunda bazı komutanlar ve mülki amirler gönülsüz hareket etmişlerdir. Bu durum üzerine bir direniş altyapısının oluşacağı korkusuyla İtilaf Devletleri İstanbul Hükümetine baskı yapmaya başlamışlardır. Sonraki süreçte mütarekenin sert bir şekilde uygulanması ve çeşitli durumlardan dolayı İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında ağır bir diplomatik hava husule gelmiştir. İtilaf Devletleri oluşabilecek direnişi bastırmak için her türlü eyleme çekinmeden başvurmuş, sorun çıkaracağını düşündükleri kişileri ise sürgüne göndererek imparatorluktan uzaklaştırma yolunu izlemişlerdir. Ayrıca İtilaf Devletleri isteklerinin yerine getirilmesi ve uygun gördükleri konularda İstanbul Hükümeti ve temsilcilerine nota¹⁴ vererek müdahale etmeyi uygun görmüşlerdir. Ancak İzmir'in

¹¹ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.15.

¹² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991, s.9.

¹³ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.24.

¹⁴ Nota ülkelerin başka ülkelerin yetkililerine önemli konularda temsilcileri vasıtasıyla verdikleri imzalı resmi belgedir. Sıradan, kolektif, özdeş ve sözlü türleri de vardır. Ülkeler bu şekilde isteklerini diplomatik temsilcileri aracılığıyla iletmektedirler., Faruk Sönmezoğlu, Beril Dedeoğlu,

Yunanlılar tarafından işgali tüm yurttan infial etkisi yaratmış ve birçok olayın başlangıcını oluşturmuştur. Bunun üzerine Anadolu içerisinde şiddetli karışıklıklar baş göstermeye başlamıştır. İzmir’de meydana gelen olayların ve işgalin başka bölgelerde olmasını engellemek için de çeşitli faaliyetlerde bulunulmuş ve bu faaliyetler üzerine bölgesel örgütler bazında direnişler oluşmaya başlamıştır. İtilaf Devletleri ise mütarekeye dayanarak çeşitli bahanelerle bir Osmanlı topraklarını işgal etmişlerdir.

Birçok bölgede halkın sesinin yükselmeye başlaması ve art arda gelen işgaller İstanbul Hükümeti’ni korkutmuştur. Zira hükümet İtilaf Devletlerinin herhangi bir bahane ile yeni bir bölgeyi işgal etmesini istememekte ve kurtuluşu özellikle İngilizler ile iyi geçinmekte bulmaktadır. Ayrıca Karadeniz bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan olayların engellenmesi ve mütarekenin bazı hükümlerinin uygulanabilmesi için Mustafa Kemal Paşa görevlendirilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa Anadolu’ya çıkmasından itibaren mütareke hükümlerini yerine getirmekten çok milli birlik kurmak ve direniş başlatmak için çalışmaya başlamıştır. Zira mütareke özellikle ordu içerisinde Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere komutanlar tarafından kabul edilemez olarak görülmüş ve milli direnişin altyapısı kurulmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti İngilizlerin de baskısıyla Mustafa Kemal Paşa’yı geri döndürmeye çalışmıştır.¹⁵ Ancak Mustafa Kemal Paşa’nın geri dönmemesi ve Anadolu’da çeşitli faaliyetlere girişmesi süreci farklı yönde şekillendirmiş ve olayları büyütülmüştür.

Anadolu direnişinin yükselmesinin ardından tepkilerini sertleştiren İtilaf Devletleri mütareke hükümlerini daha yoğun uygulamaya çalışmış ve gereken durumlarda ultimat¹⁶ dahi vermekten çekinmemişlerdir. İtilaf Devletlerinin sert tavrının etkisiyle İstanbul Hükümeti Anadolu’da oluşmaya başlayan hareketleri bastırmak üzere pek çok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlere karşılık vatanın kurtuluşunun mutlak bir direnişle olacağını düşünenler Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde birleşmeye başlamışlardır.

Y. Gökalp Yıldız, D. Ülke Arıboğan, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.243.

¹⁵ BOA, HR. SYS., 2608/6, 08-06-1919.

¹⁶ Ültimat diplomatik bir tepki çeşididir. Bir devletin diplomatik bir şekilde başka bir devlete herhangi bir karşı koyma yahut farklı bir duruma mahal vermeksizin isteklerinin yerine getirilmesi isteğidir. Sert ve kesin bir dille yazılmaktadır. Ültimatı veren devletin istekleri yerine getirilmediği takdirde savaş durumunun gerçekleşeceğini taahhüt etmesi muhtemeldir.

Esasen Mustafa Kemal Paşa direnişini örgütlerken aynı zamanda tüm dünyaya işgallerin haksız olduğunu ve direnişin bu haksızlığa karşı bir mücadele olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Mücadele yer yer protesto şeklinde sürerken, sonrasında silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Ayrıca İtilaf Devletleri direniş hareketlerine karşılık hem işgalleri meşru göstermeye hem de halkı sindirmeye çalışmıştır. Bu gaye ile de İstanbul Hükümeti üzerinde yoğun bir baskı kurmaya devam etmişlerdir. Ancak yurdun her tarafında yapılan mitingler ve kongreler hem işgalleri haksız göstermiş hem de halkın direnişini arttırmış ve istiklale olan inancı güçlendirmiştir. Tüm bu gelişmelerin neticesinde bir istiklal mücadelesi başlamış ve Anadolu ile İstanbul arasında keskin hatlar oluşmuştur.

Osmanlı Devleti'nde kamuoyu oluşturma açısından gazetelerin kullanılması Tanzimat'tan beri oldukça önemli görülmüş ve Milli Mücadele'ye kadar birçok gazete çıkarılmıştır. Fakat basının belki de asıl öneminin ortaya çıktığı zaman dilimi Milli Mücadele sürecidir. Çünkü ülke büyük bir karmaşa içerisinde ve her iktidar halkın belli bir amaca yönlendirilmesi için basını aktif kullanmayı amaçlamıştır. Hem Ankara hem de İstanbul Hükümetleri kendilerine bağlı basın ağı oluşturmaya çalışmışlardır. İstanbul Hükümeti sansür uygulayarak basını belli bir noktada kontrol altında tutmak istemiştir. Fakat sansür büyük oranda İstanbul'da uygulanabilirken Anadolu'da durum böyle olmamıştır. Anadolu özellikle Ankara Hükümeti'ne bağlandıktan sonra süreç tamamen İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti aleyhine işlemeye başlamıştır. Fakat hem İstanbul Hükümeti hem de İtilaf Devletlerinin çabasıyla İstanbul basınının Anadolu'daki birçok gelişmeye ulaşmakta zorlandığı da görülmektedir. İstanbul basını önemli gelişmelerin pek çoğunu yabancı kaynaklardan sağladığı bilgilerle sayfalarına taşıyabilmiştir. Yani denilebilir ki Milli Mücadele cephede ve siyasi ortamda sürdüğü kadar basın üzerinden de sürmüştür. Çünkü basın kitleleri yönlendirebilmek için en güçlü silah olarak görülmüştür. Özellikle 20. yüzyılın başındaki imkanlar göz önüne alındığında basının kitleler üzerinde ne denli etkili olduğu daha net anlaşılmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin geldiği nokta ve araştırmamıza asıl konu olan Milli Mücadele dönemi birbirinden oldukça farklı bir profil çizen Alemdar ve İkdam gazeteleri özelinde yansıtılmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda takip edilen metot adı geçen iki gazetenin olaylara yaklaşımlarında birleşen ve ayrılan yönlerini ortaya çıkarmak üzerinedir. Gazetelerin tüm süreç boyunca gelişmelere gösterdikleri tepki ve değişimlerine odaklanılmıştır. İncelenen iki

gazetenin temsil ettiği değerler ve bu değerler üzerinden kamuoyunu yönlendirmeye alışmaları, İstanbul Hükümeti ve Anadolu'ya bakışları aktarılmaya çalışılmıştır. Gazetelere genel anlamda bakıldığında Alemdar, Milli Mücadele'ye muhalif konumda görülürken, İkdam destekleyici bir pozisyonda görülmüştür. İncelememizde bu düşünceye de yeni bir bakış açısı da getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; Türk basınının tarihi gelişimi ve Milli Mücadele'deki basın hayatı incelenmiş, İkdam ve Alemdar gazeteleri de genel anlamda tanıtılmıştır. Osmanlı Devleti'nde basının ortaya çıkışı, kamuoyu üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Basın, Osmanlı Devleti'nde oldukça dinamik bir unsur haline gelmiş ve toplumsal yaşamın bir parçası olmuştur. Bu bağlamda basın Milli Mücadele'de toplumun yönlendirilebilmesi için hem Ankara hem de İstanbul Hkmetlerince ciddi anlamda kullanılmıştır.

İkinci Blmde; Milli Mücadele yönündeki gelişmelerin İkdam ve Alemdar gazetelerine yansımalarına odaklanılmıştır. İlk olarak Mondros Mütarekesi ve etkileri ele alınmıştır. Sonrasında Paris Barış Konferansı ve Osmanlı toplumundaki beklenti yansıtılmaya çalışılmıştır. Takip eden bölümlerde İzmir'in işgali, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışıyla birlikte Milli Mücadele'nin safahatı ve Büyük Taarruza kadar olan gelişmeler aktarılmıştır. Bu blmde "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ıkışı", "Kongreler Dönemi" gibi başlıkların bir kısmında gazetelerin kullanımı sınırlı kalmıştır. Çünkü bu dönemi kapsayan sayılarda işlediğimiz konu başlıklarıyla ilgili gazetelerde çok fazla haber yapılmamıştır. Bu sebeple gazetelerin kullanımı sınırlı kalırken, gazetelerin neden bu konularda daha seyrek haber yaptığı incelenmeye çalışılmıştır.

nc Blmde ise Milli Mücadele sürecini sonlandıracak olan Mudanya Mütarekesi ve Lozan Barış Konferansı incelenmiştir. Bu blmde Alemdar gazetesinin sayılarının tükenmesi ve gazetenin yayın hayatının da sonlanması sebebiyle incelemeye İkdam gazetesi üzerinden devam edilmiştir. Ankara Hükümeti'nin izlediği siyasetin İkdam gazetesi üzerindeki etkileri ve gazetenin bu etkiyi kamuoyuna yansıtması ele alınmıştır. Milli Mücadele döneminin basın olgusu içinde iki farklı çizgideki gazeteler üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın temel problematiğini oluşturmaktadır.

1. BÖLÜM

TÜRK BASINI VE MİLLİ MÜCADELE

1.1. Türk Basınının Kısa Tarihi Gelişimi

İnsanlar toplu halde yaşamaya başladıkları dönemlerden beri sürekli etraflarında olup biten hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacı duymuşlardır. Bu sebeple her dönem farklı haberleşme yöntemleri keşfetmişlerdir. Yazının keşfedilmesiyle beraber haberleşme yöntemleri ileri bir seviyeye taşınmıştır. Büyük şehirlerin ortaya çıkması, nüfusun hızla çoğalması ve dünyanın daha küresel bir hal almasıyla da haberdar olma isteği gittikçe artmıştır. İnsanlar artık kendi yaşadıkları muhit dışında olanları da merak etmeye başlamışlardır. Toplumun bu denli çevreye dair bilgi edinme isteği içerisinde bulunması temel bir gereksinim halini almıştır.¹⁷

Basın, belirli bir süreç dahilinde güncel olayları ve birtakım bilgileri okuyucularına aktaran yayınlar bütünüdür.¹⁸ Basın ürünleri ise genel itibariyle gazete ve dergiler olarak görülmektedir. Dünyada basının ilk ortaya çıkışı bir bakıma çok eski tarihlere rastlamaktadır. İlk olarak Roma İmparatorluğunda sonrasında da Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde elle yazılan birtakım gazeteler aracılığıyla habercilik sürdürülmeye çalışılmıştır. Ancak 15. yüzyılda Johannes Gutenberg'in kendi geliştirdiği bir baskı tekniğiyle matbaayı icat etmesi¹⁹ ile birlikte basın faaliyetleri de yükselişe geçmeye başlamıştır. Bu yükselişe rağmen ilk resmi gazeteler 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır.²⁰ Bu tarihe kadar çeşitli özel gazeteler basın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti, matbaanın ilk ortaya çıktığı süreçte böyle bir icadın varlığı ve Avrupa'da kazandığı ivmenin farkındadır. Matbaanın Avrupa'da iyice yayılarak yer edinmesi sonrasında Peçevi İbrahim Efendi matbaanın yararlarından bahsederek, eserlerin basımını çok zahmetsiz bir hale getirebildiğini aktarmıştır.²¹ Ayrıca matbaanın Avrupa'da yayılmaya başlamasından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlere ait matbaaların kurularak faaliyete geçtiği de

¹⁷ Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", *Marmara İletişim Dergisi (Temmuz 2008)*, Cilt XIII, No.13, s.132.

¹⁸ Osman İbrahimov, "Osmanlı Devleti'nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri Ve Tuna Gazetesi.", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ocak 2016)*, Cilt III, No.5, s.83.

¹⁹ Merry E. Wiesner Hanks, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.9.

²⁰ Mehmet Emin Begtimur, "İlk Matbaanın Mucidi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi (Aralık 2018)*, No.12, s.161.

²¹ Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı I*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939, s. 31.

bilinmektedir. Fakat gayrimüslimlerin dışında devlet destekli ortaya çıkan ilk matbaanın kuruluşu 18. yüzyılın ilk yarısına rastlamaktadır.²² Matbaanın kuruluşu şüphesiz basım ve yayın faaliyetlerinde bir dönüm noktasını ihtiva ediyor olsa da halkın ilgisinin azlığı sebebiyle basılan eserlerin çok düşük seviyelerde kalması matbaanın da uzun ömürlü olamaması neticesini doğurmuştur.

İlk matbaa deneyiminden belli bir süre sonra basım ve yayın faaliyetlerine yönelik birtakım adımlar atılarak Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönemin başlamasına çalışılmıştır. Bu dönem gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte kamuoyunun oluşması ve sıradan insanın da gelişmelerden haberdar olmasının sağlanması gibi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak matbaanın gelişinde olduğu gibi gazetelerde ilk kez ecnebler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nde ilk kez gazetenin ortaya çıkması Fransız devrimi sonrasında rastlamaktadır. *Bulletin des Nouvelles* ve *Française de Constantinople* adını taşıyan gazeteler Fransız elçiliği tarafından çıkarılmaya başlanmıştır.²³ Gazetelerin amacı Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızlar ve Osmanlı vatandaşlarına devrimi ve amaçlarını tanıtmak olmuştur.

Fransızlar aracılığıyla başlatılan gazetecilik faaliyetleri sonrasında 19. yüzyılın ilk çeyreğinde birtakım hareketlenmeler başlamıştır. Öncelikle Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Bulak Matbaası'nı kurmuş olması önemli bir gelişmedir.²⁴ Zira takip eden süreçte Mehmet Ali Paşa aslında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Müslümanlarca çıkarılan ilk gazeteyi yayın hayatına sokmuştur. Bu gazete Mısır'da Türkçe ve Arapça olarak yayınına başlanan *Vekâyi-i Mısriyye* gazetesidir.²⁵ Esasen Mısır'da basın faaliyetleri ilk olarak Fransızlarca başlatılmıştır. Napolyon'un Mısır seferi sırasında devrimin bu topraklarda da yayılması için bir gazete çıkarılmasının üzerinde durduğu bilinmektedir. Ancak ilk yayınlanan Türkçe gazetenin 1816 yılında Irak'ta Bağdat Valisi Davut Paşa tarafından Türkçe ve Arapça olarak çıkarılan Curnalü'l-İrâk gazetesi olduğu hakkında iddialar da bulunmaktadır.²⁶

²² Orlin Sabev, *İbrahim Mütferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s.160.

²³ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s..28-30.

²⁴ Ahmet Köksal, "II. Abdülhamid Dönemi'nde Gazetecilik Mesleğine Dair Muhtelif Görüşler", *Türk Basın Tarihi*, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.818.

²⁵ Nesimi Yazıcı, "Vakay-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (1991), Cilt II, no.2, s.267.

²⁶ Nesimi Yazıcı, "Takvim-i Vekayi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, s.490.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Vekâyi-i Mısriyye gazetesi ile başlattığı süreç çok geçmeden kendisiyle her konuda rekabet halinde olan II. Mahmut tarafından da göz önüne alınmaya başlanmıştır. II. Mahmut da Kavalalı gibi önemli bir reformist ve yenilikçidir. Osmanlı Devleti'nin Batılı bir devlet görünümü kazanmasını hedeflemiştir. Bu sebeple Avrupa'da uzun yıllardır önemli ölçüde hayatla iç içe geçmiş olan basını etkin kılmak niyetiyle hareket etmiştir. Fakat ilk etapta yapılacak olan resmi bir gazetenin çıkarılması ve Osmanlı halkının bu gazeteden istifade etmesinin sağlanması olmuştur. Böylece 1831 yılında Osmanlı Devleti'nin resmi gazetesi olacak olan Takvim-i Vekayi Esat Efendi'nin başyazarlığında çıkarılmaya başlanmıştır.²⁷ Takvim-i Vekayi her ne kadar yoğun olarak halk tarafından okunan bir niteliğe sahip olmasa da halk önünde açıktan açığa yenilgileri dahi ele alacak şekilde eleştirel bir tutum takınması önemli bir ayrıntıdır.²⁸ Ayrıca ağdalı bir dili olmasının yanı sıra çoğunlukla resmi haberleri içermesi bakımından geniş halk kitlelerince rağbet görememiştir. Zira halkın henüz bir gazete okuma alışkanlığına sahip olmaması ve gazetede heyecan verici haberlerin olmayışı önemli bir etken olmuştur.

Takvim-i Vekayi'nin yayınlanmaya başlamasından kısa bir süre sonra II. Mahmut'un emriyle Alexandre Blacque adlı Fransız'ın kontrolünde Moniteur ottoman gazetesi çıkarılmaya başlanması da oldukça önemlidir.²⁹ Çünkü uzun süredir Batı kamuoyunda Osmanlı Devleti olduğundan çok farklı bir şekilde resmedilmiş ve sürekli aleyhinde bir kampanya yürütülmüştür. Özellikle Rum Fetreti ve Kavalalı meselesi ciddi manada Osmanlı Devleti'nin yıpratılması noktasında kullanılmıştır. Şimdi çıkarılan bu gazeteler ile en azından bir nebze iddialara yanıtlar verilebilmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti uluslar arası alanda gittikçe yalnız kalmaya başlamıştır. Şimdi Takvim-i Vekayi sayesinde bu yalnızlığın da bir nebze önüne geçilmesi ve oluşturulacak kamuoyu üzerinden Batılı devletlerin desteğini alınması umulmuştur. Bu sebeple dönemin Lingua Francası³⁰ olarak da kabul edilen Fransızca, yeni çıkarılacak Takvim-i Vekayi gazetesinin bir nüshasının dili olarak kabul edilmiş ve bu nüshasına epeyce önem verilmiştir. Takvim-i Vekayi'nin, Vekâyi-i

²⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.200.

²⁸ Fahri Yetim, "Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)" *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006, s.7.

²⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s.95.

³⁰ Lingua Franca ortak dil anlamına gelmektedir. Dünya kamuoyunda baskın olan dil bu dönemde Fransızcadır. Tıpkı günümüzde etkin ortak dil olarak İngilizcenin kabul edilip kullanılması gibi düşünülmelidir.

Mısriyye'den önemli bir farkı da Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalarının da çıkarılarak daha geniş bir kitleye ulaşmasının sağlanmaya çalışılmasıdır.³¹ Ayrıca Takvim-i Vekayi 6 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler iç haberler, dış haberler, askeri haberler, bilim, din ve ticaret hayatı üzerinedir.³²

İlk resmi gazete Tanzimat öncesinde çıkmış olsa da Osmanlı basınının gerçek anlamda ortaya çıkması Tanzimat dönemine rastlamaktadır. Zira bu dönemde pek çok teamül değişmiş ve toplum dönüşmeye başlamıştır. Takvim-i Vekayi'nin yayına başlamasından bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin ilk yarı özel gazetesi de yayın hayatına atılmıştır. Bu gazete Cerîde-i Havâdis gazetesidir. Gazetenin yarı resmi olarak adlandırılmasının sebebi devletten de destek görüyor olmasıdır. Gazetenin sahibi Osmanlı topraklarında yaşayan bir İngiliz olan William Churchill'dir.³³ Esasen Churchill'in bu imtiyaza sahip olması ilginç bir vakadır. Churchill bir av esnasında Müslüman bir çocuğu yanlışlıkla yaralayınca tutuklanmış ve biraz tartaklanmış. Bunun üzerine İngilizler olayı kapitülasyonlara dayandırıp şantaj yapınca Churchill apar topar salınmış ve kendisine birçok hediye ve imtiyaz yanında bir de gazete çıkarma imtiyazı verilmiştir.³⁴ Böylece ilk yarı resmi gazete de 1840 yılında yayın hayatına başlayabilmiştir.

İlk resmi ve yarı resmi gazetelerin yayın hayatına başlamış olması beklenildiği gibi Osmanlı Devleti içerisinde büyük bir basın faaliyeti doğuramamıştır. Çünkü gazetelere talep oranı yüksek seviyelere henüz ulaşamamıştı. Zira Cerîde-i Havâdis gazetesi de satışın 150 gibi küçük bir rakamı aşamaması sonucunda 1843 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. Ancak Sultan Abdülmecid'in gazeteye maaş bağlatması üzerine gazete yeniden yayın hayatına başlamış ve William Churchill'in ölümü sonrası gazetenin yayımı oğlu Alfred tarafından sürdürülmeye başlanmıştır. Yeni gazetenin adı da Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis olarak değiştirilmiştir.³⁵ Ayrıca Cerîde-i Havâdis ile birlikte Osmanlı basınında ilk defa "gazete" kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır.³⁶

³¹ Orhan Koloğlu "Osmanlı Basını İçeriği ve Rejimi", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.70.

³² Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi I*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, s. 174.

³³ Hamza Çakır, "Türkiye'de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (Mart 2012)*, No.5, s.49.

³⁴ Çakır, "Türkiyede Serbest", s.49.

³⁵ Ziyad Ebuzziya, "Ceride-i Havadis", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, S.406.

³⁶ Ebuzziya, "Ceride-i Havadis", s.406.

1849 yılı itibariyle Osmanlı Devleti'nde ilk dergilerin de yayınlanmaya başladığı görülmektedir. Yayın hayatına başlayan ilk dergi ise Vaka-yi Tıbbiye dergisi olmuştur.³⁷ Dergilerin kısa süre içerisinde de sayıları gittikçe artmıştır.³⁸ İlk gazetelerde olduğu gibi dergiler de daha çok hükümetin faaliyetlerini onun kontrolü altında halka aktarmak amacını taşımışlardır. Önemli dergilerin başında gelenlerden biri ise Mecmua-ı Fünun dergisi olmuştur. Mecmua-ı Fünun 1862 yılında Münif Paşa tarafından yine onun kurduğu Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye Derneği'ne bağlı olarak çıkmaya başlamıştır.³⁹ Derginin amacı genel olarak Batı düşüncesini öğretmek üzerine kurgulanmıştır.

1860 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk özel gazetesi olan Tercüman-ı Ahval Agah Efendi tarafından çıkarılmaya başlanmıştır. Tercüman-ı Ahval devlet destekli olmaması ve ilk defa bağımsız haberler sunabilmesi açısından Türk bağımsız basın faaliyetlerinin başlangıç noktası olarak da görülmektedir.⁴⁰ Tercüman-ı Ahval'e asıl kimliğini kazandıran kişi ise kısa bir süre için gazeteyle ilgilenen Şinasi olmuştur. Şinasi dilde sadeleşme fikrini savunanların başında gelmektedir. Tercüman-ı Ahval'in de bu fikre göre çıkarılmasını sağlamıştır. Gazetenin mukaddimesinde de belirtildiği üzere "umum halkın kolaylıkla anlayabileceği" türde yazılar yazılmasına gayret edilmiştir.⁴¹

Şinasi kısa bir sürenin ardından Tercüman-ı Ahval gazetesinden ayrıldıktan sonra Türk basın tarihinde yeni bir kilometre taşı niteliğinde görülebilecek olan gazetesini çıkarmak için hazırlıklara başlamıştır. Bir süre sonra da gerekli izinler alınarak Tasvîr-i Efkâr gazetesi Haziran 1862 yılı itibariyle çıkarılması sağlanmıştır. Şinasi Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısında gazetenin çıkış amacını halkın haberlere ulaşmasını sağlayıp onları olup bitenden haberdar ederek, bunlar üzerine düşünme işlevi kazandırmak şeklinde tanımlamaktadır.⁴² Şinasi bu tanımıyla ve tutumuyla basın yoluyla toplumu bilinçli bir hale getirmeyi amaçladığını göstermiştir. Gazetenin

³⁷ Kenan Demir "Osmanlı'da Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi (1849- 1923)", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Nisan 2016)*, No.9, s.77.

³⁸ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, 1994, s.69.

³⁹ Tevfik Çavdar, "Mecmua-ı Fünun Üzerine", *Amme İdare Dergisi (Haziran 1982)*, Cilt XV, No.2, s.83.

⁴⁰ Hamza Çakır, "Tercüman-ı Ahval", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, s.495.

⁴¹ Topuz, *100 Soruda*, s.11.

⁴² Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Nisan 2014)*, No.5, s.71.

önemli noktalarından bir tanesi de iç haberlerin yanı sıra ayrı sütunlar halinde dış haberleri de veriyor olmasıdır. Ancak 1865 yılında tutuklanma tehlikesi altında olan Şinasi yurt dışına kaçınca o dönemde henüz çok genç olan Namık Kemal gazetesinin başına geçmiştir. Namık Kemal gazetede özgürlük üzerine yazılar yazmaya başlamış bu da büyük bir yankı uyandırmıştır.⁴³

Osmanlı Devleti'nin bu ilk ve öncü olan gazetelerinin çıkması hem toplumda bir dönüşüm başlatmış hem de basın ve kamuoyu kavramlarının oluşumunu sağlamıştır. Takip eden süreçte Ali Suavi tarafından Muhbir, Ali Efendi tarafından Basiret, Agâh Efendi, Ziya Bey ve Namık Kemal tarafından Hürriyet gibi önemli gazeteler de çıkarılmıştır. Bu şekilde Türk basını çeşitlenmeye ve hareketlenmeye başlamıştır. Basının gelişmesi dilde sadeleşme açısından da önemli bir atılıma öncülük etmiştir. Çünkü gazeteler ve dergiler önemli ölçüde halka yönelik olmuştur. Bu da her çevreden insanın okuyup anlayabileceği doğrultuda yayın yapmayı zaruri hale getirmiştir. Gazeteler bu doğrultuda yayınlarını sürdürürken, okuyucularının aşına olmadıkları kelime ve kavramları onlara daha anlaşılır bir şekilde sunabilmek zorunluluğunu da taşımışlardır.⁴⁴ Böylece sadeleşme hareketi gittikçe ivme kazanmıştır.

Tanzimat Fermanının ilanı sonrası sadeleşme hareketine Takvîm-i Vekâyi'nin de katılması önemli bir adım olmuştur.⁴⁵ Basının dünyadan haberleri yansıtıran birtakım kelimeleri Türkçeye uyarlaması sonucunda halk arasında bu kelimelerin kullanımının yaygınlaşmış olduğu da bilinmektedir. Ayrıca Cerîde-i Havâdis'in sadeleşme hareketinin ivme kazanmasında önemli etkisi olduğu gibi Türkçeye yeni kelimeler kazandırması da dikkate değer bir ayrıntıdır.⁴⁶ Osmanlı Devleti'nde basının önem kazanması ve özellikle gazeteciliğin ön plana çıkmasıyla birlikte Batı ile entegre olmaya çalışan devletin bu noktada kamuoyunu da böylesi bir duruma hazırlıklı hale getirmesinin önü açılmıştır. Nitekim gazeteler aracılığıyla Batı'dan birçok konuda haber Osmanlı kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Ayrıca Batı'da eğitim görmüş olan pek çok asker ve sivil aydınlar aracılığıyla birtakım yeni fikirleri Osmanlı toplumuna

⁴³ Topuz, *100 Soruda*, s.15.

⁴⁴ Orhan Koloğlu "İlk Gazetelerimiz Aracılığıyla (1828-1867) Dilimize Giren Batı Kavram ve Sözcükleri" *XI. Türk Tarih Kongresi VI*, TTK, Ankara, 1990, s.1645.

⁴⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı tarihi VI*, TTK, Ankara, 1988, s.180.

⁴⁶ Karal, *Osmanlı tarihi, VI*, s.184.

taşınırken gazeteler de önemli ölçüde kullanılmıştır. Böylece Osmanlı toplumu farklı fikirlere açılmış ve dönüşmeye başlamıştır.

Osmanlı basını açısından en önemli konulardan biri ise sansür sorunudur. Sansür siyasi otoritenin, hükümet çıkarları ve toplumun birtakım haberlerden arındırılması açısından kullandığı bir mekanizma olarak görülmektedir. Bu bağlamda her ne kadar 1857 yılında basını dolaylı olarak ilgilendiren Matbaalar Nizamnamesi çıkarılmışsa da doğrudan ilgilendiren ilk ciddi adım 1864’de çıkarılan Basın Tüzüğü ve 1867’de çıkarılan gazeteleri kapatma yetkisini de devlete veren Âli Kararnamedir.⁴⁷ Kararname aracılığıyla hükümet gazeteler üzerinde tam bir otorite kurabilmiştir. Özellikle mizah gazete ve dergileri sansür ve kapatılma gibi tehditler ile karşı karşıya kalmışlardır. Çünkü mizah üzerinden ciddi bir eleştirel tutum sürdürülmüştür. Teodor Kasap’ın Diyojen dergisinin birkaç sefer yayınının yasaklanması, ardından 1873 yılında derginin yayın hayatının sona erdirilmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁴⁸

II. Abdülhamit henüz şehzadeligi döneminde gazetelerin topluma etkisini yakından gözlemlemiş ve tahta çıktıktan kısa bir süre sonra da basın üzerinde etkili bir kontrol mekanizması kurmaya başlamıştır.⁴⁹ Böylece sansür II. Abdülhamit döneminde zirve noktalara çıkmıştır. II. Abdülhamit’in bu denli basını ve kamuoyunu kontrol altında tutması iç ve dış tehditler altında gittikçe parçalanmaya başlayan Osmanlı toplumunu bir arada tutma isteğinden ileri gelmektedir.⁵⁰ Fakat kendisinin bir parça vehimli bir kişiliği olduğu da göz ardı edilmemelidir. Ancak bu durum ilk görünüşte basın üzerinde bir durgunluk yaşanacağına işaret ediyorsa da beklenilenden farklı bir sonuç verdiği de görülmüştür. Çünkü birtakım gazeteciler yurtdışına çıkarak burada basın yayın faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Gazeteler belli çabalar sayesinde de Osmanlı sınırları içerisine ulaşmayı başarmıştır. Örneğin Mizan (Kahire), Meşveret (Paris), Osmanlı (Cenevre), Kanun-ı Esasi (Kahire), Hilafet (Londra), İntikam (Cenevre), Selamet (Brüksel), Şura-yı Ümmet (Paris) yurtdışında çıkarılan gazetelerden bazıları olmuşlardır.⁵¹

⁴⁷ Kürşat Çelik, Enver Çakar, “Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi”, *Türk Basın Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.163.

⁴⁸ Nevin Ünal Özkorkut, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt LI, No.3, s.75.

⁴⁹ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1990, s.59.

⁵⁰ Koloğlu, “Osmanlı Basını”, s.82.

⁵¹ Yetim, “Ulus ve Zafer”, s.13.

II. Abdülhamit'in getirdiği basın yasakları II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte belli bir süre için ortadan kalkmıştır. Kısa bir süreliğine de olsa özgür basının önünün açılması sağlanmıştır. Gazeteciler de meşrutiyetin ilanının akabinde sansür memurlarını geri çevirmiş, özgürlük, eşitlik gibi kavramları övmeye başlamışlardır.⁵² İttihat ve Terakki ilk etapta iktidara tam hakim olana kadar gerekli kamuoyu desteğinin sağlanmasının şart olduğunun farkına varmıştır.⁵³ Bu sebeple basını etkili kullanmıştır. Ancak bu durum daha sonra yerini İttihat ve Terakki'nin müdahalelerine bırakmıştır. Yaklaşık 1 yıl süren basın özgürlüğü sayesinde birçok fikir yayılmaya başlamış ve buna bağlı siyasi cemiyetler ortaya çıkmıştır. Bu cemiyetler fikirlerini yaymak ve kendilerine bağlı bir taban oluşturabilmek için gazeteleri etkin olarak kullanmışlardır. Gergin bir siyasi ortamın oluşması üzerine de hükümet basını sorumlu tutmuştur.⁵⁴ Böylece basın üzerinde hükümet eliyle bir kontrol mekanizması kurulmaya başlanmıştır.

İttihat ve Terakki'nin tam iktidarı ele geçirme sürecinde karmaşık bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde Tanin ve Şura-yı Millet gibi gazeteler İttihat ve Terakki'nin yanında yer alırken, İkdam, Osmanlı, Yeni Gazete ve Servet-i Fünun gibi gazeteler ise karşısında yer almışlardır.⁵⁵ Ayrıca Türk basın tarihine ilk kez damgasını vuracak olan gazeteci cinayetleri de bu dönemde yaşanmıştır. Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Beylerin öldürülmeleri bu duruma örnek teşkil etmektedir.⁵⁶ Bu dönemde İttihat Terakki ve muhalefet arasında basın tam bir silah olarak kullanılmıştır. Balkan Savaşları sürecinde İttihat Terakki'nin iktidarı tam olarak ele geçirmesiyle birlikte de basın üzerindeki baskı daha da arttırılmıştır. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte basın sıkı bir kontrol altına alınmıştır. Böylece başta Tanin olmak üzere, savaş boyunca sadece İttihat ve Terakki yanlısı gazeteler varlık gösterebilmişlerdir.

⁵² Ayşe Güher Gülaçar, "II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü", *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (Ekim 2018), no.3, s.112.

⁵³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'da Kamuoyu, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları*, İstanbul, 2010, s.182.

⁵⁴ Hülya Baykal, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990, s.184.

⁵⁵ İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 5-20.

⁵⁶ Yakup Öztürk, "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Matbuat Hayatını İktidar ve Basın İlişkisi Üzerinden Okumak", *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.1397. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.

1.2. Milli Mücadele Basını

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik olarak çıkıp, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Mütareke dönemi olarak adlandırdığımız bu süreçte basın için de durum değişmiştir. İttihat ve Terakki Partisi kendisini feshetmiş ve önderleri ülkeyi terk etmek durumunda kalmışlardır. Böylece muhalif basın yeniden ortaya çıkma ve sesini yükseltme fırsatını yakalamıştır. Bu dönemin en dikkat çekici özelliği kurtuluş çaresini farklı yönlerde gören iki kutuplu bir basın anlayışının oluşmasıdır. Bir taraf çareyi İtilaf Devletleri'ne hoş görünüp yumuşak bir barış antlaşması yapmak da görürken, diğer taraf ise Anadolu mücadelesini destekler noktada hareket etmiştir. Ayrıca bir de yabancı basının etkisini gösterdiği üçüncü bir kutbun da olduğunu söylemek mümkündür. Milli Mücadeleyi destekleyen İstanbul basını gazeteleri genel itibariyle Tasvir-i Efkâr, Vakit, İnkıdam, İleri, Yeni Gün, Sebilürreşat, karşı olan gazeteler ise Alemdar, Peyam-ı Sabah ve İstanbul gazeteleri olarak görülmektedir.⁵⁷ Milli Mücadeleyi destekleyen Anadolu basını gazeteleri ise; Babalık, Albayrak, Öğüt, Açıksöz, İrade-i Milliye, Hakimiyet-i Milliye, İzmir'e Doğru, Yeni Adana, İstikbal iken karşı olan gazeteler ise; Ferda, İrşat, Zafer gibi gazetelerdir.⁵⁸

Mütarekenin imzalandığı ilk günlerde genel itibariyle basında olumlu bir hava olduğu görülmektedir. Çünkü Rauf Bey mütareke lehinde olumlu konuşmalar yapmış ve eşit şartlarda bir mütareke imzalandığını dile getirmiştir. Bu açıklama da basında olumlu bir yankı bulmuş ve heyecanlı bir bekleyiş başlamıştır. Örneğin 3 Kasım 1918'de Tasvir-i Efkâr gazetesi mütareke sonrası olumlu bir barış antlaşması yapabilmek için mümkün merteye sükunetin korunması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁵⁹ İnkıdam gazetesinin 3 Kasım 1918'deki baskısında mütarekeden birtakım haberler verilirken İtilaf Devletleri'nin Türkleri centilmen bulduklarını ve rencide edecek herhangi bir sonuçtan yana olmadıkları belirtilmiştir.⁶⁰ Vakit gazetesinin 3 Kasım'daki baskısında ise İtilaf Devletleri'nin iç işlere ve milli hakimiyete karşı herhangi bir

⁵⁷ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s.4-8.

⁵⁸ Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında*, s.9-13.

⁵⁹ "Mütarekename Metni ve Şerhi", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Kasım 1918, s.1., "Yeni İmtihan Devresi", *Tasvir-i Efkâr*, 3 Kasım 1918, s.1.

⁶⁰ "Hükümet-i Seniyye ile Düvel-i Mu'telif Mütarekenamesinin Metn-i Resmîyesi", *İnkıdam*, 3 Kasım 1918, s.1.

müdahalede bulunmayacağı vurgulanmıştır.⁶¹ Ancak mütareke şartları ortaya çıktıktan sonra İtilaf Devletleri donanmasının boğaza demirlemesi ve ilk işgallerin de başlamasıyla beraber olumlu hava yerini umutsuzluğa bırakmıştır.

İtilaf Devletleri İstanbul'a yerleşip kendi komiserliklerini kurmaya başladıktan sonra basına müdahale etmeye başlamışlardır. Zira halkın kendi istekleri dışında herhangi bir şekilde yönlendirilmesini istememişlerdir. Bu sebeple başvurdukları tedbirlerin başında sansür uygulaması gelmiştir. Sansür ilk olarak İtilaf Devletleri tarafından kurulan Altıncı Daire aracılığıyla yönetilirken, sonradan İstanbul Hükümetleri tarafından idare edilmeye başlanmıştır.⁶² Böylece gazeteler ağır bir sansür sürecinden geçirilmiş, hatta bazı günlerde gazete sayfalarının bir kısım sütunları boş dahi çıkmışlardır. Örneğin sansür uygulamaları sebebiyle İstanbul gazeteleri Erzurum Kongresi'ne dair bir haber yapamamış, İstiklal gazetesi ise Sivas Kongresi'ne dair haber yapmak istemişse de yazının büyük bölümü sansürlenmiştir.⁶³ Birtakım durumlarda sansür uygulamalarına ters düşen haberleri yayınlayan gazeteler süreli kapatma cezaları almış, hatta sorumluları tutuklanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele sürecini yönetirken en önem verdiği hususların başında basınla ilişkiler gelmiştir. Çünkü içinde bulunulan dönemde haberleşmenin en hızlı ve sağlam şekilde yapılabildiği alan basın olmuştur. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa hem iç hem de dış basınla ilişki içerisinde olmaya dikkat etmiştir. Ayrıca mücadelenin ilk elden sesi olması sebebiyle Sivas'ta İrade-i Milliye gazetesinin yayınlanması sağlanmıştır. İrade-i Milliye daha sonra 10 Ocak 1920 tarihi itibarıyla Hakimiyet-i Milliye adını alarak mücadelenin ilk elden sözcüsü olma görevini sürdürmeye devam etmiştir.⁶⁴ İstanbul basınının ağır bir sansür altında yayınlarını sürdürdüğü süreçte Anadolu'da basın daha özgür bir halde yayınlarını sürdürmüş ve önemli bir kısmı Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Milli Mücadele süreci boyunca Anadolu'da yayınlanan gazetelerin hızla sayısı artmıştır. Önceki seneler yayınların önemli bir kısmı İstanbul'da çıkarken, Milli Mücadele süreci ilerledikçe Anadolu'daki gazetelerin sayısı İstanbul'dakileri geçmiştir. Oranın bu denli yükselmesinin en

⁶¹ "Mütarekenamenin Resmî Metni – Dahili İşlerimize Müdahale ve Hakimiyet-i Milliyemize Tecavüz Yok", *Vakit*, 3 Kasım 1918, s.1.

⁶² Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları (Haziran 2008)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VII, No.16, s.206.

⁶³ Hülya Baykal, "Millî Mücadele'de Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1988)*, Cilt IV, s.472.

⁶⁴ Yetim, "Ulus ve Zafer", s.18.

belirgin sebebi İstanbul'daki baskı ortamıdır. Ayrıca mücadelenin başarılı bir şekilde yürütülmesi ve basının etkin kullanılması ciddi bir örnek de oluşturmuştur. Böylece diğer bölgelerde de direnişin sesini duyurmak için gazeteler çıkarılmaya devam etmiştir.

Yunus Nadi (İleri) ve Halide Edip'in (Adivar) Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'ye katılması sonrasında kazanılan başarılar ve sürecin tüm dünyaya aktarılabilmesi ve doğru bilgi akışının sağlanabilmesi için bir ajans kurulması yönündeki düşünceleri Mustafa Kemal Paşa tarafından da olumlu karşılanınca 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuştur.⁶⁵ Böylece yabancı basın ve Milli Mücadele karşıtı basının yanlış haberlerine müdahale etme düşüncesi ile hareket edilmeye başlanmıştır. Ayrıca tam bir kontrol mekanizması kurabilmek için Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi kurulmuştur.⁶⁶ Anadolu Ajansı bu kuruma bağlanmış ve Milli Mücadele'ye dair Anadolu'dan bilgi sızmasını engellemek üzere telgrafçılar uyarılmış ve yazışmalarda da sansür uygulanmıştır.⁶⁷

Basın dış kaynaklar açısından incelendiği zaman İstanbul basınının avantajlı konumda olduğu görülmektedir. Zira İstanbul basınının yetişmiş elemanları ve dış dünya ile bağlantıları bulunmaktadır.⁶⁸ Ayrıca İstanbul'da yabancı haber ajansları da oldukça aktif durumdadır. Bu ajanslar da İstanbul gazeteleri açısından bir bilgi kaynağıdır. Ama Anadolu'daki basın için aynı durum pek geçerli değildir. Birtakım gazetelerin kadrosunda her ne kadar İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş tecrübeli gazeteciler bulunsa da olanaklar oldukça kısıtlıdır. Anadolu basını çoğunlukla ziyarete gelen yabancı gazeteciler ve Osmanlı sınırlarında yayınlanan yabancı gazetelerden yapılan çeviriler aracılığıyla dış basından haber sağlamaktadır. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin Avrupa ve A.B.D.'de bulunan temsilcilerinin sağladıkları haberler sayesinde de Anadolu basınının bilgi sağladığı bilinmektedir.⁶⁹ İstanbul gazetelerinin Anadolu'da olup biten gelişmeler hakkında bilgi toplaması ise Anadolu'ya gönderilen muhabirler ve Anadolu gazetelerinin yayınları sayesinde

⁶⁵ Hilmi Bengi, "Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu Ajansı'nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (2012), Cilt XIII, No.50, s.302.

⁶⁶ Orhan Koloğlu, *Türk Basını Kuvayi Milliye'den Günümüze*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s.30.

⁶⁷ Koloğlu, *Türk Basını*, s.32.

⁶⁸ Özdemir, "Mütareke Dönemindeki", s.206.

⁶⁹ Mustafa Özyürek, "Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basınının Anadolu'dan Haber Alma Kaynakları", *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.1101.

olmuştur. Örneğin Ankara'ya gönderilen ilk muhabir olan Ahmet Hidayet Bey'i İkdam gazetesi göndermiştir.⁷⁰

Tüm zorluklara karşın Mustafa Kemal Paşa mücadelenin başlangıcından itibaren Anadolu'ya gelen yabancı gazeteci ve muhabirlerle her fırsatta görüşmüş onlara demeçler vermiş ve doğru bilgilerin yayınlanması için çabalamıştır. Bu sayede dış dünyada özellikle Avrupa'da mücadelenin haklılığının ortaya konulabilmesine çalışılmış ve kamuoyu oluşturarak destek bulunabilmesi amaçlanmıştır. 16 Mart'ta İstanbul'un işgali sonrası hem İtilaf Devletleri'nin sansür uygulamaları ve baskısı hem de İstanbul Hükümeti'nin bu yöndeki baskıları artmıştır. Sultan Vahdettin'in 5 Ağustos 1920'de çıkardığı bir kararname de sansür şartlarını daha da sert bir hale getirmiştir.⁷¹ Ancak zamanla Ankara Hükümeti'nin başarılar kazanması padişah ve İstanbul Hükümeti'nde mücadelenin başarıyla sonuçlanma ihtimalinin güçlenmeye başladığı kanısını doğurmuştur. Böylece İstanbul basını üzerindeki sansür yumuşatılmış ve Ankara Hükümeti'nin başarıları ile Mustafa Kemal Paşa'ya dair birtakım haberler yapmalarına müsaade edilmeye başlanmıştır.⁷²

1.3. İkdam Gazetesi

İkdam gazetesi Türk basın hayatının en önemli gazetelerinden biridir. Ayrıca en uzun soluklu gazeteleri arasında da gösterilebilir. İlk sayısı 1894 yılında çıkarılan İkdam gazetesi 1928 yılına kadar Ahmet Cevdet tarafından çıkarılmış sonra kapatılmıştır. Fakat Ahmet Cevdet Bey'in 1935'te ölümü sonrasında 1961 yılına kadar farklı isimler adı altında Ali Naci Karacan, Velid EbuZZiya, Edhem İzzet Benice tarafından çıkarılmıştır. Gazete muhtelif zamanlarda İkdam, Yeni İkdam, İktiham, Halk Gazetesi, Sabah Postası, İkdam Gece Postası isimlerini almıştır.⁷³ İkdam gazetesi II. Abdülhamit döneminin çalkantılı siyasi ortamında yayın hayatına başlamış ve cumhuriyet yıllarında da yayın hayatını sürdürmüştür. Bu denli önemli bir süreçte yayında bulunması sebebiyle de birçok toplumsal ve siyasi olayın yaşandığı farklı dönemlere de şahitlik etmiştir.

⁷⁰ Özyürek, "Milli Mücadele", s.1104.

⁷¹ Yücel Özkaya "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1985)*, Cilt I, No.3 , s.873.

⁷² Özkaya, "Milli Mücadele", s.874.

⁷³ Nesimi Yazıcı, "İkdam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, s.24.

Ahmet Cevdet Bey'in dilde sadeleşme fikrini desteklemesi sebebiyle gazetede genel olarak yalın bir Türkçe kullanılmaya çalışılmıştır. İkdam gazetesi yayın hayatına başladığı süreçte 60x42 boyutlarında çıkmıştır.⁷⁴ İncelediğimiz dönem göz önüne alındığında İkdam gazetesinin genel itibari ile sayfalarının bazı günler 4 bazı günler ise 5 ve 6 sütuna ayrıldığı görülmektedir. Sütunlar dikey çizgilerle ayrılmıştır. İkdam belirli dönemlerde farklı sayfa sayılarına sahip olacak şekilde çıkmıştır. İncelediğimiz dönemdeki sayılarında belirli dönemlerde 2,3 ve 6 sayfalara ayrıldığı görülmektedir.

İkdam'ın sahibi olan Ahmet Cevdet Bey hukuk eğitimini tamamlamasının yanı sıra Tercümân-ı Hakikat, Takvîm-i Vekâyi, Sabah, Tarik, Saadet gibi gazetelerde çalışmıştır. Daha sonra kazanmış olduğu tecrübe ve bilgi birikimi üzerine kendi gazetesi olan İkdam'ı çıkarmaya başlamıştır. Ahmet Cevdet Bey siyasi meselelerden özellikle uzak durmaya çalışmışsa da belirli dönemlerde bu tutumunu koruyamadığı için yurtdışına kaçmak mecburiyetinde kalması dışında, İkdam bazı meselelerden kapatma cezası da almıştır. Örneğin gazetenin yayınlanmaya başladığı ilk günlerde "mösyö" sözcüğü "*Cenab-ı Padişahileri*" tamlamasıyla başlayan cümlelerden birinin önüne geldiği için İkdam kısa bir süreliğine kapatılma cezası almıştır.⁷⁵ İkdam gazetesi genel itibariyle Türkçülüğü savunmuş ve bu düşüncesine paralel olarak Türkçeye de ayrı bir önem vermiştir.⁷⁶ Böylece bu konuda aynı fikirlere sahip zengin yazar kadrosuna sahip olmuştur. Gazetenin sayılarında da Türkçülük tavrını net bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin gazetenin sağ üst köşesindeki "*Her gün sabahları neşr olunur, siyasi, milli, iktisadi, Türk gazetesidir.*" cümlesi dikkat çekmektedir.

İkdam gazetesi Milli Mücadele yıllarında diğer İstanbul gazeteleri gibi baskı altında geçen bir yayıncılık dönemi yaşamıştır. Ancak buna rağmen gazete Milli Mücadeleye aykırı bir tutum içerisine girmemiş ve tavrını korumaya çalışmıştır. Örneğin Ankara'ya gönderilen ilk muhabir olan Ahmet Hidayet Bey'i İkdam gazetesi göndermiştir.⁷⁷ Özellikle 1919 senesinin henüz başlarında gazetenin kadrosunda

⁷⁴ Müzeyyen Buttanrı, "İkdam Gazetesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme (1894-1900)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.7.

⁷⁵ Koray Üstün, "İkdam Gazetesinde II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hayatına Bakış", *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, s.889.

⁷⁶ Hatice Selma Fide Yiğit, İkdam Gazetesi Üzerine Bir Çalışma: İnceleme ve Seçilmiş Metinler, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997, s.35.

⁷⁷ ÖZYÜREK, "Milli Mücadele", s.1104.

önemli değişiklikler olmuş ve Yakup Kadri ile Falih Rıfkı Beyler gazetesinin yayın politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.⁷⁸

1.4. Alemdar Gazetesi

Alemdar gazetesi I. Meşrutiyet döneminin çalkantılı siyasi ortamında yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısı 8 Ağustos 1911 tarihine rastlamaktadır. Alemdar gazetesinin sahibi Refi' Cevat, müdürü ise Ahmet Kadri'dir. Alemdar gazetesi İttihat ve Terakki'nin karşısında durarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan taraf olmuştur.⁷⁹ Ancak gazete bu tarafdırlığının bedelini Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrasında kapatma cezası alarak ödemiştir.⁸⁰

Alemdar gazetesi suikastın gerçekleştiği yıl olan 1913'ten 1918 yılının Aralık ayına kadar kapalı kalmaya devam etmiştir. Kapalı kaldığı dönemlerde Takvimli Gazete, Teşrih, Şehrah, Nevrah, Hedef, Haberdar, Alem, Azim, Asildar gibi farklı adlarla yayın hayatını sürdürmeye çalışmıştır.⁸¹ Gazetenin yeniden yayın hayatına başlayabilmesi İttihat ve Terakki'nin kendini feshetmesi ve önderlerinin yurtdışına kaçmaları sonrasında gerçekleşmiştir. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin kapattığı muhalif gazeteler tekrar yayın hayatına dönmüşlerdir. Alemdar gazetesi'nin yeniden yayınlanmaya başladığı dönemde yazar kadrosunda Refi' Cevat, Asaf Muammer, Sait Molla, Mustafa Sabri, Aka Gündüz ve Cenap Şehabettin yer almıştır. Alemdar gazetesi, Milli Mücadele boyunca hükümetin tavrına göre hareket etmiştir. Çoğu zaman Anadolu'daki direnişin karşısında durmuş ve İngiliz himayesini savunmuştur. İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile yakın ilişkiler kurmuş ve hatta cemiyetin yayın organı gibi hareket etmiştir.⁸² Gazete bünyesinde Sait Molla'nın aktif olması da bu sebeplerdir.

Refi' Cevat Anadolu'daki direniş önderlerini de çeteciler olarak nitelendirmiştir.⁸³ Ayrıca Milli Mücadele'yi İttihatçılıkla özdeşleştirerek bu hareketin

⁷⁸ Müzeyyen Buttanrı, "İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900), *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Mart 2003)*, Cilt IV, No.1, s.81.

⁷⁹ Kocabaşoğlu, Akan, *Mütareke ve Milli*, s.62.

⁸⁰ Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında İttihat ve Terakki bu durumu kendi lehine çevirerek birtakım muhalifleri sürgüne göndermiştir. Refi' Cevat da bu muhaliflerden biridir. Onun Sinop'a sürgüne gönderilmesiyle beraber Alemdar gazetesi de kapatılma cezasına çarptırılmıştır.

⁸¹ Cahit Özbay, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 151.

⁸² Cengiz Dönmez, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s.92.

⁸³ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s.342.

sonlandırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ile birlikte Alemdar gazetesi kapatılmıştır. Daha sonra Ahmed Kadri, Refi' Cevat ve Refik Halit Beyler 150likler listesine alınarak ülke dışına çıkarılmışlardır.⁸⁴ Alemdar gazetesinin fiziki özelliklerine bakıldığı zaman 1911 yılından nisan 1920'ye kadar çıkan sayılarının 40x61 cm olarak çıktığı ancak sonraki sayılarının sık sık değişiklik gösterdiği görülmektedir.⁸⁵ Ayrıca Alemdar gazetesi incelediğimiz dönem itibariyle genel olarak her gün 2 ya da 4 sayfa arasında çıkmıştır.

⁸⁴ Şaduman Halıcı, "Yüzellilikler", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1998, s.26.

⁸⁵ Hasan Duman, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri I*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000, s.125.

2. BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE’NİN SİYASİ VE ASKERİ CEPHESİ

2.1. Mondros Mütarekesi ve Basındaki Yansımaları

Osmanlı basını genel itibariyle savaşın artık son demlerinin yaşandığının bilincindedir. Bu sebeple artık bir mütareke antlaşması beklenmektedir. Çünkü savaşın tarafların her biri yıllardır süren muharebeler sebebiyle hem maddi hem de manevi olarak epey sarsılmıştır. Bazı devletlerde zaman zaman eylemler dahi yapılmaya, yöneticiler sıkıştırılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri ise savaşın artık kaybedilmesinin an meselesi olduğunu görmeye başlamışlardır. Eylül ayında Osmanlı Devleti’nin müttefikleri açısından ipler daha da gerilmiştir. Zira her ne kadar Almanya İttifak Devletleri arasında en son mütareke yapan devlet olmuşsa da aslında henüz Eylül ayı içerisinde mütareke fikrini ciddi anlamda düşünmeye başlamıştır. Bulgarların ise henüz savaşın orta zamanlarından beri sulh istedikleri de bilinmektedir. Müttefikleri tarafından mütareke girişimleri düşünülürken Osmanlı Devleti Kafkas cephesinde mücadeleyi sürdürmeye devam etmiş, Irak cephesinde ise durumu gittikçe zor bir hal almıştır. Ancak İngilizlerin Güney Cephesinde başlayan taarruzları çok kısa bir zaman içerisinde Suriye’ye kadar ilerlemiş, Alman ve Osmanlı subayları arasındaki gerilim, bölgedeki isyanlar ve ordudaki firarlar durumun vahametini daha da arttırmıştır.⁸⁶

Osmanlı basını gelişmeleri yakından takip etmiş ve henüz 1918 yılının ortalarında hala bir mütareke yapılamamış olmasını İtilaf Devletlerinin katı tutumuna bağlamışlardır. Zira Avrupa basını da takip edilmeye çalışılmış ve oradan sağlanan haberlerle Avrupa içerisinde de bir mütareke isteğinin olmasına rağmen İtilaf Devletleri yöneticilerinin bu isteklere yanaşmadığı aktarılmıştır. Örneğin Sabah ve Vakit gazetelerinde bu yönde sık sık yazılar çıkmış ve İtilaf Devletlerinin savaşa devam etmek üzere hareket ettikleri vurgulanmıştır.⁸⁷ 1918 yılının Eylül ayı ise artık mütareke istek ve beklentilerinin gittikçe yükseldiği bir dönem olmuştur. Çalışmamıza konu olan gazeteler açısından bakacak olursak, Alemdar gazetesi bu dönemde henüz

⁸⁶ Bkz. Mesut Uyar, Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s.517-547.

⁸⁷ Ömer Alkaç, “Türk Basınında Mondros Mütarekesi Öncesi Barış Beklentisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kayseri, 2015, s.46-47.

yayımlanmamaktadır, İkdam gazetesi ise bu konu üzerine haberler yapmıştır. Örneğin 1 Eylül'de Karargah-ı Umumi'den sağlanan bilgi ile Talat Paşa'nın müttefik ülkelere ziyaret için ülkeden ayrıldığı haberi verilmiştir.⁸⁸ Talat Paşa esasen bu seyahati hem müttefiklerin durumunu yakından görebilmek hem de genel düşünceyi kavrayabilmek için yapmıştır. Ancak Talat Paşa gördükleri karşısında artık mütarekenin kaçınılmaz olduğunu anlamış ve döner dönmez bu durum üzerine çalışmaların hızlandırılması talimatını vermiştir. Böylece Osmanlı Devleti mütareke yapabilmek için hem İtilaf Devletleri ile bağlantı kurmaya çalışmış hem de gerekli bağlantıyı gerçekleştirebilmek için aracı bir devlet bulmaya gayret etmiştir.

İkdam gazetesi 5 Eylül'de İtilaf Devletlerinin batıda bazı başarılar elde etmesiyle öteden beri düşünülen bazı hudut istekleri ile hareket etmeye başlamasına dikkat çekmiştir. Ayrıca aynı gün Amerikan Başkanı Wilson'un bir beyanatına yer vermiştir. Wilson bu beyanatında savaşın önemli oranda Almanlar tarafından çıkarıldığını, Almanların tıpkı 1860-1870 yılları arasındaki gibi ihtirash hareket ettiklerini vurgulamıştır.⁸⁹ Bu sebeple barışın da geciktiğini ve gerekli şartların ihlal edildiğine dikkat çekmiştir. 6 Eylül'de İkdam'da çıkan başka bir yazı ise Fransız basınının artık bir barışın yapılmasını ciddi bir şekilde dile getirerek sayfalarına taşıdığını göstermektedir. Fransız gazetelerinde "*biz sulh isteriz*", "*hakimiyet-i milliye ile idare edilen ülkemizde...*" tabirleri ise sık sık kullanılarak yöneticilerin yönetilenlere kulak vermesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁹⁰ Ayrıca İngiltere'nin Derby şehrinde toplanan bir amele kongresinde de savaşın büyük bir facia olduğu ve bir an önce sonlandırılması gerektiği hususunda önemli konuşmalar yapılmıştır.⁹¹

Mütareke bekleyişleri sürerken Osmanlı basınının odaklandığı önemli konulardan biri ise Bulgaristan'ın savaştan çekilme ihtimalidir. Çünkü Bulgarların savaşma gücü gittikçe düşmekte ve yabancı basında da sık sık Bulgarların savaştan çekileceğine dair yazılar yer almaktadır. Osmanlı basını da bu haberleri kendi sayfalarına taşımıştır. Örneğin 9 Eylül'de Sabah gazetesinde çıkan bir yazıya göre İngiltere, Fransa; Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın arasını açmak için çeşitli beyannameler dağıtmakta ve Bulgaristan'a baskı uygulamaya çalışmaktaydılar.⁹²

⁸⁸ "Sadrazam Paşanın Seyahati", *İkdam*, 1 Eylül 1918, s.2.

⁸⁹ "Amerika Reisi (Wilson)'ın Beyannamesi", *İkdam*, 5 Eylül 1918, s.1.

⁹⁰ "Beşinci Kış", *İkdam*, 6 Eylül 1918, s.1.

⁹¹ "Sulh Cereyanları", *İkdam*, 7 Eylül 1918, s.1.

⁹² "Yanlış Bir Yol", *Sabah*, 9 Eylül 1918, s.1.

Özellikle Osmanlı ve Bulgaristan arasında son zamanlarda ciddi bir polemik konusu olmaya başlamış olan Meriç ve Dobruca sorunu İtilaf Devletleri tarafından sık sık gündeme getirilmiş İttifak bloğunu ayrıştırmaya gayret edilmiştir. Zira Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi demek Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile kara bağlantısını kaybetmesi ve bu durum sonucunda onun da savaş dışı kalması demektir. Böylece İtilaf Devletleri planlarını bu şekilde başarıya ulaştırarak savaşı sonlandırma niyetiyle hareket etmişlerdir.

İtilaf Devletleri Almanya ve Osmanlı arasında gittikçe sorun olmaya başlayan Kafkasya siyaseti konusunda da birtakım faaliyetlerde bulunmuşlardır. Rusya'nın savaştan çekilmiş olması Kafkaslarda bir otorite boşluğu oluşturmuştur. Almanya zaten Brest - Litovsk Antlaşması'yla birtakım kazanımlar elde etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin de bu bölgede fazla etkin olmasını istememiştir. İtilaf Devletleri ise her iki devletin de burada hakim olmasını istememiş ve aralarında sorun çıkarmaya yönelik şekilde hareket etmişlerdir. Osmanlı basınında bu konuda çıkan yazılarda her ne kadar Alman hükümetine karşı tepki gösterilmişse de durumun düzeltileceği de umulmuştur. Ahmet Emin Bey Vakıf gazetesinde bu konuya değinmiş ve uzun uğraşlar sonucunda gelinen noktadaki bu çatışmanın gereksizliğinden dem vurmıştır.⁹³

Aynı günlerde İdam'da çıkan bir yazıya göre Fransa Parlamentosunda sol partiler kendi aralarında artık savaşı bitirecek bir uzlaşmanın sağlanması gerektiği konusunda uzlaşmış ve hükümete baskı yapmaya karar vermişlerdir.⁹⁴ Eğer hükümet girişimde bulunmazsa ordu için sağlanan tahsisatın görüşüldüğü oturumlarda olumsuz oy vereceklerini belirtmişlerdir. Bu durum hükümeti oldukça zor duruma sokmuş ve meclisteki olumsuz havayı kontrol altına alabilmek için 2 beyanat vermek durumunda kalmasına yol açmıştır. Talat Paşa 10 Eylül'de verdiği bir beyanatta artık savaşın sonuna gelindiğini ve müttefikler ile yapılan müzakerelerden anlaşıldığına göre kış olmadan barışın sağlanacağını söylemiştir.⁹⁵ Ancak İtilaf Devletleri hala Bulgaristan üzerinden ikilik çıkararak savaşı sonlandırma niyetiyle hareket etmektedirler. Kafkasya tartışmaları da sürmektedir. İdam gazetesinde çıkan bir yazıda İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'ı kendi taraflarına çekmek gibi bir niyetleri dahi olduğu anlatılmıştır.⁹⁶ Bulgaristan'ı artık savaştan çekilmeye iten sebeplerin başında ise

⁹³ Alkaç, "Türk Basınında", s.89.

⁹⁴ "Uzlaşma Sulhu" *İdam*, 9 Eylül 1918, s.1.

⁹⁵ "İttifak-ı Murabba Ricali Arasında" *İdam*, 10 Eylül 1918, s.1.

⁹⁶ "Muzafferiyet Anahtarı" *İdam*, 12 Eylül 1918, s.1.

Almanya ve Avusturya Macaristan'ın Batı cephelerinde gittikçe güç kaybederek geri çekilmeye başlamalarıdır. Zira Avusturya artık bir barış yapmaktan başka çaresi kalmadığını açıktan savunmaya başlamıştır. Avusturya 14 Eylül'de İsviçre'nin desteğiyle A.B.D.'ye İtilaf Devletleri ile arasında aracı olması için talepte bulunmuştur.⁹⁷

Aslında İttifak Devletleri arasında zaten artık savaşın sona erdirilmesi için bir mütareke yapılması ve sonrasında uygun bir barış antlaşmasının yapılabilmesi için zemin yaratılması düşüncesi hakimdir. Ancak Avusturya artık beklemenin uygun olmayacağını düşünerek müttefiklerinden ayrı hareket etmiş ve gerekli adımları atmıştır. Aynı gün Macar Hariciye Nazırı'nın gazetecilere yaptığı konuşmada savaşın devam etmesinin artık uygun olmadığını belirtmesi de oldukça önemli bir gelişmedir.⁹⁸ Fakat İtilaf Devletleri bu hamleye karşı çekimser kalmış hemen müzakerelere girişmemişlerdir. Ayrıca İngiliz başvekili Lloyd George'un Almanya'nın tamamen mağlup edilmesi ile barışın sağlanabileceği hususundaki görüşleri de İkdam gazetesine yansımıştır.⁹⁹ Lloyd George kendilerinin Alman milletine karşı savaşmadıklarını bu görüşlerinin Almanya'yı yönetenlere dair olduğunu da vurgulamıştır.

Avrupa'daki sosyalist gruplar kendi aralarında yaptıkları kongrelerde sık sık artık barışın sağlanması ve tarafların uzlaşması gerektiğini vurgulayan konuşmalar yapmışlardır. 17 Eylül'de Londra'da yapılacak olan kongrede ise Fransız sosyalistleri tarafsız bir devletin arabuluculuğu ile İtilaf ve İttifak Devletlerinin masaya oturtulabileceğini ve uygun bir barış antlaşması ile savaşın sonlandırılabilceğini savunma kararı almışlardır.¹⁰⁰ Görülmektedir ki Rusya'daki devrim sonrası Avrupa'da da sosyalizm hızla yükselmiş ve uluslararası meselelere dair teklifler de dahi bulunmaya başlamışlardır. Zira İtilaf Devletleri'nin savaşı bir an önce bitirmek istemelerinde yatan sebeplerden biri de Rusya'dan yayılan dalganın hızlıca dünyadaki düzeni bozacak kadar güçlenmeye başlamasıdır. Bu sebeple Bolşeviklere karşı mücadele eden Beyaz Ordu desteklenmiştir. İkdam gazetesinde çıkan başka bir haberde Avusturya'nın İtilaf Devletleri'ne yanaşması ve tarafsız bir devletin barış için

⁹⁷ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali I*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987, s.37.

⁹⁸ "Makale ve Münakaşa" *İkdam*, 14 Eylül 1918, s.1.

⁹⁹ "İki Taraf Ricalinin İki Nutukları ve Sulh Cereyanları" *İkdam*, 15 Eylül 1918, s.1.

¹⁰⁰ "Sulh Bahsi" *İkdam*, 16 Eylül 1918, s.1.

aracı olmasının istenmesi konusunda başvurusuna dikkat çekilmektedir.¹⁰¹ Bu günlerde Avusturya'nın savaşın tüm tarafları, tarafsız devletler ve Papaya bir çağrı gönderilerek barışın artık sağlanmasının istendiğini belirtmesi önemli bir adımdır.¹⁰² Vakit gazetesinde de Papanın muharip devletlere bir sulh teklifi götürme ihtimalinden bahsedilmiştir.¹⁰³ Gelişmelerin gazetelerde işleniş şekillerinden de anlaşılmaktadır ki her an bir barışın yapılabilmesi an meselesiyken İtilaf Devletlerinin hırsları sebebiyle barışın bir türlü gerçekleşemediği konusunda genel bir inanış söz konusudur.

Bu gelişmeler yaşanırken İkdâm gazetesi Avusturya'nın notasını baz alarak: şu anda iki taraf açısından da savaşın galibiyetle sona erdirilmesinin mümkün olmadığını ve şartların bir antlaşma yapılabilmesi için artık müsait olduğu görüşünü sayfasına taşımıştır.¹⁰⁴ Alman basını ise Avusturya'nın notasına değinerek bu hareketin Avusturya'nın tek başına almış olduğu bir karar olmadığını Almanya'nın henüz Fransa ile yaz muharebeleri başlamadan evvel bu duruma dahil olup, uygun gördüğünü aktarmışlardır.¹⁰⁵ Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Almanya barış için daha uygun vaktin beklenmesini istemektedir. Zira bu şekilde daha avantajlı bir konumdayken barış istenebilirse belki eşit konumda masaya oturmanın mümkün olacağı düşünülmektedir.

İtilaf Devletleri, İttifak Bloğundan gelen teklifleri şiddetle reddetmeye devam etmekte ve savaş vaziyetini sürdürmektedirler. Ayrıca bu konuda İngiliz devlet ricali çeşitli konuşmalar yaparak sulh görüşmelerinden ne beklenebilir şeklinde imalarda bulunmaktadır.¹⁰⁶ Hariciye Nazırı Arthur Balfour ise bu konuda yaptığı konuşmayı “*adalet ve medeniyet kavgası*” olarak nitelendirmiştir. 22 Eylül'de İkdâm'da çıkan bir haberdeyse İtilaf Devletlerinden biri olan İtalya'nın istekleri kabul edilmedikçe savaştan çekilmeyeceğini, buna karşılık Almanya'nın karşılıklı fikir alışverişine açık olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷ Amerika ise bu meseleye fazla karışmayı uygun görmemektedir. Anlaşılmaktadır ki İtilaf Devletleri savaşın zaten galibi olduklarını

¹⁰¹ “Sulh İçin Mühim Bir Tespit” *İkdâm*, 16 Eylül 1918, s.1.

¹⁰² “Son Haberler, Avusturya-Macaristan'ın Sulh Teklifi”, *Sabah*, 16 Eylül 1918, s.2.

¹⁰³ “Papa ve Sulh” *Vakit*, 13 Eylül 1918, s.1.

¹⁰⁴ “Muhariplere Verilen Nota Metni: “Müzakerata Girişmek Vazifesi Bize Terettüb Etmektedir”, *İkdâm*, 17 Eylül 1918, s.1.

¹⁰⁵ “Avusturya-Macaristan'ın Notası ve Almanya” *İkdâm*, 17 Eylül 1918, s.2.

¹⁰⁶ “Mükâleme-i Sulhiye Daveti- İtilaf Ricali Tarafından Şiddetle Redd Olunmaktadır”, *İkdâm*, 21 Eylül 1918, s.1.

¹⁰⁷ “Avusturya-Macaristan'ın Sulh Teklifine Almanya, Amerika ve İtalya'nın Cevabı”, *İkdâm*, 22 Eylül 1918, s.1.

açık bir şekilde görmekte ve İttifak Bloğunu ellerinden geldiği surette yıpratarak masaya eşit taraflar olarak oturmayıp tam bir zafer kazanmak niyetindedirler.

Bulgaristan Eylül ortasından beri İtilaf Devletleri ile bağlantı kurmaya çalışmaktadır. Çünkü Bulgaristan için durum gittikçe vahim bir hal almıştır. İtilaf Orduları kararlı bir şekilde ilerlemektedirler. Bulgaristan bu sebeple İttifak Bloğundaki diğer bir devlet olan Avusturya'nın barış çağrısına da olumlu yaklaşmıştır. 23 Eylül'de Bulgaristan Hükümeti tarafından Avusturya'nın Sofya'daki maslahatgüzarına bir mektup verilmiştir. Mektupta esasen Avusturya'nın yayınladığı sulh notasını baz alarak, artık savaşın nihayete erdirilmesi gerektiğini ve düzenin yeniden sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.¹⁰⁸ Bulgaristan'ın mektupta özellikle Cemiyet-i Akvam'ın şartlarını sağlamaktan bahsetmesi de dikkate değerdir. Ayrıca Balkan ülkeleri arasındaki ihtilafın çözümü dışında başka bir beklentileri olmadığını da özellikle belirtmişlerdir. İkdam gazetesi Avusturya'nın notası ve Bulgaristan'ın çağrularına rağmen İtilaf Devletleri'nin oralı olmayarak savaşı sürdürmesini eleştirdikten sonra Paris ve Londra'da seslerin savaşın sona erdirilmesi lehine yükselmesine dikkat çekmiş ve bu durumu manidar bulmuştur.¹⁰⁹ Avusturya'nın notası ve Bulgaristan'ın söylemlerine Osmanlı Devleti de katılarak uygun bir sulhun yapılması konusunda bir açıklama yapmıştır. Açıklama dışında notaya bir cevap yayınlamayı kabul edildiğini de bildirmiştir.¹¹⁰ Avrupa gazetelerine konuşan Sadrazam Talat Paşa Avusturya'nın barış notasına değinerek tamamen tasvip ettiğini ve en kısa surette çağrıya uyulması gerektiğini belirtmiştir.¹¹¹ Talat Paşa aynı zamanda Avrupa'daki havayı öğrenmek ve durumu yakından takip edebilmek için ajanlar göndermiştir.¹¹² Ancak Osmanlı Devleti umduğu şartların henüz oluşmadığını görmüştür. Çünkü İtilaf Devletleri özellikle Osmanlı Devleti yüzünden savaşın uzun yıllara yayıldığına inanmaktadırlar.

Dikkat çeken asıl noktalardan biri Amerika Başkanı W. Wilson'un Avusturya notasına cevaben savaşın devamından yana olduğunu belirtmesidir.¹¹³ Wilson kendi açıklamış olduğu 14 ilkeye uyulacağı konusunda İttifak Devletleri söz verseler dahi

¹⁰⁸ "Sulh Teklifi: Bulgaristan ve Belçika" *İkdam*, 23 Eylül 1918, s.1

¹⁰⁹ "Telif Redd Edildi, Fakat Sulh Lehindeki Cereyan İzale Edilemeyecektir" *İkdam*, 23 Eylül 1918, s.1.

¹¹⁰ "Cevab-ı Nota" *İkdam*, 24 Eylül 1918, s.1.

¹¹¹ "Sadrazam Paşa'nın yeni beyanati" *İkdam*, 24 Eylül 1918, s.1.

¹¹² Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.1.

¹¹³ "Harbin Devamı" *İkdam*, 25 Eylül 1918, s.1.

buna inanmanın güç olacağını savunmuştur. Bu suretle İttifak Devletleri'ni suçlu konumuna sokacak bir tavır takınmıştır. Talat Paşa ise yapmış olduğu bir beyanatta Avusturya'nın sulh isteğine karşılık aynı surette kendilerinin de bu yönde tavır takınmalarının Almanya tarafından şiddetle eleştirildiğini belirtmiştir.¹¹⁴ Ayrıca Talat Paşa'nın sulh konularından bahsederken “*düşmanlarımız*” diye bahsetmesi de dikkate değerdir. Talat Paşa İtilaf Devletlerinin müşterek bir cevap vermeyip devlet adamlarının kendi ağızlarından geçiştirici cevaplar vermelerini de uygun bulmamaktadır.

Eylül ayının sonlarına doğru artık İtilaf ordusu Makedonya Cephesini iyice yarmış Bulgaristan'a doğru ilerleyişlerini tamamlama noktasına gelmişler ve Bulgaristan'da büyük bir infiale sebep olmuşlardır. Bu durum karşısında Bulgaristan'ın artık mütareke istemekten başka bir çaresi kalmamıştır. Böylece Bulgaristan Başbakanı Malinof ateşkes talep etmiştir. Ancak ilk talebi kabul görmemiştir. İtilaf Devletleri orduları Üsküp'e kadar gelmesiyle de Bulgaristan'ın savaş dışı kalması artık kesinleşmiştir. Bu sebeple İtilaf Devletleri'nin Kral Ferdinand'ın tahttan çekilmesi karşılığında mütarekeyi kabul etmesi isteği gündeme gelmiştir. Kral Ferdinand'ın kabul etmesiyle birlikte 29 Eylül 1918'de de Selanik'te mütareke imzalanmıştır.¹¹⁵ Kral Ferdinand ise 4 Ekim'de tahttan çekilmiştir.¹¹⁶ İdam gazetesinde çıkan bir yazıda Bulgarların savaşa girişinden bu yana İtilaf Devletleri'nin onu savaştan çekilmeye zorlayarak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmak istemelerine dikkat çekilmiştir. İtilaf Devletlerinin artık bunu başardıklarını, fakat Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin bir oldu bitti mi yoksa hükümetin kararı mı olduğunun karanlık kaldığı vurgulanmıştır.¹¹⁷ Aynı şekilde Tanin gazetesinde çıkan bir haberde de Almanların Bulgaristan'ın savaştan çekilme konusunu şüpheli görüp kral ve Parlamentonun haberi olmadan Malinof'un tek başına planladığının ima edildiği söylenmektedir.¹¹⁸

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi müttefikleri açısından tam bir felaket olmuştur. Zira İtilaf orduları her yönden topraklarına doğru ilerlemektedirler ve Osmanlı Devleti ile diğerleri arasında kara bağlantısı da kesilmiştir. Ayrıca İtilaf

¹¹⁴ “Sulh Teklifi Hakkında Talat Paşa'nın Beyanatı” *İdam*, 27 Eylül 1918, s.1.

¹¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, *Türk Tarih Kurumu*, Cilt III, kısım IV, Ankara, 1991, s.679.

¹¹⁶ “Bulgaristan kralının istifası; yerine oğlu (Boris)in kuüdü” *İdam*, 5 Ekim 1918, s.1.

¹¹⁷ “Bulgaristan'ın Münferid Sulh Talebi”, *İdam*, 29 Eylül 1918, s.1.

¹¹⁸ “Alman Hariciye Nazırı'nın Beyanı” *Tanin*, 29 Eylül 1918, s.1.

Ordularının Balkanlardan Trakya'ya doğru ilerlemeye başlamaları Osmanlı Devleti'nin uygun bir mütareke yapılması için artık her yolu denemesine sebep olmuştur. İngilizlerin Eylül ortasında başlayan taarruzu nerdeyse Suriye'ye ulaşmıştır. Yıldırım orduları süratle geri çekilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuvvetlerinin önemli kısmı bu bölgede bulunuyorken, diğer kuvvetler Kafkasya bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Ayrıca Irak cephesinde de bir kısım kuvvet bulunmaktadır. Fakat Trakya'ya doğru ilerleyen İtilaf Ordularını durdurabilecek bir kuvvet mevcut değildir. Trakya ve Boğazlar oldukça savunmasız durumda kalmışlardır.¹¹⁹

Osmanlı Devlet adamları genel itibariyle savaşın artık sona erdiğini ve barış istemekten başka çare olmadığına dair emin bir tavır içerindeyse de hala bazı devlet adamları savaşın devamının sağlanabileceği gibi bir tutumu sürdürmek istemektedirler. Ancak bunun mümkün olmadığı ortadadır. Çünkü Almanya 4 Ekim, Avusturya ise 5 Ekim'de İsviçre ve İsveç aracılığıyla A.B.D.'ye başvurarak yeniden barış istemişlerdir.¹²⁰ Osmanlı Devleti'nin böyle bir ortamda savaştan çekilmekten başka bir yol düşünemeyeceği açıktır. Sultan Vahdettin de durumun farkında olarak Rüştü Bey'i Sir Horace Rumbold ile görüşmek üzere Bern'e göndermiştir. Sonyel'in Ahmet İzzet Paşa'nın anılarından aktardığına göre: Rüştü Bey bu görüşmede Sultan Vahdettin adına bazı barış şartları ortaya sürmüştür. Buna göre: Hicaz, Filistin ve Mezopotamya'da özel bir yönetim kurulması, Arabistan'da İbn-i Saud ile işbirliği yapılması, Türk-Bulgar sınırınının 1912 düzenlemelerine döndürülmesi, Ege adalarının yeniden Osmanlıya bırakılması talep edilmiştir. Ayrıca Osmanlı ordusunun İngiliz desteğiyle yeniden oluşturulup, İstanbul'a yürümesi muhtemel olan İttihatçıları etkisiz hale getirmesi ve Osmanlı'nın savaş dışı kalmasının sağlanması da istenmiştir. Devam eden süreçte de yine İngiliz desteğiyle anayasa reformu yapılması düşünülmüştür.¹²¹ İkdam gazetesinde bu teklife dair bir haber çıkmamıştır.

İtilaf Devletleri Bulgaristan'a barış antlaşması için bazı şartlar sıralarken, İttifak Devletlerine karşı yürüyecek orduya Bulgar ordusunun da eşlik etmesini ve eski müttefiklerine karşı gerekirse savaşmalarını istemişlerdir.¹²² Bu süreçte Almanya'da istifalar olmuş ülke gittikçe karmaşık bir duruma sürüklenmiştir. Avusturya ise önceden ortaya sürmüş olduğu nota üzerine barış isteklerini sürdürmeye devam

¹¹⁹ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014, s.37.

¹²⁰ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.9.

¹²¹ Sonyel, *Gizli Belgelerde*, s.2.

¹²² "İtilafın Bulgaristan'a 4 Teklifi" *İkdam*, 1 Ekim 1918, s.1.

etmiştir. Bu sırada Batı Cephesinde Avusturya ve Almanya'nın hızla geri çekilişi de sürmektedir.¹²³ Bunun dışında Almanya'da yeni hükümet kurulmuştur. Yeni Alman başbakanı yaptığı konuşmada İsviçre aracılığıyla uygun bir antlaşmanın yapılabilmesi için A.B.D.'ye başvurulduğunu ve bu süreçte de Alman ordusunun sınırları koruma da başarılı olacağını belirtmiştir.¹²⁴

İkdam gazetesinin Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan ülkelerde ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip ederek okuyucuya aktardığı görülmektedir. Böylece gün gün Avrupa'da oluşan durum incelenmiş ve savaşın gidişatına dair bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin de ahvali ortaya konularak uygun bir sulh bekleyişi sürdürülmüştür. Bu noktada 8 Ekim'de çıkan bir haberde Wilson Prensiplerinden 12.madde üzerinde özellikle durulmuştur. Bu bağlamda 12. maddenin doğrudan Osmanlı Devleti ile alakalı olmasına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Adı geçen 12. maddeye göre Türklerin yoğunlukta oldukları bölgelerde onlara egemenlik hakkı tanınmalı, özgürlükleri garanti altına alınmalıdır. Fakat Türklerin egemenliği altında yaşayan topluluklara da bu hak tanınmalıdır. Çanakkale Boğazı milletlerarası teminatlarla özgür ticarete açık tutulmalıdır.¹²⁵ Osmanlı kamuoyunun takip eden günlerde artık bu maddeye tutunarak bir şeyler yapılması isteği içerisine girdiği de dikkat çekmektedir. Bunun dışında İkdam gazetesinin bir süredir Osmanlı Devleti'nin müttefiklerine ihanet ederek farklı bir yol izleyip ona göre bir sulh yapmaya gayret ettiği yönünde çıkarılan söylentileri de şiddetle reddettiği görülmektedir.¹²⁶

Osmanlı Devleti için gün geçtikçe şartlar zorlaşırken bir de Talat Paşa hükümetinin istifa ettiğine dair haberler çıkmaya başlamıştır. Bu şekilde içte karışık bir ortam yaratılmıştır. İkdam gazetesi bu haberlere inanılmaması gerektiğini ve kabinenin görevini sürdürdüğünü belirtmiştir.¹²⁷ Ancak aslında söylentiler doğrudur Talat Paşa istifa etmiştir. Takip eden günlerde Sultan Vahdetin, kabineyi Tevfik Paşa'ya kurdurmak istemiştir. Tevfik Paşa'nın Kabinesi'nde İttihatçıları istememesi neticesinde de kısa süreli bir hükümet buhranı yaşanmıştır.¹²⁸ 5 gün süren buhran

¹²³ "Garp Cephesinde Yeni Ricatler", *İkdam*, 4 Ekim 1918, s.2.

¹²⁴ "Almanya'da Yeni Hükümet ve Demokrat, Hürriyetperver Başvekil" *İkdam*, 7 Ekim 1918, s.1.

¹²⁵ "Wilson Tekliflerinin Bize Aid Kısımları" *İkdam*, 8 Ekim 1918, s.1.

¹²⁶ "Şerefli Sulh" *İkdam*, 8 Ekim 1918, s.1.

¹²⁷ "Talat paşanın istifası şayiası", *İkdam*, 9 Ekim 1918, s.1

¹²⁸ Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015, s.189. Kabineye İttihatçı alınması şartını Talat Paşa bizzat Sultan Vahdettin'e sunmuştur. Biri Cavit Bey olmak üzere en az iki İttihatçı alınmasını istemiştir. Padişah da bu teklifi kabul etmiştir. Talat Paşa bu şekilde istifa etmiştir.

sonucunda 13 Ekim’de Ahmet İzzet Paşa Kabinesi kurulabilmiştir.¹²⁹ Osmanlı Devleti’nde kabine buhranı yaşanırken, Avusturya ve Almanya’nın sulh için çabaları sürmektedir. Amerika Almanya’ya sulh yapılabilmesi için işgal ettiği her yeri boşaltma şartı koşmuştur.¹³⁰ İtilaf Orduları da Almanları daha da sıkıştırabilmek için cepheyi yarmaya uğraşmaktadırlar. İkdam gazetesi Almanya’nın birkaç gün içinde cevap vereceğini ancak esas itibariyle şartları kabulden başka çaresi olmadığını belirtmiştir.

Ahmet İzzet Paşa Kabinesi kurulur kurulmaz kesin bir mütareke yapılabilmesi için hareket etmeye başlamıştır. Akşin’e göre Ahmet İzzet Paşa Kabinesini ilan eden Hatt-ı Hümayun’da üç nokta dikkat çekmektedir. Bunlar siyasi girişimlerin sonuca ulaştırılması (bu maddeden kasıt mütareke ve barış antlaşmalarının bir an önce yapılabilmesi), savaş ortamının sebep olduğu karışık ortamın sona erdirilmesi, halk arasında huzurun sağlanmasıdır.¹³¹ Yeni kabine bu noktaları bir an önce sonuca ulaştırabilmek amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Pek çok bölgeye genelgeler gönderilmiştir. Ayrıca İtilaf Devletleri ile uygun bir barış yapılabilmesi için en çok öne sürülen meselelerden biri olan Ermeni Tehciri meselesiyle de ilgilenilmesi düşünülmüştür.¹³²

Osmanlı Devleti’nde sulh çabaları sürerken, Almanya ve Avusturya’nın tekliflerini inceleyen W.Wilson, devletlerin işgal ettiği bölgeleri boşaltması için bir komisyon kurulmasını istemiştir. Almanya bu isteğe olumlu yaklaşarak sürekli bir barışın sağlanabilmesi için tüm teklifleri kabule hazır olduğunu bildirmiştir.¹³³ İkdam gazetesi Almanya konusunda gelişmeleri aktarmaya devam ederken, artık mütarekenin yapılmasını bir an meselesi olarak görmüş ve yeni kabinenin de bu yönde hareket ettiğini vurgulamıştır.¹³⁴ Ayrıca İkdam’da çıkan bir yazıda yeni kabinenin kurulmasına geç kalındığını ve bu şekilde hareket etmenin işleri gittikçe güçleştirdiği vurgulanmıştır. Zira her geçen gün memleket aleyhine işlemekte ve bir an önce hareket ederek sonuca ulaşılmalı ve kurtarılacak ne varsa kurtartılmalıdır denilmiştir.¹³⁵

¹²⁹ “İzzet Paşa Kabineyi Teşkil Memur”, *İkdam*, 13 Ekim 1918, s.1.

¹³⁰ “Almanya’nın Sulh Teklifine Cevap”, *İkdam*, 11 Ekim 1918, s.1.

¹³¹ Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, s.30.

¹³² Osmanlı Devlet adamları İtilaf Devletlerinin esirler, tehcir, azınlıkların durumu ve savaş suçları ile ilgili meselelerden üstlerine geleceklerinin farkındadırlar. Bu sebeple İzzet Paşa Kabinesi olabildiğince seri adımlar atarak bu meselelerin aydınlatılması, mütareke ve sulh görüşmelerinde önlerine koz olarak sürülmemesini sağlamaya çalışmışlardır.

¹³³ “Almanya’nın Wilson’a Cevab-ı Kabulü” *İkdam*, 14 Ekim 1918, s.1.

¹³⁴ “Mütareke’den Evvel Tahliye Keyfiyeti”, *İkdam*, 15 Eylül 1918, s.1.

¹³⁵ İmzasız Yazı, “Efkarı Umumiye” *İkdam*, 15 Eylül 1918, s.1.

Gazetenin takip eden günlerde Balkanlardaki İtilaf Devletleri ordusunun hareketini da yakından takip ederek sayfalarına taşıdığı görülmektedir.

Ahmet İzzet Paşa Kabinesi henüz yeni kurulmuşken, İttihat ve Terakki Fırkası da dağılma arifesindedir. Zira bazı vekiller firkadan ayrılmış yeni bir fırka kurmayı planlamaya başlamışlardır.¹³⁶ Ahmet İzzet Paşa Kabinesinin bir geçiş kabinesi olarak kurulması ve mütarekeyi yapmasının beklenmesi esasen İttihat ve Terakki Fırkası'nın savaş boyu yönetimi sürdürmesi sebebiyledir. Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinde de benzer şekillerde süreç işlemiş ve yeni kabineler kurulmuştur. Hatta kralların tahttan çekildiği dahi görülmüştür. Talat Paşa Kabinesi'nin çekilmesi basında gayet makul ve mantıklı bulunmuştur. Çünkü sulh için yeni bir kabinenin teşkil edilmesinin en mantıklı karar olacağı yönünde geniş bir fikir birliği bulunmaktadır.¹³⁷ 19 Ekim'de İzzet Paşa Kabinesi'nin programı okunmuş ve İzzet Paşa yaptığı açıklamada Wilson prensipleri doğrultusunda hareket edileceği ve bu sebeple Arapların çoğunlukta oldukları topraklarda taht ve halifeye bağlı kalmak koşuluyla muhtariyetin düşünüldüğünü söylemiştir.¹³⁸ İzzet Paşa ayrıca tehcir uygulamaları ve siyasi suçluların da durumlarına değinerek gerekli adımların atılacağını belirtmiştir.

Osmanlı Devleti ve müttefikleri arasında tartışılan önemli konulardan bir tanesi sulhun ne şekilde yapılması gerektiğidir. Bazıları ortak bir sulh yapılmasının uygun olacağını belirtirken bazıları da münferit bir sulhun yapılmasının daha uygun olacağına inanmışlardır. 21 Ekim'de açıklama yapan Alman sefiri münferit bir sulh değil münferit mütarekeden bahsedilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹³⁹ Sefir sulhun da ortak bir şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Almanya ve ABD arasında süren tartışmalar hala bir netice vermemiştir. Ancak Osmanlı Devleti bu tartışmaların sonucunu beklemek niyetinde değildir. Bu sebeple mütarekenin yapılabilmesi için farklı yollar aramaya devam etmiştir. Henüz Talat Paşa erkteyken Kut'ül Amare muharebesi'nde esir alınmış olan Townshend aracılığıyla bir mütareke yapılıp

¹³⁶ "İttihat ve Terakki" *İkdam*, 17 Ekim 1918, s.1.

¹³⁷ Basında özellikle savaşı sürdüren bir kabinenin sulh için uygun olmadığı konusu tartışılmaktadır. Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiştir ve yeni bir kabinenin İtilaf Devletleri karşısına çıkması daha uygun görülmektedir. Çünkü İtilaf Devletlerinde özellikle bir İttihat ve Terakki düşmanlığı da söz konusudur. Bu düşmanlığı en net şekilde mütareke dönemi yargılamalarında görmek mümkündür. Anadolu'da adeta bir ittihatçı avı başlatılmıştır.

¹³⁸ "Kabinenin programı: dahili ve harici sulhun temini", *İkdam*, 19 Ekim 1918, s.1.

¹³⁹ "Münferid Mütareke" *İkdam*, 21 Ekim 1918, s.1.

yapılamayacağı düşünölmüştür.¹⁴⁰ Ancak Talat Paşa erkteyken bu teşebbüs yapılamamıştır. İzzet Paşa da bu düşünceyle hareket etmeyi uygun görmüştür.

Townshend, Osmanlı Devleti'nin ABD-Almanya görüşmelerine umut bağlamasını mantıklı bulmamış, İngiltere ile doğrudan görüşölmесinin daha uygun olacağını düşünmüştür. Bu sebeple İzzet Paşa kabineyi kuracağı sıralarda Paşa'dan görüşme talep etmiş ve öteden beri tanıdığı Rauf Bey'e de bir mektup göndererek durumu kendisine açmıştır.¹⁴¹ Townshend'in böyle davranmasının sebebi esir alındığından bu yana çok iyi muamele görmüş olması ve aynı zamanda mütareke sağlandığı takdirde kendisinin de özgür kalacağı ihtimaliyle doğrudan ilişkilidir. Fakat İtilaf Devletleri kendi aralarında yaptıkları görüşmelerde birtakım mütareke şartları da geliştirmişlerdir.¹⁴² İzmir valisi Rahmi Bey aracılığıyla İngilizlere ulaşmak için bir teşebbüste de bulunulmuştur. Rahmi Bey İngiliz esirlere iyi davranması sebebiyle İngiltere tarafından önemsenen biridir. Fakat onun İngiltere'nin Atina Elçisi Lord Granville aracılığıyla mütareke yapılması çabaları başarısız olmuştur.¹⁴³ Bunun dışında Osmanlı Devleti'nin birtakım başka teşebbüsleri de akim kalmıştır. Tüm bu denemelerin neticesinde Townshend'e umut bağlanılmasından başka bir çare kalmamış gibidir. Böylece İzzet Paşa Townshend'in görüşme talebini kabul etmiştir.

ABD Başkanı Wilson, Almanya ve Avusturya ile nota alışverişini sürdürürken basında Osmanlı Devleti'nin de notası olduğu ve buna bir cevap verildiği üzerinde durulur. Cevaba göre ABD mütareke yapılabilmesi için birtakım şartlar ortaya atar. Habere göre “*Wilson üç şart ile sulh müzakeresini kabul ediyor*” denmektedir. Bu şartlar “*1- Boğazların açılması, 2- silahların Bulgaristan'da olduğu gibi depolarda hıfz edilmek üzere teslimi, 3- Batum, Kars, Ardahan'ın tahliyesi*”dir.¹⁴⁴ Ancak haberin doğruluğunu kanıtlayacak bir belge ya da açıklamaya ulaşamaz. İngilizler Ekim başı itibariyle Osmanlı Devleti ile yapılacak olası bir mütareke için taslak hazırlamaya başlamışlardır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin mütareke istemeye mecbur olduğu artık netleşmiştir. Takip eden günlerde bir taslak oluşturulabilmiştir.¹⁴⁵ Maddelerden anlaşıldığı üzere Ekim sonu imzalanacak olan Mondros Mütarekesi metni ile taslak

¹⁴⁰ Bayur, *Türk İnkılabı*, III, s.722.

¹⁴¹ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.17.

¹⁴² Sonyel, *Gizli Belgelerde*, s.2.

¹⁴³ Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, s.51.

¹⁴⁴ “Sulh Notamıza Cevap Geldi”, *Sabah*, 17 Ekim 1918, s.1.

¹⁴⁵ Maddeler için bkz. Tolga Başak, “İngiliz Belgeleriyle Mondros Mütarekesi ve Ermeni Sorunu”, *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu (Ekim 2016)*, No.55, s.70-71.

büyük oranda uyuşmaktadır. Bu da İngilizlerin müttefiklerine nazaran mütarekeyi kendi istekleri ölçüsünde oluşturduklarını göstermektedir.

İngilizler mütareke hükümleri üzerinde Osmanlı Devleti'ne herhangi bir söz hakkı tanımayı düşünmemektedirler. Ancak müttefikleri ile maddeler üzerinde görüş birliği sağlanması düşünülmüştür. Çünkü savaş öncesi yapılan gizli antlaşmalara göre hareket edilmesi gerekmektedir. Ayrıca İngiltere'deki Ermeni lobisinin de mütareke taslağı üzerinde etkileri bulunduğu görülmektedir.¹⁴⁶ Lloyd George oluşturulan taslağı Paris'te toplanacak olan Müttefik Hükümet Başkanları Konferansı'na sunmak üzere hareket etmiştir. Paris'te ciddi tartışmalar yaşansa da Ekim ortasına doğru ağırlıklı olarak İngiliz isteklerinin kabul edildiği taslak onaylanmıştır. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri henüz mütareke taslağı oluşturmuşken Townshend'in aracılığını kabul etmiştir. Townshend bu durum üzerine Midilli'ye hareket etmiş ve İtilaf Devletleri'nin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe ile görüşmüştür.¹⁴⁷ Görüşme olumlu geçmiş ve Osmanlı Devleti'ne mütareke görüşmelerine gönderilmek üzere bir heyet hazırlanması iletilmiştir.¹⁴⁸ Gönderilecek heyet için 17. Kolordu Komutanı ve İzmir Vali Vekili Nurettin Paşa, Yarbay Sadullah Bey ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Hikmet Bey düşünülmüştür.¹⁴⁹ Ancak Padişah heyet başkanı olarak Nurettin Paşa yerine Ayan Meclisi üyesi Damat Ferit Paşa'yı uygun görünce, Ahmet İzzet Paşa ve kabine istifa tehdidinde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Sultan Vahdettin geri adım atmak durumunda kalmıştır. Böylece heyet Rauf Bey başkanlığında, Yarbay Sadullah Bey ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Hikmet Bey olarak kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Ermeni Komitesi İngiltere'de önemli bir gücü elinde bulundurmaktadır. Özellikle meclis içerisinde güçlerinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Mondros Mütarekesi metninde Vilayet-ı Sitte'nin "Ermeni Vilayetleri" olarak geçmesi de bu şekilde olmuştur. Ayrıca mütareke sonrası İngiliz birlikleri bu vilayetlerde yönetimi Ermenilere terk etmeye çalışmışlardır. Resul Yavuz, "Mondros Mütarekesi Hükümlerinin Belirlenme Aşamasında İngiliz-Fransız Rekabeti ve Bu Rekabetin Mütareke Görüşmelerine Yansıması", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, Cilt I, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, s.212.

¹⁴⁷ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.20.

¹⁴⁸ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949, s. 169.

¹⁴⁹ Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.39.

¹⁵⁰ Sultan Vahdettin heyetten mütarekeye dair bazı isteklerde bulunmuştur. Bu istekler hilafetin ve başkent'in korunması, Osmanlı hanedanının korunması, özerklik verilecek eyaletlerin belirlenmesi ve bu eyaletlere sadece idari olarak özerklik verilmesi gibi isteklerdir., Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s.170., Ahmet İzzet Paşa ise 8 maddelik bir görüşme talimatı hazırlayarak heyete vermiştir. Maddelerin genel itibarıyla milli gururun incinmemesi ve eşit şartlarda bir mütareke yapılması üzerine olduğu görülmektedir. Maddeler için bkz. Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1999, s. 34-35.

Heyet 24 Ekim’de “*Peyk-i Şevket*” gemisi ile yola çıkmış 26 Ekim’de Midilli’ye varmış ve 27 Ekim’de Agememnon zırhlısında görüşmeler başlamıştır. Görüşmeler sürerken İkdam gazetesi durumu okuyucularına aktarmıştır. İkdam gazetesi Bulgaristan’ın savaştan çekilmesiyle birlikte zaten Osmanlı Devleti için başka bir çarenin kalmadığına dikkat çekerek görüşmelerin Wilson Prensipleri ekseninde sürdüğünü belirtmiştir.¹⁵¹ Ayrıca mütarekenin imza edildiğine dair çıkan haberler de ertesi gün İkdam gazetesi tarafından yalanlanmıştır. Fakat İkdam gazetesi mütareke görüşmelerinin bugün yarın sona ereceğini, çünkü Çanakkale Boğazının açılışı için hazırlıklar yapıldığını söylemiştir.¹⁵² İstanbul’da heyetten gelecek iyi haberler beklenirken mütareke üzerine görüşmeler ciddi bir şekilde sürmeye devam etmiştir. İngilizler hazır metni Osmanlı delegelerine sunmuş ve çok fazla değişiklik yapılamayacağını bildirmişlerdir. Bu da büyük umutlarda gelmiş olay heyeti zor durumda bırakmıştır. Ancak heyet aldıkları talimatlar doğrultusunda bir sonuca ulaşmak istiyorsa da fazla üstelemenin İngilizlerin fikrini değiştireceğini ve böylece savaş durumunun devam edeceğinden çekinmişlerdir. Savaşın devamı söz konusu olursa Osmanlı Devleti’nin çok fazla dayanamayacağına inandıkları için şartların bundan iyi bir hal almasının sağlanamayacağını düşünerek merkez ile iletişim kurma yolunu tutmuşlardır.

İstanbul’a durumu ileten heyete kısa süre içerisinde cevap ulaştırılmıştır. Cevaba göre özellikle Yunanlıların İstanbul’a gelmemesi, işgal edilecek istihkamlarda İtilaf Devletleri askerlerine Osmanlı askerlerinin de eşlik etmesi, Osmanlı limanlarından Yunanlıların yararlandırılmaması, İstanbul’un 7. madde dışında bırakılması ve Toros tünellerinin işgal edilmemesi istenmiştir.¹⁵³ Fakat Amiral Calthorpe isteklerin çoğunu kabul etmeyerek akşamüzerine kadar mütarekenin imzalanmasını aksi taktirde reddedilmesini istemiştir. Calthorpe sadece Yunanlılar meselesini Londra’ya yazacağını, bu konuda ricacı olacağını belirtmiştir.¹⁵⁴ Calthorpe’un bu kararlı tutumu karşısında delegeler İstanbul’dan yeni talimatlar

¹⁵¹ “(Wilson)’un Şartlarını Kabulümüzle Başlayan Mükalemetin Son Safhası” *İkdam*, 28 Ekim 1918, s.1.

¹⁵² “Mütareke Müzakeratına Müsaid Cereyan” *İkdam*, 29 Ekim 1918, s.1.

¹⁵³ Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya*, I, s.24.

¹⁵⁴ Yunanlılar konusunda Osmanlı Devleti’nin hassas davranması gayet anlaşılmalıdır. Çünkü 1826 isyanından bu yana pek çok sorun yaşanmış ve savaş dahi yapılmıştır. Bu sebeple Yunanlılara iyi gözle bakılmamış ve bir zamanlar kendi idaresi altında olan Yunanlıların şimdi savaş galibi edasıyla ne başkente ne de herhangi bir limana çıkması istenmemiştir.

almayı beklemek istiyorsa da artık bir kararın verilmesinden başka çare kalmadığını anlamışlardır.

Mondros'ta müzakereler sürerken İstanbul'da neden bu kadar uzun sürdüğü üzerine tartışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. İkdam gazetesi bazı gazetelerin mütarekenin imza edildiğini söylediğini, bazı gazetelerin ise heyetin mütarekeyi imzalayamadan geri döndüğünü söylediğini aktarmıştır. Fakat bu iki iddianın da asılsız olduğunu heyetin hala müzakereleri sürdürmek üzere Mondros'ta olduğunu ve herhangi bir durumda dönmek yerine hükümetten talimat alarak hareket edeceğini de eklemiştir.¹⁵⁵ Ancak İkdam'da çıkan başka bir yazıda ise mütarekenin ertelenmesi ihtimali üzerinde durulmuştur. İhtimale dayanak olarak W. Wilson'un Versay Konferansı'ndan önce Almanya ile yapılacak mütarekenin tespitinin sonra Avusturya ve Osmanlı Devletleri ile yapılacak mütarekenin tespitinin daha uygun olduğu yönünde bir görüşe kapılmış olabileceğinden söz edilmiştir. Ancak bu ihtimalin pek mümkün olmadığı da söylenmiştir. Osmanlı ve Avusturya'nın barışa aracı olması sebebiyle Wilson'a gönderdikleri notalarına henüz cevap verilmemesi münasebetiyle onun şimdilik sadece Almanya'nın durumu ile ilgilendiği sonucunun çıkarılabileceği de öne sürülmüştür.¹⁵⁶ Bu tür bir ikilemin düşünülmesinin en büyük sebebi bir süredir Wilson'un Almanya ile atışmaya devam etmesi ve sadece onunla alakalı konularla ilgili görünmesi durumudur. Wilson muhtemelen Almanya'nın istenilen noktaya getirilmesi halinde Osmanlı ve Avusturya ile yapılacak barışın çok da sorunlu olacağını düşünmemektedir. Wilson Savaşın müsebbibi olarak da gördüğü Almanya'nın bir an önce durdurulması gereğine inanmaktadır.

Osmanlı Heyeti, Amiral Calthorpe ile süren müzakerelerden ellerindeki metinden fazla bir sonuç alınamayacağını anlamış ve akşam saatlerine kadar imzalamaları restine de uymak mecburiyetinde kalarak 30 Ekim'de metni imzalamışlardır.¹⁵⁷ Mütareke metni Osmanlı Devleti için sadece savaşı bitiren bir belge olmaktan çok devletin geleceğini de şekillendirecek bir belge olma özelliği taşımaktadır. Zira maddeler oldukça ağır ve açık uçlu olma özelliğindedirler. İtilaf Devletleri mütareke maddelerine dayanarak ve maddeleri istedikleri ölçüde değerlendirecek hareket edebilme özgürlüğüne sahiptirler. Ayrıca mütarekeye göre

¹⁵⁵ "Müzakerat El'an Devam Ediyor", *İkdam*, 30 Ekim 1918, s.1.

¹⁵⁶ "Mütarekemiz Tehir mi Olunuyor?", *İkdam*, 30 Ekim 1918, s.1.

¹⁵⁷ Maddeler için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, TTK, Ankara, 1953, s.519-524.

devletin askeri gücü de oldukça zayıflatılmıştır. Amiral Calthorpe Rauf Bey'in özel ricaları üzerine kendisine imzalı bir mektup vermiştir. Calthorpe mektubunda istihkamların sadece Fransız ve İngilizlerce işgal edileceğini, İstanbul ve İzmir'e Yunan askerlerinin çıkarılmayacağını ve güvenlik sağlandığı sürece İstanbul'un işgal edilmemesini sağlamak üzere hükümet nezdinde hareket edeceğini bildirmiştir.¹⁵⁸ Rauf Bey almış olduğu mektup ve söz neticesinde hareket ederek İstanbul'a döndüğünde gazetelere korkacak bir şey olmadığı konusunda demeçler vermiştir.

Mütarekenin imzalanmış olmasına rağmen İstanbul basını birkaç gün daha haber alamamıştır. Meraklı bekleyiş sürerken İkdâm gazetesi Rauf Bey'in İstanbul'dan talimat almayı beklediğini ve talimat sonrasında mütarekenin kabul edileceğini yazmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin kongresi ve Avusturya ile Almanya'nın mütareke girişimlerini sayfalarına taşımıştır. Mütarekenin imzalanmasından sonra ortaya çıkan iki önemli durum görünmektedir. Bunlardan bir tanesi Osmanlı kamuoyunda mütarekeden olumlu sonuçların beklenmesidir. Diğer bir önemli durum ise gayrimüslimlerin taşkınlıklar ve gösterilere başlayarak, organize olmaya çalışmalarıdır. İkdâm gazetesi 2 Kasım'da çıkan sayısında mütarekenin duyulmasıyla Beyoğlu'nda Rumların çeşitli sevinç gösterileri eşliğinde kutlamalar yaptığını ve her tarafı Yunan bayraklarıyla donattıklarını yazmaktadır.¹⁵⁹ İkdâm gazetesi bu tür taşkınlıkları büyük bir hayal kırıklığı olarak yorumlamıştır. Ayrıca Rum göstericiler İtilaf Devletleri'nin kokart ve bayraklarını da yanlarına almışlardır. İkdâm gazetesi bu konuyu aktarırken hala Osmanlı vatandaşı olan bu insanların böylesine bir günde eğlenmelerini yürek burkan bir manzara olarak değerlendirmiştir.

3 Kasım'da İkdâm gazetesinde mütarekeye dair Reşat Hikmet Bey'in açıklamaları ve maddelere yer verilmiştir. Reşat Hikmet Bey, Osmanlı ordusunun vaziyeti ve Boğazların güvenliği noktasında donanmanın alacağı hali kısaca izah etmiş, güvenliğin yeterli birlikler ile sağlanacağını belirtmiştir. Ancak en önemli noktalardan bir tanesi olan mütarekenin 7.maddesi kapsamında İtilaf Devletlerinin istedikleri noktayı işgal edebileceklerini içeren hükmü Amiral Calthorpe ile epeyce görüştiklerini söylemiştir. Calthorpe'dan iyi niyetle hareket edilerek, ancak bir

¹⁵⁸ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.25. Amiral Calthorpe bu hususta hükümete başvurmuşsa da sonuç alamamıştır. Takip eden günlerde hem İstanbul işgali gerçekleşmiş hem de Yunanlılar tarafından İzmir işgali gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İtalyanlar da Akdeniz'de işgallere başlamışlardır. Görülüyor ki Calthorpe'un mektubu bir temenniden öteye gidememiş ve İtilaf Devletleri mütareke metinlerine dayanarak tam bir işgal süreci başlatmışlardır

¹⁵⁹ "Mütarekenin Akdinden Sonra", *İkdâm*, 2 Kasım 1918, s.1.

bölgede asayişsizlik durumunun oluşması durumunda İtilaf Devletleri birliklerinin o bölgede düzen tekrar sağlanana kadar geçici olarak bölgeye intikal ettirilecekleri noktasında teminat aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca 8.maddenin içerdiği limanların ve demiryolunun İtilaf Devletleri tarafından kullanılacağı ve savaşı sürdüren devletlerin buralardan yararlanamayacağı hususuna da açıklık getirerek yine bu hükmün de kötü amaçlar için kullanılmayacağı ve Osmanlı ticaretinin etkilenmeyeceğine dikkat çekmiştir. İtilaf Devletleri'nin Toros tünellerinden ise askeri nakliyatlar hususunda istifade edeceklerini fakat demiryollarının yine Osmanlı kontrolünde olacağı, sadece askeri durumlarda İtilaf memurlarının teftişlerde bulunacağını vurgulamıştır. Reşat Hikmet Bey'in açıklamalarına mukabil 15. Maddeyle söylenenler çelişmektedir. Zira bu maddeye göre bütün demiryollarının İtilaf Devletleri'nce kontrol edileceği açıkça anlatılmaktadır. Bu hususta Reşat Hikmet Bey askeri meselelerin böyle gerektirdiğini belirtmiştir. Kafkasya hakkında hükümler içeren 11. madde içinse İtilaf Devletlerinin, özellikle İngilizlerin hali hazırda bu bölgeye dair bir işgal planları olmadığı hususunda anlaşıldığını belirtmiştir. Reşat Hikmet Bey 16.maddenin gereği olarak Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Irak'taki birliklerin teslim olmaları gereği hususunda ise sadece "mahsur" yani kuşatılmış olan birliklerin teslim olacağını aktarmıştır. Ayrıca mütareke imza edildiğinde tutulmuş olan bölgelerin işgali hususunda İngilizlerin vazgeçirilmiş olduğunu da söylemiştir. Reşat Hikmet Bey 5. Madde kapsamında ordunun terhisi olsa da belli kuvvetin sınırlar ve iç asayişini korumak için bir memur topluluğu ile bölgelerde kalacağını da eklemiştir.¹⁶⁰

Reşat Hikmet Bey ile aynı doğrultuda Rauf Bey de gazetelere demeçler vererek kamuoyunu yatıştırma gayreti içerisine girmiştir. Rauf Bey mütareke şartlarının şu an anlaşıldığından çok daha iyi olduğunu ve işgal gibi bir durumun söz konusu olmadığını beyan etmiştir.¹⁶¹ Görülmektedir ki hem Reşat Hikmet Bey hem de Rauf Bey epey iyimser bir hava içerisinde mütarekeye yaklaşmaktadırlar. Kamuoyunun da bu bakış açısına sahip olmasını arzu ederek bu yönde açıklamalar yapmaya gayret etmektedirler. Ancak kısa bir süre içerisinde İtilaf Devletleri'nin teşebbüsleri onların hiç de mütarekeye bu noktadan bakmadıklarını göstermiştir.¹⁶² Osmanlı Devleti

¹⁶⁰ "Hükümet-i Seniyye ile Düvel-i Mutelife Mütarekenamesinin Metn-i Resmîyesi", *İkdam*, 3 Kasım 1918, s.1.

¹⁶¹ "Mütareke Şeraiti Sırf Askeri bir Mahiyeti Haiz", *Vakit*, 2 Kasım 1918, s.1.

¹⁶² Osmanlı Devleti mütarekeyi imzaladıktan sonra devlet adamları kamuoyunu yatıştırıcı açıklamalar yapmış ve olası bir iç karışıklığı önlemeye gayret etmişlerdir. Ancak azınlıkların coşkulu kutlamaları ve taşkınlıkları halkın geri kalanı tarafından hoş karşılanmamıştır. Takip eden

çalkantılı günler yaşarken, mütareke imzalanmasına rağmen beklenen düzen sağlanamamıştır. 1 Kasım'da İttihat ve Terakki Fırkası son kongresini yapmış bir devri kapatmış ve kendisini feshetme kararı almıştır. Sonraki günün gecesinde ise İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelenleri Enver, Cemal ve Talat Paşalar Osmanlı topraklarından ayrılmışlardır.¹⁶³ Bu durum yeni bir siyasi krize yol açmıştır. İkdâm gazetesinin 6 Kasım'da çıkan sayısında bu durum işlenerek, İttihatçıların birçok vaatlerle geldikleri iktidarda senelerden beri milletin başına bela olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁶⁴

İtilaf Devletleri mütareke imzalanmış olmasına rağmen şartlara uymaya pek de gönüllü değillerdi. Zira İngilizler şimdiden mütarekeye aykırı olarak Musul'u kuşatma kararı almışlardır.¹⁶⁵ Musul'daki sancılı durum günler geçmesine rağmen İkdâm

günlerde Avusturya-Macaristan da 3 Kasım'da bir mütareke yaparak savaştan çekilmiştir. Almanya ise ancak 11 Kasım'da İtilaf Devletleri ile anlaşarak mütareke imzalamayı başarmış ve fiili olarak savaş sona ermiştir.

¹⁶³ “Üç Paşa Daha Kaçtı”, *İkdâm*, 4 Kasım 1918, s.1. İttihat ve Terakki resmi olarak kapatılmadan önce birtakım mebuslar fırkadan ayrılmışlardır. Bunlar başta Ali Fethi Bey ve Hüseyin Kadri Bey olmak üzere önemli isimlerdir. Daha sonra Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı Kurmuşlardır. 9 Kasım'da ise geri kalan itihatçılar tarafından Teceddüt Fırkası kurulmuştur. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2014, s.469., Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler II*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s.51-52., “İttihat ve Terakki Kongresi”, *İkdâm* 4 Kasım 1918 s.1., İttihatçı paşaların ülkeden ayrılması büyük bir infiale sebep olmuştur. Bu durum üzerine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa duruma el atmak istemiştir. Berlin'de bulunan Büyükelçi Rıfat Paşa aracılığıyla Alman Hükümetine bir nota verilmiştir. Bu notada kaçanların büyük miktarda parayı ve bazı belgeleri yanlarında götürdükleri söylenerek iadeleri istenmiştir.¹⁶³ General Von Seeckt'in de bazı gizli bilgileri içeren dosyaları yanında götürmüş olmasının sorun yarattığına da dikkat çekilmiştir. Alman Hükümeti ise Cemal Paşa'nın dahil olduğu bazı kişilerin iadesine yanaşıyor olsa da Enver Paşa'nın Almanya'da olmadığını, ayrıca Talat Paşa'nın Ermeni Tehciri konusunda suçu olmadığı noktasında diretmiştir. Selçuk Ural, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.58., Almanların tehcire dair sorumlulukları ve tavırları hakkında detaylı bilgi için bkz. Mesut Erşan, “Tehcir ve Almanya”, *Yeni Türkiye (Eylül 2014)*, Cilt LXIII, No.4, s. 2831–2836.

¹⁶⁴ “İttihatçılar ve Haysiyet-i Milliye”, *İkdâm*, 6 Kasım 1918, s.1.

¹⁶⁵ Musul'da o sıralarda 6. Ordu görev yapmaktaydı. 6. Ordu Komutanı olarak da Ali İhsan Paşa bulunmaktaydı. İngiliz ordusu ise Kasım 1918'den bu yana Basra'da bulunuyordu. Bölgedeki İngiliz Komutan General Marshall Mondros Mütarekesi imzalandığından beri Musul'a ilerleyip tamamen hakim olmak niyetindeydi. Fakat bu duruma tek engel bölgede bulunan 6. Orduydü. Savaş sırasında İngilizler Musul'u ele geçirememiş olmalarına rağmen bazı İngiliz görevlileri kendilerince nüfusu belirlemeye çalışmış ve İngilizler Mütareke sonrası bu durumları da ortaya atarak bölgenin kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Fatma Şayan Ulsan, “Musul'un İşgali ve Ali İhsan Paşa”, *Türk Kültürü Dergisi (1996)*, Cilt XXXIV, No 402, s.595. 6. Ordu'nun başındaki Ali İhsan Paşa ise yaklaşan tehlikenin farkındaydı. Ayrıca mütarekenin imzalanmış olduğunu da haber almıştı. Bu durum üzerine İngiliz komutan Marshall ile bağlantı kurmaya çalıştı. Ali İhsan Paşa bulunduğu bölgenin Osmanlı toprağı olduğunu ve iki ordu arasındaki kısmın ise tarafsız bölge olması gerektiği kanaatindeydi. Bu düşüncesini İngiliz ordusunun mütareke imzalandığı sırada 60 kilometre ötede olmasına bağlıyordu. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, I, s.39. Ancak İngilizlerin ilerleme niyetinde olduğu açıktı ve ayrıca General Marshall, Ali İhsan Paşa'nın başını çektiği Türkler yüzünden Ermeni azınlıkların bölgeden uzaklaştırıldığını öne sürerek bölgenin

gazetesinin sayfalarına yansımamıştır. İngilizler, Musul dışında İskenderun Limanı'nı da teslim almak istemiş ve Boğazlarda da çalışmalara başlamışlardır. İtilaf donanması İstanbul'a gelmeden birkaç gün önce ise küçük bir İngiliz ve Fransız heyeti gelmiştir.¹⁶⁶ Heyetin İstanbul'da bulunduğu sürede Ahmet Refik (Altınay) de bir yazı kaleme alarak, Osmanlı Devleti'nin uzun zamandır savaşta olduğunu, bu duruma bağlı olarak birçok fert kaybettiğini ve artık insanların savaştan bıkmış olduğuna belirtmiştir. Ahmet Refik artık Anadolu halkının perişan, İstanbul halkının ise açlıktan kırılacak duruma geldiğine dikkat çekerek, barış için mümkün olan her şeyin artık yapılmasının gereğini vurgulamıştır.¹⁶⁷

İtilaf Devletleri heyeti henüz İstanbul'dayken Ahmet İzzet Paşa Kabinesi'nde sorunlar baş göstermeye başlamıştır. İzzet Paşa'nın Kabinesi'nde hala İttihatçılar bulunmaktadır. İngilizler ise İttihatçılardan memnun değildir. Sultan Vahdettin de aynı şekilde İttihatçılardan memnun değildir. Bu sebeple İzzet Paşa'ya baskı yaparak onları kabineden çıkarmasını istemiştir. Fakat Paşa bunu kabul etmeyerek istifa etmeye karar vermiştir.¹⁶⁸ Sultan Vahdettin ise bu kez kabineyi kurma görevini Tevfik Paşa'ya vermiştir.¹⁶⁹ İtilaf Devletleri ise kısmi olarak işgalleri sürdürmeye devam etmişlerdir. Ancak işgal haberleri İkdâm gazetesinin sayfalarına yansımamıştır. Haberlerin yansımıyor olmasının muhtemel sebebi gazetenin İstanbul'da çıkıyor olmasıdır. Zira hükümet haberlerin yayılarak kargaşa ortamının oluşmasını istememektedir. Ancak İkdâm gazetesi 13 Kasım'da 1. sayfasında çok küçük bir kısımda İskenderun Liman'ındaki işgal durumundan bahsetmiştir.¹⁷⁰

İstanbul'daki İngiliz ve Fransız komutanlarından oluşan heyet görüşmeleri tamamlamış, Boğazlardaki mayın temizleme işlemleri sona ermiş ve Bahriye Nazırlığı, İtilaf donanmasının gelecek olması sebebiyle 13 Kasım'da İstanbul

işgalini mütarekenin 7.maddesi ile ilişkilendiriyordu. Bu durum üzerine Ali İhsan Paşa merkeze bazı yazılar göndermeye başladı. Bu yazılar bölgede yaşayan insanlar onların mensup oldukları etnik özellikler ve nüfusun oranları hakkında raporları içeriyordu. Ali İhsan Paşa bölgede yaşayan nüfusun büyük oranının Türk olduğunu ve Osmanlı Devleti'ne bağlı olup ayrılmak niyetinde olmadıklarını savunuyor ve İngiliz propagandaları sonucunda bazı aşiretlerin Kürt olarak nitelendirildiğini ısrarla belirtiyordu. Fakat Ali İhsan Paşa'nın tüm çabasına rağmen Musul İngilizlerce işgal edildi. Haluk Selvi, "İngiltere'nin Musul Politikası Karşısında Osmanlı Devleti ve Bölge Aşiretleri", *Belleten (Aralık 2010)*, Cilt LXXIV, No.271, s.790-791.

¹⁶⁶ "İngiliz ve Fransız Murahhasları Şehrimizde", *İkdâm*, 9 Kasım 1918, s.1.

¹⁶⁷ Ahmet Refik, "İstanbul'da Sulh Arzuları", *İkdâm*, 9 Kasım 1918, s.2.

¹⁶⁸ "İzzet Paşa Kabinesi'nin İstifası", *İkdâm*, 10 Kasım 1918, s.1.

¹⁶⁹ Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, s.178.

¹⁷⁰ "İskenderun'da İtilaf Kuvveti", *İkdâm*, 13 Kasım 1918, s.1

Boğazının trafiğe kapatılacağını duyurmuştur.¹⁷¹ Belirtilen günde ortalama 60 parçadan oluşan İngiliz, Fransız, İtalya ve Yunan gemileri İstanbul'a ulaşmışlardır.¹⁷² 2 uçağın da havadan destek verdiği filonun büyüklüğü birkaç gün içerisinde 167 parçayı bulmuştur.¹⁷³ İtilaf Devletleri karaya çıkarılan birliklerin işgal amacıyla burada bulunmadıklarını belirtse de birlikler şehrin dört bir yanına dağılmıştır. İtilaf Devletlerinin katı bir tutum sergilemesi ve İstanbul'u adeta paylaşarak nüfuz alanları oluşturmaları gittikçe artan bir rahatsızlığın doğmasına sebep olmuştur. İkdam gazetesi bu konudan hareketle bir işgalin söz konusu olup olmadığını sorgulamıştır. İsmi verilmeyen bir İtilaf subayından edinilen bilgiye göre Türk matbuatında durumu yanlış aktarma eğiliminin olduğu öne sürülmüştür. Mütareke yapıldığından beri hükümetin şartların iyi olacağı, işgalin söz konusu olmadığı gibi sözleri de aktararak bir nevi yaşanan durumun eleştirisi yapılmıştır.¹⁷⁴ Ayrıca durumun geçici olduğu ve İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonrasında toplanacak olan kongreden¹⁷⁵ bir barış antlaşmasının çıkacağı beklentisi husule gelmiştir.¹⁷⁶

İtilaf kumandanlarından bazıları İstanbul'un işgal edildiğini vurgulamaya başlamışlardır. İşgal söylentileri üzerine hükümet yaşanan durumun bir işgal sayılmayacağını, bu tür çıkışların yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.¹⁷⁷ Ancak bazı yüksek rütbeli İtilaf Devletleri generallerinin yazışmalarda "işgal" terimini kullanması ve General Bunoust'un 21 Kasım'da yazmış olduğu mektubunda *franchet d'esperey*'in İstanbul'a geleceğini bildirirken kendini "işgal kuvvetleri komutan yardımcısı" olarak belirtmesi durumu daha açık bir şekilde gözler önüne sermiştir.¹⁷⁸ Fakat İstanbul'un işgali konuşulup, bunun bir işgal olup olmadığı üzerinde durulurken diğer bölgelerde yaşanan işgal ve tahakküm İkdam gazetesine pek yansımamıştır. Eleştiriler ve beklentiler genel itibarıyla İstanbul ekseninde dönmüştür. Durumun böyle olması yukarıda da belirtildiği üzere şimdilik sessiz olunması ve barış antlaşmasının

¹⁷¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.35.

¹⁷² "Altmış Parça İngiliz, Fransız İtalyan ve Yunan Sefaininden Mürekkab Filo Limanımıza Geldi", *İkdam*, 14 Kasım 1918, s.1.

¹⁷³ 2.616 İngiliz, 540 Fransız, 470 İtalyan askerinden mürekkebe bir birlik ilk etapta karaya çıkarılmıştır. İngilizler Beyoğlu'nu ve Haliç'in kuzeyinden Karadeniz'in Rumeli tarafına kadar olan kısmı, Fransızlar Çekmece'den Marmara Denizi'nin Rumeli tarafını, İtalyanlar ise Anadolu yakası ve Marmara adalarını almışlardır. Karargah olarak ise; İngilizler Harbiye Mektebi'ni, Fransızlar Şehremaneti binasını, İtalyanlar ise Cevdet Paşa konağını işgal etmişlerdir. Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014, s.8.

¹⁷⁴ "Şehrimizdeki İtilaf Kuvvetleri", *İkdam*, 21 Kasım 1918, s.1.

¹⁷⁵ Muhtemelen Paris Barış Kongresi kastedilmektedir.

¹⁷⁶ "Sulh Meselesi", *İkdam*, 21 Kasım 1918, s.1.

¹⁷⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.47.

¹⁷⁸ Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, s.106.

beklenilmesi düşüncesiyle alakalı olmalıdır. Bunun dışında muhtemel bir baskı da söz konusu olmalıdır. İkdam'da 25 Kasım'da çıkan bir haberde Adana'nın işgal söylentilerinin doğrulandığının vurgulanması ise ayrıca önemlidir.¹⁷⁹

İstanbul'da İtilaf baskısı gün geçtikçe artmaktadır. İkdam gazetesi bu konuya değinerek İtilaf Devletleri askerlerinin zararlı tutumlarına komutanların ses çıkarmıyor oluşunu da eleştirmiştir. Ayrıca Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey'in meclise İtilaf Devletleri askerlerinin tutumları konusunda vermiş olduğu takrir de önemli bir adımdır. Kadri Bey takririnde medeni bir toplum olarak mütareke sonrası silah bırakıldığını, hatta silahların İtilaf Devletlerine dahi teslim edildiğini ama karşılığında işgallerin başladığını vurgulamıştır. Bu sebeple tüm dünya nezdinde işgallerin protesto edilmesini talep etmiştir.¹⁸⁰ İkdam gazetesinin 28 Kasım'da çıkan sayısında İskenderun işgali üzerine bilgilendirmeler yapılırken, Aydın'ın Yunanlılar tarafından alınacağı iddiası tartışılmıştır. Aydın'daki nüfus oranları; 1.291,962 Türk, 233.914 Rum olarak verilmiştir. Nüfus sebebiyle Wilson ilkelerine de dayanılarak Aydın'ın hangi hakla Yunanlılarca işgal edilebileceği sorgulanmıştır. İkdam gazetesi Yunanlıların Aydın'a dair planlarını İzmir'deki Rum gazetelerinden edindikleri bilgiler üzerinden okuyucusuna aktarmıştır.¹⁸¹ Mütarekenin imzalandığının ülkede duyulduğu andan itibaren Rumlar kutlamalara zaten başlamışlardır. Ancak zaman geçtikçe taşkınlıklar gittikçe artmıştır. Zira Rumlar birçok bölgede karışıklıklar çıkarıp, huzursuzluk yaratarak barış antlaşması yapılacağı zaman bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesini amaçlamaktadırlar. Rum gazeteler de kitleleri yönlendirme konusunda kullanılmaktadır.¹⁸² Rumlar İstanbul'a gelmiş olan Yunan gemileri sayesinde de tavırlarını daha da sertleştirmişlerdir. İkdam gazetesi Rumların birtakım hülyalarla hareket etmelerini eleştirerek, bu düşüncelerin boşa çıkacağını söylemiştir.¹⁸³

2.2. Paris Barış Konferansı ve İzmir'in İşgali

Osmanlı Devlet adamları mütarekenin imza edilmesinin ardından uygun bir barış antlaşması yapılabilmesi için İtilaf Devletlerine yakın durmaya gayret

¹⁷⁹ "Adana işgal edildi mi?", *İkdam*, 25 Kasım 1918, s.1.

¹⁸⁰ "İtilaf ile Mütarekemizin Bugünkü Hali", *İkdam*, 27 Kasım 1918, s.1.

¹⁸¹ "Aydın Vilayetimiz ve Yunanlıların Hülyası", *İkdam*, 28 Kasım 1918, s.1.

¹⁸² Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018, s.4.

¹⁸³ "Şehrimizde Mütareke Tatbikatı Var Mı?", *İkdam*, 1 Aralık 1918, s.1.

etmişlerdir. Bu sebeple birçok taviz de verilmiştir. İtilaf Devletlerinin temsilcileri ise resmi olarak olmasa da İstanbul’u işgal etmiş durumdadırlar. İşgal sadece İstanbul ile sınırlı kalmamıştır. Mütarekenin maddelerine dayanılarak Osmanlı mülkünün farklı bölgeleri de işgal edilmiş ve ordu terhis edilmeye çalışılmıştır.¹⁸⁴ Osmanlı Devleti tüm bu hareketlere rağmen uygun bir barış antlaşması yaparak durumu düzeltme niyetiyle hareket etmiştir. Bu amacın gerçekleştirilebileceği yer Paris’te toplanması planlanan barış konferansı olarak görülmüştür. Savaşın galibi durumunda olan İtilaf Devletleri Paris’te yapılacak olan bu toplantıda dünyayı yeniden tasarlamayı planlamışlardır. Böylece dünyanın düzenini bozan böylesine yıkıcı bir savaşın sonunun resmen getirilmiş olacağına inanmışlardır. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında bir hayatta kalma mücadelesi olarak görülmelidir. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti’nin sınırları üzerinde daha önce yaptıkları gizli antlaşmaları hayata geçirmek için bu konferanstan daha uygun bir yer bulamayacaklarına inanmaktaydılar. Buna mukabil kendi aralarında da çıkar çatışmaları yaşamışlardır.

Konferansa Osmanlı Devleti’ne halihazırda tabi olan Ermeni ve Kürtler de temsilciler göndererek kendi hesaplarına bir sonuç almayı amaçlamışlardır. Bu durum da uluslar arası arenada Osmanlı Devleti’ni oldukça zora sokmuştur. Zira konferansın önemli dayanaklarından bir tanesi Wilson Prensipleri olmuştur. Konferansın Osmanlı Devleti aleyhine işleyecek bir diğer noktası ise “Şark meselesi” idi.¹⁸⁵ İtilaf Devletleri için Şark meselesini nihayete kavuşturacak bir barış antlaşmasının yapılması da son derece mühimdir. Bu sebeple bu sorunla ilintili bir biçimde Osmanlı Devleti’ne mensup gayrimüslimler konusunu Wilson prensiplerine dayandırarak yeni sınırların çizilmesini de tasarlamışlardır.¹⁸⁶

Konferansın toplanması için hazırlıkların sürdüğü sıralarda İtalya’da bulunan Amerikan Başkanı W.Wilson basına yaptığı açıklamalarda düzenin sağlanması için her şeyin yapılacağını belirtmiştir.¹⁸⁷ Wilson’un bu sözleri Osmanlı kamuoyunda da

¹⁸⁴ Ordunun terhisi ve yeniden yapılanması konusunda ayrıntılı bilgi için Bkz., Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, TTK, Ankara, 2001.

¹⁸⁵ Şark meselesi ya da sorunu ilk defa 1815 yılında Viyana Kongresi sırasında Rusya’nın istekleri ve Batılı devletlerin Osmanlı Devleti’ne bakış açısı sebebiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Kavram burada ilk ortaya çıkmasından sonra farklı dönemlerde farklı anlamlar içerecek şekilde de kullanılmıştır. Bazı dönemler Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü korunması, bazı dönemlerde Osmanlı Devleti’ne mensup gayrimüslimlerin hakları, bazı dönemlerde ise Osmanlı Devleti’nin paylaşılması üzerine kullanılmıştır.

¹⁸⁶ Mustafa Budak, “I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Tavrı”, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi (Aralık 1999)*, Cilt IV, No.7, s.193.

¹⁸⁷ “Reis Wilson İtalya’da”, *Alemdar*, 7 Ocak 1919, s.4.

heyecanla karşılanmıştır. İkdam gazetesi de Wilson'un Ocak ortasına kadar Paris'e geçmesi durumunda konferansın Ocak ayı içerisinde toplanmasını kesin gözüyle bakmaktadır.¹⁸⁸ Böylece çok kısa bir sürede uygun bir barış antlaşmasının imzalanması beklentisi bulunmaktadır. İtilaf Devletleri ise kendi hesaplarına konferansta savunacakları görüşleri planlamaktadırlar. Osmanlı Devleti açısından bakıldığı zaman en önemli konu toprak bütünlüğü ve azınlıklar meselesidir. İngiliz planına göre İstanbul ve Boğazlar uluslar arası bir komisyon ya da ABD denetimine, İzmir ve Trakya Yunanistan'a verilmesi, Arap yarımadası, Kafkasya ve Mezopotamya da ise Osmanlı yönetimin sona ermesi düşünülmektedir.¹⁸⁹ Osmanlı'dan ayrılan bölgeler de ABD, Fransa ve İngiltere'nin koruyuculuğu altına alınması planlanmaktadır. İtalya ise kendisine önceden vaat edilmiş olan toprakları almak istemektedir. Fakat Fransa ve İngiltere, İtalya'nın Akdeniz'e egemen olmasını uygun görmemişlerdir. Yunanistan da İtalya ile çıkarlarının ters düştüğünün farkındadır. Bu sebeple Venizelos konferans öncesi İtalya'ya giderek Başbakan Vittorio Emanuele Orlando ile görüşmüştür. Ancak İtalya çıkarları konusunda taviz vermeyince konferansta daha sonra tekrar bu konuyu görüşmek üzere anlaşılmıştır.¹⁹⁰

İtalya Yunanistan'ın İngiltere tarafından desteklendiğini bilmektedir. Aynı zamanda Fransa ile İngiltere arasında görüş farklılıkları da oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple İtalya Fransa'dan destek almaya çalışmıştır. Ancak İngiltere oldukça etkin bir siyaset izlemektedir. Amerika ise gizli antlaşmalar ile paylaşılmış olan bölgelerin işgalini uygun görmemişse de mandaterlik fikri adı altında bu durumu onaylamıştır. Böylece kendini yönetemeyecek toplulukların geliştirileceği fikrini savunmuştur.¹⁹¹ Avrupa'daki Türk aydınları ise Cenevre'de düzenledikleri bir kongre ile kısa bir süre sonra toplanacak olan konferansta Türk haklarını savunacak tezler geliştirmeyi kararlaştırmışlardır. Fakat temsilci olarak seçtikleri Şerif Paşa daha sonra konferansta Kürdistan'ın kurulması gerektiğini savunmuştur.¹⁹²

Konferansa çok az bir süre kaldığı sırada Alemdar gazetesinde Refi' Cevat'ın çıkan bir yazısında konferansa hazırlık süreci ve Tevfik Paşa kabinesinin durumu

¹⁸⁸ "Sulh Hazırlıkları İkmal Olunuyor", *İkdam*, 4 Ocak 1919, s.1.

¹⁸⁹ Sarihan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.93.

¹⁹⁰ Mevlüt Çelebi, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.43.

¹⁹¹ Bige Yavuz, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, TTK, Ankara, 1992, s.28.

¹⁹² Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK, Ankara, 2013, s.7.

tartışılmıştır. Refi' Cevat 6 asırlık Osmanlı tarihinde çok mühim bir dönemin yaşandığını ve kabinenin uygun bir barışa aracı olmasını beklediğini ifade etmiştir.¹⁹³ Avrupa'da bulunan Prens Sebahattin de gelişmeler ile yakından ilgilenmektedir. Bu sebeple hususi katibini İstanbul'a göndererek Sadrazam Tefvik Paşa ve nazırlar ile görüşmesini sağlamıştır. İkdâm gazetesinin ulaştığı bilgilere göre hususi katip Lütfi Bey'e Prens Sebahattin'in Paris Konferansına gönderilecek Osmanlı heyeti içerisinde bulunması teklifi iletilmiştir.¹⁹⁴ Hükümetin bu isteği muhtemelen Prens Sebahattin'in Avrupa'daki bağlantılarına özellikle de İngiltere'deki bağlantılarına güvenmeleri sebebiyledir. Bu sayede İtilaf Devletleri nezdinde daha samimi karşılanmayı ve şartları daha uygun bir barış antlaşması yapabilmeyi hedeflemişlerdir. İtilaf Devletleri kendi aralarında yaptıkları toplantıda aldıkları karara göre; İngiltere, İtalya, Fransa, Amerika ve Japonya beş, diğer devletlerin ise değişen sayılarda temsilci göndermesini uygun görmüşlerdir.¹⁹⁵

Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1920'de toplanmıştır.¹⁹⁶ Konferansta Osmanlı Devleti'nin durumu ile ilgili önemli kararlar alınacak olsa da Osmanlı Devleti konferansa davet edilmemiştir.¹⁹⁷ Bu sebeple Osmanlı Devleti kendisini doğrudan savunma fırsatına sahip olamamıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin olmayışı sebebiyle Yunanistan da istediği gibi iddialarını ortaya atabilme şansını yakalayabilmiştir. Ama isteklerinin belli ölçüde İtalya ile kesişmesi nedeniyle iki devlet arasında gerilim gittikçe yükselmiştir. İngiltere ve Fransa ise gerçek bir barışın sağlanmasından çok kendi çıkarlarını en iyi şekilde kabul ettirmeyi planlamışlardır. İtalya diğer devletlere nazaran sömürge yarışına çok daha geç girmiştir. Savaş boyunca da oldukça yıpranmış ve gücünü büyük miktarda tüketmiştir. İç ekonomisini düzene sokacak derecede

¹⁹³ Refi' Cevat, "Sulh Hazırlığı ve Kabine", *Alemdar*, 13 Ocak 1919, s.1.

¹⁹⁴ "Sulh Murahhaslığı", *İkdâm*, 12 Ocak 1919, s.1.

¹⁹⁵ "Sulh Konferansı", *İkdâm*, 18 Ocak 1919, s.1.

¹⁹⁶ Konferansa 32 devlet temsilcileri katılmıştır. İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve A.B.D. galip devletler sıfatıyla özel komisyonlar kurmuşlardır. Başbakan ve Dışişleri Bakanlarından oluşan "Onlar Konseyi", Başbakanlarından oluşan "Beşler Konseyi" oluşturulmuştur. Dilara Uslu, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları", *History Studies (Temmuz 2012)*, Cilt II, No.4, s.362.

¹⁹⁷ Osmanlı Devleti ile yapılacak barış için Paris'e çağırılıp çağırılmaması konusu konferansın sonraki günlerinde tartışılmıştır. Ancak A.B.D. Başkanı W. Wilson antlaşma şartlarının önce İtilaf Devletlerince kararlaştırılmasını sonrasında Türklere dikte ettirilmesinden yana tavır koymuştur. Bu sebeple Türklerin konferansa çağırılarak söz hakkı elde etmelerini pek uygun görmemiştir. İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *History Studies (Nisan 2014)*, Cilt III, No.6, s.228.

sömürgelelere de sahip değildir. Bu sebeple kendine antlaşmalarla vaat edilen bölgelere bir an önce kavuşmayı istemektedir.

İngiltere başta olmak üzere diğer devletler Akdeniz’de güçlü bir İtalya’nın olmasından yana değildir. Adriyatik’teki İtalyan isteklerine de önemli ölçüde Yugoslavya karşı çıkmış, Amerika da onu desteklemiştir. Yunanistan ise hem Anadolu üzerinde hem de Akdeniz’de İtalyanların isteklerine karşı kendi tezini savunmuştur. İngiltere, Yunanistan’ı kontrol edilebilir olarak görmektedir. Yunanlılar sayesinde Anadolu’da istedikleri sükuneti sağlayabileceklerine inanmaktadır. Çünkü Yunanistan savaşta herhangi bir çatışmaya girmemiş ve ordusu kullanılabilir durumdadır. İngiltere, Fransa ve İtalya orduları ise savaş boyunca farklı cephelerde mücadele etmişlerdir. Ayrıca iç kamuoyları yeni bir savaşın sürdürülmesine taraftar değildir. Bu sebeplerden dolayı İngiltere, Yunanistan’ın kullanılmasından yanadır. Konferansta da bu yönde hareket etmeyi planlamaktadır. Fakat İtalya hem kendisine yapılmış olan vaatlerden dolayı hem de Yunanistan’ın savaşmadan bu şekilde ödüllendiriliyor olmasına tamamen karşıdır. İtalya ve Yunanistan arasında esasen 3 bölgede anlaşmazlık vardır. Bunlar; İzmir, adalar ve Arnavutluk’un Kuzeyidir. Yunanistan bu bölgelerde eskiden bu yana gelen bir hakkı olduğunu iddia etmekle kalmıyor ayrıca Wilson Prensiplerine dayanarak tezini kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Venizelos bu noktada Anadolu’nun 3000 yıldır Rum olduğunu savunmaktadır.¹⁹⁸

Konferans toplandıktan sonra görüşmeler mümkün olduğunca gizli sürdürülmeye çalışılmıştır. katılan devlet temsilcilerinin alınan kararlar ve görüşmeler hakkında konuşmalarını istenmiştir. *Alemdar*’ın haberine göre sadece resmi haberler basına verilmektedir.¹⁹⁹ Basın mensupları ise bu açıklamayı doğru bulmayarak protesto etme kararı almışlardır.²⁰⁰ Prens Sabahattin’in hususi katibi Lütfi Bey 23 Ocak akşamı İstanbul’dan ayrılmıştır. *Alemdar*’ın haberine göre Lütfi Bey’e Sultan Vahdettin ve Tevfik Paşa tarafından Prens Sebahattin’e ulaştırılmak üzere birer mektup verilmiştir. Prens Sebahattin’den resmi olmasa dahi gayri resmi olarak Avrupa’da Osmanlı Devleti’ne destek olacak faaliyetlerde bulunması istenmiştir.²⁰¹

Paris Barış Konferansı’nın ilk günlerinde öncelikle İtilaf Devletleri kendi aralarında görüştükları bir safha yürütmüşlerdir. ABD başkanı W. Wilson burada

¹⁹⁸ Çelebi, *Milli Mücadele*, s.45.

¹⁹⁹ “Sulh Konferansı”, *Alemdar*, 19 Ocak 1919, s.2.

²⁰⁰ “Muhabirler Protesto Edecek”, *Alemdar*, 20 Ocak 1919, s.2.

²⁰¹ “Satvet Lütfi Bey Hareket Etti”, *Alemdar*, 24 Ocak 1919, s.2.

Cemiyet-i Akvam'ın kurulması gereğini savunmuştur. Wilson kendi ilkelerinde de görüleceği üzere gizli antlaşmalara karşıdır. Ona göre hiçbir devlet bir diğerinden toprak almamalıdır. Aksine her millet kendi devletini kurarak kendi kendini yönetmelidir. Ancak konferansta bu mesele mandacılık meselesi ile bir çözüme kavuşturulmuştur. İkdam gazetesi konferansın sonraki safhalarında mağlup devletlerin de davet edilerek meselelerin çözüme kavuşturulacağını aktarmaktadır.²⁰² Görülmektedir ki uygun bir barışın yapılabileceğine inanç hala yerini korumaktadır. Ancak şu an için diğer devletlerin meseleleri görüşülmektedir. Osmanlı Devleti de henüz resmi bir davet almamıştır. Konferans Wilson'un teklifiyle Rusya'daki mevcut meseleleri görüşmektedir.

İkdam ve Alemdar gazetelerinin her ikisinin de Konferans öncesinden konferansın ilk ayının sonuna değin sık sık Almanya ve Rusya'nın durumuna dair haberler yaptığı görülmektedir. Hatta Osmanlı Devleti'nin yaşadığı işgaller ve gelecekteki durumundan çok Almanya ve Avusturya'daki karışıklıkların sayfalara taşındığı görülmektedir. Bu meselenin muhtemel sebebi Osmanlı Devleti'nin durumunu daha iyi göstermek olduğu kanısına varmak mümkündür. Bu şekilde hem halkın sükunetini koruyarak Paris Barış Konferansı'nın sonucunu beklenmesi hem de İtilaf Devletlerine karşı daha sakin bir politika izlenmesinin hedeflenmiş olması muhtemeldir. Zira Aralık başında gazetelere sansür uygulaması dahi getirilmiştir.²⁰³ Ocak ayının sonuna doğru konferansta savaşan devletlerin durumu ve savaşa dair beş komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. Bu komisyonların Osmanlı Devleti için de gayet önemli olan meseleleri tartışması ve bir çözüme kavuşturması planlanmıştır. Ayrıca bu komisyonlardan biri olan "*tamir ve telafi*" komisyonundaki görevli devletlerden birinin de Yunanistan olması dikkat çekicidir.²⁰⁴ Zira Yunanistan'ın Osmanlı Devleti toprakları üzerinde hak talebi bulunmaktadır.

Hükümet ve fırkalar, Paris'te görüşmeler sürerken barışın sağlanabilmesi adına çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Hatta fırkalar bir araya gelip ortak bir kanıda anlaşmayı bile düşünür olmuşlardır. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası birtakım isteklerde bulunarak katılmayı reddetmiştir. Bu sırada Osmanlı Hükümet'i ise İtilaf Devletlerinin de baskısıyla Ermeni tehcirine dair suçlu görülen kişilerin yargılanması

²⁰² "Sulh Konferansının İlk İktimaları", *ikdam*, 25 Ocak 1919, s.1.

²⁰³ Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.13.

²⁰⁴ "Sulh Konferansında", *Alemdar*, 31 Ocak 1919, s.2

yoluna gitmeye başlamıştır. Bu sebeple takip eden günlerde ülkede tam bir İttihatçı avı başlatılmıştır. Ayrıca barışın bir an önce yapılabilmesi için “*İstihlas-ı Sulhiye Komisyonu*” dahi kurulmuştur. Komisyonda İsmet Bey, Damat Ferit Paşa ve Çürüksulu Mahmut Paşa’nın olması kararlaştırılmıştır.²⁰⁵

İkdam ve Alemdar gazetelerinde Cemiyet-i Akvam meselesi dikkatle takip edilmeye devam etmektedir. Zira kurulması planlanan cemiyet aracılığıyla barışın daha uygun bir şekilde sağlanabileceğine olan inanç oldukça yüksektir. Bu sebeple ABD başkanı Wilson’un attığı adımlar yakından takip edilmiş ve İtilaf Devletleri’nin Wilson’a karşı tutumlarına da dikkat edilmiştir. Ayrıca aralarında önemli isimlerin de olduğu azımsanmayacak kadar kişi A.B.D. mandası olmayı arzulamaktadır. Bu sebeple Wilson Prensipleri Cemiyeti dahi kurulmuştur.²⁰⁶

Venizelos Aralık ayının son günlerinde Osmanlı topraklarına dair Yunanistan’ın isteklerini açıklamıştır. Şubatın başındaki toplantılara da Yunanistan Başbakanı Venizelos katılmıştır. Alemdar gazetesi Venizelos’un İtilaf Devletleri karşısına çıktığı haberini yapıyorsa da konuşmalara dair detay vermemiştir. Sadece toplantıların hangi günlerde yapıldığını belirtmiştir. Oysa Venizelos bu toplantılarda Epir’in kuzeyi, Ege adaları, Trakya ve Batı Anadolu’yu içeren isteklerde bulunmuştur.²⁰⁷ Venizelos bu isteklerini Wilson Prensiplerinin 12. maddesine dayandırarak kendince haritalar ve nüfus bilgileriyle de desteklemiştir. Osmanlı Devleti’nin konferansta herhangi bir temsilcisi olmaması da Venizelos için büyük bir şanstır.

Venizelos’un isteklerinde dikkat çeken bir nokta Pontus Rumlarını kapsayan bir iddiada bulunmamış olmasıdır. Trabzon’a dair bir istekte bulunmak yerine Ermenilere verilmesine taraftar görünmüştür. Ancak bu Rumların pek de kabul edebileceği bir durum değildir. Oysa Venizelos bu şekilde Ermeni Lobisi üzerinden büyük güçlerin desteğini kazanabileceğine inanmaktadır.²⁰⁸ Ayrıca şimdilik İstanbul üzerinde de bir hak talebinde bulunmamıştır. Bunun sebebi de İstanbul’un

²⁰⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, s.118.

²⁰⁶ Cemiyetin kurucuları Halide Edip, Hüseyin Avni, Ali Kemal, Celalettin Muhtar gibi tanınmış simalardır. Cemiyet ABD’deki kozmopolit yapı idaresinin Osmanlı Devleti içerisindeki çok uluslu yapıyı da kontrol etmede yardımcı olabileceğine inanmaktadır. Bu sayede Osmanlı Devleti kendini toparlayana kadar A.B.D.’den destek almalıdır görüşü savunulmuştur. İtilaf Devletlerinin sömürgeci tavırlarına karşı kurtarıcı bir reçete olarak düşünülmüştür. Mehmet Şahingöz, Vahdet Keleşyılmaz, “Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensipleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1996)*, Cilt XII, No.35, s.360.

²⁰⁷ Mehmet Sait Dilek, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (Ocak 2013)*, Cilt IX, No.36, s.35.

²⁰⁸ Dilek, Küçük, “San Remo”, s.35.

Yunanistan'a bırakılmasının şu an için mümkün olmadığını görüp kazandığı desteği harcamamak istemesinden ileri gelmiştir.

6 Şubat'ta Venizelos'un iddiaları ve isteklerini incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur.²⁰⁹ Aynı günlerde konferansa Şerif Paşa da Wilson ilkelerine dayanarak Kürdistan'ın kurulmasını isteyen bir muhtıra sunmuştur.²¹⁰ Yunanistan'ın isteklerini görüşmek için toplanan komisyonda daha ilk günlerde görüş ayrılıklarını kendini göstermeye başlamıştır. İngiltere ve Fransa Yunan isteklerine taraftar görünürken, Amerika mesafelidir. İtalya ise tamamen karşıdır.²¹¹ Çünkü iki devletin istekleri birbirleriyle çelişir vaziyettedir. İtalya özellikle Anadolu'nun güney kıyılarını istemektedir. Böylece bu bölgeye ülkesinde gittikçe yoğunlaşan nüfusunu kolaylıkla yerleştirerek, İtalya ile entegre olmalarını sağlayıp Akdeniz ticaret ağı kurmayı planlamaktadır. Bu bölgede aktif bir Yunanistan İtalya için istenmeyen bir durumdur. Paris'te tartışmalar sürerken İkdâm gazetesi Cemiyet-i Akvam'a dair bir haber yaparak, son kararların burada alınacağını ve bu kararlara karşı çıkan bir devlet olursa diğerleri tarafından bastırılacağını belirtmiştir.²¹²

İkdâm ve Alemdar gazetelerinin mütareke ve barış konferansına dair aktardıkları haberlerden daha yoğun bir şekilde Almanya'nın durumunu aktarmaları dikkat çekicidir. Almanya'nın durumuna dair mütareke imzalamasından bu yana geçen süreçte nerdeyse her ayrıntı takip edilmeye çalışılmaktadır. Almanya'nın iç durumu İtilaf Devletleri ile olan münasebetleri yakından izlenmektedir. Bunun en önemli sebebi İtilaf Devletlerinin harbin asıl sorumlusu olarak Almanya'yı gördüğünün ve ona uygun bir ceza verebilmek amacıyla hareket ettiğinin düşünülmesidir. Muhtemelen Osmanlı Devlet erkânı bu cezadan daha hafif bir sonuçla barış antlaşması imzalayabileceklerini düşünmektedir. Ancak diğer müttefiklerin durumları Almanya kadar irdelenmemektedir.

Rum, Ermeni ve bazı Kürt gruplarının kendi aralarında birlik olarak Wilson ilkelerinin arkasına sığınıp birtakım faaliyetler içerisine girmiş ve barış konferansına muhtıralar sunarak Osmanlı Devleti'nden toprak koparmaya çalışmışlardır. Bu durum gittikçe Osmanlı kamuoyunun daha da dikkatini çekmiştir. Çünkü konferans komisyonu bu iddiaları oldukça dikkate almaktadır. Ayrıca Rumlar iyi derecede

²⁰⁹ "Sulh Konferansında", *Alemdar*, 6 Şubat 1919, s.2.

²¹⁰ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK, Ankara, 1989, s.16.

²¹¹ Margaret Macmillan, *Paris 1919*, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004 s.351.

²¹² "Cemiyet-i Akvam", *İkdâm*, 17 Şubat 1919, s.1.

propaganda yapmaktadırlar. İkdam gazetesinde çıkan bir yazıda bu duruma dikkat çekilerek artık Türklerin de bir olması istenmiştir. Ancak bu duruma Osmanlı sınırları dışındaki Türkler de dahil edilmiştir.²¹³ Alemdar gazetesi ise İttihatçıların bu yöndeki politikalarını eleştirerek devlet yönetiminin İtilafçılara bırakılmasının gereğini savunmuştur. Alemdar'a göre İtilaf Devletleri ve azınlıklarla iyi geçinerek mümkün olan en iyi barış antlaşmasının yapılması sağlanmalıdır. Bu sebeple bir an önce ordunun terhisi ve silahların teslimi ilk etapta sağlanarak savaşıma isteği içerisinde olunmadığı gösterilmelidir. Alemdar gazetesi sonraki günlerde de bu fikri savunmaya devam etmiştir. İkdam'a göre harbin en mazlum halkı Türklerdir ve artık kendilerini toplamları gerekmektedir. Osmanlı Devleti'ne tabi olan azınlıklar dahi onlara ihanet etmişlerdir. Bu sebeple Türk birliğine özel bir önem verilmesi gerektiğini savunulmuştur.²¹⁴

26 Şubat'ta Bagos Nubar Paşa Ermeni isteklerini konferansa bildirmiştir. Ermeniler Çukurova bölgesi, Kars, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas ve Ardahan'a ek olarak Trabzon'un belli kısımlarını istemektedirler.²¹⁵ Aynı gün Yahudiler de konferansa isteklerini sunmuşlardır. Yahudiler Filistin merkezli bir devlet kurmayı ve İngiltere'nin bu devletin koruyuculuğunu üstlenmesini istemektedirler.²¹⁶ İtilaf Devletleri istekleri kabule yanaşıyorsa da hem Yahudilerin hem de Ermenilerin istedikleri bölgelerde kendi nüfuslarının çoğunlukta olmaması sorun teşkil etmektedir. Bu durum sebebiyle bu bölgelerde nüfus oranlarının kendi istedikleri şekilde değiştirilmesi düşünülmektedir. İkdam gazetesi bu durum üzerine yayınladığı bir haberle Ermenilerin nüfus oranına dikkat çekerek bu duruma tepki göstermiştir.²¹⁷ Ancak İtilaf Devletleri tarafından Yahudilerin isteklerini incelemek üzere bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir.

Rumlar konferanstan çıkacak kararı beklerken pek çok yerde taşkınlıklar çıkarmaktan da geri durmamışlardır. İzmir'de bir meyhanede çıkan olaylarda bir polis memuruna dahi saldırmışlardır.²¹⁸ Ermeni ve Rumların Trabzon konusunda görüş ayrılığına düşmesi iki azınlığın birbirine karşı soğuk durmasına sebep olmuştur.

²¹³ İmzasız Yazı, "Türk Birliği", *İkdam*, 20 Şubat 1919, s.2.

²¹⁴ İmzasız Yazı, "Milli Siyaset Türklerin Meselesi", *İkdam*, 22 Şubat 1919, s.2.

²¹⁵ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK, Ankara, 1973, s.22.

²¹⁶ Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, Çev. Tefik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.130.

²¹⁷ "Müdafaa-i Hakikat", *İkdam*, 1 Mart 1919, s.1.

²¹⁸ "İzmir'deki Hadiseler", *Alemdar*, 1 Mart 1919, s.2.

Ermeniler konferansa sundukları muhtırada Trabzon'un belli bir kısmını istemişken Rumlar tamamını istemişlerdir.

Azınlıklar Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda kendi aralarında dahi çatışırken, Osmanlı Devleti hala konferansa davet edilmemiştir. Fakat durumun her geçen gün daha da kötü bir hal aldığı farkında olan devlet adamları kendi tezlerini bir muhtıra şeklinde hazırlamış ve İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine vermişlerdir. Böylece en azından bir savunma şansı bulmayı ümit etmişlerdir. Osmanlı Devleti verdiği muhtırada harpten hemen önceki nüfus oranlarını da belirtmiş ve İtilaf Devletleri tarafından bu oranların teyit edilebileceğini de eklemiştir. Ayrıca azınlıkların haklarının her zaman korunduğuna özellikle dikkat çekerek Wilson prensipleri dahilinde hareket edildiğine inanıldığı vurgulanmıştır. Bunun dışında Boğazların tüm devletlere açılması, Osmanlı Devleti'nin iki kısma ayrılması: ilk kısım Avrupa ve Asya'daki Türklerin çoğunlukta olduğu bölgeler, ikinci kısım ise Arap vilayetleri olarak adlandırılması, fakat bu bölgelerde Ermenilerin de yaşadığı göz önüne alınarak o kısımların ayrıca incelenmesi, Muhtırada Ermenilerin yaşadığı bölgeler için "*Ermeni Vilayetleri*" tabirinin kullanılması ise dikkat çekicidir. Osmanlı Devleti bu tabiri kullanarak nerdeyse bu bölgelerin Ermenilere ait olduğunu onların tezini güçlendirebilecek bir şekilde kabul etmiş gibi hareket etmektedir. Fakat muhtıranın devamında hiçbir vilayette Ermenilerin yüksek nüfus oranına sahip olmadığı da aktarılmıştır.²¹⁹ Osmanlı Devleti nüfus oranları Fransa'nın 1897 tarihli sarı kitabına da dayandırmaktadır. Aynı gün Refi' Cevat ise *Alemdar*'da çıkan yazısında devleti bu hale İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin düşürdüğünü, vatanını seven herkesin bugün birlik olması gerektiğini söyleyerek, herkesi siyasete davet etmiştir.²²⁰ Sonraki günlerde çıkan yazılarında ise Hürriyet ve İtilaf Fırkasından yana bir tavır sergilemeyi sürdürmüştür.

4 Mart günü yeni kabineyi Damat Ferit Paşa kurmuştur. Ferit Paşa Paris Barış Konferansı ile özellikle ilgilenmektedir. Oradan Osmanlı Devleti için uygun şartlarda bir barış antlaşmasının çıkacağına inanmaktadır. Bu sebeple özellikle İngilizleri memnun etmeye çalışmıştır. Paşa, Ermeni tehciri ile alakalı adeta bir ava başlamış ve

²¹⁹ Muhtırada birçok vilayetin Gayrimüslim ve Müslim olarak nüfus oranları belirtilmiştir. Bu oranlar dış kaynaklarla da mukayese edilmiştir. Böylece konferans karşısında buraların Türk vilayetleri olarak bırakılması gerektiği Wilson prensiplerine dayandırılarak talep edilmiştir. "Hükümet-i Osmaniye'nin Sulh Konferansına Teklifine Havi Muhtıra", *İkdam*, 3 Mart 1919, s.1.

²²⁰ Refi' Cevat, "Muhalefet Bayrağı", *Alemdar*, 3 Mart 1919, s.1.

bu konuda bir bildiri yayımlatmıştır. 11 Mart'ta İkdâm'da çıkan haberlere göre Said Halim Paşa, Musa Kazım Efendi, Fethi Bey, Halil Bey gibi önemli devlet adamları tutuklanmışlardır.²²¹ Böylece tüm ülkede İttihatçı avı hızla devam etmiştir. İngilizler tehcir ve başka birtakım savaş suçları olarak gördükleri meseleler için tutuklanan pek çok kişiyi daha sonra Malta'ya göndermeye başlamıştır²²² Refi' Cevat Bey Alemdar'da çıkan yazısında tutuklananları memleketi kara günlere sürükleyenler olarak gördüğünü söylemiş ve tutuklamaları desteklemiştir.²²³ Hatta daha fazla kişinin tutuklanması ve infaz edildikten sonra başlarının günlerce sergilenmesini dahi istemiştir.

Yunan isteklerini incelemek için kurulmuş olan komisyon Yunan isteklerini kabul etmiş ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını kararlaştırmıştır.²²⁴ Aynı sıralarda Alemdar gazetesinde çıkan bir yazıda ise İngiltere ve Fransa'nın doğu siyasetinin buradaki halka asla zulmetmek üzerine kurulu olmadığı, aksine onlara huzur ve refah getirerek arzu ettikleri yönetimi sağlamak olduğu aktarılmıştır.²²⁵ Ayrıca Alemdar gazetesinde sık sık Osmanlı halkının masum olduğu, onları bu savaşa İttihatçıların sürüklediği vurgulanmıştır. Dahiliye Nazırı Cemal Bey ile yapılan mülakatta da nazır İttihatçıların suçlu olduğunu vurgulamış ve tehcir suçlarına özellikle değinerek birtakım sayılar vermiştir.²²⁶ İkdâm gazetesi Alemdar gazetesinin aksine azınlıkların özellikle Rumların çıkardığı olaylara dikkat çekmeye çalışmıştır. İkdâm gazetesine göre Rumların maksadı hükümeti meşgul ederek süreci istedikleri noktaya getirebilmektir.²²⁷ Alemdar gazetesinin özellikle savaşın müsebbibi olarak İttihatçıları suçlaması ve İttihatçıları iktidardayken temsil şansı bulamayan İtilafçıların yükselmesini sağlamaya çalıştığı görülmektedir. İtilaf Devletlerine de yakın bir siyaset izlenerek kurtuluşa erilebileceğine dair inançlarını korumaktadırlar. İkdâm gazetesi ise azınlıkların çıkardığı olaylara dikkat çekmeye çalışmıştır.

Azınlıkların çıkardığı olaylar devam ederken Rum Patrikliğinin çıkardığı bir karar ile kiliselerde Bizans tarihi anlatılarak Türklerin İstanbul'u işgal ettiği aktarılmıştır. Böylece Rumlar daha organize bir şekilde olayların içine çekilmeye

²²¹ "Rüesa-yı İttihadın Tevkifi – Eski ve Yeni Mevkufların Mahkemesine Başlanacaktır", *İkdâm*, 11 Mart 1919, s.1.

²²² Bkz, Bilal N Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.

²²³ Refi' Cevat, "Bazı Şahsiyetler Etrafında", *Alemdar*, 12 Mart 1919, s.1.

²²⁴ Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s.128.

²²⁵ "İngiltere ve Fransa'nın Şark Siyasetleri", *Alemdar*, Mart 1919, s.2.

²²⁶ Cemal Bey, 800 bin Ermeni'nin öldürüldüğünü, 400 bin Rum'un tehcir ettirildiğini, 4 milyon Türk'ün de ifna (yok) edildiğini belirtmektedir. "Dahiliye Nazırı ile Mülakat", *Alemdar*, 15 Mart 1919, s.1.

²²⁷ "Hayalperest Rum Unsuruna Hükümetin İhtarı", *İkdâm*, 19 Mart 1919, s.1.

çalışılmıştır. Ayrıca Rumların İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine düşüncelerini iletmek üzere yazılar göndermeleri istenmiştir.²²⁸ Bu şekilde konferansta Yunanistan lehine karar alınmasına çalışılmıştır. Konferans yönetiminin Yunanistan lehine hareket ediyor olması İtalyanlarca tepkiyle karşılanmış ve önceden kendilerine verilmiş olan Anadolu kıyılarına asker çıkarma konusunu düşünmeye başlamaları durumu ortaya çıkmıştır. Böylece meseleyi bir oldubittiye getirerek bu bölgeleri ele geçirmeyi planlamışlardır.²²⁹

Osmanlı Rumları olaylar çıkarmaya, Venizelos da Paris'te isteklerine ulaşmaya çalışırken, Trabzon Metropolitisi Hrisantos ve İstanbul Patriği Dorotheus da Osmanlı Rumlarının isteklerini belirtmek üzere Paris'e hareket etme kararı almışlardır.²³⁰ Böylece Yunanlıların konferanstaki elleri daha da güçlenme şansı bulmuştur. Yunanlıların konferanstaki çabalarına karşılık Refi' Cevat Bey Alemdar'daki köşesinde yazdığı yazısında ellerine Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinin nüfus oranlarını gösterir grafiklerin ulaştırıldığını belirtmiştir. Bu grafiklere göre bazı bölgelerde yaşayan gayrimüslim azınlıkların Müslümanlara nazaran nüfus nispetlerini de veren Refi' Cevat Bey devletin elinden geleni yaptığını ve tüm unsuları Osmanlılık çatısı altında tuttuğunu belirtmiştir.²³¹ İkdâm gazetesinde çıkan bir yazıda ise Osmanlı Devleti'nin hala Paris'e çağırılmamış olması eleştirilerek, bu sebeple kendilerini savunma şansını bulamadıklarına dikkat çekilmiş ve çoğunluk olan Müslüman ve Türklerin azınlıkların hakimiyetine teslim edilemeyeceği vurgulanmıştır.²³² Ayrıca İkdâm gazetesi aynı haberde Alemdar gazetesi gibi bir grafik yayınlamaya çalışmıştır.

Damat Ferit Paşa iktidara geldikten sonra konferansa katılım isteğinde bulunmuştur ama bu isteği reddedilmiştir. Bunun üzerine takip eden günlerde Ferit Paşa bir proje hazırlamıştır. Projede genel olarak İngiliz dostluğunu kazanma amacı güdülmüştür. Ferit Paşa'nın projesi genel hatlarıyla İngilizlerin 15 yıl süreyle Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğunu üstlenmesi ve istedikleri gibi Osmanlı mülküne tasavvur

²²⁸ İmzasız Yazı, "Rumların Nümayişi", *İkdâm*, 19 Mart 1919, s.1.

²²⁹ İtalyanlar ilk olarak 26 Mart'ta Antalya ileri gelenlerini limanda bekleyen bir gemiye davet ederek iyi niyetli olduklarına ve onlara iyi davrandıklarına dair bir kağıt imzalatmışlardır. Daha sonra işgalde bu kağıdı kullanarak Antalyalıların şehrin İtalyanlar tarafından işgal edilmesini talep ettiklerini öne sürmüşlerdir. Bu şekilde başladıkları işgallerini Yunanlıların önünü kesmek için epey ilerletmeyi başarmışlardır. Çelebi, *Milli Mücadele*, s.78

²³⁰ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.186.

²³¹ Refi' Cevat, "Hakkaniyetle Düşünürsek", *Alemdar*, 26 Mart 1919, s.1.

²³² "Vilayette İslamların Ekseriyet-i Azime Teşkil Ettigine Kati' Bir Delil", *İkdâm*, 27 Mart 1919, s.1.

edebilmelerini içermektedir. Ancak İngilizler bu projeyi kabul etmedikleri gibi Türk sorununun Paris'te çözülmesinin pek mümkün görünmediğini iletmişlerdir.²³³

Paris Barış Konferansı'na bağlı olarak kurulmuş Komisyonun Yunan isteklerini olumlu bulması üzerine özellikle İzmir'de asayiş gittikçe bozulmaya başlamıştır. Hem vali vekilliği hem de askeri komutan sıfatını yürüten Nurettin Paşa ise görevden alınmıştır. Bu sebeple şehir gittikçe savunmasız duruma düşmüştür. Gelişmeler üzerine Yunanlılar yavaş yavaş bölgeyi kontrol amaçlı incelemeye başlamışlardır. Böylece yaşanacak işgal için zemin hazırlamaya başlama şansı da bulmuşlardır. Ayrıca Venizelos'un da Türklerin gayrimüslimlere eziyet ettiği yönünde çıkardığı propagandalar etkisini göstermiştir. Venizelos İtilaf Devletleri ileri gelenleriyle görüşerek İzmir'e bir an önce asker çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.²³⁴ Osmanlı Devleti bu süreçte daha çok tehcir davaları ile ilgilenmeyi sürdürmüştür. Özellikle Refi' Cevat Alemdar gazetesindeki köşesinde bu konuyu epey irdelerek tam bir İttihatçı avı olması gerektiğini vurgulamıştır. Tehcir davalarının bu denli yoğun geçmesi konferansa savaş suçlusu olarak İttihatçıların gösterilmek istenmesi ve bu sayede bir nebze daha iyi bir barış yapılabileceğine olan inançtan kaynaklanmaktadır. Davalardan ötürü ilk idam edilen ise Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey olmuştur.

Nisan ayında özellikle Alemdar gazetesinde ara ara Lloyd George ve W. Wilson'un beyanatları yayımlanmaya başlamıştır. Her ikisi de özellikle barış vurgusu yaparak sorunların çözüleceğine dair söylemlerde bulunmuşlardır. Bu da önemli bir gelişme olarak görülerek sayfalara taşınmıştır. Fakat Yunanlıların çabaları ve İzmir ile çevresinde yaşanan hareketlilik aynı ölçüde sayfalara taşınmamıştır. Ayrıca mütarekeye dayalı yaşanan işgaller de sayfalara yansımamıştır. Bu durum bir dereceye kadar konferanstan iyi bir sonuç çıkacağına olan inançla açıklanabilirse de diğer boyutunun basına uygulanan sansür olması muhtemeldir.

İtilaf Devletlerinin liderlerinin beyanatlarının olumlu yönde olması Osmanlı kamuoyunda devamlı bir heyecanla karşılanmıştır. Lloyd George'un Londra'da mecliste yaptığı konuşmada “*evvelki dostlarımız şimdi daha ziyade dostumuzdur düşmanlarımız da artık o derece düşmanımız değildir*” sözünü söylemesi önemli bir gösterge olarak görülmüştür. Bu sözü Alemdar'daki köşesine taşıyan Refi' Cevat Bey yazısında durumun iyiye gittiğine değinmiştir. Mecliste “adalet” üzerine konuşmalar

²³³ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.140.

²³⁴ Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, I, s.263.

geçmesi ve Lloyd George'un bu konunun kesinlikle sağlanacağına değinmesini de özellikle belirterek Osmanlı Devleti'nin hiçbir zaman adaletten şaşmadığını ancak İttihatçılar yüzünden bu duruma düştüğünü vurgulamıştır.²³⁵

Paris'teki komisyonun Yunan isteklerini olumlu bulmasından bu yana İtalya itirazlarda bulunmaya devam etmiştir. Ayrıca İtalya Adriyatik'te de düzenlemeler istemiştir. Adriyatik'teki isteklerine A.B.D., Anadolu kıyılarındaki isteklerine ise Fransa ve İngiltere tepki göstermiştir. Her açıdan Akdeniz'de güçlü bir İtalya'nın varlığındansa kontrol edilebilir bir Yunanistan tercih edilmiştir. Bu sebeple İtalyan ve Yunan yetkililerin görüştürülmesi sağlanmıştır. Fakat İtalya geri adım atmayı kabul etmemiştir. İzmir'in Yunanlılara bırakılmasını kabullenmek istememiştir. Bu sebeple İtalya Başbakanı Orlando 24 Nisan'da Paris'ten ayrılmıştır.²³⁶ Bu durum konferansın gidişatı açısından Yunanistan için istenilen sonuçlar doğurmuştur.

İtilaf Devletleri Paris'te, savaş süresince aralarında yaptıkları gizli antlaşmalara göre hareket etmek istemişlerdir. Ancak W. Wilson ısrarla kazanan devletlerin kaybedenlerden toprak almasına, işgal etmesine yanaşmamıştır. Bu sebeple “*manda*” adı altında bir formül geliştirilmiştir. Bu formüle göre resmen bir devletin toprağına el konulmamış, ama belirli bir süre için buranın mandaterliği başka bir devlete verilebilmiştir. Böylelikle mandater devlet manda devleti belirli bir süre için yönetebilmesinin önü açılmıştır. Bu da sömürmenin başka bir yolu olmuştur. Wilson'un yaptığı öneriyle oluşturulan Cemiyet-i Akvam tüzüğü 28 Nisan'da kabul edilmiştir. Tüzüğün 22. Maddesine göre Osmanlı Devleti'ne bağlı cemaatlerin artık manda ile yönetilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁷ Manda sistemi devletlere göre farklı şartlarda düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti ise “A” modeli manda sistemine sokulmuştur.²³⁸ Paris'te bu gelişmeler sürerken Damat Ferit Paşa bir beyanat yayımlayarak İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin eskiden bu yana gelen sıkı bağları olduğuna dikkat çekmiş, kamuoyunu yatıştırmaya çalışmıştır.²³⁹ Ayrıca Dahiliye Nazırı vermiş olduğu beyanatında Damat Ferit Paşa'yı destekleyerek

²³⁵ Refi' Cevat, “Eski Dostluk”, *Alemdar*, 20 Nisan 1919, s.1.

²³⁶ Çelebi, *Milli Mücadele*, s.49.

²³⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.201

²³⁸ Bu sisteme göre mandater devletin 25 yıl süreyle Cemiyet-i Akvam'a bağlı olarak yönetimi alması, manda devlette kapitülasyonların kaldırılması, din özgürlüğünün olması, manda devletin Osmanlı borçlarından payına düşeni üstlenmesi, kolluk kuvvetleri ve asker sayısının sadece düzeni korumaya yetecek ölçüye indirilmesi planlanmıştır. Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması*, s.201.

²³⁹ “Ferit Paşa Hazretlerinin Bir Beyanattı”, *Alemdar*, 1 Mayıs 1919, s.1.

endişelenecek bir durum olmadığını, devletin durumun iyi olduğunu belirtmiştir.²⁴⁰ Lakin durumun gittikçe kötüye gittiği bilinmektedir. Paris’te artık Yunanlıların ne zaman ne şekilde İzmir’e çıkarma yapacağı görüşülmeye başlanmıştır.

Henüz Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların onaylaması karşılığında İzmir’in İtalyanlara bırakılması Saint Jean de Maurienne Anlaşması ile kabul edilmişti. Fakat ne İngiltere ne de Fransa Akdeniz ve Ege’de güçlü bir İtalya istememiştir. İtilaf Devletlerinin Müttefik olarak İtalya’ya ihtiyaçları olması onları bu antlaşmayı yapmaya zorlamıştır. Zira Rusya’da gittikçe durumlar kötüye doğru gitmiş ve onun boşluğunu İtalyanlar doldurmuştur. Ancak her ihtimale karşı İtalyanları dizginleyecek önlemler de gerekmiştir. Bu sebeple antlaşmaya Rusya’nın da onaylaması şartı getirilerek bir tür diplomatik hamle yapılmıştır. Böylece anlaşma sürüncemede kalmıştır. Rusya’nın antlaşmayı onaylayamamasıyla birlikte tam olarak yürürlüğe girmiş sayılamamıştır.²⁴¹

Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının ardından Osmanlı topraklarının pek çok yerinde olduğu gibi İzmir’de de Rumlar eğlenceler tertip edip olaylar çıkarmaya başlamışlardır. Paris Barış Konferansı toplandıktan sonra Yunanlılar isteklerini buraya taşımışlardır. Venizelos 2 Kasım 1918’de Batı Anadolu’nun Yunanlılara verilmesini istemiştir.²⁴² 6 Kasım’da İzmir’e İtilaf askerleri gelerek şehri kontrol altına almışlardır.²⁴³ Takip eden günlerde Yunan istekleri patrikliğin nüfus oranlarına da dayandırılarak artarak devam etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti konferansa katılmadığından kendini savunma şansını elde edememiştir. Yunanistan’ın isteklerine ciddi manada tek karşı çıkan İtalya olmuştur. İtalya doğal olarak bu bölgenin henüz savaş sırasında kendisine verildiğini savunmuştur. Fakat İngiltere ve Fransa antlaşmayı Rusya’nın onaylamaması sebebiyle İtalya’nın isteklerini göz ardı etmişlerdir. Zira güçlü bir İtalya yerine kontrol edilebilir bir Yunanistan tercih edilmiştir. 6 Şubat’ta ise Venizelos’un iddiaları ve isteklerini incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur.²⁴⁴ Osmanlı Rumları olaylar çıkarmaya, Venizelos da Paris’te isteklerine ulaşmaya çalışırken, Trabzon Metropolit Hrisantos ve İstanbul Patriği

²⁴⁰ “Dahiliye Nazırının Beyanati”, *Alemdar*, 3 Mayıs 1919- s.1.

²⁴¹ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin*, s.254.

²⁴² Orhan Turan, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusunun İzmir’e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Aralık 2018)*, Cilt XVIII, s.105.

²⁴³ Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin*, s.255.

²⁴⁴ “Sulh Konferansında”, *Alemdar*, 6 Şubat 1919, s.2.

Dorotheus da Osmanlı Rumlarının isteklerini belirtmek üzere Paris'e hareket etmiştir.²⁴⁵ Böylece Yunanlıların konferanstaki elleri daha da güçlenebilmiştir.

Yunan isteklerini incelemek üzere kurulmuş olan komisyon 7 Mart'ta konferansa Yunan isteklerini kabul edilebileceğine dair bir rapor vermiştir.²⁴⁶ Ancak İtalya bu rapora itiraz etmiştir. Tuhaf bir şekilde bu kez A.B.D. de Yunanistan'ın Batı Anadolu üzerindeki isteklerine itirazda bulunmuştur. A.B.D.'nin itirazı üzerine diğer İtilaf Devletleri Yunanistan'ın bu bölgede ticarete açık bir liman kuracağı konusunda direktmiş ve A.B.D.'nin tavrını yumuşatmayı başarmışlardır.²⁴⁷ Rumlar konferanstan çıkacak kararları beklemeden İzmir'de taşkınlıklarını sürdürmüşlerdir.²⁴⁸ Bu şekilde İtilaf Devletleri'nin dikkati çekilmeye çalışılmış, şehirde sükunet ve asayiş sağlanamıyor havası yaratmak istenmiştir. İtalya ise Yunanistan'ın önünün açılıyor olmasına tepki göstermiştir. Tepkileri sonuç bulmayınca da İtalya Başbakanı Orlando 24 Nisan'da Paris'ten ayrılmıştır.²⁴⁹ Bu durum konferansın gidişatı açısından Yunanistan için istenilen sonuçlar doğurmuştur. İtalya daha sonra Antalya'dan başlayarak sahil şeridini işgal etmeye başlamıştır. İtalya bu şekilde konferansın kararlarını tanımayarak Yunanlılardan önce bölgeye yerleşmeye çalışmıştır. Ayrıca İtalyanlar halka iyi davranarak onları da yanlarına çekmeye çabalamışlardır.

Paris Barış Konferansı'ndan ayrılan İtalyanların hızlıca güney şeridini işgal etmeleri diğer İtilaf Devletleri arasında tedirginlik yaratmıştır. Özellikle İngilizler İtalyanların bu işgalleri bir oldubittiye getirerek bölgeyi işgale devam etmeleri halinde onları buradan çıkarmanın çok zor olacağını savunmuşlardır.²⁵⁰ Bu sebeple Yunanistan'ın bir an önce taze kuvvetler ile bölgeye gönderilmesi düşünülmeye başlanmıştır. Daha sonra İngiltere, Fransa ve A.B.D. başkanları bir araya gelerek konuyu görüşmüş, Yunan ordusunun öncelikle İzmir'e çıkarılmasına karar vermişlerdir.²⁵¹ Karar üzerine İtalyanlar konferansa geri dönseler de İzmir'le ilgili toplantılara katılmalarına müsaade edilmemiş ve 7-10 Mayıs arasında Yunanlıların

²⁴⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.186.

²⁴⁶ Mehmet Okur, Hazel Kul, "İzmir'in İşgaline Dair İstanbul Basınında Çıkan Haber ve Yorumlar", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, s.177.

²⁴⁷ Adnan Sofuoğlu, "İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş", *Atatürk Yolu Dergisi (Eylül 2002)*, Cilt VIII, No.29, s.135.

²⁴⁸ "İzmir'deki Hadiseler", *Alemdar*, 1 Mart 1919, s.2.

²⁴⁹ Çelebi, *Milli Mücadele*, s.49.

²⁵⁰ Yuluğ Tekin Kurat, "Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir'in İşgali Sorunu", *VII.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II*, TTK, Ankara, 1973, s.846.

²⁵¹ Ali Çetinkaya, *Ali Çetinkaya'nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993, s.4-5.

İzmir'e yapacakları hareket üzerine konuşmalar gerçekleştirilmiştir.²⁵² Görüşmelerin sonucunda İzmir'in işgaline dair alınan karar İtalya'ya 12 Mayıs'ta iletilmiştir.²⁵³ İtalya durumu kabullenmek zorunda kalınca diğer devletler de onun yürüttüğü işgal sürecini tanımışlardır.

İzmir'de ise durumlar gittikçe karışık bir hal almıştır. Venizelos konferanstan işgal için izin almayı başarınca hızla Yunanistan'da gerekli hazırlıkların yapılması için bildirimler göndermiştir. Haber Anadolu'daki Rumlar tarafından da duyulmuştur. Bu sebeple taşkınlıklarını iyice arttırmışlardır. Türkler ise kendi aralarında organize olmaya çalışmışlardır. Kısa süre önce hem bölgedeki kolordu komutanlığını hem de vali vekilliğini yürüten Nurettin Paşa yerine bölgeye Kambur İzzet Paşa vali olarak gönderilmişti. İzzet Paşa Yunan gizli teşkilatları ile uğraşmak yerine İzmir Türk Ocağı ve onun şehirde bir araya getirdiği teşkilatlar ile uğraşmıştır.²⁵⁴ Böylece şehirdeki Rum oluşumları gittikçe güçlenmiş ve şehrin işgali daha kolay bir hale gelmiştir. Paris'te ise İzmir'e yapılacak olan Yunan çıkarmasının tarihi ve Osmanlı Devleti'ne ne zaman haber verilmesi gerektiğine dair görüşmeler yapılmıştır. Venizelos Osmanlı Devleti'ne çıkarmadan 12 saat önce haber verilmesi gerektiğini savunmuştur.²⁵⁵ Venizelos böylece Osmanlı Devleti'nin hazırlık yapmaya vakit bulamayacağını savunmuştur. Bu görüş konferans tarafından da kabul edilmiştir.

Anadolu'da İzmir'e Yunan askeri çıkacak iddiaları kulaktan kulağa yayılmıştır. Söylentilerin yayılması üzerine hükümet bu iddiaların asılsız olduğuna dair halka telkinlerde bulunmuştur. İtalyanların Antalya ve Menteşe sahillerini işgal ediyor oluşuna işaret eden Fevzi Paşa ise yakında Yunanlıların da İzmir'i işgal etmesinin muhtemel olduğu konusunda Sadrazam Damat Ferit'e bir uyarı da bulunmuştur. Ayrıca böyle bir çıkarma olursa bölgedeki birliğin karşı koymasının da mümkün olmadığını bildirmiştir. Bu durum üzerine Damat Ferit Paşa, İstanbul'daki Yüksek Komiserlere verilmek üzere bir nota hazırlatmıştır. Paşa notasında İzmir'e bir Yunan birliği çıkarılması durumunun gerçek olup olmadığını izahını Yüksek Komiserlerden beklediğini iletmiştir.

²⁵² Turan, "İngiliz Arşiv", s.106.

²⁵³ Mevlüt Çelebi, "Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir'in İşgali", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, s.134.

²⁵⁴ Süleyman Tekir, "Yunan İşgali Öncesi İzmir ve Çevresinde Rum Faaliyetleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, s.45.

²⁵⁵ Jaeschke, *Türk Kurtuluşu*, s.30.

İşgal durumunun gerçekleşmesinin olağan olarak konuşulduğu günlerde bölgeye Şehzade Abdürrahim başkanlığında bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır.²⁵⁶ Bu Heyetin içerisinde Rum ve Ermenilerin de bulunmasıyla devletin tüm halka karşı aynı mesafede ve bağlılıkta olduğu gösterilmek istenmiştir. Ancak bu heyet başarı sağlayamamıştır. Takip eden günlerde de bölgedeki 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, Şakir Paşa'ya İzmir'e Yunanlıların çıkacağı üzerine duyduklarını iletmiştir. Şakir Paşa ise bu gibi durumlara inanılmaması gerektiğini belirtmiştir. Ancak 13 Mayıs'ta İzmir Valisine İzmir'in işgal edileceği hususunda bir nota verilmiştir.²⁵⁷ Sonrasında aynı sebepten ötürü ikinci bir nota daha verilmiştir. Bu notaların içeriğini Nadir Paşa İstanbul Hükümeti'ne bildirildikten sonra İngiliz Yüksek Komiserliğine bir mektup gönderilmiş, şehrin İtilaf Devletlerinin ortak birlikleri tarafından işgali istenmiştir.²⁵⁸ Bu sıralarda Amiral Calthorpe işgal ile ilgili direktifleri almış yüksek komiserleri bir araya getirerek bir toplantı tertip etmiştir. Bu toplantıda işgalin şartları belirlenmiş ve zamanı kesinleşmiştir. Bu kararları bir nota halinde İzmir Valisi İzzet Bey ile 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Bey'e de iletmişlerdir. Sonraki gün ikinci bir nota verilmiş, Yunanlıların işgali sırasında bütün askerlerin kışlada tutulmasına sonrasında da Yunan Komutanının isteklerine uyulması istenmiştir.²⁵⁹ Ayrıca Damat Ferit Paşa'ya de aynı minvalde bir nota verilmiştir.²⁶⁰

Haberin hızla yayılması ile halk galeyana gelmeye başlamış ve herkes ne yapılacağı konusunda umutsuzluğa düşmüştür. Ancak başkentte Damat Ferit Paşa haberlerin yayılmasını engellemiştir. Bu sayede başkent halkı sakin tutulabilmiştir. Damat Ferit Paşa bir de Amiral Webb'e bir nota vermiş, Paris Barış Konferansının kararlarına zorluk çıkarma niyetinde olmadığını ama Helen işgaline de razı olunamayacağını bildirmiştir.²⁶¹ Fakat bu uyarı dikkate alınmamış ve Amiral Calthorpe 13 Mayıs'ta İzmir Valisi İzzet Paşa'ya şehrin mütareke ahkâmına dayanılarak işgal edileceğini bir nota ile bildirmiştir.²⁶² Halk uyarılara rağmen ellerinden geldikçe şehri korumaya karar vermiştir. Bu sebeple de insanları bir araya

²⁵⁶ Mevlüt Çelebi, "İzmir'in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu'ya Gönderilen Nasihat Heyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Temmuz 1990), Cilt VI, No.18, s.563.

²⁵⁷ Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, TTK, Ankara, 2011, s.77.

²⁵⁸ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı*, s.78.

²⁵⁹ Turan, "İngiliz Arşiv", s.744.

²⁶⁰ Mustafa Turan, "İzmir'in İşgali Üzerine", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Kasım 1996), Cilt XII, No.36, s.744.

²⁶¹ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı*, s.81.

²⁶² Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.181.

toplamak ve İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasını engellemek üzere bir Redd-i İlhak Cemiyeti oluşturması yoluna gidilmiştir.²⁶³ Redd-i İlhak Cemiyet'i ilk iş olarak bir beyanname oluşturarak şehirde dağıtmaya başlamıştır. Dağıtılan beyannamelerle halkın gece yarısında Yahudi Maşatlığında toplanması ve burada bir miting yapılması fikri duyurulmuştur.²⁶⁴ Akşamüzeri Maşatlık'ta İzmir halkının önemli bir kısmı toplanmıştır. Bir kısım halk ise bazı subaylar ile depoları basarak alabildikleri silahları halka dağıtmaya başlamışlardır. Şehirdeki kolordu komutanı Yunan birliklerine karşı herhangi bir hazırlık yapmamış, sadece sabah askerlerin kışla önünde toplanmasını emretmiştir. Şehrin korunmasının zor olduğunu düşünen bir kısım halk ise depolardan aldıkları silahlar ile dağlara çıkmak için ayrılmışlardır.

Sabahın ilk ışıklarında şehirdeki telgraf bağlantısı kesilmiştir. Kısa bir süre sonra da İngiliz savaş gemisi ile beraber Yunan gemileri yaklaşarak limana girmişlerdir. Gemilerin bir kısmı savaş, bir kısmı ise yük gemisidir. Karaya çıkan ilk birlik limandaki binaları işgal etmeye başlamıştır. Bu sırada limanda bulunan Rumlar ise askerlerin üzerine türlü çiçekler atarak heyecanlı gösterilerde bulunmuşlardır. Limanda bulunanlardan biri de İzmir Metropolit Hrisostomos'dur. Hrisostomos işgal birliklerinin başındaki Komutan Zafiriu'yu karşılamış ve kutsamıştır.²⁶⁵ Ayrıca kışkırtıcı nutuklar da atmaktan geri kalmamıştır. Bu sırada Türk tarafından gelen silah sesleriyle önce neye uğradığını şaşırarak Yunan birlikleri tekrar düzene girerek şehri işgale başlamışlardır.²⁶⁶ Şehrin pek çok noktasında çatışmalar yaşansa da Yunan birlikleri şehri teslim almayı başarmışlardır.

İzmir'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali sonrasında hükümetten verilen bir genelgeyle halk sükunete çağırılmış ve hakların korunacağı belirtilmiştir. Ayrıca İtilaf Devletlerine de bir nota verilerek durum şimdilik protesto edilmiştir. Hükümetin bu genelgesine kadar pek çok çevrede İzmir işgalinin bir şayia olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple gazetelerde net bir haber çıkmamıştır. Refi' Cevat Bey Alemdar gazetesinde çıkan bir yazısında durumu etüt etmiştir. Refi' Cevat Bey'e göre İzmir'in Yunanlılarca

²⁶³ Kazım Özalp, *Milli Mücadele I*, TTK, Ankara, 1988, s.6.

²⁶⁴ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s.6.

²⁶⁵ Bülent Çukurova, "15 Mayıs 1919 İzmir'de Yunan Mezalimi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1987)*, Cilt III, No.8, s.462.

²⁶⁶ Mithat Kadri Vural İzmir'deki çatışmalarda "ilk kurşun" meselesin üzerine bir çalışma yapmıştır. Vural çalışmasında Yunan birliklerine ilk kurşunu Hasan Tahsin'in attığına dair bir kayıt bulunamadığını söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mithat Kadri Vural, "Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve "İlk Kurşun" Meselesine Yeniden Bakmak", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XXXV, No.100, s.377-414.

işgali söz konusu değildir. O bu durumu bir İtilaf Devletleri işgali olarak değerlendirmiştir. Çünkü İzmir mütarekeye dayanılarak Yunan birliklerince işgal edilmiştir. Bu sebeple Refi' Cevat Bey onlara bu fırsatı biz verdik demektedir. Ancak bu durumun bir emrivaki olarak kabul edilemeyeceğine inanmışsa da İngiltere'nin yıllardır gösterdiği dostluk karşısında Osmanlı Devleti'nin bir nankörlük etmesi sonucunda verdiği ceza olarak görmüştür.²⁶⁷ İkdam gazetesinde aynı gün çıkan bir yazıda İzmir'in işgali karşısında hükümetin tavrının halk arasında derin bir üzüntü yarattığından bahsedilmiştir. Ayrıca bugüne kadar Türklerin Paris Barış Konferansı'ndan çıkacak bir sonucun adil olacağına inandıkları ve bu yönde bir sonuç beklediklerine değinerek şimdi yaşanan bu durumun ve üstüne üstlük hükümetin tavrının halk üzerindeki sükuneti bozacağı da vurgulanmıştır.²⁶⁸ Refi' Cevat Bey hadiseyi cezalandırma ve Osmanlı Devleti'nin işlediği günahın bir sonucu olarak görmüştür. İkdam gazetesi ise sansüre rağmen İtilaf Devletleri ve hükümetin tavrının yanlışlığını savunmuş ve bu güne kadar yaşanan tüm çarpık duruma rağmen sükunetini koruyan Türklerin artık sessiz kalmayacaklarını belirtmiştir. Bu tavır iki gazetenin sürece bakış açılarının farkını ortaya koymaktadır.

Refi' Cevat Bey bir yazısında İtilaf Devletleri'nin verdikleri bu ceza karşısında hemen göçüvermenin uygun olmadığını söylemiştir.²⁶⁹ Ayrıca ertesini gün Alemdar gazetesinde çıkan bir yazıda İzmir'in işgalinin Wilson Prensiplerine de ters düşeceği belirtilerek uygun olmadığı ve Türkler arasında derin bir üzüntü yarattığı vurgulanmıştır.²⁷⁰ İkdam gazetesi söylentilere göre şehirdeki Yunan kuvvetlerinin küçük bir miktarı dışındakilerin İtilaf kuvvetlerince gemilere bindirildiği ve şehirde az sayıda Yunan askeri kaldığını aktarmıştır. Bu durum dışında bir de asayişin sağlanması adına birliklerin İzzet Paşa'ya tabi olacağı belirtilmiştir.²⁷¹ Böylesine yanlış bilgiler gazetelerin henüz doğru bilgiye ulaşamadıklarını göstermektedir. Paris'te ise İtilaf Devletleri temsilcileri Osmanlı Devleti'nin durumunu tartışmaya devam etmektedirler. İtilaf Devletleri özellikle İngiltere Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından yana tavır koymuştur. İngiltere tavrına karşılık Hindistan Nazırı Mösyö Montegü Osmanlı Devleti'nin göreceği her türlü zarar karşısında İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde sorunlar çıkacağı, özellikle İstanbul'un Osmanlı'dan

²⁶⁷ Refi' Cevat, "İzmir Hadisesi Münasebetiyle", *Alemdar*, 17 Mayıs 1919, s.1.

²⁶⁸ İsimli yazı, "İzmir'in İşgali", *İkdam*, 17 Mayıs 1919, s.1.

²⁶⁹ Refi' Cevat, "Almanlar-İngilizler", *Alemdar*, 18 Mayıs 1919, s.1.

²⁷⁰ "İzmir Hadisesi Etrafında", *Alemdar*, 18 Mayıs 1919, s.1.

²⁷¹ "İzmir'de Hal ve Vaziyet", *İkdam*, 19 Mayıs, 1919, s.1.

alınması karşısında büyük bir kargaşa yaşanacağı noktasında hükümeti sık sık uyarmıştır. bu durum karşısında Paris'te karar alınmasının zorlaşması Alemdar gazetesine de bu şekilde yansımıştır.²⁷² İkdam gazetesinde de aynı mesele işlenirken Damat Ferit Paşa'nın Paris Barış Konferansı'na başvurması ve A.B.D.'nin İstanbul'u himayesi altına alması tartışılmıştır.²⁷³

21 Mayıs'ta Alemdar gazetesinde hükümetin bir beyanı yayınlanmıştır. Beyanda "*İzmir'de vuku' bulan Yunan taarruzu ve ahali-i İslamiye'nin maruz olduğu vahşiyane muamele- nefret amiheye mucip olduğu gibi efkar-ı umumiyede dahi bu hadise Devlet-i Osmaniye'nin karibülvuku' olan inkisam katiyesi mahiyetinde telakki edilmesinden zat-ı semi-i sadaretpenahi Paris Konferansı'na ba-telgraf müracaatla halin tavazzuhunu talep eylediği istihbar edilmiştir*" denmektedir.²⁷⁴ Hükümet tarafından beyanın devamında halkın sükunetini koruması istenmiş ve gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir. Anlaşılmaktadır ki hükümet Paris'ten gelecek sonuca güvenmektedir. Ayrıca Damat Ferit Paşa İzmir işgali sebebiyle istifa etmiştir. Lakin hükümeti kurma görevi yeniden kendisine verilmiştir. Refi' Cevat Bey Damat Ferit Paşa'nın istifasını İzmir meselesi sebebiyle olduğunu düşünmektedir. Ama tekrar bu görevin ona verilmesinin asla işgalin kabulü anlamında değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁷⁵

İşgal sürerken İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin her vilayetinde duruma tepki gösterilmiştir. Hükümete mektup ve telgraflar gönderilmiş protestolar yapılmıştır. İstanbul'da dükkanlar esnaf tarafından açılmamış, Üniversitelerde öğretmen ve öğrenciler toplanarak durumu protesto etmişlerdir. Ayrıca mitingler dahi yapılmıştır. İkdam manşetine taşıdığı bir haberde Sultanahmet Meydanında 100 bin kişinin işgali protesto için toplandığını "*iki milyon Türk iki yüz bin Rum'a esir edilemez*" sözleriyle aktarmıştır.²⁷⁶ Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Wilson Prensiplerine doğrudan bir gönderme yapılarak işgalin hukuksuzluğuna dikkat çekilmiştir. Tepkilere rağmen Yunanlılar işgali İzmir'le sınırlı tutmayarak hızla yayılmaya başlamışlardır. Alemdar gazetesinde çıkan bir yazıda bu konuya değinilerek "*bu günkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk aksamına dair hukuk-ı*

²⁷² "Mukadderatımız Hakkında Henüz Karar Verilemiyor", *Alemdar*, 21 Mayıs 1919, s.1.

²⁷³ "Osmanlı İmparatorluğu'nun Mukadderatı Müzakere Ediliyor", *İkdam*, 21 Mayıs 1919, s.1.

²⁷⁴ "Beyanat-ı Sadaretpenahi", *Alemdar*, 21 Mayıs 1919, s.1.

²⁷⁵ Refi' Cevat, "*Yeni Kabine*", *Alemdar*, 25 Mayıs 1919, s.1.

²⁷⁶ "Yüz Bin Müslüman Sultanahmet Meydanı'nda Muazzam Bir Miting Akd Eyledi", *İkdam*, 24 Mayıs 1919, s.1.

hakimiyet bahs edilmek lazım gelir.” denilmiştir.²⁷⁷ Hükümet ise mitingleri engelleyerek halkı sükunete davet etmeye çalışmıştır.

28 Mayıs'ta Alemdar'da çıkan haberlerde Paris Barış Konseyi'nde Osmanlı Devleti'ne dair meselelerin görüşülmeye devam edildiği belirtilmiştir. Konferansta Henüz net bir karar çıkmamış, Osmanlı Devleti de resmen davet edilmemiştir. Ayrıca art arda takip eden günlerde hep aynı “*Wilson Sözünü Unuttu mu?*” başlığıyla benzer içerikte haberler çıkmaya devam etmiştir. Bu durum Alemdar gazetesini aleni bir şekilde Wilson'u bu durumdan suçlu tuttuğunu göstermektedir. Zira bu hususta Alemdar gazetesinin İngiliz yanlısı bir tavrı da olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Fakat diğer bir dikkat çekici husus ise Refi' Cevat'ın köşesinde yaptığı “*Türk*” vurgusudur.²⁷⁸ Bu şekilde hem Wilson Prensiplerine gönderme yapmış hem de İtilaf Devletlerinin dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Aynı günlerde İstanbul'da İzmir ve memleketin geldiği durumu görüşmek üzere Saltanat Şurası toplanmıştır. Saltanat şurasında Damat Ferit Paşa İngiliz ve Fransızlarla iyi geçinmeyi öğütlerken manda fikri de ortaya atılmaya başlanmıştır. Fakat Saltanat Şurası'ndan bir sonuç çıkmamıştır. Refi' Cevat Bey bu konuda kaleme aldığı yazısında “*evvela Şura-yı Saltanat'ı tahlil edelim. Evvela Şura-yı Saltanat Padişah-ı âli cah efendimizin riyasetinde bir meclis olması lazım gelirdi. Filhakika son zamanlarda adedi yirmiye baliğ kabine azası ve memleket ricali mütehayyizatu birleşerek Devlet-i Osmaniye'nin maruz bulunduğu hal ve mevki' hakkında yapılması lazım gelen acil ve kati tedbir ne ise onu düşünecekti. Dün Şura-yı Saltanat şeklen bunu bir dereceye kadar yapabildi. Padişah-ı Zışan efendimiz hazretlerinin celseye küşad buyurdıkları esnada ağır ağır ve kıvrana bir surette eda buyurdıkları kelimat-ı mülükane bizi pek müteessir etti.*” diyerek durumun vahametini ortaya koymuştur.²⁷⁹ Osmanlı karar alma mekanizması en baştan tüm yetkinliğini yitirmiş ve tam bir çaresizlik durumuna düşmüştür.

Yunanlılar Manisa, Aydın, Ayvalık ve Tire'ye doğru işgallerini sürdürürken Alemdar ve İkdam gazetelerinde bu konuya dair pek haber çıkmamıştır. Hükümetin baskısı ve sansür nedeniyle daha önceki işgallerde de olduğu gibi gazeteler sessiz kalmışlardır. Sadece İzmir işgali aktarılmıştır. O konuda da işgalin ayrıntıları

²⁷⁷ “Wilson Sözünü Unuttu mu?”, *Alemdar*, 26 Mayıs 1919, s.1.

²⁷⁸ Refi' Cevat, “Türk ve Türkiye Ölmeyecektir”, *Alemdar*, 31 Mayıs 1919, s.1., Refi' Cevat, “Türkde İdare Kabiliyeti Yok İmiş”, *Alemdar*, 2 Haziran 1919, s.1.

²⁷⁹ Refi' Cevat, “Şura-yı Saltanat ve Vaziyet-i Hazıra”, *Alemdar*, 28 Mayıs 1919, s.1.

aktarılmamıştır. Bu durum epeydir devam eden sansürün sonucudur. Ayrıca gazetelerin başkentte olması ve burada İtilaf Devletlerinin tam bir hakimiyet kurmuş olduğu da unutulmamalıdır. Gazetelerde takip ettiğimiz günler içerisinde boş sütunlar dikkat çekmektedir. Bu sütunlar sansürün göstergeleridir. Rumların taşkınlıkları gittikçe ayyuka çıkınca Damat Ferit Paşa Rum Patrikliğine bu konuda tavsiyeler vererek olayların önünün alınmasını istemiştir.²⁸⁰ Ermeni Cemaati bile Rumları destekleyerek onların lehine propagandasını yürütmüştür. Bu da Osmanlı Devleti açısından kötü bir durumdur. Çünkü henüz Paris Barış Kongresi'nden bir karar çıkmamıştır. Böylesine taşkınlıklar ve azınlıkların tek vücut olması İtilaf Devletleri nezdinde Osmanlı imajını gittikçe zedelemiş ve devleti parçalama isteklerini haklı bir zemine oturtmalarına yardımcı olmuştur.

Paris'te görüşmeler devam ederken Alemdar gazetesine yansıyan haberlere göre henüz Osmanlı hakkında bir karar verilmemişse de İstanbul ve Türklerin yoğunlukta olduğu bölgelerin Osmanlı Devleti'ne bırakılması muhtemel görülmektedir.²⁸¹ Refi' Cevat ise aynı gün çıkan yazısında milletin İzmir'in durumu hakkında tepki göstermesini gayet haklı bularak, "*Vatan hissiyle hareket eden, vatan aşkıyla yanan Osmanlılar darağaçlarına menfalara sevk edilirken bu tezahüratın binde biri yapılıyorsa acaba bugün memleket bu hâle gelir miydi?*" demiştir.²⁸² Refi' Cevat'ın bu sözlerinde de görülmektedir ki İttihat ve Terakki yönetimi zamanını da kastederek en başından bu şekilde bir tepki gösterilse sonuç hiç buralara gelmezdi vurgusunda bulunmuştur.

Osmanlı Devleti 1 Haziran'da aldığı davet üzere Paris Barış Konferansı'na çağırılmıştır. Bu davet büyük bir heyecan yaratmıştır. Damat Ferit Paşa konferanstan istedikleri sonucu alabileceklerine inanmaktadır. Bu sebeple de hazırlıklara hemen başlamıştır. İtilaf Devletlerinin daveti neredeyse yazının yarısı sansürlenmiş şekilde Alemdar gazetesine Cenab Şahabettin'in "*...ağır bir kabus endişe içinde beklerken...*" sözleri ile yansımıştır.²⁸³ Paris'e gidecek olan Osmanlı heyeti Sadrazam Damat Ferit Paşa ve eski Sadrazam Tefik Paşa delege olarak belirlenirken, Maliye Nazırı Tefik Bey ve Şura-yı Devlet Başkanı Rıza Tefik Bey ise müşavir olarak atanmıştır.²⁸⁴

²⁸⁰ Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.127.

²⁸¹ "Fransız ve İngiliz Matbuatı", *Alemdar*, 1 Haziran 1919, s.1.

²⁸² Refi' Cevat, "Vur! Fakat Dinle...", *Alemdar*, 1 Haziran 1919, s.1.

²⁸³ Cenab Şahabettin, "Mümessillerimiz", *Alemdar*, 5 Haziran 1919, s.1.

²⁸⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, I, s.260.

Tevfik Paşa Damat Ferit Paşa ile pek anlaşamadığı için ayrı hareket etmek istemiştir. Bu sebeple Damat Ferit Paşa ve beraberindekiler 6 Haziran'da Paris'e doğru hareket ederken, Tevfik Paşa ise 14 Haziran'da yola çıkmıştır.²⁸⁵

Heyetin Paris'e doğru yola çıkacağı günlerde Alemdar gazetesinde Sabahattin Bey'in bir yazısı çıkmıştır. Prens Sabahattin Bey sözlerini Wilson'a yönelterek, "*Paris Konferansı Türk Milleti'nin hiçbir suretle fikrine müracaat etmeden değil yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nu hatta doğrudan doğruya Türkiye arazisini taksim eder gibi görüldüğü şu sırada size bu hitabı yapmayı kendime bir şeref ve bir vazife addediyorum.*" demiştir. Görülmektedir ki Sabahattin Bey konferanstan yana umutlu değil, aksine bir taksim için toplandıklarını düşünmektedir. Ancak daha sonra sözlerine "*Türk Milleti'nin hukuk-ı meşruasına diğer milletler ile aynı derece riayet edilmesini istemenizi hakikaten derin bir hiss-i şükran ile hatırlayacağız*" diyerek devam etmiştir.²⁸⁶ Sabahattin Bey Osmanlı Devleti'nin Paris'e çağırılmasını Wilson'a yormuş ve iyi bir sonuç beklemiştir. Ancak bu sonucu İtilaf Devletlerinin, taksim planları ile bozmaya çalıştığını düşünmüştür. Yazının devamında "*Türk vatanının coğrafi Huduları*"²⁸⁷, "*Türk Milletinin Ahlakı*" şeklinde devam edilerek Wilson'a Türk Milleti ve onun devletinin sınırları tanıtılmak istenmiştir. Ayrıca özellikle Türk vurgusu yapılması da Wilson ilkeleriyle alakalıdır. Böylece bu toprakların Türklere bırakılmasının gereği vurgulanmıştır.

Alemdar gazetesinde Refi' Cevat Bey İtilaf Devletlerine ithafen yazdığı bir yazısında Yunanistan'ı işaret ederek, Birinci Dünya Savaşı'nda Türklerin karşısında yer almamış ve aynı zamanda Türklerin eski düşmanı olan bir millete böylesine ayrıcalıklar tanınmasını yanlış bulduğunu söylemiştir.²⁸⁸ Sonraki gün yine Alemdar'da çıkan bir haberde Paris'teki havanın Osmanlı lehine seyrettiğine dikkat çekilmiştir.²⁸⁹ Refi' Cevat Bey ise Türklerin şanlı bir geçmişi olduğunu vurgulayarak bu yapılanın büyük bir yanlış olduğuna ve bu yanlıştan dönülmedikçe protestoların süreceğine dikkat çekmeye çalışmıştır.²⁹⁰ Görülmektedir ki Refi' Cevat Bey İzmir işgali

²⁸⁵ Çetin, *Son Sadrazam*, s.332.

²⁸⁶ "Sebahattin Beyden Wilson'a Açık Mektup", *Alemdar*, 5 Haziran 1919, s.1.

²⁸⁷ Hudutları olmalıdır. Gazetede muhtemelen yanlış yazılmış ya da baskı hatası olmuştur.

²⁸⁸ Refi' Cevat, "Türkün Siyaseti", *Alemdar*, 6 Haziran 1919, s.1.

²⁸⁹ "İngiltere ve Alem-i İslam", *Alemdar*, 7 Haziran 1919, s.1.

²⁹⁰ Refi' Cevat "Siyasette Türkün İlk Zaferi", *Alemdar*, 7 Haziran 1919, s.1.

konusunda özellikle Türk kimliğine özel bir vurgu yaparak bölgedeki nüfusun ve tarihsel geçmişin hep onlardan yana olduğunu belirtmeye çabalamıştır.

Heyetin Paris'e ilk başlarda barış görüşmeleri için gittiği düşünülüyorsa da sonradan durumun böyle olmadığı sadece fikirleri alınmak üzere davet edildikleri söylenmeye başlanmıştır.²⁹¹ Refi' Cevat Bey süreci değerlendirirken dış gazetelerde yapılan haberlere de değinerek tüm karalama kampanyasına rağmen biraz daha sabırlı olarak ısrarla hakların savunulması gerektiğini söylemiştir.²⁹² Aynı günlerde Alemdar gazetesinde Venizelos'un Clemenceau'ya hitap ederek İzmir işgalinde yaşanan durumları açıklayan bir mektubu yayınlamıştır. Alemdar gazetesi bu mektupta yazılanları *"işine geldiği gibi göstermeğe çalışmıştır"* diyerek değerlendirmiştir. Venizelos mektubunun başında *"İzmir'in işgali esnasında zuhura gelen hadisat hakkında pek çok yanlış ve mübalağalı haberler İŞâ'a edildiği cihetle bu babda başkumandanlıkla komiserlikten resmen varid olan raporların hülasasını ber- vech-i zir huzur-ı alilerine arz etmeğe mecburiyet hiss ediyorum. Sulh konferansı tarafından ittihaz edilen mukarrerata tevfikân 15 Mayıs tarihine müsadefe pençşenbe (perşembe) sabahı bütün kuvve-i askeriyesi İzmir'e ihraç edildi."* diyerek, gidişatın konferansın arzusuna uygun başladığına dikkat çekmeye çalışmıştır. Venizelos mektubun devamında Efzon Alayı'nın şehrin muhtelif noktalarına Rumların az da olsa nümayişlerine rağmen kontrollü bir şekilde dağılıp işgali gerçekleştirmeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Ancak Efzon Alayı'nın Müslümanların yoğun olduğu bölgelere gelmesiyle her taraftan açılan ateş sonucu kendini korumaya mecbur kaldığını belirtmiştir. Venizelos bu durumun neticesinde her iki taraftan da kayıplar yaşandığına dikkat çekerek, önceki günlerde halkın kötü niyetli kişilerce örgütlendiğini ve hadisenin kanlı bir şekle sokulmaya çalışıldığını söylemiştir. Bu kötü niyetli kişileri Jöntürkler olarak vurgulayan Venizelos onların kışkırtmaları olmasa böyle hadiselerin asla yaşanmamış olacağını söylemiştir.²⁹³ Venizelos'un tam da Osmanlı heyetinin Paris'e davet edildiği bu günlerde eski tarihli bu mektubunun tekrar gündeme getirilmesi Osmanlı heyetinin önünü kesmek ve Yunanistan'ı haklı göstermek için olduğu anlaşılmaktadır.

²⁹¹ "Heyet-i Murahhasa mı? Mütihaz mı?", *Alemdar*, 8 Haziran 1919, s.1.

²⁹² Refi' Cevat, "Hele Biraz Daha Sabırlı Olalım", *Alemdar*, 11 Haziran 1919, s.1.

²⁹³ "Nasıl Göstermek İstiyor", *Alemdar*, 13 Haziran 1919, s.2.

Damat Ferit Paşa Paris'te gazetecilere verdiği demeçte “buraya Türkiye'nin layık olduğu adilane bir sulhu müttetiklerden talep etmek üzere geldik” demiştir.²⁹⁴ Ayrıca dostluk temennisinde bulunarak İttihatçılar tarafından bozulan tüm ilişkilerin kurtarılması için geldiğini de vurgulamıştır. Damat Ferit Paşa konuşmasını sonraki gün konferansta İtilaf Devletleri temsilcileri önünde yapmıştır. Paşa, konuşmasında yaşanan sürecin ve bozulan ilişkilerin sebebinin tamamen ittihatçılar olduğunu belirtmiş ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmamasını talep etmiştir.²⁹⁵ Ferit Paşa sözlerini noktalarken Osmanlı Devleti'nin durumunu açıklar bir muhtıranın da hazırlanmakta olduğunu da söylemiştir. Ferit Paşa sonraki günlerde gazetelere verdiği beyanatında ise “ben ve bütün heyet-i Murahhasa Fransız muhibbidir...” İfadelerini kullanmıştır.²⁹⁶ Paşa böylece Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine sadece dostluk beslediğini göstermeye çalışmıştır. Ferit Paşa 23 Haziran'da konferansa sunduğu 11 maddelik muhtırasında ise Osmanlı Devleti'nin parçalanmaması isteğini yinelemiş ve sınırları batıda Balkan Harpleri öncesi sınırdan başlatarak, Kuzey doğuda Elviye-i Selase'yi (Kars, Ardahan, Batum), güneyde Halep ve doğuda da Musul ve Kerkük'ü içine alacak şekilde çizmiştir.²⁹⁷ Ancak muhtıra İtilaf Devletleri nezdinde bir karşılık bulmamıştır. Fransa Başbakanı Clemenceau ise Damat Ferit Paşa'nın beyanatına karşılık Türklerin savaş boyunca işledikleri suçların Paşa'nın bahsettiği kadar kolay kabul edilemeyeceğini, sınır taleplerinin kabulünün mümkün olmadığı ve azınlıkları yönetmekte yetersiz olduklarını vurgulamıştır.²⁹⁸

Osmanlı Heyeti Paris'te uygun bir antlaşması yapmayı düşünürken, Venizelos da Yunan kuvvetlerine ilerleme emri vermiştir. Yunan kuvvetleri Paris'ten aksi bir karar çıkmaması üzerine de ilerleyişlerini kesmemişlerdir. Yunanlıların ilerleyişi karşısında yer yer direnişler başlamıştır. Bu sırada İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına dair görüşmeleri sürdürmekte, özellikle İstanbul için Amerikan mandasını düşünmektedirler. Damat Ferit Paşa ve Osmanlı heyetinin Paris'ten dönmesinden sonra kamuoyunda büyük bir hayal kırıklığı oluşmuştur. Zira oldukça umutlu hareket edilmiş ve iyi bir sonuç alınacağına inanılmıştır. Alemdar

²⁹⁴ “Sadrazam Paşa'nın Beyanati”, *Alemdar*, 16 Haziran 1919, s.1.

²⁹⁵ Köse, “Paris Barış”, s.232., “Murahhaslarımız Onlar Konseyi'nde”, *Alemdar*, 20 Haziran 1919, s.1.

²⁹⁶ “Sadrazam Paşa'nın Beyanati”, *Alemdar*, 24 Haziran 1919, s.1.

²⁹⁷ Mustafa Budak, “Paris Barış Konferansı Sürecinde İtilaf Devletlerine Sunulan Batı Trakya Hakkında İki Muhtıra”, *Türkiyat Mecmuası (Aralık 2017)*, Cilt XXVII, No.2, s.104.

²⁹⁸ “Klemenso'nun Mektubu”, *Alemdar*, 9 Temmuz 1919, s.1.

gazetesi ise Damat Ferit Paşa'nın beyanatı ve heyetin açıklamaları sonrasında durumu değerlendirerek "... Damat Paşa'nın beyanatında nazar-ı dikkat celb gördüğümüz fikirler düşündüklerimizi yazmak mecburiyetinde bulunduk. Filhakika heyet-i murahhasanın faaliyeti tamamıyla düşündüğümüz gibi çıktı. Yani hiçbir netice elde edilemedi." demiştir.²⁹⁹

2.3. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı

İtilaf Devletleri mütarekenin hemen sonrasında Boğazları temizlemek üzere harekete geçmiş ve bazı stratejik noktalara asker dahi çıkarmışlardır. Mustafa Kemal Paşa ise Yıldırım Ordularının lağvedilmesi üzerine komutayı Nihat Paşa'ya devrederek 10 Kasım'da İstanbul'a doğru hareket etmiştir.³⁰⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın yolda geçireceği 3 günlük süreç içerisinde İtilaf Devletleri donanmaları da İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Nitekim 13 Kasım günü İtilaf Devletleri'nin İstanbul Boğazı'na ulaştıkları sırada Mustafa Kemal Paşa da başkente girmek üzere boğaza gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa 6 ay kadar kalacağı İstanbul'da birçok temasta bulunmuş, devletin ileri gelenleri ile görüşmüş kafasında bir plan kurmaya çalışmıştır. Ancak şehirde bir süre geçirdikten sonra buraya gelmekle hata ettiğini, Anadolu'ya gitmesinin daha uygun olacağını düşünmeye başlamıştır.³⁰¹ Zaten İstanbul'da uygulamaya çalıştığı planlarda başarılı olamamıştır. Sonrasında da Paşa artık kurtuluşun Anadolu'da olacağı düşüncesine büsbütün sarılmıştır. Bu sebeple General Allenby'in isteği ile sunulmuş olan 6. Ordu'nun başına geçme teklifini reddetmiş, Anadolu'ya gitmenin yollarını aramaya başlamıştır.³⁰²

General Allenby'in teklifini reddetmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa birtakım sorunlar yaşamasına rağmen kararından vazgeçmemiş ve kendisini Anadolu'ya götürebilecek bir görev arayışı içerisine girmiştir. Ayrıca başta Fethi (Okyar) Bey olmak üzere yakın olduğu birtakım kimselerin tutuklanması da artık gitme vakti geldiğinin habercisi olmuştur.³⁰³ Bu sıralarda İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı

²⁹⁹ "Beyanattan Sonra...", *Alemdar*, 21 Temmuz 1919, s.1.

³⁰⁰ Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.163.

³⁰¹ E. Semih Yalçın, "Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* (Mayıs 1995), Cilt XVII, No.28, s.182.

³⁰² Serkan Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke İstanbul'undaki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi* (Eylül 2014), Cilt VII, No.19, s.613.

³⁰³ Yalçın, "Mütareke Döneminde", s.197.

Devleti'ne Karadeniz bölgesinde Rumların saldırıya uğradığı, asayişin bozulduğu ve silahların teslim edilmediğini içeren bir nota verilmiştir.³⁰⁴ Ayrıca notanın verilmesinden aylar öncesinde 28 Kasım'da İngiliz ve Fransızlardan oluşan bir deniz kuvvetini komuta eden Fransız amiral Samsun'a gelmiştir. Fransız amiral bölgede mütarekenin şartlarının nasıl uygulandığını görmek istemiştir. Rum ve Ermeni tutuklular hakkında bilgi alıp terhis işlemlerini incelemiş ve silahların teslimi konusunda da bilgi almıştır. Sonrasında İstanbul'a dönerek Samsun ve civarında mütarekenin şartlarının yerine getirilmesi hususunda bir notayı Osmanlı Hükümeti'ne vermiştir.³⁰⁵

İlerleyen zamanda Hükümet, İngiliz Yüksek Komiserliğince Elviye-i Selase'deki terhislerin yeterli olmadığı, bölgede şuralar vasıtasıyla el altından milis kuvvetleri oluşturulduğu ve gelişmeler önlenmez ise müdahale edileceği şeklinde sert bir nota almıştır.³⁰⁶ Bunun üzerine hükümette bir müfettişlik kurularak bölgeye birinin gönderilmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ancak gönderilecek kişinin ittihatçılar ile bir bağlantısı mevcut olmamalı ve güvenilir de olmalıdır. Damat Ferit Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'den durumu araştırarak uygun bir kişi bulunmasını istemiştir. Ali Fuat Paşa'nın kardeşi Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Paşa'nın kızıyla evlidir. Mustafa Kemal Paşa da bu bağlantıyı kullanarak nazır ile tanışmayı başarmıştır.³⁰⁷ Sonrasında da Nazırın, Sadrazama Mustafa Kemal Paşa'yı tavsiye etmesi sayesinde tanışabilmişlerdir. Sadrazamı ikna etmeyi başaran Mustafa Kemal Paşa istediği gibi geniş yetkilere kavuşmuş ve 9. Ordu Müfettişi unvanı ile Samsun'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.³⁰⁸ Sonrasında Mustafa Kemal Paşa, Kazım (İnanç) Paşa'ya geniş yetkiler ile donatılabileceği bir talimat yazdırmıştır.³⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a gitmeden evvel Samsun Mutasarrıflığı'ndan bölgedeki çeteler, eşkıyalar hakkında bilgi talep etmiştir. Paşa ilgili yazıda Müslüman, Gürcü, Rum ve Ermenilerin oluşturduğu çetelerin miktarını ve nerelerde aktif

³⁰⁴ Ünal, "Mustafa Kemal Paşa'nın", s.615.

³⁰⁵ Budak, "Paris Barış", s.92.

³⁰⁶ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.210.

³⁰⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2000, s.79-80.

³⁰⁸ Sonradan 9. Ordu lağvedilmiş ve komutanı Yakup Şevki Paşa İngilizlerce tutuklanmış bir süre sonra da Malta'ya sürülmüştür. Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın unvanı da 3. Ordu Müfettişliğine çevrilmiştir.

³⁰⁹ Talimata göre 3. ve 15. Kolordu Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmış, yakın bölgelerdeki askeri ve mülki emirlere de emir verecek yetki ile donatılmıştır. Böylece Paşa kafasındaki planları uygulayabilecek yetkiye kavuşmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.7.

olduğunu ve ne tür silahlar kullandıklarını sormuştur.³¹⁰ Ayrıca Paşa İstanbul'dan ayrılmadan önceki son gününde Babıali'yi ziyaret etmiştir. Ziyareti esnasında İzmir'in işgale uğradığı haberini almıştır. Sonrasında da Paşa Padişah ile görüşmüş ve ardından Bandırma Vapuru ile İstanbul'dan ayrılmış, 19 Mayıs'ta da Samsun'a varmıştır.

Alemdar'da 17 Mayıs'ta “*Şark Kıta'atı Müfettişliği*” ifadesi kullanılarak, Mustafa Kemal Paşa ve Refet (Bele) Bey'in beraber Samsun'a hareket ettiklerine dair bir haber çıkmıştır.³¹¹ Haber oldukça kısadır. İkdam gazetesinde ancak 21 Mayıs günü tek cümlelik bir haber çıkmıştır. Haberde “*Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a muvasalatla vazifesine mübaşeret ettiği mahalliyeden anlaşılmıştır*” denmektedir.³¹² Bunun dışında aynı günlerde herhangi bir haber çıkmamıştır. Bu durum İzmir işgalinin yarattığı infial ve karışıklık yüzünden Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışının gölgelenmiş olduğu şeklinde anlaşılabilir. Oysa ki diğer paşaların merkeze tek tek çağırıldığı ordunun terhis edildiği bir dönemde Mustafa Kemal Paşa gibi önemli bir komutanın epey geniş yetkilerle merkezden ayrılıyor olması oldukça dikkat çekici bir hadise olmalıdır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa kamuoyu nezdinde oldukça tanınır durumdadır.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı ilk andan itibaren araştırmalarını sıklaştırmış ve merkeze bölgedeki Rum çetelerinin ayrılıkçı bir şekilde hareket ettiğini bildirmiştir. Paşanın bu şekilde davranması birkaç gün içinde İngilizlerin dikkatini çekmiştir. Böylece bu durumu daha yakından takip etmeye başlamışlardır. İngilizler Samsun'a askeri birlik de çıkarmışlardır. Mustafa Kemal Paşa ise durumun farkına varmış Samsun'dan daha güvenli olarak gördüğü Havza'ya hareket etmiştir. Merkeze bu hareketinin sebebini bazı durumların yerinde incelenmesi üzere olduğu yönünde bilgi vermiştir. Paşa, Havza'da halka umutsuz olmamayı tembihlemiştir. Bunun dışında İngiliz Muhipler Cemiyeti adına çalışan Sait Molla'nın belediyelere İngiliz himayesinin talep edilmesini isteyen telgraflar göndermesini bir genelge ile engellemeye çalışmıştır.³¹³ Mustafa Kemal Paşa 28 Mayıs'ta Havza Genelgesi adıyla anılacak olan genelgesini vali, mutasarrıf ve kolordulara göndermiştir. Paşa genelgesinde ülkenin düştüğü kötü duruma değinerek bütünlüğün korunabilmesi adına

³¹⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.5.

³¹¹ “Şark Kıta'atı Müfettişliği”, *Alemdar*, 17 Mayıs 1919, s.1.

³¹² “Mustafa Kemal Paşa”, *İkdam*, 21 Mayıs 1919, s.1.

³¹³ Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda Ali Fuat ve Kazım Karabekir Paşalarla da irtibata geçmiştir.

tepkilerin daha yüksek sesle dile getirilmesi ve hükümete telgraflar çekilmesi gibi telkinlerde bulunmuştur.³¹⁴ Gazeteler genelgeye dair bir haber yapmamıştır. Aynı günlerde İzmir'in işgali, Paris Barış Konferansı ve Saltanat Şurası gibi konulardan bahsetmişlerdir. Alemdar gazetesinin siyasi tavrı da göz önüne alınırsa şu halde bu durumu haber yapmaması daha anlaşılır bir hal alabilmektedir.

İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın aykırı şekilde hareket etmesi karşısında hızla durumu araştırmaya başlamışlardır. Araştırmanın dışında Osmanlı Hükümeti'ni de sıkıştırmaya çalışmışlardır. İngilizlere rağmen Mustafa Kemal Paşa ve merkez arasında haberleşme devam etmiştir.³¹⁵ Aynı günlerde Osmanlı Devleti'nin Paris'e davet edilmesi haberleri de gazetelere yansımıştır. Osmanlı Devleti'nin Paris Konferansı'na davet edilmesi oldukça önemli bir gelişmedir. Bu gelişmenin Mustafa Kemal Paşa'nın durumunun gazetelerde işlenmemesi ve yaptıklarının gölgelenmesine sebep olmuş olması kuvvetli bir ihtimaldir. Alemdar gazetesinde her gün "*Dahili Haberler*" adı altında birtakım iç meselelere dair haberler yapılıyorsa da Mustafa Kemal Paşa'ya ve yürüttüğü görevi içeren herhangi bir haber yapılmaması ilgi çekicidir. Alemdarda "*Dahili Haberler*" başlığı altında çıkan haberlerde daha çok İzmir işgaline dair haberler görülüyorsa da çeşitli farklı konularda da haberler çıkmaktadır. Bu da Alemdar'ın sadece 2 ana başlığa odaklandığı için Mustafa Kemal Paşa'ya dair haberleri aksattığı izleniminin çürüdüğünü göstermektedir. Alemdar gazetesi ya Mustafa Kemal Paşa'nın henüz durumunu ciddiye almamakta ya da yürütmüş olduğu görevi çok önemli görmemektedir. Alemdar gazetesi, durumu muhtemelen sıradan bir şekilde mütareke ahkâmı gereği atılan bir adımla sınırlı görmüş, önemli bir pozisyon olarak değerlendirmemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa epey geniş yetkilerle Samsun'a önemli bir görev gereği gitmiştir. Samsun'da bulunduğu süreçte de hem merkeze önemli raporlar iletmış hem de ciddi adımlar atmıştır.

Havza Genelgesi'nin ülkede çıkardığı ses dikkate alınırsa Alemdar'ın bu konuda haber yapmaması oldukça ilginçtir. Fakat başka bir açıdan bakılacak olursa hükümet ve dahi İtilaf Devletleri kuvvetle muhtemel zaten genelgenin duyulmasını uygun görmemektedir. Bu sebeple gazetede bu konuya dair haberlerin çıkmasının

³¹⁴ Sefer Yazıcı, *Milli Egemenlik Belgeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2015, s.6.

³¹⁵ Harbiye Nazırlığı genelge konusunda Mustafa Kemal Paşa'dan bilgi istemiştir. Ancak Paşa yaşanan durumun halkın üzüntüsünün yansımaları olduğunu iletmiştir.

sansür uygulaması ile önceden engellenmiş olması da güçlü bir ihtimaldir. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın henüz Samsun'a ilk gittiği birkaç gün içerisinde de hakkında ciddi bir haber yapılmamış, bir beklenti içerisine girilmemiştir. Böyle olması dediğimiz üzere Samsun ve çevresinde basit bir şekilde sadece mütarekenin gereğinin yerine getirilmesinin sağlanacağına dair olan düşünce ile ilişkili olmalıdır. İngilizler Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı ve sürdürdüğü süreci göz önüne alarak artık görevden alınması konusunda hükümete baskı yapmaya başlamışlardır. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek İstanbul'a dönmesini istemiştir.³¹⁶ Ancak Mustafa Kemal Paşa çeşitli bahanelerle dönüşü ertelemeye çalışmıştır. Paşa, İstanbul'a dönmenin aksine komutanlarla irtibat kurarak Anadolu'nun durumunu incelemeye devam etmiştir.

10 Haziran'da Alemdar gazetesinde bir yazı yazan Refi' Cevat Bey İstanbul dışındaki asayişsizliğe dikkat çekmiştir. Refi' Cevat Bey "... *şu sıralarda kesretle vuku bulan birçok vaka işitiyoruz. Suret-i zahirede vukuat- ı adiyeye denilebilecek gibi olan bu hadiseler başkaca bir ehemmiyet daha atfetmek mecburiyetindeyiz. Çünkü tecavüze duçar olanlar ekseriyetle Türk ve Müslüman anasıdır. Esasen öyle olsa da yapılan cinayetler doğrudan doğruya fıkdan-ı asayışe delalet eyleyeceği cihetle hükümetin her şeyden evvel bu meseleyi halletmesi lazımdır.*" diyerek durumun vahametini ortaya koymuştur. Ancak Refi' Cevat Bey daha çok başkente yakın bölgelerden bahsetmektedir. Refi' Cevat Bey sözlerine "...*ilk zamanlarda Bursa da asayişsizlikten yanıyor. Hamiyetli bir vali pek az bir zaman zarfında fıkdan-ı asayışin önüne geçti. Demek arzu edilirse yapılabilir.*" diyerek devam etmektedir.³¹⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın asayışi düzeltmek için Anadolu'da olması ve buradaki vahim durumun gidişatına ise değinmemektedir. Mustafa Kemal Paşa Haziran ortasına kadar kaldığı Havza'dan ayrılarak Amasya'ya geçmiştir. Paşa burada diğer komutanlarla buluşarak gidişatı konuşmayı planlamaktadır. İstanbul'a dönmesi konusunda ise baskı hala sürmektedir. Fakat Mustafa Kemal Paşa burada da halka hitaplarda bulunarak direnişin altyapısını hazırlamaya çalışmıştır.

Alemdar gazetesinde ilginç bir şekilde 14 Haziran'da ordu müfettişlikleri hakkında bir haber çıkmıştır. Bu haberde kurulan 3 ordu müfettişliği hakkında bilgiler verilmektedir. Ancak bu bilgilerin arasında müfettişlerin kim oldukları, dolayısıyla

³¹⁶ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.301., BOA, HR. SYS, 2608/6, 08-06-1919.

³¹⁷ Refi' Cevat, "Asayış Meselesi", *Alemdar*, 10 Haziran 1919, s.1.

Mustafa Kemal Paşa'ya da değinilmemiştir.³¹⁸ Sadece 3. Ordu Müfettişi sanıyla Samsun'da birinin bulunduğu söylenmektedir.³¹⁹ Ama süreç artık farklı işlemeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın geri dönmesi istenmiştir. Buna rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın görevine henüz resmen son verilmemiştir. Fakat Alemdar'ın bu gelişmelerden haberdar olmadığı ihtimali göz önüne alınsa dahi Mustafa Kemal Paşa'nın hem Havza'da bir genelge yayımlaması hem de 10 Haziran'da geri çağırılmasına rağmen geri dönmeyip milli bağımsızlık için sonuna kadar çalışacağını belirttiği bir genelge daha yayımlaması Alemdar'ın gelişmelerden habersiz olduğu ihtimalini zayıflatmaktadır.³²⁰ Alemdar gazetesi ya bu ayrıntıları vermekten kaçınmış, ya da zayıf bir ihtimal de olsa bu ayrıntılardan haberdar olamamıştır. Tüm ihtimallere rağmen kuvvetle muhtemel Alemdar gazetesinin müfettişliklere dair ayrıntıya girmemesi ve dahi günlerdir Mustafa Kemal Paşa'nın durumundan bahsetmemesi böyle bir haberin özellikle yapılmaması hususunda bir dayatmanın olabilme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

16 Haziran'da yine Alemdar'da çıkan bir haberde Samsun'un bazı kısımlarındaki eşkıyalıklardan bahsedilmektedir. Hatta Rumların işlediği suçlar dahi bahse konu olmuştur.³²¹ Mustafa Kemal Paşa'nın ise adı anılmamıştır. Bu durum yukarıda tartıştığımız konu göz önüne alındığında Alemdar'ın Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişliğine dair haber yapmasının özellikle sansürlendiği ihtimalini daha da kuvvetlendirmektedir. Zira Mustafa Kemal Paşa sık sık merkeze Rumların yaptığı eşkıyalık faaliyetlerini Samsun'da bulunduğu süreçte vermiştir. Şimdi Alemdar gazetesi de o olaylardan birkaçını işlemiş olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'nın raporlarından ya da durumundan bahsetmemiştir.

Akla gelen bir diğer durum Rumların eşkıyalıklarının gazetede işlenebiliyor olmasıdır. Eğer bu haberler halk üzerinde olumsuz bir hava yaratmaması ve Paris Barış Konferansı'ndan çıkacak kesin bir sonucun beklenmesi için engelleniyorsa, azınlıkların durumuna dair haberler ve şu anda işlenen haberlerin yapılmıyor olması gerekmektedir. Haberlerin yapılması bu düşünceyi zayıflatmaktadır. Ayrıca Alemdar

³¹⁸ Esasen Mustafa Kemal Paşa'nın tutumu neticesinde İngilizlerin baskısıyla müfettişliklere dair talimat hazırlanmış ve son hali böyle olmuştur. Fakat talimat, Mustafa Kemal Paşa'nın geri çağırılması ve tüm baskıya rağmen Paşa bildiği gibi davranmaya devam etmiştir. Gökbilgin, "*Milli Mücadele*", s.140.

³¹⁹ "Askeri Müfettişlikler İhdası" *Alemdar*, 14 Haziran 1919, s.1

³²⁰ Jaeschke, *Türk Kurtuluşu*, s.42.

³²¹ "Şekavet ve Derdest", *Alemdar*, 16 Haziran 1919, s.2.

gazetesi Haziran'ın başından beri Bursa, İzmit, Aydın ve İzmir'deki hem isyan ve eşkıyalık faaliyetlerine hem de Yunanlıların Trakya'daki varlığına dair birkaç haber yapmıştır. Görüldüğü üzere bu haberler de halk üzerinde olumsuz hava yaratmaya gayet muktedirdir. Bir diğer husus ise Alemdar gazetesinin sık sık tayin ve azillere dair yaptığı haberlerdir. Alemdar gazetesi hem tayinleri hem azilleri küçük görevleri dahi böylesine haber yapıyorken, Mustafa Kemal Paşa'nın tayinini çok küçük bir haber olarak vermiş, geri çağırılışını ise hiç haber yapmamıştır.³²² Anlaşıyor ki asıl durum muhtemelen Mustafa Kemal Paşa'nın yarattığı vakanın ehemmiyeti ve buna bağlı olarak İngilizlerin baskısıdır.

16 Haziran'da Redd-i İlhak dernekleri aracılığıyla çekilen telgrafların engellenmesine dair postanelere emirler gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise 20 Haziran'da bu emre karşı gelerek postanelerin zapt edilmesini emretmiştir.³²³ Ancak postanelere gelen emirlere dair Alemdar gazetesinde bir haber çıkmamıştır. Hatta postanelerin durumuna dair birtakım haberler çıkmışsa da gelen emirlerden bahsedilmemiştir.³²⁴ Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda Haziran içerisinde geldiği Amasya'da halkı işgallere karşı direnişe teşvik edecek birtakım hareketler içerisine girmiştir. Daha sonra Rauf (Orbay), Refet (Bele) Beyler ve Ali Fuat Paşa ile görüşmüş, Amasya Tamimi'nin oluşturulmasını sağlamıştır.³²⁵ Tamim 22 Haziran'da Amasya halkına açıklanmış ve artık açıktan açığa İstanbul Hükümeti'ne meydan okunmuştur.³²⁶ Bu sırada Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal Paşa'nın geri döndürülmesini sağlayamayınca müfettişlik görevini Kazım Karabekir Paşa'ya vermeyi kararlaştırmış ve bir telgraf ile durumu Kazım Paşa'ya haber vermiştir.³²⁷

³²² Örneğin 18 Haziran'da Alemdar'da çıkan bir kaymakamın tayini ve başka bölgelere farklı görevlerle atanmış kişilere dair bilgiler veren bu gibi haberler gazetede sıkça çıkmıştır. "Tayin", *Alemdar*, 18 Haziran 1919, s.2.

³²³ Bu aralık Posta ve Telgraf Teşkilatı Müdürü Refik Halid (Karay) Beydir. Refik Bey durumu Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e iletmiştir. Ali Kemal Bey ise Mustafa Kemal Paşa'nın tehditlerinin ciddiye alınmaması gerektiğini bildirmiştir. Bu durum karşısında Mustafa Kemal Paşa ise her ikisini de Sultan Vahdettin'e sert sözlerle şikayet etmiştir. Yenal Ünal, *Refik Halit Karay*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s.70-72.

³²⁴ Örneğin İstanbul postanelerindeki memurların birtakım şikayet ve isteklerine dair çıkan Alemdar'da bir haber çıkmıştır. Zaman zaman benzer başka haberler de çıkmasına rağmen Anadolu'da yaşanan duruma değinilmemiştir. "Şikayetler, Temenniler", *Alemdar*, 21 Haziran 1919, s.2.

³²⁵ Tamim için bkz., Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.9.

³²⁶ Mehmet Evsile, "Amasya Tamimi ve Atatürk'ün Amasya'daki Faaliyetleri" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1998)*, Cilt XIV, No.40, s.83.

³²⁷ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz I*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s.187.

Lakin Kazım Karabekir Paşa bu kararı ilk seferde kabul etmemiştir.³²⁸ Hükümet daha sonra Mustafa Kemal Paşa'nın görevden alınması yerine Hurşit Paşa'nın atanması konusunda karar almış ve bu kararı valilere gizliden ileterek Mustafa Kemal Paşa'yı dinlememelerini bildirmiştir.³²⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın hareketlerine dair doğrudan Alemdar gazetesinde hala bir haber çıkmamasına rağmen 23 Haziran'da Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in bir beyanata çıkmıştır. Ali Kemal Bey "*Hükümet-i Osmaniye her türlü hukuk hilafına olarak ve zalimane bir şiddetle vuku' bulan işgallerle ne derece müte'essir olursa olsun şu dakikalarda harb edecek halde değildir.*" demiştir. Burada dikkati çeken ilk husus valilere iletilen karardaki aynı tabirlerin kullanılıyor olmasıdır. bir diğer husus ise ilk defa açıktan açığa işgallere karşı "*zalimane*" tabirinin kullanılmasıdır. Ali Kemal Bey daha sonra sözlerine "*Konferanstaki delegelerimizin vatanımızın tamamıyesini temine muvaffak olacaklarına dair ümitlerimiz günden güne tezâyüd etmektedir. Milli milisler tanzim ve müdafaa-i milliye ihzar ederek böyle bir neticeye ihlal edebilecek bir felaketin men' edilmesini vatanperverliğinizden beklerim... niyetlerinde nebat edenlere karşı bilâ-tereddüt hareket ediniz.*" diyerek devam etmiştir.³³⁰ Bu noktada görülmektedir ki Ali Kemal Bey de doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın adını kullanmamakta ama gizliden onu hedef göstermektedir. Artık söylenebilir ki Alemdar gazetesinin açıktan Mustafa Kemal Paşa'ya dair haber yapmaması da hükümetin isteği ve sansürle alakalı bir durumdur. Çünkü Dahiliye Nazırı dahi aynı tavrı korumaktadır. Anlaşılan o ki sükûnetin korunmasına çalışılmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın döndürülebileceğine olan inanç üzerine böyle davranılmıştır. Fakat önemli bir diğer nokta ise Mustafa Kemal Paşa'nın işi ileriye götürmesi üzerine hükümetin artık böyle bir beyanata gerek duymasıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın ileri sürdüğü gibi hükümetin baskı altında olmadığı, aksine bu yolu bilerek tuttuğunu ve Paris'ten istenilen tarzda bir sonucun çıkacağı muhtemel olduğu vurgulanmak istenmiştir. Ancak içerde böyle sükûneti bozucu hareketler devam ederse hem Paris'ten istenilen sonucun alınamayacağı hem de belki de yeniden

³²⁸ Kazım Karabekir Paşa görevi daha sonradan kabul edip çok kısa bir süreliğine müfettişlik görevini sürdürmüştür.

³²⁹ Şu sıralar herhangi bir devlet ile savaşa girilemeyeceği aksine hem güç olmadığı hem de siyasi yönden Paris'te savunulan davanın kaybedileceği bildirilmiştir. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa ve onun gibi düşününlere fırsat verilmemesi istenmiştir. Kazım Özalp, *Milli Mücadele*, I, s.33.

³³⁰ "Dahiliye Nazırı'nın Tamimi", *Alemdar*, 23 Haziran 1919, s.2.

bir savaşa tutuşma durumunun ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. Devletin yeniden böyle bir savaşa girişecek gücünün olmadığı da özellikle aktarılmıştır.

Ali Kemal Bey birkaç gün sonra L'Entent muhabinine bir demeç vermiştir. Bu demeç 26 Haziran'da Alemdar gazetesinde de çıkmıştır. Ali Kemal Bey demecinde “*Düşmanlarımızın hepsi hariçte bulunmuyor. Bizim içimizde bulunanlar da vardır ve daha az tehlikeli değildirler: bunlar İttihatçılardır... Halkı heyecana getiriyorlar, garezlerini tatmin ve arzularını temin için Yunan işgalinden mütevellit karışıklıktan istifade etmek çarelerini arıyorlar. Memleketin menâfi' en az alakadar oldukları bir şeydir: yalnız menfa'at-ı şahsiye olanları da sevk ediyorlar.*” demiştir.³³¹ Anlaşıyor ki Ali Kemal Bey açıktan ittihatçıları suçlamışsa da üstü kapalı olarak bu sözleri Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilere karşı söylemiştir. Ayrıca onları ittihatçıların devamı olarak görmüş ve böyle değerlendirmiştir. Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a müfettiş olarak çıkmasının düşünüldüğü zamanlarda -Paşa her ne kadar eski İttihatçı da olsa- en güçlü özelliklerinden biri olarak İttihatçılarla arasının açık olması ve onlardan belli ölçüde uzak olması ön plana çıkmıştır. Şimdiyse Ali Kemal Bey bu görüşü çürütmek istercesine konuşmuştur. Ancak Ali Kemal Bey gösterdiği tutum ve politikaları sebebiyle istifaya zorlanmış ve onunla beraber Şevket Turgut Paşa da istifa etmiştir. Alemdar'da çıkan bir haberle de istifa ettikleri kamuoyuna bildirilmiştir.³³²

Mustafa Kemal Paşa, Ali Kemal Bey'in kendisinin istifa etmesini bir genelge ile istemesine karşılık bu görevin kendisine Sultan Vahdettin tarafından verildiğini belirtmiştir. Paşa, ancak Sultan Vahdettin'den aksi yönde bir emir geldiği takdirde görevi bırakacağını söylemiştir. Ali Kemal Bey'in genelgesinin bir sureti Alemdar ve İkdam gazetelerinde yayınlanmamıştır.³³³ Ali Kemal Bey istifasından sonra Alemdar'da çıkan bir beyanatında “... *Bütün Türk vatanperverleri gibi ben de Anadolu'nun sinesinde vuku' bulan ecnebi işgallerinden elim bir surette müte'essir oldum, lakin bunlara karşı çaresiz olmak için bir taraftan İtilafın buradaki mümessillerine diğer taraftan sulh konferansına müraca'attan başka çare bulamadım*” demiştir.³³⁴ Ali Kemal Bey'in sözlerinden anlaşılmaktadır ki Anadolu'da ortaya çıkan durum bir çare değildir. O ancak İtilaf Devletlerinin ikna edilmesi ile bir

³³¹ “Dahiliye Nazırı İle Mülakat”, *Alemdar*, 26 Haziran 1919, s.2.

³³² “Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey ve Hariciye Nazırı Şevket Turgut Paşa Dün Akşam İstifa Eylemişlerdir”, *Alemdar*, 27 Haziran 1919, s.1.

³³³ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta bu genelgenin suretini vermiştir. Atatürk, *Nutuk*, s.25.

³³⁴ “Ali Kemal Bey Ne Diyor?”, *Alemdar*, 3 Temmuz 1919, s.2.

şeylerin başarılabilceğine inanmaktadır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa'ya da en başından karşı çıkmıştır. Ali Kemal Bey daha sonra hükümetin içinde İttihatçıları destekleyen kişiler olduğunu ve bir buhran çıkarmamak için istifa ettiğini belirtmiştir. Ali Kemal Bey hala açıktan hedef göstermemekte, Mustafa Kemal Paşa ve dahi yanındaki komutanları İttihatçılıkla suçlamakta ve onların elinin hükümet içine kadar uzandığına dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Amasya'dan ayrılmış önce Tokat'a oradan da Sivas'a hareket etmiştir. Paşa Sivas'ta hükümetin isteğiyle kendisine bir tertip yapıldığını haberini de önceden aldığı için bunu engelleyebilmiştir.³³⁵ Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta bir müddet kaldıktan sonraysa Erzurum'a doğru hareket etmiştir. Henüz Erzurum'a ulaşmadan Sultan Vahdettin'in bir süre için hava değişiminin uygun olacağına dair isteği kendisine ulaştırılmış fakat Mustafa Kemal Paşa bunu da kabul etmemiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın durumuna dair açıktan haber yapmaktan çekinen Alemdar gazetesi bir diğer ordu müfettişlerinden biri olup Konya'da bulunan Cemal Paşa'nın geri dönmesinin istenmesine dair haber yapmıştır.³³⁶

Mustafa Kemal Paşa 8 Temmuz gecesi merkezle yaptığı görüşme sonrası artık istifa etmiş ve geri dönmeyeceğini kesin bir dille belirtmiştir.³³⁷ Alemdar gazetesi Erzurum'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın istifasını 10 Temmuz'da hala duyurmadığı gibi Erzurum'daki süreci de saklama eğilimiyle hareket etmiştir. 10 Temmuz'da yapılan bir haberde Erzurum'da herhangi bir sorun yaşanmadığı hayatın normal akışında devam ettiği vurgulanmıştır.³³⁸ Temmuz ayı içerisinde de Mustafa Kemal Paşa'ya dair ciddi bir haber yapılmamıştır

2.4. Kongreler Dönemi

Milli Mücadele'nin en önemli safhalarından biri de "*Kongreler Dönemi*"dir. Bu dönemde birçok vilayet kurtuluş çarelerini önceleri birbirlerinden farklı yollarla aramıştır. Kongreler buldukları vilayetlerde hatta bölgelerde oluşan yönetim

³³⁵ Mustafa Kemal Paşa bu olayın ayrıntısını Nutuk'ta tartışarak nasıl engellendiğini anlatmıştır. Atatürk, *Nutuk*, s.27-30.

³³⁶ Mustafa Kemal Paşa Cemal Paşa'nın geri dönmemesi için direktmiş onunla irtibat kurarak kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak Cemal Paşa geri dönmeyi tercih etmiştir., "Dördüncü Ordu Müfettişi", *Alemdar*, 6 Temmuz 1919, s.2.

³³⁷ *BCA*, 490-1-0-0/ 58-227-4, 08.07.1919.

³³⁸ "Erzurum'da Asayiş", *Alemdar*, 10 Temmuz 1919, s.2.

boşluğundan dolayı kendi iktidarlarını dahi tesis etme durumuna gelmişlerdir. Zira bu noktada Bülent Tanör'ün “*Yerel Kongre İktidarları*” tanımı oldukça uygundur. Bu kongreler genel itibariyle Trabzon, Erzurum, Sivas, Balıkesir, Uşak, Afyonkarahisar ve Trakya bölgesinde yapılan kongrelerdir. Ancak en önemlileri Erzurum ve Sivas Kongreleridir.³³⁹ Çünkü kongreler önemli ölçüde Milli Mücadele'nin gidişatını etkilemiş ve daha sonra tek çatı altında toplanmışlardır.

Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Kazım Karabekir Paşa'nın çağrısı ile toplanacak kongreye iştirak etmek için Erzurum'a gelmişlerdir.³⁴⁰ Aslında ilk olarak Erzurum Kongresi'ne hazırlık olması için Erzurum İl Kongresi toplanmıştır. Genel esaslar burada belirlenmeye çalışılmıştır. Erzurum Kongresi'nin hazırlıkları sürerken gazetelerde henüz bu konu hakkında bir haber çıkmamıştır. Goloğlu'nun anlattığına göre Damat Ferit Paşa Temmuz'da Paris'ten döndüğünde henüz Erzurum'da bir kongre yapılacağından habersizdir. Paşa Sivas'ta yapılması planlanan kongrenin haberini almış ve onu engellemeyi planlamıştır.³⁴¹ Bu bilgilerden hareketle Osmanlı Devleti'nin sadrazamının kayıtsız kaldığı bir hareketin pek tabii gazeteler nezdinde de işlenmemiş olması bir nebze anlaşılabilir. Ancak Gökbilgin bu konuda farklı bir bilgi vermektedir. Gökbilgin Ferit Paşa'nın bir genelge yayımlayarak böyle bir kongrenin toplanmasının anayasaya aykırı olduğunu ilan ettiğini belirtmektedir.³⁴² Sarıhan ise aynı genelgenin İkdam'da da çıktığını belirtmektedir.³⁴³ Fakat İkdam'ın bu sayısına ulaşılamadığından gazetede genelgenin yayımlanıp yayımlanmadığı tespit edilememiştir.³⁴⁴

16 Temmuz'da Alemdar'da çıkan bir yazıda doğu vilayetlerinin durumuna dair “*Vilayat-ı Şarkıye ahvalinin mûcib-i memnuniyet olacak derecede kesb-i sükûnet ettiği müstahberdir.*” denilmektedir.³⁴⁵ Ancak durum öyle değildir. Ayrıca Erzurum'daki

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Tanör, *Türkiye'de Kongre İktidarları*, YKY, İstanbul, 2016., Mahmut Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011., Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1993., Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

³⁴⁰ Burada her ikisinin de kongreye katılabilmesi için Cevat Dursunoğlu ve Binbaşı Kazım delegelikten onların lehine çekilmişlerdir.

³⁴¹ Goloğlu, *Erzurum Kongresi*, s.106.

³⁴² Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.169.

³⁴³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, I, s.373.

³⁴⁴ S. Esin Dayı'nın verdiği bilgilere göre Diyarbakır, Elazığ, Van, Bitlis, Elazığ, Sivas delegeleri Damat Ferit Paşa'ya bağlı delegeler tarafından engellenmişlerdir. Bu bilgiden de anlaşılmalıdır ki Damat Ferit Paşa kongreyi engellemek üzerine mücadele etmiştir. Goloğlu'nun aktardığı gibi habersiz olmadığı anlaşılmalıdır. S. Esin Dayı, “Erzurum Kongresi'nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Dergisi (Temmuz 2003)*, Cilt III, No.4, s.9.

³⁴⁵ “Vilayat-ı Şarkıye Ahvali”, *Alemdar*, 16 Temmuz 1919, s.2.

kongre hazırlıklarına ise hiç değinilmemiştir. Takip eden günlerde ise buhranlı günlerin getirdiği ağırlıkla Damat Ferit Paşa istifa etmiştir.³⁴⁶ Yeni kabine ise tekrar Damat Ferit Paşa tarafından kurulmuştur.³⁴⁷ 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi toplanmış ve pek önemli kararlar alınarak ilan edilmiştir.³⁴⁸ Bu kararlar elbette kısa süre içerisinde tüm ülkede önemli bir etki yaratmıştır. Aynı gün Alemdar gazetesinde “*mühim bir tamim*” adı altında Rum ve Fransızca gazetelerden alınan birtakım bilgiler aktarılmıştır. Haberde “*mukadderat-ı milleti tayin ve tespit üzere şarkta münasip bir mahalde milli bir kongre içtima edeceğinden bahisle üç murahhasın bi'l-intihab Ankara'ya i'zâmi hakkında Karahisar Fırkası kumandanlığınca neşr ve tamim ve bir sureti Burdur Mutasarrıflığından tebliğ olunan telgrafnamenin gönderildiğine ve mezkur kongreye gidecek olanların harcırahına dair Konya vilayetinde keşide edilen iki kat'a telgrafname mütala'a edildi...*” denilmektedir.³⁴⁹ Anlaşıyor ki Alemdar gazetesi yabancı gazeteler aracılığıyla doğuda yaşananlardan bir miktar haber alabilmiştir. Tamimin devamında Paris Kongresi'nden boş dönülmesinin hem devleti hem de Sultan Vahdettin'i zor duruma düşürdüğüne dikkat çekilmiştir. Bu sebeple böylesi bir kongrenin toplanması ülkenin kurtarılması açısından önemli olarak görülmüştür. Alemdar gazetesi ise tamim hakkında herhangi bir yorum yapmamış sadece olduğu gibi nakletmiştir.

27 Temmuz'da yine Alemdar'da Dahiliye Nezareti'nin bir tamimi yayınlanmıştır. Bu tamimde “... *Şu sırada asayiş-i memalik-i muhtel ve yahut müsteid-i ihtilal gösterebilecek ve binaen ali zalike müşkülât-ı mevcudeyi tezyid edecek her türlü hareketin selamet-i vatani tehlikeye alaka edeceği derkar olduğundan bazı mahallerde vuku-yı kemal teessüfle haber alınan tahrikata karşı icap edenlerin ikazı ve mukteza-yı hal ve mahale göre lazım gelen tedbirin cihet-i mülkiye ve askeriyece müttehiden ittihazı ehem ve elzemdir...*” denmektedir.³⁵⁰ Dahiliye Nezareti yayımladığı bu tamimle şüphesiz Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına gözdağı vermek istemiştir. Ama ne Erzurum Kongresi ne de onu düzenleyenlerden açıkça bahsedilmemiştir. Alemdar gazetesi de bu durum hakkında herhangi bir yorum yapmamış sadece haberi vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın istifasının üzerinden de günler geçmesine rağmen hala bu konuda haber yapılmamıştır. Alemdar'dan çıkan

³⁴⁶ “Kabinenin istifası” *Alemdar*, 21 Temmuz 1919, s.2.

³⁴⁷ “Yeni Kabine”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1919, s.1.

³⁴⁸ Kararlar için bkz. Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.15.

³⁴⁹ “Mühim Bir Tamim”, *Alemdar*, 23 Temmuz 1919, s.2.

³⁵⁰ “Dahiliye Nezareti'nin Tamimi”, *Alemdar*, 27 Temmuz 1919, s.1.

başka bir haberde ise Anadolu’da asayişsizlik üzerine bir nasihat heyeti gönderilmesine karar verilmiş ve heyetin üyelerinin tespitine çalışılmaya başlandığı aktarılmıştır.³⁵¹

Heyet-i Vükela Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’in yakalanması ve İstanbul’a gönderilmesine dair bir karar çıkarmıştır. Karar öncelikli olarak Sivas ve Erzurum Valiliklerine bildirilmiştir. 2 Ağustos’ta ilk defa Refi’ Cevat Bey Alemdar’da kendi köşesinden Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey’e yönelik bir yazı kaleme alarak yakalanma emirlerini ele almıştır. Cevat Bey, öncelikle hükümetin kararını “... *Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey hakkında hükümet hakkında hükümet tarafından neşredilen bir tamim vardı. Anadolu’ya gönderilen Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in bazı tahrikatta bulunmuş olmaları dolayısıyla tevkiflerine dair olan bu tamim bugünün en mühim meselesini teşkil edecek mahiyette bulunduğundan fevkala’ade celb-i nazar-ı dikkattir.*” sözleriyle aktarmaktadır. Bu noktada dikkat çeken Alemdar gazetesinin yaklaşık 2 aydır devam eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti çekişmesini ilk defa açıktan ele almasıdır. Bir diğer dikkat çekici noktaysa bunu alelaide bir haberle değil de Refi’ Cevat Bey’in aracılığıyla yapılmış olmasıdır. Artık üzerine örtecek ya da dikkatli davranılacak bir durum kalmamış Mustafa Kemal Paşa ve yakınındakiler asi ilan edilmiştir. Alemdar da bu duruma uygun hareket etmeye başlamıştır. Refi’ Cevat Bey daha sonra Rauf Bey’i iyi ve yakından tanıma fırsatı bulamadığını Balkan Savaşlarındaki yararlılığından ve Bahriye Nazırlığı döneminden bildiğini, fakat Rauf Bey’in Birinci Dünya Savaşı’nda İran’a gidip orada propaganda yapmak üzere birçok altını çarçur ettiğini de sözlerine eklemiştir.

Cevat Bey, Rauf Bey’in Mondros Mütarekesini imzalayan heyetin başkanı olmasını da eleştirerek, “*bi-tarafiyesini muhafaza edemeyerek İran’a propaganda yapmak fikriyle azimet buyuran bir zatın mütareke kabinesinde Bahriye Nazırı olması, sonra komisyonda bulunması Avrupa’ya hüsn-i niyetimiz hakkında oldukça şüpheye düşürecek mahiyettedir.*” demiştir. Refi’ Cevat Bey’in Rauf Bey’i kötülerken mütarekeden bahsetmemesi hem devleti suçlamayı istememesi hem de mütarekenin imzalanmasının yanlış olduğunu düşünmemesi sebebiyledir. Bunun dışında farklı düşünüyor olsa dahi sansür sebebiyle bunu yazmasına müsaade edilmesi mümkün değildir. Zaten Refi’ Cevat Bey’in siyasi kişiliği göz önüne alındığında mütarekenin

³⁵¹ “Anadolu’ya Heyet-i Nasiha”, *Alemdar*, 29 Temmuz 1919, s.2., “Meclis-i Vükela”, *Alemdar*, 30 Temmuz 1919, s.2.

yanlış olduğunu düşünüyor olması da pek muhtemel dahilinde değildir. Ama Mütareke'nin imza edildiği günlerde Rauf Bey'e dair bir söz söylemeyip şu anda sakıncalı görmesi de dikkate değerdir. Refi' Cevat Bey Mustafa Kemal Paşa içinse “*Mustafa Kemal Paşa'ya gelince: burada nokta-i nazarımız değişir.*” demektedir. Cevat Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı oldukça iyi bulduğunu belirterek, bir yazı için görüşüklerini ve ondan bilgi aldığını aktarmaktadır. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişliğe atanması sonrasında hakkında pek çok şeyin işitildiğini söyleyerek hükümete itaat etmediğini söylemektedir. Refi' Cevat Bey ve Alemdar gazetesi yakalama kararı çıkana kadar bu durumdan hiç bahsetmemiş ancak şimdi bu duruma dikkat çekmeye başlamışlardır.

Refi' Cevat Bey sözlerine “*Mesela Sivas'ta bir kongre akdedilecekmiş. Bunu da yine harcırahtan falan bahseden tebliğ-i resmiyeden anlıyorduk. Bir mesele ne derece müphem kalırsa efvah-ı nasda o kadar dallı budaklı bir şekil kesb eder. Bunu bütün açıklığı ile efkâr-ı umumiyyeye anlatmak ve talep edilen şeyin ne olduğunu, talep edenin ne hak ve sıfatla iddia-yı hukuk eylediğini izah etmek icap eder. Bir aralık bir şayia daha çıktı. Mustafa Kemal Paşa Azerbaycan'da bulunan Enver'le teşrik-i mesai eylemiş... Kemal Paşa ciddi bir askere benziyordu. Ahmet Efendinin oğlu ile yürüyeceğini zannetmiyorduk.*” diyerek devam etmiş ve hem yapılması düşünülen Sivas Kongresi'ne değinmiş hem de Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa ile bağlantısı olabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca evvelki günlerde Anadolu'daki durumu ve Mustafa Kemal Paşa'yı İttihatçılarla ilişkilendiren Ali Kemal Bey'in sözlerine de arka çıkmıştır. Refi' Cevat Bey'in yazısının mühim ve dikkat çekici noktası ise, “*Yine evvelki akşam işittik ki Mustafa Kemal Paşa Enver'i tevkif ederek Sivas'a getirmiş, Sivas neresi? Memalik-i Osmaniye'nin bir vilayeti değil mi? Oranın valisi yok mu? O halde hükümet içinde ufak büyük hükümetler mi teşekkül etmiş? Bu ne karışık mesele? Eğer hakikaten Mustafa Kemal Paşa böyle bir cesaret göstererek memleketin kavi düşmanını bu suretle ele geçirmiş ve tevkif etmiş ise şimdiye kadar gelen hükümetlerin hiçbirisinin yapmadığını yapmış demek oluyor. Temenni edelim ki doğru çıksın.*” sözleridir.³⁵² Görülmektedir ki hala Mustafa Kemal Paşa'nın durumu hakkında gerçek bir bilgiye ulaşmaları pek mümkün olmamış, aksine şayialar türemiştir. Bir diğer nokta ise Refi' Cevat Bey'in yazısının bir kısmının sansürlenmiş olmasıdır. Demek ki Refi'

³⁵² Refi' Cevat Bey, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, Alemdar 2 Ağustos 1919, s.1.

Cevat Bey ya hükümeti zor duruma sokacak bir şeyler söylemiş ya da İtilaf Devletleri'ne dair bir şeylerden bahsetmiştir.

Anadolu'daki karışık durum ve Erzurum Kongresi'nin de etkisiyle Anadolu'ya tahkik heyetleri gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Anadolu'nun 5 bölgeye ayrılarak bu heyetler tarafından incelenmesine karar verilmiştir.³⁵³ Ayrıca Alemdar gazetesinde taşradaki askerin siyasete karışmaması gereğine dair bir yazı çıkarılmıştır. Bu yazıda taşrada birtakım “*milli kongreler*” adı altında oluşumların ortaya çıktığını ve bu oluşumlara askerlerin de katıldığının görüldüğü söylenmektedir. Devletin son zamanlarında yaşadığı tüm felaketlerin askerin böyle siyasete karışması sebebiyle olduğuna da dikkat çekilerek, askerlerin özellikle bu tür oluşumlardan uzak kalıp hükümetin talimatına göre hareket etmesi istenmiştir.³⁵⁴

Alemdar gazetesinde 7 Ağustos'ta çıkan bir haberde Mustafa Kemal Paşa'nın kıymetli bir asker olduğu belirtiliyorsa da şu bulunduğu durum içerisinde halkı fitne ve fesada yönelttiği söylenmektedir.³⁵⁵ Alemdar gazetesi artık açıktan açığa Mustafa Kemal Paşa'yı hedef göstermekte ve Anadolu'daki durumun müsebbibi olarak görmektedir. Ayrıca başka bir haberde Müdafaa-i Milliye teşkilatlarını çeteler olarak görüldüğü aktarılmış ve huzuru bozup, barışın yapılmasına engel oldukları belirtilmiştir.³⁵⁶ Bunun dışında ertesini gün de Rauf Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın durumuna dair bir haber yapılmış ve hükümetin onların yakalanması için teyakkuza geçtiği söylenmiştir.³⁵⁷ Alemdar gazetesi hükümetin açıktan yakalama kararı çıkarmasına kadar Anadolu'daki durumdan mümkün mertebe uzak kalmışken, artık nerdeyse her gün bu konuda haber yapmaya başlamıştır. Ayrıca bu haberleri yabancı basından sağladığı da dikkat çekici bir noktadır. Demek ki Alemdar gazetesinin Anadolu'dan ciddi bilgilere ulaşabilmesi pek mümkün olamamıştır. Bu sıralarda Erzurum Kongresi de müzakerelerini tamamlamıştır.³⁵⁸ Ancak tüm yurda duyurmak

³⁵³ Heyetler 1. Bursa-Bahkesir, 2. Konya-Afyon-Antalya, 3. Ankara-Kastamonu, 4. Samsun-Sivas, 5. Trabzon-Erzurum, bkz. Türkmen, *Mütareke döneminde ordu*, s.192-207., Alemdar gazetesinde de bu konu hakkında bilgi verilmiştir. Örneğin Ankara-Kastamonu bölgesine gidecek olan heyet hakkında birtakım bilgiler verilerek heyetin başında Miralay Galip Paşa ile Ali Rıza Bey'in olacağı kamuoyuna aktarılmıştır. “Üçüncü Tahkik Heyeti”, *Alemdar*, 4 Ağustos 1919, s.2., Sonraki günlerde diğer heyetler için de benzer bilgiler verilmiştir. “Tahkik Heyeti”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1919, s.1.

³⁵⁴ “Asker Siyasetle İştigal Edemez”, *Alemdar*, 5 Ağustos 1919, s.1.

³⁵⁵ “Mustafa Kemal Paşa”, *Alemdar*, 7 Ağustos 1919, s.2.

³⁵⁶ “Müdafaa-i Milliye Çeteleri”, *Alemdar*, 8 Ağustos 1919, s.2.

³⁵⁷ “Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Hakkında” *Alemdar*, 9 Ağustos 1919, s.2.

³⁵⁸ Maddeler için bkz. Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.15.

için çaba sarf edilmesine rağmen Alemdar gazetesi bu konuda herhangi bir haber yapmamıştır.

Refi' Cevat Bey bir yazısında “*bundan evvel Anadolu hakkında birçok şayialar işitmiş ve bu babdaki fikrimizi evvelce dermeyen eylemiştik. Ortaya atılan şayi’at hakkında son zamanlarda tetkikat-ı mûşikâfâne icra eyledik ve meselenin izam edilecek mahiyette olduğuna kana’at tâmme getirdik. Filhakika Mustafa Kemal Paşa Anadolu’da teşkilat yapmıştır. Yalnız bu teşkilat bazı havaliye münhasır kalmış, tevsî’ edememiştir. Milli Teşkilatın bulunduğu vilayetlerin vaziyeti ve ahalisinin tabayi’i nazar-ı dikkate alınırca görülür ki ora ahalisi için hayat-ı idarede gayri tabi’lik asl derecesindedir. Bilfarz Erzurum, ikide bir de vukua gelen mücadeleler, mukateleler yüzünden silahla ünsiyet hâsıl etmiş muhitlerdir. Bu teşkilat Trabzon havalisinde de vüs’at kesb ederse yine hayret etmeyiz.*” demiştir.³⁵⁹ Refi' Cevat Bey bu sözleriyle Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da bir teşkilat kurma işine girdiğini ancak bu teşkilatın çok da yayılmadığını söylemek istemiştir. İlâveten yayıldığı vilayetlerin insanının özelliklerine bakıldığında asabi, sert, kavgacı ve idareye karşı mesafeli insanlar olduğunu, bu sebeple asiliğe meyilli insanların böylesine kaotik bir ortamda kolayca Mustafa Kemal Paşa’nın peşinden gittiklerini vurgulamıştır. Fakat Refi' Cevat Bey diğer vilayetlerde böylesine bir hareket tarzının olmasını pek muhtemel görmemektedir.

Mustafa Kemal Paşa Ağustos sonlarına doğru Sivas Valisi Reşit Bey ile iletişime geçerek Sivas’ta yapılacak olan kongrenin durumunu görüşmeye başlamıştır. İstanbul Hükümeti ise Reşit Bey’den bu kongrenin engellenmesini istemiştir. Reşit Bey Mustafa Kemal Paşa’ya İtilaf Devletlerinin baskısı ve tehditlerini aktarmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa bu tehditleri ciddi görmeyerek, hazırlıkların yapılmasını istemiştir. Bu süreçte Alaşehir Kongresi yapılmasına karşın onun hakkında da Alemdar gazetesinde herhangi bir haber yapılmamıştır. Erzurum Kongresi sonrası kurulan Temsil Heyeti doğu bölgesindeki tüm dernekleri tek çatı altında toplamış ve Mustafa Kemal Paşa aynı zamanda Balıkesir ve Alaşehir’deki kongre delegelerine telgraflar çekmiştir.³⁶⁰ Alaşehir Kongresi hem Sultan Vahdettin’e hem de İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderdiği telgraflarında Ege bölgesindeki tüm derneklerin

³⁵⁹ Refi' Cevat, “Tersim Neresi Bey abi”, *Alemdar*, 12 Ağustos 1919, s.1.

³⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, *Milli Mücadele’de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.

birleştğini ve sonuna kadar işgallere direneceklerini belirtmiştir.³⁶¹ Bu konuda da Alemdar gazetesinde açık bir habere yer verilmemiştir.

Anadolu'da karışıklık sürerken Refi' Cevat Bey kaleme aldığı bir yazısında “*Memnuniyetle haber alıyoruz ki hükümet Anadolu'daki asayişsizliğe mukavemet etmek için epey çalışıyor. Ve oldukça muvaffak oluyormuş. Bunu Sadrazam Paşa'nın son teşkil ettikleri kabinedeki mühim azalara medyunuz. Arzumuz evvela şu memleketin bilhassa huzur ve sükuna muhtaç şu memleketin rahat nefes alabilmesidir. Harpten harbe sürüklenen milletin yeni baştan barut kokusu teneffüs etmeye artık reneleri müsa'id olmadığı defa'at ile yazdık.*” demiştir. Refi' Cevat Bey Trablusgarp'tan bu yana süren harplerden insanların bıktığına dikkat çekerek, artık tüm bunların sona erdirilmesi ve huzurun sağlanmasının gereğini belirtmiştir. Ona göre insanlar yeni bir mücadeleye hazır değildir. Yani başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere diğer tüm azaların Anadolu'daki yürüttüğü faaliyetler boşunadır, çünkü halk bıkmıştır. Bu zararlı faaliyetlere taraftar olmayan ve sükun isteyen halkın da bir an önce kurtarılmasını elzem görmektedir.

Refi' Cevat Bey daha sonra sözlerine “*halbuki bu devlet kitab-ı siyaseti açacağı yerde kılıca davranmaktan, kılıca davranacağı zamanda da siyaset ve meskenet ile hareketi yüzünden kaybetmiştir. Bu mühim zamanlarda da yapılacak yanlış bir hareket bittab' devletin son hatasını teşkil edecek, o hatanın tamirini ise zaman ve mekan artık müsaade edemeyecektir.*” diyerek devam etmiştir.³⁶² Refi' Cevat Bey Trablusgarp'tan bu yana devletin hep yanlış hareket ettiğini, uygun adımlar atılmadığını bu yüzden son noktada böylesine acı bir durumun yaşandığı anlatmaya çalışmıştır. Ona göre şimdi uygun adımlar atılacakken, Anadolu'daki birtakım kişilerin yanlış davranışları bu işi bozmaktadır. Erzurum'daki kongre ve yaşanan sürecin ayrıntısından bahsetmeyen Alemdar gazetesi, Tahkik Heyeti'nin bölgeye vardığı haberini Dahiliye Nezareti'nden alır almaz sayfasına taşımıştır.³⁶³ Şüphesiz bu heyetten epey iş beklenmektedir. Heyetin bölgedeki askeri birlikleri düzene sokup, kongreyi etkisiz hale getireceği düşünülmektedir. Alemdar gazetesinde çıkan başka bir haberde “*Erzurum, Kastamonu, Trabzon, Ankara vilayetleriyle Kayseri Sancağında asayiş berkemal olduğu Dahiliye Nezareti'ne vürud eden telgrafnamelerden anlaşılmıştır.*”

³⁶¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1984, s.70.

³⁶² Refi' Cevat, “Hikaye-i Mazi Filhakika”, *Alemdar*, 27 Ağustos 1919, s.1.

³⁶³ “Erzurum Tahkik Heyeti”, *Alemdar*, 28 Ağustos 1919, s.2.

denilmiştir. böylece düzenin yavaş yavaş yeniden tesis edilmeye başlandığı vurgulanmak istenmiştir.

Alemdar gazetesinde bu haberler çıkarken Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler ise Erzurum'dan ayrılarak Sivas'a doğru hareket etmiş, 2 Ağustos'ta Sivas'a ulaşmışlardır. İstanbul Hükümeti ise onların Sivas'ta tutuklanması ve kongrenin engellenmesi için önce Sivas Valisi Reşit Bey ile iletişime geçmiş ancak bir sonuç alamayınca Ali Galip Bey ile iletişime geçerek onun Sivas'a gidip oradakileri tutuklaması istenmiştir.³⁶⁴ Bu çaba da Mustafa Kemal Paşa'nın atik davranmasıyla etkili olma şansı bulamamıştır. Sivas Kongresi'nin toplandığı sıralarda Damat Ferit Paşa Fransız basınından Le Temps gazetesine konuşarak, soruları yanıtlamış ve bir beyanat vermiştir. Damat Ferit Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa hareketinin gidişatı sorulmuş bunun üzerine Damat Ferit Paşa bu hareketin askeri bir gücünün olmadığını ve pek önem verilmesi gereken bir etkisinin de olmadığını söylemiştir.³⁶⁵ Ayrıca Anadolu halkının devlete tam bir sadakatle bağlı olduğunu vurgulamıştır. Bu durumdan hareketle hareketin kısa sürede sönmesine kesin gözüyle bakılmasının gereğine dikkat çekmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere böylesine bir harekate girişenlerin tüm yaptıklarının boşuna olduğunu yakında her şeyin yoluna gireceğini beyan etmiştir.

Refi' Cevat Bey Sadrazam ile aynı fikirdedir. Ancak onun görüşünün Sadrazam Paşa'dan ayrılan yönü o her iki tarafın da Anadolu'dan beklentiye girmesinin yanlış olduğunu düşünmektedir. Çünkü uzun yıllar süren savaşlar neticesinde halkın hem oldukça yoksullaştığını hem de bıkkın bir hale geldiğine inanmaktadır. Bu noktada Ali Kemal Bey'in "*bizi ancak Anadolu kurtarabilir*" düşüncesini eleştirmektedir. Ali Kemal Bey'e cevap olarak "*hakikaten bedbaht Anadolu asırlarca bu devletin sefahat ocaklarına avuç ile para yetiştirmekten gayrı bir şey yapmadı. Her gün bütün dünyanın hukukuna malik ve sahip olduğu zamanlarda bile, müstebit bir derebeyinden hazinesini dolduran teba'ası gibi mütemadiyen çalıştı, çabaladı.*" diyerek artık

³⁶⁴ Atatürk, *Nutuk*, s.81, Cebesoy, *Milli Mücadele*, s.219., Ali Galip Bey Sivas'a gelmişse de Mustafa Kemal Paşa bir anda beraberindekiler ile şehre gelince durumu tehlikeye girmiş ve sonuca ulaşma şansı bulamamıştır. Kongre için bir diğer sorun ise delegelerin Sivas'a nasıl gelecekleri meselesidir. Bu konuda İstanbul Hükümeti'nin de sıkıştırmaları ve bölgeyi kontrol altına alma çabaları durumu gittikçe çıkmaza sokmuştur. Temsil Heyeti üyelerinin bir kısmı Erzurum'daki kongre sonrası dağılmışlardır. Bu üyelerin Sivas'a gelmemesi ve onların yerine civardan yeni üyelerin seçimine zaman olmaması ne de böylesine bir yol tutmanın uygun olmaması sebebiyle katılabilen üyelerle kongre yapılması düşünülmüştür. Böylece en azından Temsil Heyetinin yarısından çok üye sayısı sağlanarak sorun çözülmeye çalışılmıştır., Goloğlu, *Sivas*, s.20.

³⁶⁵ "Ferit Paşa'nın Beyanatu", *Alemdar*, 5 Eylül 1919, s.1.

Anadolu halkından bir şey istemeye kimsenin yüzünün olmaması gerektiğini vurgulamamıştır.³⁶⁶

Alemdar gazetesi 6 Eylül'de Umum Jandarma Kumandanı Kemal Paşa ile bir mülakat yapmıştır. Kemal Paşa Ege bölgesini teftişten henüz yeni dönmüştür. Kemal Paşa'ya Anadolu'daki "*Milli Teşkilat*" yani Kuva-yı Milliye ve asayiş durumu hakkında sorular sormuşlardır. Kemal Paşa bu sorulara "*efendim, Milli Teşkilat hadd-i zâtında fena bir şey değildir. Milli Teşkilat denilen şey köylülerin, kasabalıların vatanlarını, evlerini, barklarını, namus ve iffetlerini Yunanlılara karşı muhafaza için ahalinin birleşmesidir*" demiştir.³⁶⁷ Burada dikkat çekici nokta Kemal Paşa asla İtilaf Devletleri'ne bir tavrın olduğundan bahsetmemiştir. Bunun dışında Paşa'nın cevabının epey bir kısmının sansürlenmiş olmasıdır. Sonrasında Kemal Paşa bulunduğu bölgelerde asayişsizlik olmadığını anlatmıştır. Alemdar gazetesi epeydir zaten Yunan ilerleyişi ve İzmir'in durumu ile ilgili haberler yaparak durumun karşısında olmuştur. Özellikle Refi' Cevat Bey bu bölgelerin Türk yurdu olduğunu ve Yunanlılarda kalmaması gereğini özellikle vurgulamıştır. Ancak Kemal Paşa'ya bölgede hakim durumda olan Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri hakkında soru yöneltilmemiş o da bu konudan bahsetmemiştir. Bir ihtimal sansürlenmiş bölüm belki de bu konu ile alakalıdır. Zira Kemal Paşa kongre ile yakın ilişkilerde bulunmuştur.

Yurtiçinde kongreler süreci devam ederken, Paris'te Osmanlı Devleti'nin durumunun görüşülmesine devam edilmektedir. Bugünlerde konferansta neredeyse tamamen Osmanlı Devleti'nin durumu görüşülmektedir. Amerikan heyeti ise Anadolu'da gezerek bir rapor oluşturmaya çalışmaktadır. Alemdar gazetesi de bu süreci yakından takip etmiştir.³⁶⁸ Sivas Kongresi'nde ise manda fikri üzerine hararetli tartışmalar sürmektedir.³⁶⁹ Kongre boyunca konu uzunca görüşülmüş ancak sonunda manda fikrinin reddine karar verilmiştir.³⁷⁰ Heyet manda yerine iç ve dış bağımsızlığın sağlanması koşuluyla başka bir devletin yardımını kabul etmeyi uygun görmüştür.³⁷¹

³⁶⁶ Refi' Cevat, "Anadolu'dan İstemeye Yüz Kaldı mı?", *Alemdar*, 5 Eylül 1919, s.1.

³⁶⁷ "Kemal Paşa ile Mülakat", *Alemdar*, 6 Eylül 1919, s.1.

³⁶⁸ "Konferansta Sıra Bize Geldi", *Alemdar*, 13 Eylül 1919, s.1.

³⁶⁹ Atatürk, *Nutuk*, s.61-80.

³⁷⁰ Goloğlu, *Sivas*, s.108.

³⁷¹ Sivas Kongresi'nde Erzurum Kongresi'nin bu konudaki 7. maddesi aynen kabul edilmiştir. Bu madde "Milletimiz insanî, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sınaî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahili ve harici istiklâli ve vatanımızın tamamisi mahfuz kalmak şartıyla altıncı maddede musarrah hudut dahilinde milliyet esaslarına riayetkar ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılarız ve bu şerait-i adile ve insaniyeyi muhtevi bir sulhun da acilen takarrürü

Sivas Kongresi'nde görüşmeler tamamlanmış ve Milli Mücadele'nin gidişatını derinden etkileyecek ve yol haritasını çıkararak kararlar kabul edilmiştir. Maddelere bakıldığında öncelikle Misak-ı Milli'nin temelini oluşturacak olan 1.madde uyarınca, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı günkü sınırlarda yaşayan halkın birbirine derinden bağlı olduğu ve ayrılmaları mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bunun dışında hem Osmanlı bütünlüğü hem de hilafet ve saltanatın korunması için "...*Kuva-yı Milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak, esas-ı katidir.*" ve "...*müttehidin müdafaa ve mukavemet esas-ı meşrûi kabul edilmiştir*" İfadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki artık ülkeyi tehdit edici her türlü unsura karşı silahlı bir şekilde karşı koyma girişimi başlatılması kararlaştırılmıştır.³⁷² Sonraki maddelere bakıldığı zaman İstanbul Hükümeti'ne dış baskıların olabileceğine dikkat çekilerek aslında bu süreçte onların verecekleri her türlü zararlı karar tümünden reddedilmiştir. Ayrıca yurdun her yerindeki cemiyetlerin tek çatı altında birleştirileceği duyurulmuş ve "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*" adı kabul edilmiştir.³⁷³

Sivas Kongresi boyunca gazetelerde kongreye dair ciddi bir haber çıkmamıştır. Sadece Anadolu'nun durumunu ve asayişsizliğini ele alan birtakım yazılar çıkmıştır. Doğrudan kongrenin adına atıf yapılmamış olsa da bizzat Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere diğerlerinin durumuna değinerek tehlikeli bir durum olmadığını söylemiştir. Her ne kadar Paşa bu şekilde konuşuyorsa da el altından kongrenin engellenmesi için birtakım yollar da denenmiştir. Gazetenin ayrıntı vermiyor oluşu muhtemelen hala sansürün devam etmesi ve kamuoyunun bu konudan uzak tutulmasının isteniyor olması ile alakalıdır.

selamet-i beşer ve sükun-ı âlem namına ehass-ı âmâl-i milliyemizdir." Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.26. Ancak bu madde gereğince yardım istemek maksadıyla Amerikan Senatosuna bir yazı gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa böyle bir yazının varlığını kabul etmekle beraber, gönderilip gönderilmediğini hatırlamıyor olduğunu söylemektedir. Ayrıca Sivas Kongresi'nin çağrısı üzerine zaten Osmanlı topraklarında incelemeler için bulunan General James G. Harbord Sivas'a gelerek heyet üyeleriyle görüşmüştür. Bu görüşme sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın belirttiğine göre Harbord'a vatanın bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması şartıyla sadece yardımların kabul edileceği belirtilmiştir. Ancak Harbord'un raporundan anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa devletin bütünlüğünü korumak şartıyla Amerikan mandasını istediklerini belirtmiştir. Burada 2 ihtimal ortaya çıkmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini ya Harbord yanlış yorumlamıştır ya da Mustafa Kemal Paşa belli bir taktik izlemek üzere burada bu şekilde konuşmuştur. Çünkü Paşa, hem görüşme öncesinde hem de daha sonra manda fikrinin hep karşısında olmuştur. Metin Ayışığı, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, TTK, Ankara, 2004, s.51-52.

³⁷² Aslında özellikle ülkenin güneyinde zaten böylesine bir mücadele sürdürülmektedir. Fakat artık bu mücadelenin tek elden yürütülmesi ve daha düzenli bir hale getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sebeple Ali Fuat Paşa komutan olarak atanmıştır.

³⁷³ Maddeler için bkz. Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.26.

Sivas Kongresi'nin sona ermesiyle birlikte Temsil Heyeti tarafından İtilaf Devletlerine bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta meclisi toplamayan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin milleti temsil etmediği bildirilmiştir.³⁷⁴ Daha sonra Sivas Valisi Reşit Bey ile Dahiliye Nazırı Adil Bey telgraf aracılığıyla iletişime geçtikleri sırada Mustafa Kemal Paşa da görüşmeye dahil olmuş ve Adil Bey'den milletin padişahтан başka kimseye güveni kalmadığını ve padişaha ulaşmalarına izin verilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşme sonrasında Sultan Vahdettin'e ulaşamayınca İstanbul ile ilişkilerin kesilmesine karar verilmiştir.³⁷⁵ Aslında Sultan Vahdettin'e kongre tarafından telgraflar çekilmiştir. Sultan Vahdettin'e Damat Ferit Paşa'nın aradaki iletişimi engellemeye çalıştığını, milleti kandırdığını ve Erzurum ile Sivas Kongrelerini kanunsuz ilan etmesine rağmen Ermeni ve Rumların kongrelerine müsaade ettiği konusunda şikayette bulunulmuştur.³⁷⁶ Fakat iletişim sağlanamamıştır. Hükümet ise Ali Galip Bey aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri yakalamayı düşünmüşse de başarılı olamamıştır. Temsil Heyeti ise artık bir hükümet gibi çalışmaya başlamıştır. Komutanlıklar, il, sancak ve belediyelere gönderdikleri yazılarda Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin durumu oldubittiye getirerek meclisin yokluğundan istifade edip milletin zararına bir barış antlaşması imzalamasından çekinildiği belirtilmiştir. Bu sebeple yasalara dayanılarak meclisin toplanması için hazırlıklar yapılması istenmiştir.³⁷⁷ Aynı günlerde Balıkesir'de bir kongre daha toplanmıştır.³⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa Kazım (Özalp) Bey ile iletişime geçerek tüm kongrelerin birleştirilmesi için büyük bir kongre organize edileceğini bu sebeple gerekli delegelerin seçilmesinin gereğini bildirmiştir.³⁷⁹

Anadolu'da durum böyleyken Alemdar gazetesinde Heyet-i Vükela'nın Anadolu'daki durumu görüşmek üzere toplandığı bilgisi çok kısa aktarılmış, ancak herhangi bir detay verilmemiştir.³⁸⁰ Sonraki gün Anadolu'daki durumun hükümete ve yapılmak istenenlere zarar verdiğini ve öğrenildiğine göre hükümetin bu konuda bir beyanat yayınlayacağı söylenmiştir.³⁸¹ Mustafa Kemal Paşa da Sultan Vahdettin'in,

³⁷⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk III Vesikalar*, MEB, İstanbul, 1969, s.1004.

³⁷⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.95-100., Atatürk, *Vesikalar*, s.977-980.

³⁷⁶ *BOA*, HR.TO., 610/23, 14-09-1919.

³⁷⁷ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s.57.

³⁷⁸ İlgürel, *Milli Mücadele'de Balıkesir*, s.123.

³⁷⁹ Bu büyük kongre toplanamamıştır. Fakat Anadolu Rumeli ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti sonradan diğer tüm kongreleri bünyesine katmıştır. Özalp, *Milli Mücadele*, I, s.57.

³⁸⁰ "Heyet-i Vükela", *Alemdar*, 17 Eylül 1919, s.2.

³⁸¹ "Anadolu Ahvali Hakkında" *Alemdar*, 18 Eylül 1919, s.1.

Temsil Heyeti tarafından İstanbul Hükümeti'ne yöneltilen saldırıyı engellemek üzere bir beyanname yayımlayacağı haberini almıştır. Bunun üzerine böyle bir beyannamenin yayımlanmasının söz konusu olamayacağını duyurmak amacıyla hareket etmeye başlamıştır. Paşa, Temsil Heyeti'nin hareketi ve alacağı kararları Ayan meclisi üyesi Müşir Fuat Paşa aracılığıyla Padişaha ulaştırmaya karar vermiştir.³⁸² Temsil Heyeti'nin kararı sonucunda İstanbul ile çoğu il ilişkisini kesmiştir. Bu durum da İstanbul Hükümeti nezdinde içinden çıkılmaz bir hal almıştır. İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri de Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'daki sorunu çözemediğini gördükçe kabineye yüklenmeye başlamışlardır. Temsil Heyeti ve İstanbul Hükümeti arasında ilişkiler gerilirken, Nazilli'de bir kongre toplanmıştır.³⁸³ Ayrıca Balıkesir Kongresi de devam etmektedir.³⁸⁴

21 Eylül'de gerçekten de bir beyanname yayınlanmıştır. Beyanname "*bugünlerde Anadolu'da serzede-i zuhur olan ahval ve hareketin safahatı mahallerinden vürud eden telgrafnamelerden vasıl-ı sem' ittilâ'mız olmuştur. Bu hal esef-i iştîmâl İzmir işgali ile, ani takip eden vaki' facianın ve Anadolu vilayet-i şarkiyesi mukadderatı hakkında İşâ'a edilen rivayetin efkâr-ı ahalide hasıl edildiği tesirat neticesi olup vuku'at ve şayi'at-ı mezkureden bi'l-cümle efrad-ı ahalimizle beraber kalbimizde husule gelen tesirat pek amik ve hukuk-ı devlet ve milletin siyaneti emrinde sarf-ı mâhasal-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabi'i ise de şu an mühimde hükümet ve millete tertib eden vazife-i teşebbüsât memkule-i siyasiye-i ittihad ara-yı umumiye ile muhafaza-i hukuka çalışmaktan ibarettir...*" şeklinde devam ederek hükümetin tüm çabasının milletin ve devletin kurtuluşu üzerine olduğunu ancak İzmir işgalinden sonra Anadolu'da bazı kimselerin uzun çabalar sonucu bu noktaya getirilen siyaseti bozduğu yanlış bir yol takip ettiği söylenmektedir.³⁸⁵ Görülmektedir ki İstanbul Hükümeti ve Sultan Vahdettin hala İtilaf Devletleri ile iyi bir yol katedildiğine

³⁸² Bekir Sıtkı Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK, Ankara, 1989, s.5.

³⁸³ Bu II. Nazilli Kongresidir ilk kongre Ağustos ayında toplanmıştır. Güney Anadolu'daki kongreler Temsil Heyeti'nden bağımsız hareket ederek kendi kararlarını ve üyelerini seçmişlerdir. Bu heyetler yürütülen mücadelenin devamlılığının sağlanması adına kararlar almak üzere hareket etmişlerdir. Sivas Kongresi ise Ali Fuat Paşa'yı komutan olarak atamış ve şimdilik bu şekilde mücadeleyi sürdürmeye çalışmıştır. Ancak meclisin açılmasından sonra tüm Anadolu'nun tek merkeze bağlanması durumuna zemin oluşması mümkün olmuştur.

³⁸⁴ Kongre Eylül'ün üçüncü haftası çalışmalarını sona erdirerek Yüksek Komiserliklere ulaştırılmak üzere kararlarını bildirmiştir. Kongre İtilaf Devletlerinin işgalleri sona erdirmesini ve tam bağımsızlık talep etmiştir. Ayrıca Wilson prensiplerine de atıf yaparak Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu vurgulamıştır. Hacım Muhiddin Çarıklı, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, TİTE Yayınları, Ankara, 1967, s.68-70.

³⁸⁵ "Beyanname-i Hümayun", *Alemdar*, 21 Eylül 1919, s.1. Asaf Gökbek, *Milli Mücadele'de Aydın*, Çoşkun Matbaası, Aydın, 1964, s.375.

inanmakta ve Anadolu'daki oluşumların buna zarar verdiğini süreci yıpratmış olduğunu düşünmektedir. Bunun dışında halkın da bu oluşuma taraftar olmadığını vurgulamaktadırlar. Bu sebeple Anadolu'da asayişin bozulmaya çalışıldığına dikkat çekmeye çalışmaktadırlar.

İstanbul Hükümeti, Temsil Heyeti ile ipler iyice gerilince Mustafa Kemal Paşa ile yakınlığı bilinen Abdülkerim Paşa'dan durumu düzeltmek üzere hareket etmesini istemiştir. Abdülkerim Paşa Mustafa Kemal Paşa ile bağlantı kurmayı başarmıştır. Görüşme telgraf başında gerçekleşiyse de beklenen sonuç alınamamıştır.³⁸⁶ İstanbul Hükümeti ayrıca Anadolu'da kendisine bağlı yöneticilerle Temsil Heyeti'nin gücünü kırmaya çalışmışsa da bu çabadan da istenilen sonuç alınamamıştır. Refi' Cevat Bey 24 Eylül'de kaleme aldığı bir yazısında, "...bu günün meselesi olan Anadolu ahvalini anladığımız ve hissettiğimiz gibi yazacağız. Hatta memleketimizi tanıyan tanımayan efkar-ı umumiye ve bütün Diyar-ı Garbiye bu mesele ile resmen meşgul oluyorlar... Memleketin haline, istikbaline tesiri olan bir hadiseyi tahlil etmek, hissetmek ve anlatmak mecburiyetindeyiz. Bu mecburiyeti hükümet-i hazirenin de takdir etmesi icap eder. Anadolu'da neler cereyan etmekte olduğu cümlelerin malumu. Hatta işin fena ciheti halkın bu cihete tamamen yalan yanlış istihbarat ile mugâlataya düşmesi ihtimalatının mevcudiyetidir. Hükümete tertip eden vazife bu mugâlatayı tevelli etmeyecek esbabı izhar etmektir. Yapılacak ne ise bir an evvel yapılmalı." diyerek hükümetin bir an evvel Anadolu'daki duruma el atıp, halkın isteklerine kulak vermesinin gereğini belirtmiştir. Böylece Anadolu halkının gerçek sesi tüm dünyaya duyurulmalı ve hakkın alınmasına çalışılmalıdır. Cevat Bey'in yazısının bundan sonraki kısmının birazı sansürlenmiştir. Devam eden kısımda Cevat Bey "*Anadolu'da gayr-i tabii ahval mevcut mudur? Buna hayır diyemeyiz. Evet Anadolu'da gayr-i tabii ahval mevcuttur. Buna saik nedir? Şimdi bunu arayalım harekât-ı milliye bahanesiyle kendi hesaplarına istifade etmek isteyenler meseleye başka bir şekil vermişler. Bunu hükümet aleyhine istimal ediyorlar.*" demiştir.³⁸⁷ Refi' Cevat Bey Anadolu'daki oluşumu hukuk dışı bulmakta ve milli bir hava yaratarak asıl kendi emellerini örttüklerine inanmaktadır. Bu noktada hükümetin bir an önce bunların gerçek yüzünü ortaya çıkarıp onlara itibar eden kandırılmış halka gerçekleri göstermesinin gereğini savunmaktadır.

³⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa görüşmeyi ayrıntısıyla anlatmaktadır. Bkz. Atatürk, *Nutuk*, s.119,129.

³⁸⁷ Refi' Cevat, "Bugünün Meselesi", *Alemdar*, 24 Eylül 1919, s.1.

Padişahın yayımladığı beyanname sonrası Anadolu'daki durumu değerlendiren Alemdar gazetesi beyanname ile Anadolu'nun her köşesinde, “*derbederler*” olarak nitelendirdiği millicilere karşı nasıl nefret duyulduğunun ortaya çıktığını belirtmiştir.³⁸⁸ Böylece halkın Sultan Vahdettin'e ve hükümete canı gönülden bağlı olduğunu vurgulanmıştır. Alemdar gazetesi Anadolu'daki durumu böyle değerlendirirken, Mustafa Kemal Paşa ise yayımladığı bir genelge vasıtasıyla Sivas Kongresi kararlarını tekrardan duyurmuş ve kararları kabul edip mebus olarak seçilmek isteyenlerin adaylıklarını bildirmeleri gerektiğini ilan etmiştir. Dahiliye Nazırı Adil Bey, Balıkesir'deki Redd-i İlhak kuruluyla irtibat kurmuş ve Sivas'taki Temsil Heyeti ile ilişkileri olmadığını ilan etmeleri durumunda onlara destek verileceğini söylemiştir. Ancak kurul bu isteği kabul etmemiştir.³⁸⁹ Bölgedeki kongreler yapılması planlanan Büyük Anadolu Kongresi için heyete seçilecek isimleri dahi belirlemişlerdir. Bu durum Batı Anadolu'da yerel iktidarların bir çatı altında toplanmaya başladıklarının göstergesidir. Ayrıca Temsil Heyeti'nin İstanbul Hükümeti'ne yönelik sürdürdüğü politikalar sonuç vermiş, Damat Ferit Paşa Kabinesi düşmüş yerine Ali Rıza Paşa hükümeti kurulmuştur.

Ali Rıza Paşa Hükümeti, Temsil Heyeti ve Anadolu'da oluşan milli harekete karşı daha ılımlı davranmaya başlamıştır. Ancak Ali Rıza Paşa Temsil Kurulu'nun bir hükümet gibi hareket etmemesi ve seçimlere müdahale etmemesi hususunda sert uyarılarda bulunmuştur. Bu tavır Temsil Heyeti ile ilişkileri gergin bir noktaya taşımıştır. Refi' Cevat Bey ise gelişmeleri yakından takip etmiş ve Alemdar'da çıkan yazısında Damat Ferit Paşa'yı suçlayıcı bir tavır içerisine girmiştir. Cevat Bey “*Ferit Paşa...iktidara getirildiği zaman pek çok şeyler beklediniz bu zattan, bu zatın kabinesine der-bahs-ı makalemizi yazarken ağlayarak “safa geldiniz arkadaşlar!” demiştik*” diyerek yaşanan hayal kırıklığını belirtmek istemiştir. Cevat Bey daha sonra sözlerine “*Gayri memnuniyet gittikçe artıyordu. Mustafa Kemal Paşa'yı Ferid Paşa Anadolu'ya memuriyetle gönderdi. Vilayet kanununun fevkinde bir müfettişler kararnameyi ittihaz etti. Bütün memurin-i mülkiyenin en yükseği bile bu karara itaate mecbur idi. Hâlbuki eldeki vilayet kanunu buna mani idi. Bir vali buna itaat etse son kararname kendisini tahte edecek itaat etmese vilayet kanununa muhalif hareket etmiş olacaktı. Mustafa Kemal Paşa'nın harekâtı Ferid Paşa'yı telaşlandırdı. Durup*

³⁸⁸ “Zat-ı Hükümdari ve Millet Yekpare Bir Kitledir”, *Alemdar*, 25 Eylül 1919, s.1.

³⁸⁹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, II, s.133.

dururken devletin başına gaile çıkararak bu sadrazam artık makamperestliğine her şeyi feda ediyordu.” şeklinde devam etmiştir.³⁹⁰ Görülüyor ki Refi' Cevat Bey yaşanan sürecin faturasını Damat Ferit Paşa'ya kesmekle kalmamış, “Muarız buldukları Mustafa Kemal Paşa'ya nukud ve evamir-i hususa vererek Anadolu'ya izam eyledikleri cihetle Mustafa Kemal Paşa'yı divan-ı harbe sevk edilmek lazım gelirse sadr-ı esbak hazretlerinin de önde yürümeleri icap eder.” diyerek belki yargılanması gereğine dahi dikkat çekmeye çalışmıştır.³⁹¹

Refi' Cevat Bey daha sonraki bir yazısında Anadolu'daki hareketin en azından İttihatçılıktan uzak durması gereğine dikkat çekmiştir. Refi' Cevat Bey önceki yazılarında İttihatçılıkla Anadolu'daki milli hareketi bir tutmuştu. Ancak şu anda en azından bu noktadan hareket etmemeleri gerektiğine dikkat çekmiştir. Ona göre milli harekate İttihatçılık bulaşması durumunda milletin güveninin bir kez daha kırılması kaçınılmazdır. Çünkü memleketi felakete sürükleyen bir güruhtan şimdi kurtuluş beklemek pek doğru değildir.³⁹² Görülmektedir ki hem Alemdar gazetesi hem de gazetenin en önemli yazarı olan Refi' Cevat Bey tamamen Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin aleyhine hareket etmeye başlamıştır. Ayrıca Milli Teşkilat'a karşı daha ılımlı ve seviyeli bir yaklaşım içine girmişlerdir. Alemdar'ın tavrının bu denli değişmesi rüzgarın farklı yönde esmeye başlamasıyla alakalıdır. Zira hem Ali Rıza Paşa Hükümet'i hem de İtilaf Devletleri ilişkiler düzelmeden sonuca gidilemeyeceğini kavramıştır. Zaten İtilaf Devletleri sonuca ulaşmanın Damat Ferit Paşa ve onun politikaları ile mümkün olmadığını gördüklerinden farklı bir yolun tutulmasını desteklemişlerdir. Ali Rıza Paşa Hükümeti bu desteğin ürünüdür. Alemdar Gazetesi de yeni duruma uyum sağlamıştır.

Ali Rıza Paşa Hükümeti hem Anadolu'nun hem de başkentteki gergin ortamın bir nebze yumuşaması için bir an evvel seçimlerin usulüne uygun yapılabilmesi noktasında çaba sarf etmektedir. Bu noktada bir beyanname yayımlamışlardır. Beyannameye göre hükümet, milli hareketin, İzmir işgali ve özellikle doğudaki vilayetlerin işgaline dair söylentiler sebebiyle ortaya çıktığını belirtmektedir. Buna bağlı olarak görülen anlaşmazlık ortamının ise çok önemli görülmemesi gerektiğini söylemektedir. Ayrıca seçimlerin en kısa süre içerisinde kamu düzenini bozmayacak

³⁹⁰ Refi' Cevat, “Başlık Sansürlüdür”, *Alemdar*, 3 Ekim, 1919, s.1.

³⁹¹ Refi' Cevat, “Başlık Sansürlüdür”, *Alemdar*, 4 Ekim, 1919, s.1.

³⁹² Refi' Cevat, “Harekât-ı Milliye - İttihat ve Terakki”, *Alemdar*, 6 Ekim, 1919, s.1.

şekilde hiçbir ayırım gözetilmeden yapılacağını ve Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin kanuna uymayan birtakım işleri varsa bunların da tanzim edileceğini aktarmaktadır. Diğer bir dikkat çekici bir nokta ise İtilaf Devletleri'nin ılımlı hava içerisine girmesi ve Wilson prensipleri gereği Osmanlı toprak bütünlüğünün sağlanacağını söylenmesidir.³⁹³ Ali Rıza Paşa'nın seçimlere dair kararlı tutumu ve hükümetin beyannamesi sonrası Temsil Heyeti de olumlu tavır içerisine girmiş, seçimlerin yapılabilmesine yardım edeceklerini ilan etmiştir. Aynı zamanda Temsil Heyeti'nin hükümet içerisindeki temsilcisi olarak da Cemal Paşa seçilmiştir.³⁹⁴ Böylece hükümet ile daha sağlıklı ilişkiler kurulabilmesi amaçlanmıştır.

8 Ekim'de Alemdar gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'nın bir fotoğrafı yayımlanmıştır. Bu oldukça dikkat çekici bir hadisedir. Ali Rıza Paşa'nın Anadolu ile ilişkileri normalleştirmeye çalışması neticesinde hem Refi' Cevat Bey'in söylemleri değişmiştir hem de gazetenin Anadolu'ya olan ilgisi artmıştır. Bu zamana kadar Refi' Cevat Bey'in yazıları hariç Anadolu'ya dair her türlü durum 2.sayfada küçük haberler şeklinde yer bulmuşken şimdi 1. sayfadan manşet atılmıştır. Haberler Mustafa Kemal Paşa'nın fotoğrafıyla beraber okuyucuya ulaştırılmıştır. Ayrıca gazete Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini sürdürdüğü hareketi Kuva-yı milliye ile eş görmüştür. Bu önemlidir. Çünkü henüz tüm Anadolu tek merkeze bağlanmış değildir. Alemdar'da çıkan haber esasen Temsil Kurulu adına Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı bir bildiridir. Mustafa Kemal Paşa bu bildiride hükümet ile uzlaştığını, Temsil Heyeti'nin Heyet-i Vükela'ya yardımcı olacağını ve hükümet işlerine karışmayacağını bildirmektedir.³⁹⁵

Mustafa Kemal Paşa hükümet içerisindeki temsilcileri olarak belirledikleri Cemal Paşa ile bir telgraf görüşmesi gerçekleştirmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu görüşmede İttihatçılık konusunda Cemal Paşa'nın sorularını yanıtlamıştır. Paşa İttihatçı olmadıklarını ancak bir tür düşmanlık beslenmesinin de doğru olmadığını söylemiştir. Ayrıca Birinci Dünya Savaşına girmekten kaçınılmasının mümkün olmadığını ve Ermeni Tehciri konusunda suçlayıcı bir tutumun uygun olmadığını, ancak varsa suçluların cezalandırabileceğini vurgulamıştır.³⁹⁶ Alemdar gazetesinde

³⁹³ "Beyanname-i Resmi", *Alemdar*, 7 Ekim, 1919, s.1.

³⁹⁴ Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Birlikte II*, TTK, Ankara, 2019, S.378.

³⁹⁵ "Kuva-yı Milliye - Hükümet", *Alemdar*, 8 Ekim, 1919, s.1.

³⁹⁶ Atatürk, *Vesikalar*, s.1079-1082.

çıkan bir haberde de Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarından bahsedilmiş ve telgraflar Kuva-yı Milliye'nin istekleri olarak aktarılmıştır.³⁹⁷

Yukarıda da bahsedildiği üzere görülmektedir ki artık Mustafa Kemal Paşa'nın tutum ve hareketleri açık bir şekilde Alemdar gazetesinde yer bulmaktadır. Bu durum elbette Ali Rıza Paşa'nın ilişkileri normalleştirmeye çalışmasıyla doğrudan ilişkilidir. Ayrıca bu durumun İtilaf Devletleri'nin de böylesi bir gidişata muhalif olmadıkları şeklinde yorumlanabilmesi mümkündür. Çünkü haberlerde herhangi bir sansür görülmemektedir. İtilaf Devletleri zaten Damat Ferit Paşa'nın gidişatı gittikçe çıkmaza soktuğunun farkına varmış, onun gitmesi noktasında isteklerde bulunmuşlardır. Çünkü Anadolu'daki Milli Harekat karşı durdukça bir barış antlaşması imzalayabilmenin mümkün olmayacağı açıktır. İtilaf Devletleri süreci uzatmak niyetinde değildiler. Zira yaklaşık 4 yıl sürmüş bir savaşta İtilaf Devletleri de oldukça yıpranmışlardır. Bu yüzden artık sükunetin sağlanması noktasında hareket etmeyi uygun görmekteyler.

İstanbul Hükümeti meclisin yeniden açılması ve seçimler başta olmak üzere pek çok konuda Temsil Heyeti'nden bir güvence almak niyetindedir. Bu sebeple Cemal Paşa vasıtasıyla iletişim sağlanmış, Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın Anadolu'ya geçip uygun bir yerde kendileriyle görüşeceği bildirilmiştir.³⁹⁸ Haberleşmeler neticesinde görüşme Temsil Heyeti tarafından da kabul edilmiş ve Amasya'da gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. 16 Ekim'de de Mustafa Kemal Paşa beraberinde Rauf ve Bekir Sami Beyler olmak üzere Amasya'ya yola çıkmıştır.³⁹⁹ Salih Paşa da aynı günlerde yola çıkmıştır. Salih Paşa Belli başlı birkaç noktaya uğradıktan sonra Amasya'ya gelmiştir.⁴⁰⁰ Salih Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beylerin arasında geçen görüşmeler sonucunda 3 açık, 2 tane de gizli protokol yapılmıştır.⁴⁰¹

³⁹⁷ "Vaziyet Tamamen İnkışaf Etmıştır- Mustafa Kemal Paşa'nın Son Telgrafları", *Alemdar*, 9 Ekim, 1919, s.1.

³⁹⁸ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.38.

³⁹⁹ Mustafa Kemal Paşa görüşme gerçekleşmeden önce komutanlara düşüncelerini sormuştur. Genel olarak alınan cevaplarda zararlı memurların görevden uzaklaştırılması, askeri konular, zararlı cemiyetler ve seçimler gibi konular ağırlıktadır.

⁴⁰⁰ Henüz görüşme gerçekleşmemişken Sivas'ta başlarında Şeyh Recep'in bulunduğu bir grup telgrafhaneyi ele geçirmiş, Sultan Vahdettin ve Salih Paşa ile bağlantı kurmaya çalışmıştır. Grup Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ne güvenmediğini belirtmiş, bir hükümet yetkilisi ya da Salih Paşa'nın ağzından gelişmeleri öğrenmek istemiştir. Ancak kısa sürede olay kontrol altına alınmıştır. Atatürk, *Nutuk*, 171-176.

⁴⁰¹ Bu protokollere göre; askerlerin siyasete karışmaması, İttihatçılığın tekrar yükselmesinin engellenmesi, hükümete müdahalede bulunulmaması, tehcir suçlarının cezalandırılması, asayiş bozacak her türlü hareketten uzak durulması, seçimlerin serbest yapılması, gayrimüslimlere sosyal ve siyasal dengiyi bozacak haklar verilmemesi, mütareke sınırlarının kabulü, zararlı cemiyet ve gazetelere engel olunması, görevi kötüye kullananların uzaklaştırılması, haksız görevden uzaklaştırılan ve Malta'ya sürülenlerin durumunun iyileştirilmesi, Trakya muhacirlerinin

Protokol sonrası Temsil Heyeti de Ali Rıza Paşa Hükümeti'ne Tam destek vererek meclisin açılmasına çalışma konusunda karar almıştır.

24 Ekim'de durumu değerlendiren Alemdar gazetesi "*Anadolu'dan pek karışık haberler gelmektedir*" şeklinde görüş bildirmiştir. Alemdar gazetesi Salih Paşa'nın Anadolu'da pek çok şikayet aldığına değinirken aynı zamanda kendilerinin en başından beri milli harekate karşı olmadıklarını "*zaten aslı, nesli belli bir Türk için başka türlü harekete imkan ve ihtimal yoktur*" demiş, onları asıl rahatsız edenin ise milli hareket etrafındaki şayialar ve mahiyetinin belirsizliği olduğunu vurgulamıştır.⁴⁰² Refi Cevat Bey ise bir süredir zaten Damat Ferit Paşa'ya yüklenmeye başlamıştır. Şimdiyse biraz tavrını yumuşatıp Paşa'nın kötü durumuna işaret etmeye başlamıştır. Cevat Bey bir yazısında "*Damat Ferit Paşa'yı, her gün bir başka suretle vazih mevki' münakaşa edilmiş göregeliyoruz. Zaten düşmüşün dostu olmaz derler. Fakat müşarünileyh mevki-yi ikbalde iken de edinememişti.*" Diyerek Ferit Paşa'nın bir kenara itildiğini söylemiştir. Fakat bir başka yazısında Sivas'tan hükümet işleri yönünde telgrafların geldiğine ancak "*Ferit Paşa Hükümeti zamanında kimse kanaati izhar edemiyordu. Bugün böyle değil...*" demiştir.

Görülüyor ki Ferit Paşa'nın erkten düşmesi ve Ali Rıza Paşa'nın Anadolu ile ilişkileri düzeltmesi Alemdar gazetesine de önemli ölçüde etki etmiştir. Ayrıca kuvvetle muhtemel İtilaf Devletleri de bu iyileşme durumunu onaylamaktadır. Çünkü aksi takdirde özellikle Alemdar gazetesinde bu durumun tersine bir beyanat çıkması mümkün değildir. Sansür oldukça sert işlemektedir. Zaten İtilaf Devletleri'nin bir süredir Damat Ferit Paşa'yı gözden çıkardıkları da bilinmektedir. İtilaf Devletleri Anadolu'nun kontrol altına alınmasını, kendi isteklerini kabul ettirebilecekleri bir altyapı hazırlayıp, bir an önce artık barış antlaşmasını imzalamak istemeleri sebebiyle desteklemektedirler. Çünkü kendi kamuoyları da savaşın sürdürülmesini istememektedir. Bunun dışında dominyonlarda da sıkıntılar baş göstermiştir. Özellikle Hintli Müslümanlar Osmanlı Devleti ve Halifenin durumundan rahatsız görünmektedirler.

topraklarına döndürülmeleri, barış konferansına gidecek heyetin tespiti gibi maddeler üzerinde durularak bir karara varıldı. Ayrıca Salih Paşa meclisin İstanbul dışında toplanması için görüş bildirip çalışacağına söz verdi. Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.159-160.

⁴⁰² "Anadolu ve Mustafa Kemal Paşa", Alemdar, 24 Ekim 1919, s.1.

2.5. İstanbul'un İşgali

İtilaf Devletleri 13 Kasım 1918'den beri İstanbul'u zaten işgal altında tutuyorlardı. Ancak resmi olarak bir işgal gerçekleşmemişti. Bir süredir Anadolu'da yaşanan gelişmeler ise İtilaf Devletleri'ni oldukça germişti. Çünkü hala arzu ettikleri bir antlaşma yapılabilmemiş değildi. Ayrıca savaş boyunca oldukça yıpranmışlardı ve kamuoyları da daha fazla gerginliği kaldırabilecek durumda değildi. Bu sebeple Anadolu'daki karışık durumun ortadan kaldırılması ve bir an önce barış antlaşmasının yapılabilmesi için yeni hükümeti teşvik etmişlerdir. Böylece Anadolu ile temas kurulması sağlanmış ve ilişkiler normalleşmeye başlamıştır.

Takip eden süreçte seçimler yapılabilmemiş ve meclis 12 Ocak 1920'de İstanbul'da açılmıştır.⁴⁰³ Fakat meclisteki cereyanlar, İtilaf Devletleri özellikle İngilizlerin istediği yönde olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a gelmemiştir. Ama meclisi kontrol etmeye devam etmiştir. Mecliste ise farklı klikler oluşmuşsa da sonuçta bir milli tavır söz konusu olabilmıştır. Ayrıca Fransızlara karşı güneyde önemli bir direniş sağlanmıştır. Mecliste Fransızlar ve Ermenilerin bölgede yaptıkları katliamların protesto edilmesi ve hükümetin teşebbüste bulunması dahi konuşulmuştur.⁴⁰⁴ İtilaf Devletleri karşılarında isteklerini gerçekleştiren bir meclis görmekten çok aksi yönde milli menfaatler için çalışan bir meclis görmüşlerdir. Meclisin Misak- Milli'yi⁴⁰⁵ kabul etmesi ve İstanbul'un son önemli mitingi olan Sultanahmet Mitingi'nin gerçekleştirilmesi de İngilizlerin tavrında önemli bir değişiklik yaratmıştır.⁴⁰⁶ Bunun dışında Akbaş Cephaneliği baskını da büyük bir adım olmuştur.

İstanbul'un siyasi durumu henüz netleşmemiştir. A.B.D. senatosu manda fikrini kabul etmemiştir. Gelişmeler neticesinde İstanbul'un Osmanlı Devleti'ne bırakılıp bırakılamayacağı da bir muamma halini almıştır. İtilaf Devletleri derhal bir antlaşmanın yapılmaması durumunda İstanbul'un Türklerin elinden alınacağını ima etmeye başlamışlardır. Fakat istedikleri adımlar atılmayınca artık İstanbul'un resmen

⁴⁰³ Serkan Tuna, "Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Mart 2016), Cilt XII, No.23, s.26.

⁴⁰⁴ Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.261.

⁴⁰⁵ Maddeler için bkz. Yazıcı, *Milli egemenlik*, s.32.

⁴⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz., Volkan Marttin, "Misak-ı Milli'nin Kabulü ve İstanbul'un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi'nin Önemi ve Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Kasım 2018), Cilt XVIII, 257-296.

işgal edilmesi suretiyle Türklere bir ders verip, sindirip moral olarak çökmelerini sağlamayı düşünmüşlerdir. Bunun dışında İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılan her türlü mühimmat ve insan sevkini engellemek için harekete geçmeyi de kararlaştırmışlardır. Böylece artık süreci istedikleri gibi yönetebilmeyi planlamışlardır.

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere milli teşkilat üyeleri de sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Çünkü Ali Rıza Paşa istifa etmiş, yerine Damat Ferit Paşa'nın tekrar erke gelmesi durumu söz konusu olmuştur.⁴⁰⁷ Fakat bu ihtimal gerçekleşmemiş yeni kabineyi Salih Paşa kurmuştur. Fakat Kısa bir süre sonra İstanbul'da millicilerin tutuklanacağına dair şayialar etrafta yayılmaya başlamıştır. Rauf Bey durumu Mustafa Kemal Paşa'ya iletmiştir.⁴⁰⁸ Mustafa Kemal Paşa gidişata göre zaten böyle bir olayın gerçekleşme ihtimalini çok önceden sezmiştir. Bu sebeple İstanbul'a gelmemiştir. Rauf Bey'e de geri dönmeleri konusunda direktmiştir. Fakat bir sonuç alamamıştır. İtilaf Devletleri temsilcileri ise Şubat ayından bu yana İstanbul işgali ve millicilerin tutuklanmasını zaten görüşmeye başlamışlardır. 10 Mart'ta yapılan görüşmede de işgal fikri kesinleşmiştir.⁴⁰⁹ 16 Mart sabahı da işgal başlamış ve adım adım İstanbul işgal edilerek önemli mevkilerdeki birtakım kişiler tutuklanıp Malta'ya sürülmüştür.⁴¹⁰

İşgalin hemen ardından İtilaf Devletleri resmi bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride: işgalin geçici olduğu, Anadolu'daki Milli Teşkilat'ın İttihatçıların devamı olduğu, karışıklık devam ettiği takdirde hoşgörülerini ve kararlarını değiştirebileceklerini bildirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ise bu bildirin merkezlerden alınmasını engelleyerek, kendisi de buna karşılık bir bildiri yayımlamıştır. Paşa, bildirisinde kendilerinin tek amacının bağımsızlık ve haklarını korumak olduğunu vurgulamış, İtilaf Devletlerinin ateşkes hükümlerine aykırı olarak hareket ettiklerini belirtmiştir. Ayrıca dağıtılan meclisin Ankara'da tekrar toplanabilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. İstanbul'la da haberleşme yeniden kesilmiştir.

17 Mart'ta hükümetin resmi tebliği gazetelerde yayımlanmıştır. Hükümet resmi tebliğinde "*İtilaf Devletleri mümessillerinin bu sabah hükümete verdikleri notada ve bu akşam (dün akşam) gazetelerde iş'ar ettiği görülen tebliğ-i resmilerinde*

⁴⁰⁷ Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.599.

⁴⁰⁸ Atatürk, *Nutuk*, 279.

⁴⁰⁹ Şimşir, *Malta*, s.184-185.

⁴¹⁰ İşgalin ayrıntılarını Mustafa Kemal Paşa anlatmaktadır. Bkz. Atatürk, *Nutuk*, s.281-287.

beyan olunduğu üzere İstanbul bu günden itibaren ve muvakkaten işgal-i askeri altına alınmış ve uhde-i hükümete tertip eden vezaif ifa kılınmakta bulunmuş olduğundan cümlelerin kemal-i sükunla iş ve güçleri ile meşgul olmaları tavsiye kılınır” demiştir.⁴¹¹ Hükümet işgalin geçici olduğuna özellikle dikkat çekmiştir. Herkesin bunu böyle kavrayıp olay çıkarmaktan uzak durarak günlük işleriyle ilgilenmeye devam etmelerini istemiştir. Ayrıca İstanbul’da düzenin sağlanması için İdare-i Örfiye’nin ilanına karar verilmiştir.⁴¹² Refi’ Cevat Bey 1 gün içerisinde olanların memleketin vaziyetinde önemli değişiklikler yarattığına dikkat çekmiş, “*memleketin mukadderatına karışmaktan vazgeçemeyen*” bir gürhün buna sebebiyet verdiğini söylemiştir.⁴¹³ Bu sözleri açıkça Kuva-yı Milliye adı altında Mustafa Kemal Paşa ve yanındakileri işaret etmektedir. Alemdar gazetesi ise hükümetin durumunu tartışırken İstanbul’da işgalin sükun ile karşılandığını da söylemektedir.⁴¹⁴

Alemdar gazetesi işgalin hemen ertesinde dilini tamamen değiştirmiştir. Ali Rıza Paşa hükümetiyle beraber Anadolu’ya bakış açısı daha yumuşak bir hal almıştı. Ancak şimdi yeniden eski tavra dönüldüğü görülmektedir. 19 Mart’ta yaptığı bir haberde Mustafa Kemal Paşa’yı bir isyancı olarak nitelmiş ve Anadolu’daki durumu tamamen bu çerçevede değerlendirmiştir.⁴¹⁵ Bu durum oldukça dikkat çekici bir gelişmedir. Zira erkte henüz Salih Paşa vardır. Ali Rıza Paşa’nın tavrını Salih Paşa da korumaktadır. Fakat bu hükümetin artık bir işlevi kalmadığı da aşıkardır. Bu sebeple Alemdar gazetesi de tamamen İtilaf Devletleri’nin kaygıları ve isteklerine uygun bir hal almıştır. İkdam gazetesinde ise işgalin ilk günlerinde Alemdar gazetesinde olduğu gibi bir keskin tavır görülmemektedir. Daha çok meclis ve hükümetin durumu ve Wilson’un Türkiye’ye bakışı irdelenmektedir. Örneğin 20 Mart’ta İkdam’da çıkan bir haberde Osmanlı Devleti’nin “*musâlâhasının*” ne olacağını sorulduğu ve Wilson’un bu duruma bakışının merak edildiği söylenmiştir.⁴¹⁶ 2 gün sonraysa yine aynı noktayı belirtir bir başka haber yapılmıştır. Bu haberde dış basından alınan duyumlara göre Wilson’un Türklerin İstanbul’dan çıkarılması konusunda görüş bildirdiği aktarılmıştır.⁴¹⁷

⁴¹¹ “Hükümetin Tebliğ-i Resmîyesi”, *Alemdar*, 17 Mart 1920, s.1.

⁴¹² “İstanbul Ahalisine”, *Alemdar*, 17 Mart 1920, s.1.

⁴¹³ Refi’ Cevat, “Yaşasın(!) Kuva-yı Milliye”, *Alemdar*, 17 Mart 1920, s.1.

⁴¹⁴ “Hal ve Mevki- Kabine”, *Alemdar*, 18 Mart 1920, s.1.

⁴¹⁵ “Mustafa Kemal İsyanı - İlk günler”, *Alemdar*, 19 Mart 1920, s.1.

⁴¹⁶ “Türkiye Musâlâhası Müzakeratı Ne Halde”, *İkdam*, 20 Mart 1920, s.1.

⁴¹⁷ “Amerika’nın Türkiye Hakkındaki Nokta-i Nazarı”, *İkdam*, 22 Mart 1920, s.1.

Alemdar gazetesi işgal öncesi Damat Ferit Paşa'ya sert eleştiriler yöneltirken şimdiki hal böyle değildir. Ayrıca Ferit Paşa'nın Sultan Vahdettin'in huzuruna çıkararak gelişmeleri aktarması Alemdar'ın dikkatini çekmiştir.⁴¹⁸ Artık Ferit Paşa'nın tekrar sadrazam olması ihtimali doğmuştur. Paşa, Sultan Vahdettin ile yakın temasta olmaya özen göstermektedir. Ayrıca Alemdar gazetesinde çıkan bir haberde İkdâm gazetesinde de irdelenen Wilson'un Türklerin İstanbul'dan çıkarılması konusundaki görüşü aktarılmıştır.⁴¹⁹ Wilson'un bu tavrı tüm dengeleri değiştirmiştir. Çünkü bazı çevrelerce Wilson'a dayanılarak bir kurtuluş olabileceği ihtimali düşünülmektedir. Hatta Sivas Kongresi sonrası A.B.D. Senatosuna bir mektup dahi gönderilmiştir.

İkdâm gazetesinde çıkan bir başka haberde ise yaşanan gelişmeler neticesinde sulh görüşmeleri için Osmanlı Devleti'nin murahhaslarının davet edilmesi gerekiyorken bunun şimdilik mümkün görünmediği en azından 1 aylık süre içerisinde olmayacağı söylenmektedir.⁴²⁰ Sonraki günlerde de İkdâm'da çıkan haberlerde sulh konusu sürekli tartışılmıştır. İstanbul'un işgali artık son nokta olarak görülmüş ve takip eden ayda murahhasların mutlaka çağırılacağı beklenmiştir. Böylelikle uygun bir sulh üzerinde anlaşmanın mümkün olacağı düşünülmüştür.⁴²¹

A.B.D.'nin olumsuz tavrı sonrasında İstanbul işgalinin öncüsü olsa da İngiltere'ye dair sempatiyle bakan haberlerin Alemdar gazetesinde çıktığı görülmektedir. Örneğin 27 Mart'ta bir köşe yazısında "*İngiltere, her zaman İngiltere*" denilmiştir.⁴²² İkdâm gazetesinde İtilaf Devletlerinin İstanbul'a dair görüşlerine yer verilirken Amerika'nın İstanbul'un Türklerden alınması yönündeki görüşüne karşılık İtalyanların tam tersi noktada görüş belirttiğine de dikkat çekilmiştir.⁴²³ Sulh tartışmaları sürerken henüz Salih Paşa Hükümeti görevini sürdürmektedir. Ancak Damat Ferit Paşa saraya davet edilerek yeni hükümeti kurması istenmiştir. Tıpkı Ahmet İzzet Paşa'nın bir kabine kurarak Mondros Mütarekesi'ni imzalaması gibi yeniden bir kabinene kurularak bu sefer sulh antlaşmasını imzalaması beklenmiştir. Bu ekseninde tartışmalar gazetelere de yansımıştır. Selahattin Ali Bey Alemdar'da kaleme aldığı bir yazısında yaşanan durumun bazıları tarafından kaht-ı ricalin bir yansıması olarak değerlendirildiğini söylemiştir. Uygun devlet adamı bulunmasının

⁴¹⁸ "Ferit Paşa Hazretleri", *Alemdar*, 20 Mart 1920, s.1.

⁴¹⁹ "Wilson İstanbul'dan teb'îdimizi İstiyor", *Alemdar*, 22 Mart 1920, s.1.

⁴²⁰ "Sulhumuz Bir Ay Daha Tehir Olunuyor?", *İkdâm*, 23 Mart 1920, s.1.

⁴²¹ "Türkiye Muahedesi Pek Yakında Bitiyor", *İkdâm*, 25 Mart 1920, s.1.

⁴²² "İngiltere, her zaman İngiltere", *Alemdar*, 27 Mart 1920, s.1.

⁴²³ "İstanbul İçin", *İkdâm*, 31 Mart 1920, s.1.

oldukça zorlaştığına inanılmaya başlanmıştır.⁴²⁴ Refi' Cevat Bey ise Alemdar'daki köşesinde bu konuda birkaç gündür kamuoyunda tartışmaların sürdüğünü ve bir buhran dönemi yaşandığını anlatmıştır. Refi' Cevat Bey'e göre bu buhranlı dönemde erke kim geçerse "...*tarih-i Osmaniye'de fedakar...*" bir şekilde anılması olasıdır.⁴²⁵ Refi' Cevat Bey çok kısa süre önce Damat Ferit Paşa ve Hükümeti'ne ağır ithamlarda bulunmuşken, şimdi Paşa'nın tekrar erke dönecek olması tavrını değiştirmiştir. Damat Ferit Paşa'nın yargılanmasını bile üstü kapalı tartışan Refi' Cevat Bey şimdi onun tekrar erke geçeceğini anlayınca fedakar olarak nitelemeye başlamıştır.

İtilaf Devletleri Salih Paşa Hükümeti'nden Anadolu'daki Milli Teşkilatı ve Kuva-yı Milliye'yi kötöleyen bir bildiri yayınlamalarını istemiştir. Çünkü ilişkilerin düzelmesi süreci istedikleri yönde götürmemiştir. Aksine beklemedikleri sonuçlar alınmış, direniş daha da güçlenmiştir. Salih Paşa'nın yayınlamasını istedikleri bildiriyle birlikte Ali Rıza Paşa Hükümeti'yle beraber düzelen ilişkilerin önünü kesmeyi planlamışlardır. Çünkü her ne kadar İstanbul Hükümeti baskı altındaysa da halkın önemli bir kısmı Sultan Vahdettin ve hükümetin sözüyle hareket etmeye meyillidir. İtilaf Devletleri bu şekilde Milli Teşkilata verilen desteğin hem kesilmesini sağlamak hem de istedikleri sulh antlaşmasının şartlarını artık Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebilecekleri zeminin oluşmasını sağlamak istemişlerdir. Çünkü şu anda önlerinde duran tek engel Anadolu'daki isyanın sürmesidir. Zira artık meclis de dağılmış vaziyettedir. Bir oldubittiye getirilerek antlaşmanın onaylanması ihtimali artık her zamankinden daha güçlüdür.

Salih Paşa Hükümeti İtilaf Devletleri'nin baskısı üzerine bir bildiri hazırlamıştır.⁴²⁶ Fakat İtilaf Devletleri temsilcileri bu bildiriye uygun bulmamışlardır. Sonraki gün hükümetin bildiri üzerinde hala çalışmakta olduğu kamuoyu ile paylaşılmıştır. Maarif Nazırı Abdurrahman Şeref Bey yaptığı kısa açıklamada Milli Teşkilat için "*bazı yolsuzluklarına, taşkınlıklarına muttala' oluyoruz...*" demiş ve bu hareketlerin hükümeti de zor durumda bıraktığını belirtmiştir. Şeref Bey sözlerine daha sonra "*neşredebileceğimiz beyannamede hiçbir tarafa ve hiçbir kimseye zarar vermeksizin makul bir şekilde kalmalarını kendilerine ihtar eyleyeceğiz.*" diyerek devam etmiştir.⁴²⁷ Hükümet İtilaf Devletleri temsilcilerinden gördüğü baskı sebebiyle

⁴²⁴ Selahattin Ali, "Kaht-ı Rical Var Diyenlere", *Alemdar*, 28 Mart 1920, s.2.

⁴²⁵ Refi' Cevat, "Buhran-ı Hazire ve Ferit Paşa", *Alemdar*, 30 Mart 1920, s.1.

⁴²⁶ "Hükümet ve Kuva-yı Milliye", *İkdam*, 1 Nisan 1920, s.1.

⁴²⁷ "Hükümetin Beyannamesi", *İkdam*, 3 Nisan 1920, s.1.

bir beyanname yayınlamaya mecbur kalmıştır. Fakat açıktan açığa onların istediği gibi Milli Teşkilatı tamamen kötülemek, itibarsızlaştırmak yolunu tutmayı istememektedir. Orta yolu bulmak ortamı yumuşatmaya çalışmaktadır. Fakat İtilaf Devletleri tam aksine Milli Teşkilat ve ona mensup olan herkesin asi ilan edilmesi ve kimsenin onlara destek vermemesinin sağlanmasını beklemektedir.

Alemdar gazetesi yaptığı bir haberde Anadolu'yu “*ben Rumeli değilim*” şeklinde betimlemiştir. Alemdar, Anadolu insanının “*temiz olan yüreğimde fesat tohum veremez, ağır başım bu yaşımda serserilik edemez, ak alnıma kara isyan lekesi sürülemez...*” fikrinin bu yönde olduğuna dikkat çekmiştir. Böylece Milli Teşkilatın, sanıldığı gibi aksine çok da destek bulamadığını belirtmek istemiştir.⁴²⁸ Tüm gelişmelere ve baskılara rağmen Salih Paşa Hükümeti İtilaf Devletleri'nin istediği şekilde bir bildiri yazmayı reddedince istifa etmeye mecbur olmuştur.⁴²⁹ Salih Paşa hükümeti yerine bu kez beklenen şekilde Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştur. Ferit Paşa'nın tekrar erke geçmesiyle birlikte Anadolu'ya dair tavır tamamen değişmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele'nin diğer önderleri İstanbul'dan kaçabilen vekiller ve boşalan koltuklar için tekrar yapılacak seçimleri kazanacak vekiller ile Ankara'da meclisi yeniden toplamaya çalışmayı planlamışlardır. İstanbul ile ilişkiler ise tamamen kopmuştur.

2.6. T.B.M.M.'nin Açılışı

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler Milli Mücadele'nin seyrini yönlendirecek girişimleri tek tek hayata geçirirken asıl gayenin ancak tek bir çatı altında hareket etmekle başarılabilceğinin farkına varmışlardır. Çünkü Anadolu'nun her yerinde kurtuluş farklı bir yol ile aranmış, buna bağlı olarak bölgesel güçler oluşmuştur. Ancak bir birlik sağlanamadığı ölçüde hem meşruiyet kazanmak zor görünmekte hem de gösterilen direnç zayıf kalmaktadır. Meclisin açılmasıyla birlikte hükümetin keyfi davranışlarının kontrol altına alınabilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca meclisin varlığı Milli Mücadele'nin bir çete savaşı şeklinde görülmesinden kurtarıp milletin ortak kararı olması noktasına taşımıştır. Böylece uluslararası ortamda “*Müdafaa-i Hukuk*” tabirinin altına doldurulması mümkün olmuştur.

⁴²⁸ “Anadolu Diyor ki”, *Alemdar*, 3 Nisan 1920, s.1.

⁴²⁹ Salih Paşa Kabinesi'nin İstifası – Ferit Paşa Hazretleri”, *Alemdar*, 4 Nisan 1920, s.1.

Meclis Aralık 1918'den beri kapalı durumdaydı.⁴³⁰ Meclisin kapatılmasının en büyük sebebi olağanüstü bir sürecin yaşandığı dönemde mebusların hükümetin işlerine müdahale etmesinin önüne geçilmesinin istenmesidir. Bu sayede kısa sürede bir sulh antlaşmasının yapılabilmesi amaçlanmıştır. Fakat Sultan Vahdettin ve Tevfik Paşa'nın beklediği gibi sulh antlaşması kısa süre içerisinde yapılamamıştır. Anadolu'daki Milli Teşkilat da gün geçtikçe güç kazanmış, artık yeniden mebusların seçilmesi ve meclisin açılması yönünde baskı yapmaya başlamıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa meclisle birlikte haklı mücadelenin sesinin daha gür çıkacağına inanmıştır. Bunun dışında işgallere karşı koyarak haklı bir sulh antlaşmasına ulaşmanın tek yolunun organize bir güç kurmaktan geçtiği de bilinmektedir. Meclisin tüm iktidarları bir arada toplayan yegane güç haline gelerek düzenli bir ordu kurması ve mücadelenin gidişatını yönlendirmesi gerekmektedir. Çünkü tüm mücadele sürecinin Kuva-yı Milliye ve kongreler üzerinden yönlendirilmesi mümkün değildir.

Milli Teşkilat bu konuda İstanbul Hükümeti üzerinde baskılarını yoğunlaştırınca İtilaf Devletleri de meclisin açılması için olumsuz bir etki oluşturmamaya karar vermişlerdir. Böylece meclisin bir meşruiyet unsuru olarak ortaya çıkması ve istedikleri şartları kolayca kabul etmesi beklenmiştir. Bu sebeple Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin aracı olarak kurulmasına olanak tanımışlardır. Ali Rıza Paşa gerçekten de Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler ile iletişim kurmayı başarmıştır. Damat Ferit Paşa döneminde bozulan ilişkileri düzeltmiş ve meclisin açılışının sağlanması için Salih Paşa'yı görüşmek üzere Anadolu'ya göndermiştir. Bu görüşme sonucunda alınan kararlar ile meclisin açılması ve mebusların kolayca seçilebilmesi hususunda görüş birliği sağlanabilmiştir.⁴³¹

Mustafa Kemal Paşa meclisin Ankara'da toplanmasını istemiştir. Çünkü Paşa, İstanbul'un baskı altında olması ve her an meclisin saldırıya uğrama ihtimalinin olması sebebiyle mebusların rahatça çalışamayacağına inanmıştır. Paşa, Milli Teşkilatın diğer üyeleri özellikle komutanlara karşı bu konudaki düşüncesinde diretmiştir. Fakat yapılan toplantıda meclisin İstanbul'da toplanması düşüncesi netlik kazanmıştır. Bu düşüncenin savunulmasının en büyük sebebi: meşruiyetin ancak padişahın olduğu yerde yani başkentte sağlanabileceğine olan inançtır. Ayrıca herhangi bir müdahale olması durumunda haklı olduklarının tüm dünyaya ilan edilebilmesinin başkentten

⁴³⁰ Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.23.

⁴³¹ Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.159-160.

kolaylıkla sağlanabileceğini düşünmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa ise bunu zaman kaybı olarak görmüş ve olası bir saldırıda önemli kişilerin tutuklanabileceğinden korkmuştur. Paşa, aksi yöndeki düşüncesine rağmen kararı kabul etmek durumunda kalmıştır. Fakat kendisi İstanbul'a gitmeyi reddetmiştir. Böylece olası aksi bir durumda Ankara'da meclisi toplayabilmesi ve mücadeleyi sürdürebilmesinin mümkün olacağına inanmıştır. Düşüncesi neticesinde kendisinin başkan seçilmesini istemiştir. Eğer başkan seçilirse meclisi Ankara'da üzerinde bulundurduğu sıfat vasıtasıyla rahat bir şekilde toplamasının daha olanaklı olacağı aşıkardır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa seçilen mebuslar ile Ankara'da görüşmeler yaparak onlara birtakım direktifler de vermiştir. Süreç boyunca gazeteler de yakından "intihabatı" takip etmişlerdir.⁴³²

Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de açılmıştır.⁴³³ Fakat meclis Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleri ile hareket etmeyerek onu başkan seçmemiş ve kurulan grup da "Müdafaa-i Hukuk" adı yerine "Felah-ı Vatan" adını kullanmayı tercih etmiştir.⁴³⁴ Meclisin en büyük başarısı Misak- Milli'yi kabul etmiş olmasıdır.⁴³⁵ Böylece sulhtan beklenen şartlar belli ölçüde meclis tarafından meşru bir hale getirilmiştir. İtilaf Devletleri ise meclisin gidişatının umdukları gibi olmaması, Anadolu'da mücadelenin istemedikleri yönde devam etmesi ve Osmanlı Devleti üzerinde etkilerini gittikçe kaybetme noktasına gelmeleri sebebiyle İstanbul'u işgal etmişlerdir. İşgalden kısa bir süre sonra da meclis kapatılmıştır.

Henüz Ankara'da meclis açılmamışken, Damat Ferit Paşa Hükümeti ve Sultan Vahdettin tarafından Anadolu'daki Milli Teşkilat aleyhine görüşler Alemdar gazetesinde çıkmaya başlamıştır. Örneğin 11 Nisan'da hem Fetva-yı Şerife, Hatt-ı Hümayun hem de Damat Ferit Paşa'nın görüşleri Alemdar gazetesinde yayınlanmıştır. Damat Ferit Paşa Anadolu'daki oluşumu "Kuva-yı Gayrı Milliye" olarak nitelendirmiştir. Böylece halkın Milli Teşkilata destek vermemesi istenmiştir.⁴³⁶ Aynı haberler İkdam gazetesinde de yer bulmuştur. Fakat İkdam gazetesi beyanname, hatt-ı hümayun ve fetvanın suretlerinin neşretmesinin dışında Ankara ve İstanbul

⁴³² Örneğin; "İntihabat Etrafında Şikayetler", *Alemdar*, 1 Aralık 1919, s.2., "İntihabat Faaliyetleri", *Alemdar*, 5 Aralık 1919, s.1., "İntihabat Faaliyetleri", *Alemdar* 8 Aralık 1919, s.1., "İstanbul'da Müntehib-i Sani İntihabatı Bitiyor", *İkdam*, 1 Aralık 1919, s.1., "İntihabat Faaliyeti ve Yeni Mebuslar", *İkdam*, 4 Aralık 1919, s.1.

⁴³³ Gökbilgin, *Milli Mücadele*, s.537.

⁴³⁴ Demirel, *muhalefet*, s.81.

⁴³⁵ Misak-ı Milli'nin maddeleri için Bkz. Yazıcı, *Milli Egemenlik*, s.32.

⁴³⁶ "Fetva-yı Şerife Suretidir", *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1., "Suret-i Hattı Hümayun", *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1., "Hükümetin Pek Mühim ve Tarihi Beyannamesi", *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1.

arasındaki ilişkilerin nasıl olacağını da irdelemeye çalışmıştır.⁴³⁷ İkdâm gazetesi şu zamana kadar genel itibarıyla hadiselerini yorumlamaktan çok olduğu gibi aktarmayı tercih etmiştir. Bu sefer yorum da yapmış ama yine de kötü ya da olumsuz yorumlarda bulunmaktan kaçınmıştır.

Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin bildirimlerinde iyiye giden siyasi durumun Anadolu'dakilerin kural dinlemez ölçüsüz hareketleri neticesiyle bozulduğu savunulmuştur. Ayaklananlar hakkında gerekenin yapılacağı belirtilmiş, herkesin saltanat ve hükümete bağlılığını koruması istenmiştir. Ayrıca Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası da bu yöndedir. Dürrizade Abdullah Bey'in fetvası ve Hükümet Beyannamesine karşı olarak Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından bir bildiri yayımlanarak, İstanbul Hükümeti'nin bahsettiği suçların işlenmediği ve fetvanın baskı altında ilan edilmiş olduğu savunulmuştur.⁴³⁸ Milli Teşkilat ise İstanbul'un fetvasına karşılık başta Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Bey olmak üzere birçok din adamının olduğu bir kurula fetva hazırlatarak yayınlamıştır.⁴³⁹ Böylece iki taraf arasında keskin bir hat oluşmuştur.

Mustafa Kemal Paşa işgalden kurtulan mebuslar ve yeniden seçilen mebuslar ile kısa sürede meclisi Ankara'da toplayabilmek için harekete geçmiştir. Tüm çabalar sonucunda meclis yeniden 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılabilmiştir.⁴⁴⁰ Mustafa Kemal Paşa meclisin açılması ile birlikte tüm dünyaya seslerinin duyurulabilmesi için büyük bir çaba göstermiştir.⁴⁴¹ Ayrıca düzenli ordunun kurulabilmesi ve halkın da mücadeleye ortak edilebilmesi için de önemli bir çaba sarf edilmiştir. Meclisin açılışı ve faaliyetlerine karşı Damat Ferit Paşa ise İtilaf Devletleri ile ortak çalışarak meclisin meşru olmadığını ilan etmiş ve ona karşı sürdürülen isyanları desteklemiştir.

⁴³⁷ "Hükümet'in Beyannamesi", *İkdâm*, 10 Nisan 1920, s.1., "İstanbul ve Anadolu", *İkdâm*, 10 Nisan 1920, s.1., "Hükümetin Meselesi", *İkdâm*, 11 Nisan 1920, s.1., "Fetva-yı Şerife Suretidir", *İkdâm*, 11 Nisan 1920, s.1., "Hatt-ı Hümayun Suret-i Münifesi", *İkdâm*, 11 Nisan 1920, s.1.

⁴³⁸ Tefvik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, TTK, Ankara, 1992, s.86-89.

⁴³⁹ Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2012, s.150-151.

⁴⁴⁰ Meclisin açılışı düşünüldüğü gibi kolayca olmamıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa'nın halihazırda başkan sıfatını taşıyor olması ve meclisin ismi tartışmaları önemli bir sorun olmuştur. Fakat bir süre sonra bu sorunlar aşılarak meclis "olağanüstü" olarak çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır. İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.250.

⁴⁴¹ Esasen bu sebeple henüz Ankara'da meclis açılmadan önce Anadolu Ajansı kurulmuştur. Anadolu Ajansı hem dünyaya hem de Anadolu halkına mücadelenin ayrıntılarını ulaştırabilmiştir. Böylece İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletlerinin zararlı propagandaları bir ölçüde engellenmeye çalışılmıştır.

Meclisin açıldığı gün İkdam gazetesinde çıkan kısa bir haberde Anadolu isyanında önemli rol oynayan Mustafa Kemal Paşa ve diğerlerinin Divan-ı Harpte yargılanacakları söylenmektedir.⁴⁴² Sonraki günlerde de bu konu üzerinde duran İkdam gazetesinde bir de Ahmet Refik Bey'in bir yazısı çıkmıştır. Refik Bey, İstanbul ve Anadolu arasındaki ilişkilere dikkat çekmek isterken, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemlerindeki Celali ve Kalender dervişlerinin isyanlarına örnekler vermiştir.⁴⁴³ Alemdar gazetesinde “*memleketimizi felaketten felakete sürükleyen Kemali asilerine karşı*” ifadesi kullanılarak gerekli tedbirlerin alınıp ileri hareketin başlatıldığı belirtilmiştir.⁴⁴⁴ Alemdar gazetesi tavrını tamamen sertleştirmiş artık Anadolu'dakileri açıktan açığa asiler olarak nitelendirmeye başlamıştır. Ayrıca ileri hareket olarak kastedilen Kuva-yı İnzibatiye ve Anzavur hareketidir. Bunun dışında Alemdar gazetesi bugünlerde bir de devlet içinde devlet olma durumuna gelmiş “*asi yeniçeri ocağı*” ile devlet arasında geçen münasebetler ve bunların sonucunda ocağın imhasını anlatan bir yazı dizisi başlatmıştır. Muhtemeldir ki Alemdar gazetesi Anadolu'daki Milli Teşkilatı da bu çerçevede değerlendirmektedir. Bu sebeple Anadolu'ya karşı ileri hareket başlatıldığına dikkat çekerken, yazı dizisini de okuyucularına anlamlı bir şekilde aktarmıştır.

Her iki gazete de Divan-ı Harp yargılamalarını yakından takip etmiştir. Ancak meclisin açılışına dair bir haber yapmamışlardır. İkdam gazetesi daha mesafeli haberler yaparak sadece İstanbul Hükümetindeki havayı yansıtmaya çalışmıştır. Alemdar gazetesi ise daha sert bir dil kullanma yoluna gitmiş ve açıktan açığa İstanbul Hükümeti'nin yanında yer almıştır. İstanbul Hükümeti'nin başlattığı karşı saldırılar ve isyan dalgası neticesiyle Anadolu'da meclisin durumu kötü bir hal almaya başlamıştır. Meclis durumu kurtarmak için hem isyanları bastırmaya çabalamış hem de Anadolu halkıyla bağları kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bu sebeple önceki Mebusan Meclisi'nin 8 orana yükseltmek istediği Ağnam vergisini 4 orana düşürmüşlerdir. Ayrıca Sultan Vahdettin'e de bir telgraf çekilerek kendisine karşı herhangi bir ayaklanmanın söz konusu olmadığı sadece memleketi düşman boyunduruğundan kurtarmanın amaçlandığını belirtilmiştir.⁴⁴⁵ Böylece hem meclisin varlığı kutsal bir amaca bağlanmış hem de tüm ülkede tartışmasız otorite olan Sultanın şahsına karşı herhangi

⁴⁴² “Divan-ı Harb-i Örfi'ye Tevdi”, *İkdam*, 23 Nisan 1919, s.2.

⁴⁴³ Ahmet Refik, “İstanbul ve Anadolu”, *İkdam*, 24 Nisan 1920, s.2.

⁴⁴⁴ “Anadolu Islahatı” *Alemdar*, 26 Nisan 1919, s.1.

⁴⁴⁵ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt I, İçtima VI, 28.04.1920, s.123.

bir asilik amacı güdümediği vurgulanarak, İstanbul Hükümeti'nin yaptığı propagandanın önüne geçebilmek hedeflenmiştir. Bu çaba sürdürülürken hükümete dair bir beyan içine girilmemesi ve doğrudan Sultan Vahdettin'e telgraf çekilmesi önemli bir ayrıntıdır. Çünkü Milli Teşkilat henüz Sivas Kongre'sinden bu yana Padişaha halkın isteklerinin ulaştırılmadığını ve onun esir durumda tutulduğunu özellikle ön plana çıkararak halktan destek almaya çalışmıştır. Şimdi meclis de bu tavra sıkı sıkıya bağlanmıştır.

Nisan sonu Mayıs başı itibariyle gazetelerde çoğunlukla Ankara'daki meclise karşı çıkan isyanlar işlenmiştir. Meclisin varlığının meşru görülmemesi sebebiyle ortadan kaldırılması için Ankara'ya karşı özellikle Anzavur birlikleri başta olmak üzere birtakım birliklerin yürüme niyetiyle hareket ettiğine dikkat çekilmiştir. Fakat bu haberlerde İkdam gazetesinin sadece gelişmeleri aktarmayı sürdürdüğü görülürken de Alemdar gazetesi tamamen İstanbul Hükümeti'nden ve ona bağlı gruplardan yana tavır almış durumdadır.⁴⁴⁶ Alemdar gazetesi Ankara'daki meclisin gittikçe güç kaybettiğine dikkat çekmeye çalışmıştır. Hem isyan çıkaran halkın hem de hükümete bağlı askeri birliklerin gittikçe Ankara'yı zor durumda bıraktığı vurgulanmıştır. Ayrıca bazı Kuva-yı Milliye birliklerinin Ankara'ya yüz çevirerek İstanbul Hükümeti'ne destek vermeye başladıkları konusunda da haberler yapılmıştır.⁴⁴⁷

2.7. Ankara'da Meclisin Açılması Karşısında İç İsyanlar

Milli Mücadele süresince iç ayaklanmalar genel itibariyle 1919-1921 yıllarını kapsamaktadır. Ancak bu bölümde İstanbul işgali sonrası Ankara'da meclisin yeniden açılması neticesinde meclisin varlığına karşı faaliyet gösteren isyanlar incelenmiş, isyanların gazetelerdeki yansımalarına bakılmıştır.⁴⁴⁸ İsyânların çıkışı Anadolu'daki asayişsiz ortamın ve bu ortamda İstanbul ve Ankara Hükümetleriyle, İtilaf Devletlerinin çıkar çatışmalarının yansımasıdır. İsyânların özellikle İstanbul işgalinden sonra artık

⁴⁴⁶ "Dahiliye Nazırı'nın Beyanâtı", *Alemdar*, 27 Nisan 1919, s.1 Alemdar gazetesinde çıkan bu haberde Reşit Bey'in beyanatını irdelenmekte ve Kuva-yı Milliye'ye karşı hükümetin tavrı aktarılmaktadır. Ankara'daki meclis ve ona bağlı Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılmasının gereğine değinilmektedir. Alemdar gazetesi de İstanbul işgalinden bu yana sürdürdüğü tavrına uygun olarak durumu okuyucusuna açıklamaktadır.

⁴⁴⁷ "Kastamonu Kuva-yı Milliye'den Tathir Edildi", *Alemdar*, 28 Nisan 1920, s.1.

⁴⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi VI İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1974.

mücadelenin ağırlık merkezinin Ankara olmaya başlamasıyla birlikte yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü işgal sonrası erke gelen Damat Ferit Paşa Milli Teşkilatın tamamen ezilmesinden yana tavır sergilemiştir. Aynı şekilde İtilaf Devletleri de teşkilatın bir an önce ortadan kaldırılması ve sulh antlaşmasının imzalanmasını istemektedirler. Bu sebeple Anadolu’da çeşitli bölgelerde çıkan isyanlar desteklenmiş, Ankara’da açılmış olan meclisin halkı temsil etmediği algısı yaratılmak istenmiştir. Buna bağlı olarak Ankara’da açılan meclisin kapatılması ve Milli Teşkilatın meşruiyetini kaybetmesi amaçlanmıştır.

Damat Ferit Paşa ilk etapta hızlı bir şekilde Ahmet Anzavur ve yeni kurulmuş olan Kuva-yı İnzibatiye birliklerini desteklemiştir. Bu birlikler yürüttükleri propagandalar neticesinde isyanların daha da yayılmasına sebebiyet vermişlerdir. İç isyanların tetikleyici sebeplerinin başında din ve saltanata bağlı propagandalar yer almıştır. Meclis ve onun üyeleri din ve saltanata karşı bir ayaklanma içerisinde görülmüş ve meşru bir faaliyet yürütmedikleri savunulmuştur. Zira meşru olmanın yolu Sultan Vahdettin’in onayından geçmektedir.⁴⁴⁹ Fakat Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerin aleyhine idam fetvaları dahi çıkartılmıştır. Böyle bir ortamda meşru görülmemeleri bir noktaya kadar anlaşılabilir. Ankara Hükümeti de İstanbul Hükümeti’nin propagandalarına karşı kendilerini savunmuş ve halkı meclise bağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa henüz kongreler döneminden bu yana savunulan Sultan Vahdettin ile halkın birbirlerine ulaşmasının Damat Ferit Paşa ve İtilaf Devletleri tarafından engellendiği tezini meclise de taşımıştır. Meclis de bu noktada faaliyetlerini yoğunlaştırarak saltanat ve hilafetin kurtarılmasına çalıştıklarını vurgulamıştır. Böylece İtilaf Devletlerinin işgalci konumu sona erdirilerek ülkenin kurtarılmasının sağlanacağı düşüncesine sığınılmıştır. İstanbul işgali de Padişahın ve ülkenin içinde bulunduğu çıkmazın göstergesi olarak dikkatlere sunulmuştur.

Ankara meclisi çıkarılan isyanları engellemek için sert tedbirler almak mecburiyetinde kalmıştır. Hem askeri hem de idari yönden birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Ancak şüphesiz en etkili girişim Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun

⁴⁴⁹ Padişah Anadolu’daki Kuva-yı Milliye ve Milli Teşkilatı asi, isyancıları ise kendisine sadık birlikler olarak görmektedir. Bu sebeple Damat Ferit Paşa da kolayca bu asilere yardımlarda bulunmuş ve ödüller vererek cesaretlendirmiştir. Fahri Yetim, “Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (2011), Cilt VII, No.13, s.56.

kabulü olmuştur.⁴⁵⁰ Böylece tıpkı İstanbul Hükümeti'nin kendileri aleyhine yaptıkları yargılamalar ve bu yargılamaların neticesinde verdikleri idam kararları gibi Ankara Hükümeti de böyle bir yöntem takip etmiştir.⁴⁵¹ Nisan ayı içerisinde henüz meclis açılmadan önce Ahmet Anzavur, Düzce İsyanları ve Kuva-yı İnzibatiye hareketi önemli bir yer tutmuştur. Anzavur İsyanı esasen ilk olarak Ekim 1919'da başlamıştır.⁴⁵² Fakat beklenen başarı sağlanamamış, isyan bastırılmıştır. Ahmet Anzavur Damat Ferit Paşa'dan destek alarak Şubat 1920'de yeniden ayaklanmıştır. Ona ek olarak Nisan ayında bir de Kuva-yı İnzibatiye, Kuva-yı Milliye'ye karşılık kurulmuştur. 24 Nisan'da kararnamesi de yayınlanmış ve teşkilat artık resmen faaliyete geçmiştir.⁴⁵³ Kuva-yı İnzibatiye Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine bağlı olarak teşkilatlanmış ve başına Süleyman Şefik Paşa getirilmiştir.⁴⁵⁴ Damat Ferit Paşa bu teşkilat ve diğer isyanlar için özellikle İngilizlerden destek sağlamıştır. Ankara Hükümeti bu süreçte hem teşkilatını tamamlamaya çalışmış hem de isyancılara karşı etkin bir mücadele biçimi geliştirmeye çabalamıştır. Böylece her iki güç Anadolu üzerinde hakimiyet kurmak için mücadeleye girişmişlerdir.

Ahmet Anzavur'un ikinci isyanı Şubat 1920'de başlamıştır. Önce Biga çevresinde çıkan ayaklanma daha sonra Avonya, Gönen, Susurluk, Kırmastı ve Bandırma'ya kadar uzanmıştır.⁴⁵⁵ İsyanı bastırabilmek için 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey ve 61. Tümen Komutanı Kazım Bey olağanüstü yetkilerle görevlendirilmiştir.⁴⁵⁶ Şubat ve Mart ayı içerisinde süren çarpışmalar her ne kadar önemliyse de asıl mühim olan Ankara'da meclisin açıldığı Nisan ayı olmuştur. Bu ay içerisinde ayrıca Düzce İsyanı çıkmış asiler şehirdeki hükümet konağı ve komutanlığı ele geçirmişlerdir.⁴⁵⁷

Nisan başında Alemdar gazetesinde çıkan bir haberde Kuva-yı Milliye'nin durumu tartışılmıştır. Habere göre Kuva-yı Milliye İzmir'in işgali karşısında haklı bir

⁴⁵⁰ Osman Akandere, "İdama Mahkum Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* (Nisan 2008), Cilt X, No.2, s.206.

⁴⁵¹ Ankara Hükümeti daha sonra Hıyanet-i Vataniye, Firariler Kanunu gibi düzenlemeleri de baz alarak yargılamalar için İstiklal Mahkemeleri'ni kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz, Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014., İrfan Neziroğlu, *İstiklal Mahkemeleri I*, T.B.M.M. Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Basımevi, Ankara, 2015.

⁴⁵² Orhan Hülagü, "Anzavur İsyanı", s.49.

⁴⁵³ "Kuva-yı İnzibatiye Hakkında Kararname", *Takvim-i Vekayi*, 24 Nisan 1920, s.2.

⁴⁵⁴ Günay Çağlar, "Kuva-yı İnzibatiye" *Atatürk Yolu Dergisi (Ocak 1995)*, Cilt IV, No.15, s.344.

⁴⁵⁵ Selek, *Anadolu İhtilali*, I, s.361.

⁴⁵⁶ Özalp, *Milli Mücadele*, I, s.114.

⁴⁵⁷ Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, *İç Ayaklanmalar*, s.92.

sebeple ortaya çıkmış gibi görünüyorsa da aslında halk bu durumdan memnun değil aksine şikayetçi durumdadır. İstanbul Hükümeti'nin artık bu teşkilatı ortadan kaldırmak için hareket etmesi Alemdar gazetesi tarafından yerinde görülmüştür. Hatta geç kalınmış bir karar olarak değerlendirilmiştir.⁴⁵⁸ İkdam gazetesi ise Biga'da durumun gittikçe kızışması neticesinde sükunun sağlanabilmesi için Ferik Said Paşa başkanlığında bir heyetin bölgeye gönderileceğini aktarmıştır. Ayrıca Ferik Said Paşa'nın Ankara'ya gitmiş olan Mebusan Meclisi azasını da geri döndürebileceği düşünülmüştür. İkdam gazetesi gidecek heyetin Kuva-yı Milliye ile ilişkide bulunacağına değinse de Alemdar gazetesi gibi sert tanımlamalar ve suçlamalarda bulunmamıştır.⁴⁵⁹

Gazetelerde Kuva-yı Milliye'nin durumuna dair haberler işlenmeye başlamış ve artık önemli oranda gündem haline gelmiştir. İtilaf Devletleri de Kuva-yı Milliye ve Milli Teşkilat aleyhine bir bildiri hazırlamış bu hususlara uyması için de Salih Paşa Hükümetine baskı yapmışlardır. Fakat hükümet şartları ağır bularak istifa etmeyi tercih etmiştir. Bu durum neticesinde de Damat Ferit Paşa Hükümeti kurulmuş ve Anadolu ile mücadele tam da İtilaf Devletleri'nin istediği noktaya gelmiştir. Damat Ferit Paşa'nın yaptığı ilk işlerden biri Kuva-yı Milliye'yi asi ilan etmek olmuştur.⁴⁶⁰ Bu süreçte Ankara'da meclisin toplanabilmesi için hazırlıklar devam etmektedir. Alemdar gazetesinde Ahmet Anzavur için çıkan bir haberde “*mumâileyhin şimdiye kadar gösterdiği gayret ve kahramanlık atide görülecek kıymetdar hizmetlerine de bir zaman ve delildir*” denilerek övgüyle söz edilmiştir.⁴⁶¹ İkdam gazetesi Biga'daki olaylardan dolayı Kuva-yı Milliye aleyhinde şikayette bulunmak için bir heyetin Dahiliye Nazırı Reşit Bey ile görüşmek üzere geldiğini aktarmıştır.⁴⁶²

Kuva-yı Milliye ve Ankara'da toplanmasına çalışılan meclise karşı takip eden günlerde İstanbul Hükümeti ve Sultan Vahdettin tavırlarını daha da sertleştirmişlerdir. 11 Nisan'da hem Fetva-yı Şerife, Hatt-ı Hümayun hem de Damat Ferit Paşa'nın görüşleri Alemdar gazetesinde yayınlanmıştır. Damat Ferit Paşa Anadolu'daki oluşumu “*Kuva-yı Gayrı Milliye*” olarak nitelendirmiştir. Böylece halkın Milli

⁴⁵⁸ “Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın Resmen Tel'inine Doğru”, *Alemdar*, 1 Nisan 1920, s.1.

⁴⁵⁹ “Biga Hadiseleri ve Kuva-yı Milliye”, *İkdam*, 1 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶⁰ “Ferit Paşa Kabinesi Katiyen Teşkil Etti – Kuva-yı Milliye Asidir”, *Alemdar*, 6 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶¹ “Ahmet Anzavur Bey”, *Alemdar*, 7 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶² “Biga” Heyeti Bab-ı Ali'de”, *İkdam*, 7 Nisan 1920, s.1.

Teşkilata destek vermemesi istenmiştir.⁴⁶³ Aynı haberleri İkdam gazetesi de aktarmışsa da sadece fetva, hatt-ı hümayun ve beyanatlar neşredilmiştir. Bunun dışında Anadolu'ya dair suçlayıcı bir dil kullanılmamıştır. Ayrıca İstanbul ve Anadolu arasındaki gerilimli ilişkinin ne surette devam edeceği tartışılmıştır.⁴⁶⁴ Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin bildirimlerinde iyiye giden siyasi durumun Anadolu'dakilerin kural dinlemez ölçüsüz hareketleri neticesiyle bozulduğu savunulmuştur. Ayaklananlar hakkında gerekenin yapılacağı belirtilmiş, herkesin saltanat ve hükümete bağlılığını koruması istenmiştir. Ayrıca Dürrizade Abdullah Efendi'nin fetvası da bu yöndedir.

Dürrizade Abdullah Bey'in fetvası ve Hükümet Beyannamesi sonrasında Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından bir bildiri yayımlanmış, İstanbul Hükümeti'nin bahsettiği suçların işlenmediği ayrıca bu fetvanın baskı altında ilan edilmiş olduğu savunulmuştur.⁴⁶⁵ Milli Teşkilat ise İstanbul'un fetvasına karşılık başta Ankara Müftüsü Rıfat (Börekçi) Bey olmak üzere birçok din adamının olduğu bir kurula bir fetva hazırlatarak yayımlatmıştır.⁴⁶⁶ Böylece iki taraf arasında keskin bir hat oluşmuştur. İkdam gazetesinde bu duruma karşılık çıkan bir haberde *“bizce günün en mühim meselesini ahiren sadr olan fetva ile hükümetin beyannamesinin Anadolu'da husule getirdiği tesirdir”* denilmiştir.

İkdam gazetesinde İstanbul Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye ve Milli Teşkilata 1 hafta zaman tanıdığını o zamanın da pek yakında dolacağı söylenmiş, bundan sonra ilişkilerin ne ölçüde olacağı tartışılmıştır. Bu hususta Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi ile bir mülakat yapılmıştır. Ali Rüştü Bey, Kuva-yı Milliye hareketinin pek çirkin olduğunu onları bu harekattan vazgeçirmek için ne gerekiyorsa yapacaklarını belirtmiştir. Ali Rüştü Bey Aksi takdirde askeri müdahalede bulunulacağına dikkat çekiyorsa da Kuva-yı Milliye ve Milli Teşkilatın böylesine bir duruma kendini düşürmeden hükümet ve Sultan Vahdettin'in isteğini yerine getirerek dağılacağına inandığını da vurgulamıştır.⁴⁶⁷ Refi' Cevat Bey Alemdar gazetesindeki köşesinde Mustafa Kemal Paşa ve yanındakileri asi eşkiyalar olarak tanımlamıştır. Refi' Cevat

⁴⁶³ “Fetva-yı Şerife Suretidir”, *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1., “Suret-i Hattı Hümayun”, *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1., “Hükümetin Pek Mühim ve Tarihi Beyannamesi”, *Alemdar*, 11 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶⁴ “Hükümet'in Beyannamesi”, *İkdam*, 10 Nisan 1920, s.1., “İstanbul ve Anadolu”, *İkdam*, 10 Nisan 1920, s.1., “Hükümetin Meselesi”, *İkdam*, 11 Nisan 1920, s.1., “Fetva-yı Şerife Suretidir”, *İkdam*, 11 Nisan 1920, s.1., “Hatt-ı Hümayun Suret-i Münifesi”, *İkdam*, 11 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶⁵ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, s.86-89.

⁴⁶⁶ Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Din*, s.150-151.

⁴⁶⁷ “Hükümet-i Merkezi'ye ve “Kuva-yı Milliye”, *İkdam*, 14 Nisan 1920, s.1.

Bey ayrıca Anadolu’da yaşanan bu isyan dalgasını 4. Murat’ın asilerle mücadelesine benzeterek onların sonunun da böyle olacağını anlatmıştır.⁴⁶⁸ Alemdar gazetesinde çıkan bir başka haberde Anadolu halkının esasen hükümete ve Padişaha son derece bağlı olduğu, bu sebeple Kuva-yı Milliye ve Milli Teşkilatın çökme noktasına geldiği belirtilmiştir.⁴⁶⁹ Ayrıca 13. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa’nın da Ahmet Anzavur’a teslim olduğu söylenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa tüm komutan ve yöneticilere gönderdiği telgraflarında isyancılara karşı sıkı önlemler alınmasını istemiştir. Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa’nın önem verdiği bir diğer konu ise yakalananlara asla kötü muamele edilmemesi ve teslim oldukları takdirde öldürülmemeleridir. Çünkü aksi takdirde hem İtilaf Devletlerinin hem İstanbul Hükümeti’nin hem de isyancıların kara bir propaganda başlatıp Milli Teşkilatı cani olarak göstermesi mümkündür. Böylece halktan alınmaya çalışılan desteğin kesilmesi durumunda mücadelenin çıkmaza girmesi söz konusudur.

Alemdar gazetesi bugünlerde bir de devlet içinde devlet olma durumuna gelmiş “*asi yeniçeri ocağı*” ile devlet arasında geçen münasebetler ve bunların sonucunda ocağın imhasını anlatan bir yazı dizisi başlatmıştır. Muhtemeldir ki Alemdar gazetesi Anadolu’daki Milli Teşkilatı da bu çerçevede değerlendirmekte ve Anadolu’ya karşı ileri hareket başlatıldığına dikkat çekerken yazı dizisini de okuyucularına anlamlı bir şekilde aktarmıştır.⁴⁷⁰ Alemdar gazetesi bir de Dahiliye Nazırı Reşit Bey’in bir mülakatını yayınlamıştır. Reşit Bey mülakatında Anadolu’nun pek çok yerinde aldatılmış olan halkın Padişah Vahdettin’in Hatt-ı Hümayun’u, Hükümet bildirisi ve Şeyhülislam fetvası ile gerçeği görerek en kısa sürede asilere sırt çevirip onların yakalanmasına destek olacaklarını söylemiştir.⁴⁷¹ Reşit Bey’in mülakatını İkdam gazetesi de yayınlamıştır. İkdam gazetesinde aktarıldığı şekliyle sadece Reşit Bey’in söylediklerine yer verilerek gazetenin görüşü belirtilmemiştir. Ayrıca başlıklarda da sadece hükümetin bakışı yansıtılmıştır. Bu durum dışında İkdam’da Adliye Nazırı Ali Rüştü Efendi’nin de beyanatı yayınlanmıştır. Ali Rüştü Bey de Reşit Bey ile paralel şeyler söylemiş ama İkdam gazetesinin burada da sadece söylenenleri aktarmıştır.⁴⁷²

⁴⁶⁸ Refi’ Cevat, “Tarih Tekerrürden İbaretir”, *Alemdar*, 12 Nisan 1920, s.1.

⁴⁶⁹ “Harekat-ı Te’ dibiye İnkişaf Ediyor”, *Alemdar*, 13 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷⁰ “Yeniçeri Ocağı Nasıl İmha ve İlga Edildi”, *Alemdar*, 15 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷¹ “Dahiliye Nazırı İle Mülakat”, *Alemdar*, 16 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷² “Hükümeti’in Beyannamesi ve Vaziyet-i Dahiliyemiz”, *İkdam*, 16 Nisan 1920, s.1.

Görülmektedir ki Alemdar gazetesi İstanbul Hükümeti'nin tam olarak sözcüsü konumuna gelmiştir. Artık tamamen onun politikaları gereği hareket etmiş, hükümetin görüşlerine aksi yönde hareket edenleri asilikle suçlamıştır. İkdam gazetesi ise Milli Teşkilat ve Kuva-yı Milliye'yi doğrudan suçlamamış, sadece ayrıntıları aktarmaya gayret etmiştir. Fakat belli ölçüde İstanbul Hükümeti'nin tavrını aktarmaya mecbur olduğu da göz önüne alınmalıdır. Ancak Alemdar gazetesi gibi kendi yorumunu katarak “*asi*”, “*eşkiya*”, “*Çete*” gibi ibareler kullanmamıştır.

23 Nisan'da Ankara'da meclisin açılması ve halihazırda San Remo Konferansı'nın da sürüyor olması İstanbul Hükümeti'ni iyice tedirgin etmiştir. Bu sebeple Damat Ferit Paşa bir an önce Anadolu'daki direnişin durdurulması için daha büyük çaba sarf etmeye başlamıştır. Çünkü ülke içerisinde ikilik sürdükçe San Remo'dan da istenilen sonucun alınamayacağına inanmaktadır.⁴⁷³ İstanbul Hükümeti'nin kışkırtmasıyla Anadolu'nun pek çok noktasında halk isyanlara katılmaya başlamıştır. Ankara Hükümeti ise iç isyanlara karşı etkin bir mücadele sürdürmüştür. Fakat İstanbul Hükümeti'nin çabası sonuç vermiş ve Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde Kuva-yı Milliye ve Ankara Hükümeti'ne karşı derin bir nefret oluşmuştur. Hatta Bandırma ve Gönen adına bir heyet İstanbul'a gelip Padişah ile görüşmeyi dahi talep etmiştir. Ancak ilginç bir şekilde Sultan Vahdettin heyet ile görüşmeyi kabul etmiştir.⁴⁷⁴ Normal şartlarda böyle bir heyetle Padişahın bizzat görüşmesi zayıf bir ihtimaldir. Sultan Vahdettin heyetin istekleri için Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya özel bir talimat da vererek sorunun derhal çözülmesini istemiştir. Hem Padişahın hem de İstanbul Hükümeti'nin bu heyet üzerinde böylesine durması muhtemelen direnişe destek veren Anadolu halkı nezdinde örnek bir propaganda olması içindir. Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin yıllarca savaşlarda heba olmuş halkının yanında olduğu onların huzuru ve refahı için çabaladığı fakat direniş adı altında bozgunculuk çıkarıcıların onları kandırdığı mesajı verilmek istenmiştir.

Alemdar gazetesi Anadolu'daki direnişi İstanbul Hükümeti adına bitirmek için hareket eden Ahmet Anzavur'un aleyhine kötü dedikoduların çıkarıldığını belirtmektedir. Alemdar'a göre bu dedikodular Anadolu'daki isyanlara öncülük eden

⁴⁷³ San Remo Konferansında Osmanlı Devleti'nin toprakları için özellikle azınlıklar tarafından ciddi talepler öne sürülmüştür. Osmanlı Devleti ise toprak bütünlüğünü sağlamaya yönelik hamlelerde bulunmaya çabalamıştır. Bu sebeple İstanbul Hükümeti Anadolu'daki direnişin konferansta devletin elini zayıflattığına inanmıştır. Çünkü İtilaf Devletlerinde de kötü bir algı oluşmuştur. Özellikle İngilizler düzenli olarak İstanbul Hükümeti'ne ciddi baskı yapmışlardır.

⁴⁷⁴ “Bandırma ve Gönen Heyeti”, *İkdam*, 18 Nisan 1920, s.1.

İttihatçılar tarafından çıkartılmaktadır.⁴⁷⁵ Alemdar İttihatçıları ülkenin kaderini hala kötü noktalara doğru çekmeye çalışmakla suçlamaktadır. Ayrıca Balıkesir çevresindeki “*Millici*” eşkıyaların da Ahmet Anzavur tarafından etkisiz hale getirilmek üzere olduğu söylenmektedir.⁴⁷⁶ Alemdar, Ahmet Anzavur kuvvetlerinin 3 cephede “*Kemali çetelerini*” perişan ettiğini ve yakında tamamen dağıtacağına da dikkat çekmiştir.⁴⁷⁷

Görüldüğü üzere Alemdar gazetesi artık Anadolu’daki tüm direnişçileri “*Kemali Çeteler*” olarak adlandırmaya başlamıştır. Tamamen düşmanca bir tavır içerisine girmiş ve bu yönde haberler yapmıştır. İkdam gazetesi ise Anadolu’dan gelen bir heyetten bahsederek, heyetin reisinin Ahmet Bey adında biri olduğunu ve heyetin Dahiliye Nezareti’ne Kuva-yı Milliye aleyhinde bir muhtıra verdiği aktarmıştır.⁴⁷⁸ Fakat İkdam gazetesi bunun dışında bir bilgi vermemiş ve konuyla alakalı bir yorumda bulunmamıştır. Ayrıca Alemdar gazetesinin kullandığı türden kelimeler de İkdam gazetesinde kullanılmamıştır. San Remo’da görüşmeler sürerken İstanbul Hükümeti hala Anadolu’daki direnişi kırmayı başaramamıştır. Bu sebeple üzerlerindeki baskı gittikçe artmıştır. Ayrıca San Remo Konferansı’na Osmanlı Devleti’nin de davet edilmesiyle birlikte Anadolu’daki direnişin bir an önce bastırılmasının heyetin elini güçlendireceğine dair bir inanç oluşmuştur. Böylece Kuva-yı İnzibatiye teşkilatlandırılmıştır.⁴⁷⁹ Ankara Hükümeti ve Kuva-yı Milliye birliklerinin her taraftan sıkıştırılarak zor durumda bırakılıp dağıtılmaları için çalışılmıştır.

Alemdar gazetesi İttihatçıların “*Kuva-yı Milliye*” adı altında Anadolu’da çetecilik ve bozgunculuk yaparak cinayetler işlediklerini ileri sürmüştür. Ahmet Anzavur başta olmak üzere devlete bağlı olan birtakım kimselerin çeteleri ve katilleri gittikçe köşeye sıkıştırdığını söylemiştir.⁴⁸⁰ Alemdar, bu haberde de “*Kemaliler*” ifadelerini kullanarak doğrudan Mustafa Kemal Paşa’yı hedef göstermeye devam etmiştir. Alemdar’a göre Mustafa Kemal Paşa birtakım çıkarlar gereği böyle hareket etmektedir. Alemdar gazetesi Anadolu’yu hedef alan haberler yapmayı sürdürmesinin yanı sıra “*Yeniçeri Ocağı Nasıl İmha Edildi*” adlı yazı dizisini yayınlamaya da devam

⁴⁷⁵ “Ahmet Anzavur Paşa Hakkında”, *Alemdar*, 17 Nisan 1920, s.2.

⁴⁷⁶ “Balıkesir Havalisinde”, *Alemdar*, 18 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷⁷ “Kemali Çetelerine Tard ve Tenkiline Doğru”, *Alemdar*, 20 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷⁸ “Şikayet Heyeti”, *İkdam*, 21 Nisan 1920, s.1.

⁴⁷⁹ “Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi” *İkdam*, 22 Nisan 1920, s.1.

⁴⁸⁰ “Anadolu’da Vaziyet – Kemalilerin Tenkili”, *Alemdar*, 22 Nisan 1920, s.1.

etmiştir.⁴⁸¹ Böylesine haberlerin bu dönemde özellikle yapılıyor olmasının sebebi Anadolu'daki direnişin de bu kefeye konularak aralarında bir ilişki kurulmasının istenmesidir. Yeniçerilerin uğradığı akıbetin devletin zor zamanlarında eşkıyalık yapan “*Kemali Çeteler*” için de kaçınılmaz son olacağı vurgulanmaya çalışılmıştır.

Nisan sonlarına doğru meclise Ahmet Anzavur'un Biga taraflarında vurulduktan sonra bölgeden kaçırıldığına dair Miralay Kazım Bey'in telgrafi ulaşmıştır.⁴⁸² Aynı günlerde İkdam gazetesinde Ahmet Anzavur'un İstanbul'a gelip Damat Ferit Paşa ile görüştüğünü ve Mustafa Kemal Paşa'nın zorla insanları saflarına katılmaya mecbur ettiğini söylediği aktarılmaktadır.⁴⁸³ İstanbul Hükümeti ve ona bağlı olan Anzavur başta olmak üzere tüm Ankara Hükümet'i karşıtları, “*Kemaliler*” olarak adlandırdıkları oluşumun meşru olmadığını öne sürerek, Anadolu'da destek bulmaya çalışmışlardır. Ancak mecliste kesin bir dille İstanbul'un düşman elinde esir olması hasebiyle hem Padişahın ve hükümetin beyanatları hem de şeyhülislamın fetvasının geçersiz olduğu ilan edilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin hem iç hem de dış işlerde tek karar mercii olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁴

B.M.M.'nin kararlı tutumu ve hala mücadeleyi sürdürmeye devam etmeleri üzerine Damat Ferit Paşa bir beyanat yayınlamıştır. Ferit Paşa Beyanatında “*Hazreti Padişahinin Harbiye Nezareti Vükelatını uhdemize tevcihinden maksad-ı hümayunları bir an evvel dahili mülkte asayişin iadesiyle Devlet-i Osmaniye'nin bir şekli-i muntazam iktisab etmesidir. Zira memleketin derece-i asayiş ve intizamı ve bu halin devamı hakkında ibraz edilebilecek te'minat-ı faliye ile yakında tebliğ-i mukarrer ve muhakkak bulunan şerait-i sulhiye tayin edeceğinden...*” demiştir.⁴⁸⁵ Görülmektedir ki Damat Ferit Paşa daha önce de belirtildiği üzere Anadolu'daki direniş hareketini sulha giden yolda büyük bir engel olarak görmektedir. Ona göre direnişçiler ülkenin itibarını kötü yönde etkilemiş ve İtilaf Devletleri'ni kışkırtmaya devam etmişlerdir. Böylece İstanbul Hükümeti'nin sulh görüşmelerinde eli zayıflamıştır. Asayiş sağlanamadığı ölçüde azınlıkların talepleri de haklı görülmüş ve İtilaf Devletleri bu

⁴⁸¹ “Yeniçeri Ocağı Nasıl İmha Edildi”, *Alemdar*, 24 Nisan 1920, s.1.

⁴⁸² *T.B.M.M., Z.C.*, Devre I, Cilt I, İçtima III, 25.04.1920, s.64.

⁴⁸³ “Ahmet Anzavur Paşa”, *İkdam*, 26 Nisan 1920, s.1.

⁴⁸⁴ Ankara Meclisi'nde bu gündem ilk açılış günü itibariyle başlamış ve günlerce tartışılmıştır. Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) Bey'in sunduğu bir teklifle bu konudaki meclis fikrini açıklığa kavuşturmuştur. Hüseyin Avni Bey esaret durumunun ortadan kalkmasına kadar Ankara'daki meclisin tek karar merci olduğunu belirtmiştir. *T.B.M.M., Z.C.*, Devre I, Cilt I, İçtima VII, 29.04.1920, s.145.

⁴⁸⁵ “Askerlere Bir Hitap”, *İkdam*, 25 Nisan 1920, s.1.

görüşe dayanarak ülkeyi bölmeye çalışmışlardır. İşte Damat Ferit Paşa bu durumun olmaması için tüm askerlerin Padişaha ve ülkelerine sadakatlerini ispat etmelerini, isyancıların karşısında durmalarını istemiştir.⁴⁸⁶

Damat Ferit Paşa'nın beyannamesi ve İstanbul Hükümeti'nin tavrına karşılık Ankara Hükümeti ise bir beyanname yayımlayarak, "*Büyük Millet Meclisi olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bazı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar, İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Anteb'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak Anadolu'nun şunun, bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak: için çalışıyor...*" sözleriyle karşılık vermiştir.⁴⁸⁷

Alemdar gazetesi her iki tarafın da beyanatları sonrasında İstanbul'a bağlı kuvvetlerin Bolu, Gerede, Çerkeş, Mudurnu, Beypazarı, Safranbolu'da isyancıları bastırarak Ankara yönüne doğru ilerlediklerini aktarmıştır.⁴⁸⁸ İlerleyişin pek yakında Ankara'ya ulaşip isyanı kökünden sona erdireceğine inanılmaktadır. Aynı günlerde ise merakla beklenen San Remo Konferansı son bulmuştur. Osmanlı Heyeti konferanstan çıkan sonucu teslim almak üzere Paris'e davet edilmiştir.⁴⁸⁹ Ancak konferansın üzerinde uzlaştığı şartlar hiç de Osmanlı Devleti'nin beklediği türden değildir.⁴⁹⁰ İtilaf Devletleri şartlar Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmediği takdirde zor kullanmayı da kararlaştırmışlardır. İstanbul Hükümeti gönderilecek heyeti belirlemeye çalışırken Anadolu'da da çatışmalar sürmektedir. Alemdar gazetesi Kastamonu'nun da Ankara Hükümeti'ne bağlı birliklerden temizlendiğini ilan etmiştir.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ "Mühim Bir Tamim", *Alemdar*, 25 Nisan 1920, s.1. Damat Ferit Paşa beyanatında emekli olan askerleri dahi davet etmiş ve 3 gün mülhet vermiştir. Başvuruya pek çok kişi gelmiştir. Gelen kişilerle de Kuva-yı İnzibatiye'nin birlikleri oluşturulmuştur. Böylece henüz güç toplamaya çalışan Ankara Meclisi'nin ortadan kaldırılması için taze kuvvetler sağlanmıştır. Kısa bir süre içerisinde de bu kuvvetler Anadolu'ya geçirilmiştir.

⁴⁸⁷ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt I, İçtima III, 25.04.1920, s.60.

⁴⁸⁸ "Anadolu Harekat-ı Tedbiyesinin İnkişafı", *Alemdar*, 27 Nisan 1920, s.1.

⁴⁸⁹ "Sulhumuzun Arifesinde", *Alemdar*, 28 Nisan 1920, s.1.

⁴⁹⁰ Şartlar için bkz. Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.196-197.

⁴⁹¹ "Kastamonu Kuva-yı Milliye'den Tehir Edildi", *Alemdar*, 28 Nisan 1920, s.1.

İkdam gazetesinde Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in bir beyanatı yayınlanmıştır. Reşit Bey belirlenecek heyetin Paris'e giderek San Remo'dan çıkan kararları teslim alacağını ve daha sonra kararların hükümet içerisinde tartışılarak bir sonuca varılacağını söylemiştir. Reşit Bey de diğer hükümet üyeleri gibi oldukça olumlu bir sonuç beklemektedir. Reşit Bey ayrıca Anadolu'nun durumuna dair Damat Ferit Paşa'nın beyanatını destekler vaziyette “*hükümetin Kuva-yı Milliye'ye karşı olan vaziyetine gelince hükümet bunu beyannamesinde vazihen söylemiştir*” demiştir.⁴⁹² B.M.M. ise Sultan Vahdetin'e bir telgraf çekmiş ve Anadolu'nun bağımsızlık mücadelesi verdiğini, Padişahlarına sonuna kadar bağlı olduklarını ve desteklerini beklediklerini iletmeye çalışmıştır.⁴⁹³ Meclisin telgrafına karşılık İstanbul Hükümeti Ankara Hükümeti'ni bir an evvel etkisiz hale getirmek için Anadolu Islahat-ı Müfettiş-i Umumiliği'ni kurmuştur.⁴⁹⁴ Müfettiş olarak da Müşir Zeki Paşa atanmıştır.

Alemdar gazetesi Anadolu'nun pek çok noktasında Kuva-yı İnzibatiye'nin kahramanlıklar gösterdiğini ve “*Kemali*” kuvvetlerinin hızla dağıtıldığı hakkında bir haber yapmıştır.⁴⁹⁵ Hatta Adapazarı, Bolu, Sapanca, Gerece ve Düzce'den birtakım halk önderleri İstanbul'a gelip Padişah'ın huzuruna çıkarak bağlılıklarını bildirmiş ve rütbe, nişanlarla ödüllendirilmişlerdir. Ankara Hükümeti ise ayaklanma yaratacak tüm davranışlar için ölüm cezasını ön gören Hıyanet-i Vataniye kanununu kabul etmiştir. Böylece isyanların daha da büyümesinin engellenmesi düşünülmüştür. İlk olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla Kastamonu'daki isyancılara karşı kanunun uygulanacağı duyurulmuştur. Bu durum üzerine bir kısım halk isyancılara karşı bastırma hareketine girişmiştir.⁴⁹⁶

Alemdar gazetesi Anadolu'da girişilen mücadeleye bağlı olarak umumi müfettiş Zeki Paşa'nın da ıslahat hareketlerine giriştiğini ve oldukça başarılı olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷ Ayrıca Damat Ferit Paşa Kuva-yı Milliye'ye yardım edenlerin dahi pişman olarak bu yoldan geri dönmeye başladıklarını iddia etmiştir. Aynı günlerde Tevfik Paşa başkanlığında Osmanlı Heyeti San Remo kararlarını görüşmek üzere hareket etmiştir. Damat Ferit Paşa tüm umudunu San Remo'dan çıkacak olan kararlara bağlamıştır. Refi' Cevat Bey ise kurtuluşun ancak Anadolu'daki isyanın bastırılması

⁴⁹² “Dahiliye Nazırı Reşit Bey'in Beyanatı”, *İkdam*, 27 Nisan 1920, s.1.

⁴⁹³ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt I, İçtima VI, 28.04.1920, s.123-124.

⁴⁹⁴ “Zeki Paşa”, *İkdam*, 29 Nisan 1920, s.1.

⁴⁹⁵ “Anadolu'nun Kemalilerden Tehirine Doğru”, *Alemdar*, 29 Nisan 1920, s.1.

⁴⁹⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986, s.23.

⁴⁹⁷ “Anadolu Islahatının İnkişafı Etrafında”, *Alemdar*, 2 Mayıs 1920, s.1.

ile olabileceğini vurgulamıştır.⁴⁹⁸ Takip eden günlerde Anadolu’da müfettişlik görevini yürütecek olan Zeki Paşa da bir bildiri yayımlamıştır. Paşa bildirisinde herkesin hilafet makamı etrafında toplanması gerektiğini belirterek aksi yönde hareket edenlere karşı zor kullanılacağını ilan etmiştir.⁴⁹⁹ Aynı beyanat Alemdar gazetesinde de yayınlanmıştır. Ancak Alemdar gazetesinde Zeki Paşa’nın beyanatına ek olarak Anadolu’daki harekate dair bilgiler verilmiş ve gidişatın iyi olduğundan bahsedilmiştir.⁵⁰⁰

Anadolu’da isyan hareketleri sürerken İtilaf Devletlerinin San Remo Konferansı’nı sonlandırıp bir taslak üzerinde anlaşmaları Osmanlı Devleti açısından tam bir yıkım yaratmıştır. Osmanlı Devleti Konferans’ın kararlarına karşı bir cevap sunmuştur. Bu cevabın İtilaf Devletleri tarafından değerlendirileceğine olan inanç üzerine her iki gazete de muhtelif haberlerin çıktığı görülmektedir. Hem İstanbul Hükümeti hem de İstanbul basınının umutla sonucun daha yumuşatılmış makul bir şekilde tekrar Osmanlı Devleti’ne sunulacağına olan inancı yüksektir. Fakat Ankara Hükümeti aynı inancı paylaşmamaktadır. Bu sebeple Anadolu’da düzeni sağlamak ve isyanları bastırmak için mücadele etmeye devam etmiştir. Mücadelenin daha kolay yürütülebilmesi ve İstanbul Hükümeti’nin Anadolu’ya müdahale etmesinin, isyancılara taraftar bulmasının engellenebilmesi için İstanbul basını ve İstanbul Hükümeti’nin her türlü yazısının Anadolu’ya sokulması Ankara Hükümetince yasaklanmıştır.⁵⁰¹

Ankara Hükümeti önlemler almaya çalışıyorsa da isyanlar henüz bastırılmamıştır. Alemdar gazetesi gün gün İstanbul Hükümeti’ne bağlı birliklerin ve isyancıların ilerleyişini abartılı bir şekilde haber yapmaya devam etmiştir. Alemdar gazetesi ayrıntıları okuyucularına aktarırken özellikle “*Kemali Çeteleri*” ifadesini de kullanmayı sürdürmüştür. Alemdar gazetesi çetelerin İstanbul Hükümeti’ne bağlı birliklerce köşeye sıkıştırıldığını ve pek çok bölgenin temizlendiğini dair haberler yapmıştır.⁵⁰² İkdam gazetesi ise ayrıntıları Alemdar gazetesi gibi ele almamıştır. İkdam gazetesinin çoğunlukla iç politikayı etkileyen farklı meselelere ve özellikle dış

⁴⁹⁸ Refi' Cevat, “Son Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 3 Mayıs 1920, s.1.

⁴⁹⁹ “Müşir Zeki Paşa”, *İkdam*, 5 Mayıs 1920, s.1.

⁵⁰⁰ “Anadolu Islahatı Etrafında”, *Alemdar*, 5 Mayıs 1920, s.1.

⁵⁰¹ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, III, s.33.

⁵⁰² “Anadolu Islahatı”, *Alemdar*, 9 Mayıs 1920, s.1.

ilişkilere odaklandığı görülmektedir. San Remo’da yaşananları okuyucularına iletmiştir. Bu süreçte Osmanlı heyeti de Paris’e hareket etmiştir.

Her iki gazetenin de Osmanlı heyeti tarafından verilecek ayrıntıları merakla beklediği görülmektedir. Alemdar gazetesi Anadolu’da yaşanan süreci gelişmelere engel olarak görüyorken, İkdam gazetesi bu iki konuyu birbirinden ayrı değerlendirmektedir. Alemdar gazetesi Anzavur Paşa’nın Geyve Boğazı’nda zafer kazanarak, Ankara Hükümeti’ne bağlı birlikleri bölgeden sürdüğünü belirtmiştir.⁵⁰³ İstanbul Hükümeti’ne bağlı birliklerin ilerlemesiyle birlikte orduda sadakat sesleri gittikçe yükselmiştir.⁵⁰⁴ Yapılan propagandayla Ankara Hükümeti’ne bağlı birliklerin de silah bırakması beklenmiştir. Alemdar gazetesi sonraki günlerde yaptığı haberlerde halkın padişaha bağlı olduğunu ve Anadolu’daki çetelerin dağılmaya yüz tuttuğunu vurgulamaya devam etmiştir. Ancak İkdam gazetesi özellikle ülkenin durumu ve Paris’teki heyete odaklanmış durumdadır. Bu sebeple Anadolu’daki isyanı pek sayfalarına yansıtmamıştır. Bunun yerine sulhun gidişatı hakkında haberler yapmıştır. Takip eden günlerde Alemdar gazetesi de kötü gidişatın farkına iyice varmış olacak ki heyetten gelen haberler ve sulhun durumuna odaklanmaya başlamıştır. Osmanlı Heyeti adına barış şartlarını Tevfik Paşa teslim almış ancak değerlendirme için İtilaf Devletlerinden süre istemiştir. Çünkü şartlar oldukça ağırdır. Hal böyle olunca basın da tamamen bu duruma odaklanmıştır. Ankara Hükümeti ise ilk etapta isyancıların ilerleyişini kesmeyi başarmıştır.

2.8. Sevr Süreci

Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi’ni büyük umutlarla imzalamıştır. Mütareke hükümleri her ne kadar ağır olsa da Osmanlı devlet adamları bu durumu dahi görmezden gelerek kısa sürede barış yapılabilmesi için istenilen her şeyi yapmışlardır. Osmanlı Devleti’nin aksine İtilaf Devletleri düzgün bir barış yapmaktan çok işgalcilikle uğraşmışlar ve savaş öncesi yaptıkları gizli antlaşmalara göre Osmanlı Devleti’nin topraklarını işgale başlamışlardır. Olanlar karşısında Osmanlı Devleti işgallere dahi ses çıkarmayarak uysal bir politika takip etmeyi uygun görmüştür. İyi niyet göstererek uygun bir barış antlaşmasının yapılabileceği düşünülmüştür. Ama

⁵⁰³ “Geyve Boğazı’nın Sükutu – Anzavur Paşa’nın Yeni Muvaffakiyeti”, *Alemdar*, 13 Mayıs 1920, s.1.

⁵⁰⁴ “Orduda Yükselen Sadakat Sesi” *Alemdar*, 14 Mayıs 1920, s.1.

İtilaf Devletleri'nin tasarladığı barış antlaşması Osmanlı Devleti'nin beklediği gibi olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin Anadolu içerisinde küçük bir alana sıkıştırılması planlanmıştır. Geri kalan topraklarının İtilaf Devletleri arasında paylaşılması ve Osmanlı Devleti içerisinde çıkacak olan azınlıklara da toprak verilmesi düşünülmüştür. Osmanlı Devleti'nin pasif bir politika izlemesi ordu ve bir kısım halk içerisinde hoş görülmemiştir. Özellikle İzmir'in işgali sonrasında direniş için bölgesel örgütlenmeler gittikçe güç kazanmıştır. Birtakım aydınlar dernekler kurarak işgallere tepki göstermiş ve kamuoyu oluşturmaya çabalamışlardır. Zamanla hem bölgesel hem de farklı kurtuluş yollarının tutulması söz konusu olmuştur. Böylece birlik ruhu gittikçe bozulmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin en büyük beklentisi Wilson İlkeleri'ne dayanılarak Paris Barış Konferansı'nda adil bir sulh yapılabilmesidir. Alemdar ve İkdam gazetelerinde de bu beklentinin yansımalarını görmek mümkündür. Fakat Paris Barış Konferansı'nda özellikle Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ile ilgili müzakereler yapılmıştır. Bu devletlerle sorunlar belli oranda çözüme kavuşturulunca artık Osmanlı Devleti ve "*şark meselesi*" ile ilgilenme zamanı gelmiştir. Osmanlı Devleti Paris'e büyük umutlarla gitmişse de umduğunu bulamamıştır. Sadrazam Damat Ferit Paşa Konferansa bir muhtıra dahi sunmuştur. Ancak kısa süre içerisinde görülmüştür ki İtilaf Devletlerinin amacı Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak tutmaktan çok parçalamak üzerine hareket etmektir. Takip eden süreçte Anadolu'daki milli hareketin güç kazanmaya başlaması hem İtilaf Devletlerini hem de İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiştir. Bu sebeple Anadolu üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nin iç karışıklığa düşmesi üzerine İtilaf Devletlerinin istediği türden bir barış antlaşmasını yapılabilmesini sağlayacak ortam oluşamamıştır. Ancak İtilaf Devletlerinin süreci uzatmaya tahammülleri yoktur. Kendi aralarında görüşmeler yapmaya devam ederek uygun bir barış tasarlamaya çalışmışlardır.⁵⁰⁵

Osmanlı Devleti iç karışıklıklar ile uğraşırken İtilaf Devletleri San Remo Konferansı'nı toplamışlardır. San Remo Konferansı'nın henüz ilk günlerinde Ankara'da meclis açılmış, İstanbul Hükümeti ise meclise karşı çıkan isyanları

⁵⁰⁵ İtilaf Devletleri şartları görüşmek için 1920 Şubat ayında Londra'da bir araya gelmişlerdir. Ancak bu görüşmelerden de istenilen sonuç çıkmamıştır. Diğer devletler ile bir barış antlaşması üzerinde anlaşılabilmişken Osmanlı Devleti ile hala barış yapılamamıştır. Bu durumun farklı sebepleri vardır. Hem Anadolu'da direniş başlamıştır hem de İtilaf Devletleri paylaşım konusunda kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Özellikle İtalya ve Yunanistan arasındaki gerilim sorun yaratmıştır. Fransa da İngiltere'nin politikalarını doğru bulmamaktadır. Dilek, Küçük, "San Remo", s.960.

desteklemiştir. Alemdar ve İkdâm gazeteleri her ne kadar isyanlarla yakından ilgilenmişler de özellikle San Remo'dan çıkacak sonuca odaklanmışlardır.⁵⁰⁶ Osmanlı kamuoyu büyük bir beklenti içerisinde girmiştir. Zira artık barışın yapılabilmesi an meselesi olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle İstanbul Hükümeti barışın gecikmesinin önündeki en büyük engel olarak Milli Hareketi hedef göstermiştir.

Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti kadar iyimser olamamıştır. İtilaf Devletlerinin yapmak istediklerinin farkına varmıştır. Engel olabilmek için Anadolu'da birlik oluşturmaya çalışmış ve İtilaf Devletlerine karşı durmak niyetiyle hareket etmiştir. Osmanlı Devleti San Remo Konferansı sonuçlarını görüşmek için gönderilecek heyetin başına Tevfik Paşa'yı getirmiştir.⁵⁰⁷ Tevfik Paşa Paris'e hareket etmiş, İtilaf Devletleri temsilcileriyle görüşmüştür. İkdâm gazetesinde çıkan bir haberde Osmanlı heyetinin zor anlar yaşadığı aktarılmıştır. Zira İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin beklediği gibi bir müzakere için bir heyet gönderilmesini istememiştir. Aksine antlaşmayı zaten kendi aralarında hazırlamış, Osmanlı heyetinin sadece imzalamasını beklemişlerdir. İkdâm gazetesinde bu durum "*Osmanlı heyet-i Murahhasası izahatına intizar etmekle beraber düvel-i muazzama tespit edilen şeraitte esaslı bir tadil icra etmeyeceklermiş*" sözleriyle belirtilmiştir.⁵⁰⁸ Alemdar gazetesi sulh konusunda daha büyük bir beklenti içerisinde olmakla beraber olumlu bir hava da çizmeye çalışmış ve sulhun artık tevdi edileceğini söylemiştir.⁵⁰⁹

Alemdar gazetesi gelişmelere dair yeni haberler aldıkça beklentisi gittikçe düşmüş ve daha karamsar bir profil çizmeye başlamıştır. Alemdar gazetesi "*muahede-*

⁵⁰⁶ Her iki gazetede de çıkan bazı haberler: "San Remo Konferansı Etrafında", *Alemdar*, 21 Nisan 1920, s.1., "San Remo Konferansı'nın Mühim Kararları", *Alemdar*, 24 Nisan 1920, s.1. Alemdar gazetesi bu haberde "*mukadderatımızın tayinine doğru*" ifadesini kullanarak durumun ne denli ciddi görüldüğünü göstermek istemiştir., "Sulhumuzun Arifesinde", *Alemdar*, 28 Nisan 1920, s.1. San Remo Konferansı sona ermiş Osmanlı Heyeti durumu görüşmek üzere Paris'e davet edilmiştir. Alemdar gazetesi bu haberinde Osmanlı murahhaslarının Paris'e giderek uygun bir barış üzerine İtilaf Devletleri temsilcileri ile anlaşabileceklerini umduğunu aktarmaktadır., "15 Mayıs'ta Sulh Konferansına Davetimiz" *İkdâm*, 22 Nisan 1920, s.1., "San Remo Müzakeratı Karşısında Fransa ve İtalya", *İkdâm*, 28 Nisan 1920, s.1. İkdâm gazetesi İtilaf Devletleri arasındaki ihtilaflı konuları daha iyi görmekte ve tam da bu noktaya odaklanmaktadır.

⁵⁰⁷ Nurten Çetin, *Son Sadrazam*, s.359. Tevfik Paşa Mayıs başında Paris'e hareket etmiştir. Osmanlı basını bu seyahatten oldukça büyük bir beklenti içerisinde söz etmektedir. İkdâm gazetesinde çıkan bir haberde Tevfik Paşa ve beraberindeki 29 kişilik heyetin Paris'e hareketi aktarılırken barışın imzalanmasına dair beklenti içerisinde olduğu görülmektedir. "Murahhaslarımız, Dün Sabah Hareket Ettiler", *İkdâm*, 2 Mayıs 1920, s.1., Alemdar gazetesi ise sonucun adil olmasını istediklerini "*Türkler adalet istiyorlar*" cümlesiyle aksettirmeye çalışmaktadır., "Bizim İstedğimiz Adalet", *Alemdar*, 4 Mayıs 1920, s.1.

⁵⁰⁸ "Murahhaslarımızın Salahiyetlerinin Tetkiki", *İkdâm*, 10 Mayıs 1920, s.1.

⁵⁰⁹ "Sulhumuz Yarın Tevdi Ediliyor", *Alemdar*, 10 Mayıs 1920, s.1.

i sulhiye pek ağır olmakla beraber müzakerat kapısı açıktır” diyerek yine de bir umut olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştır.⁵¹⁰ İkdam gazetesi ise beklentiyi daha düşük tutmakla beraber muahede metni üzerinde bir tadilatın yapılmasının beklendiğinin altını çizmiştir. Fakat Tevfik Paşa’dan henüz ses çıkmadığını ve tadilat açısından da pek olumlu bir havanın oluşmadığını da okuyucularıyla paylaşmıştır.⁵¹¹ Tevfik Paşa sulh üzerine müzakere edilmesini beklerken, İtilaf Devletleri zaten kendi aralarında anlaşmış oldukları metni Paşa’ya vermişlerdir. Tevfik Paşa incelediği antlaşma metnini oldukça ağır bulmuş olacak ki İtilaf Devletlerinden üzerinde düşünülmesi için süre istemiştir. Daha sonra da İtilaf Devletleri tarafından verilmiş olan metin İstanbul’a incelenmesi için gönderilmiştir.⁵¹²

Tevfik Paşa her ne kadar İtilaf Devletlerinden antlaşmanın incelenmesi için süre istemişse de kendisi antlaşmayı imzalama taraftarı değildir. Ona göre böylesine ağır bir antlaşmanın imzalanması demek devletin bağımsız statüsüyle çelişmek demektir.⁵¹³ Anadolu Fevkalade Müfettişi Zeki Paşa ise şartların bu denli ağır olması karşısında beklenmeyecek bir beyanatta bulunmuştur. Alemdar gazetesinde yayınlanan beyanatında Anadolu’daki kuvvetlerin sindirilmesi için sürdürülen hareketin ağırlığının azaltılması gereğine dikkat çekmiştir. Paşa, her ihtimale karşın muahedenin sonucunu beklemenin daha yerinde olacağını söylemiştir.⁵¹⁴ Görülmektedir ki başta Tevfik Paşa olmak üzere her kademedeki devlet adamları şartları oldukça ağır bulmuş ve artık daha tedbirli davranılmasını istemeye başlamışlardır.

Muahede şartlarının İstanbul’da duyulması üzerine kamuoyu ve hükümet nezdinde büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Alemdar gazetesi muahedenin duyulduğu ilk günlerde şartları sayfalarına pek taşımamıştır. İkdam gazetesi ise Osmanlı Devleti’nin antlaşmayı imzaladığı takdirde ne duruma düşüp hangi sınırlar içerisinde varlığını sürdürebileceğini okuyucularına aktarmıştır.⁵¹⁵ Ayrıca Trakya’da yaşanılacak değişiklikler ve kurulması düşünülen Kürdistan, Ermenistan devletleri hakkında da bilgiler verilmiştir. İkdam gazetesinde sonraki günlerde de Trakya’nın

⁵¹⁰ “Muahede-i Sulhiyemiz”, *Alemdar*, 15 Mayıs 1920, s.1.

⁵¹¹ “Muahedenamemizin Metin Islahiyesi Bekleniyor”, *İkdam*, 18 Mayıs 1920, s.1.

⁵¹² “Muahede Metn-i tamının İstanbul’a Getirilmesi”, *İkdam*, 30 Mayıs 1920, s.1.

⁵¹³ Nurten Çetin, *Son Sadrazam*, s.365.

⁵¹⁴ “Zeki Paşa Hazretleriyle Mülakat”, *Alemdar*, 3 Haziran 1920, s.1.

⁵¹⁵ “Muahede-i Sulhiyeye Nazaran Trakya’ya Kabulü Teklif Edilen Hudut”, *İkdam*, 4 Haziran 1920, s.1.

durumu incelenmeye devam etmiştir. Alemdar gazetesi de zaman zaman Trakya'nın durumunu sayfalarına taşımıştır.⁵¹⁶

Refi Cevat Bey 11 Haziran 1920'de yazdığı bir yazıda İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ne 15 gün süre tanıdığını belirtmiş ve “bizlerin muahedeye verebileceğimiz cevap için on beş gün müddet pek fazladır. Ta'dil ve yahut tecdid için ise on beş gün pek kısa bir müddettir” demiştir.⁵¹⁷ Ancak Damat Ferit Paşa hala durumun düzeltilebileceğine olan inancını korumaktadır. Bu sebeple İngiliz Yüksek Komiserliği'ne giderek muahedenin biraz yumuşatılmasını şartlar üzerinde tekrar görüşülmesini talep etmiştir.⁵¹⁸ Fakat bu isteği kabul görmemiştir. Olumsuz yanıtta rağmen Damat Ferit Paşa durumu hemen kabullenmeyerek Paris'e gitmeye karar vermiştir. İkdam gazetesi 13 Haziran'da Damat Ferit Paşa'nın Paris'e gitmek için İstanbul'dan ayrıldığı haberini sayfasına taşırken, sulh antlaşması için ekstradan süre verilmesinin pek muhtemel olmadığını belirtmiştir.⁵¹⁹ İkdam gazetesi şartlar için İtilaf Devletleri tarafından pek de olumlu bir yaklaşımın sergileneceğine inanmamaktadır. Alemdar gazetesi ise Paşa'nın Paris'e gitmesini daha olumlu bir şekilde yansıtmış olumsuz ifadeler kullanmaktan kaçınmıştır.⁵²⁰ İkdam gazetesi sonraki haberinde sınırlar üzerinde bir tadilat yapılması ihtimalinin gündemde olduğunu aktarmıştır.⁵²¹ Ancak net bir bilgiye ulaşamamıştır.

Sonraki günlerde hem Alemdar hem de İkdam gazetelerinde sulh haberlerinin seyreltiği görülmektedir. San Remo Konferansı'nı takip eden günlerde Tevfik Paşa'nın sonuçları görüşmek üzere Avrupa'ya gittiği süreçte haberler günlük olarak daha yoğun işlenmiştir. Fakat barış şartlarının oldukça ağır olduğunun anlaşılmasıyla haberler seyrelmiştir. Damat Ferit Paşa'nın Paris'e gitmesine rağmen beklenti çok yükselmemiştir. Ayrıntılar her gün işlenmemiştir. Bu durumun bir ihtimal yeterli bilginin sağlanamıyor oluşuyla ilişkilendirilebilmesi mümkündür. Ancak her iki gazete de oldukça geniş bir ağa sahiptir. Ayrıca Alemdar gazetesi hükümetle yakın bir noktada durmaktadır. İşlerin kötü gitmesi neticesinde basında yoğun haber çıkmasının istenmiyor olması da mümkündür.

⁵¹⁶ “Trakya'da Vaziyet”, *Alemdar*, 9 Haziran 1920, s.1.

⁵¹⁷ Refi Cevat, “On Beş Gün Mühlet”, *Alemdar*, 11 Haziran 1920, s.1.

⁵¹⁸ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, III, s.80.

⁵¹⁹ “Sadrazam Paşa'nın Paris'e müteveccihen Şehrimizden Hareketi”, *İkdam*, 13 Haziran 1920, s.1.

⁵²⁰ “Sadrazam Paşa'nın Hareketi”, *Alemdar*, 13 Haziran 1920, s.1.

⁵²¹ “Sulh Murahhaslarımız – Sulh Haberleri”, *İkdam*, 17 Haziran 1920, s.1.

İkdam gazetesi 21 Haziran'da Paris ve Londra'dan sağladığı bilgilerle bir haber yapmıştır. Yaptığı haberde İtilaf Devletlerinin sulh muahedesi için birtakım düzenlemelere gitme ihtimalinin konuşulmaya başlandığını söylemiştir.⁵²² Aynı gün Alemdar gazetesi de İkdam gazetesi ile aynı kaynakları kullanarak tadilatın gündemde olduğu haberini yapmıştır.⁵²³ Fakat resmi bir ağızdan bilgi sağlanamamıştır. Ayrıca İtilaf Devletleri Ankara Hükümeti'ni hiç hesaba katmamışlardır. Ankara Hükümeti doğuda Ermeniler, batıda ise Yunanlılar ile mücadele etmektedir. İsyanlar da sürmektedir. İtilaf Devletleri süreci hızlandırabilmek için Boulogne'de yaptıkları bir konferansta Yunanlılara ilerlemeleri için izin vermişlerdir.

Hem Alemdar hem de İkdam gazeteleri konferanstan sağladıkları bilgileri kamuoyuna aktarmışlardır. Tüm olumsuzluklara rağmen yine de umutlu bir bekleyiş hakimdir.⁵²⁴ İtilaf Devletleri ise Yunanlıların ilerleyişinin Türk direnişini kırmasını ve akabinde Osmanlı Devleti'nin sulh antlaşmasının kabulünden başka şansının kalmamasını planlamışlardır. Damat Ferit Paşa aynı fikirde değildir. Paşa, konferans başkanı Millerand'a bir mektup göndermiştir. Mektubunda Yunan ilerleyişinin daha büyük bir kargaşaya sebep olacağını ve Anadolu'da daha büyük bir direnç oluşturacağını söylemiştir.⁵²⁵ Anadolu'da hareketlilik başlamışken Paris'te bulunan Damat Ferit Paşa için şartlar gittikçe zorlaşmıştır. Çünkü verilen 15 günlük süre dolmak üzeredir. Bu sebeple her ihtimale karşı Osmanlı Devleti'nin murahhasları Paris'e hareket etmeye karar vermişlerdir.⁵²⁶

Yunan ilerleyişi karşısında henüz düzenli bir hale gelememiş olan Türk birlikleri mevzilerini pek tutamamışlardır. Ayrıca iç isyanların sebep olduğu düzensiz ve asayişsiz ortam işleri daha da güçleştirmiştir. Bu durum karşısında Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti'nin aksine direnmeye çalışmış, Kuva-yı Milliye, Çerkez Ethem ve Demirci Mehmet Efe birlikleri gibi düzensiz birliklerin gücünü kullanmıştır. Ayrıca az da olsa düzenli ordu birlikleri de mevcuttur. Sadrazam Damat Ferit Paşa ise Paris'ten İstanbul'a gönderdiği telgraflarda Yunan taarruzunu değerlendirmiştir. Ayrıca Sevr'in Boğazlarla ilgili hükümlerini de inceleyerek, "*Boğazların beynelmilel idaresi, Türkiye'yi bilfiil hakk-ı hakimiyetten mahrum etmektir*" diyerek durumun

⁵²² "Muahedemizde Tadilat İcrası Te'yid Ediyor", *İkdam*, 21 Haziran 1920, s.1.

⁵²³ "Muahedemizin Tadilatına Doğru", *Alemdar*, 21 Haziran 1920, s.1.

⁵²⁴ "Bolonya Konferansı", *İkdam*, 25 Haziran 1920, s.1., "Bolonya Konferansı ve Mukadderatımız", *Alemdar*, 25 Haziran 1920, s.1.

⁵²⁵ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, III, s.101.

⁵²⁶ "Murahhaslarımız Akşam Paris'e Gidiyor", *İkdam*, 25 Haziran 1920, s.1.

yanlışığını vurgulamıştır.⁵²⁷ Damat Ferit Paşa Yunan ilerleyişini yanlış bulmasının yanı sıra Sevr maddelerinin de oldukça ağır olduğuna kanaat getirmiştir. Damat Ferit Paşa'nın Yunan taarruzuna karşı tutumu Alemdar gazetesini de etkilemiştir. Takip eden günlerde Alemdar gazetesinde taarruzuna dair yazılar çıkmış ve durumun haksızlığı vurgulanmıştır. Oysa önceki işgaller Alemdar gazetesinde bu denli işlenmemiştir. Alemdar gazetesi hükümete entegre bir şekilde aynı görüşte haberler yayınlamaya devam etmiştir.⁵²⁸

Damat Ferit Paşa Avrupa'da temaslar kurarak Sevr Antlaşması'nın taslağını hafifletmeye çalışırken, İtilaf Devletleri de kendi aralarında taslak üzerine görüşmelerini sürdürmüşlerdir. Bu sebeple Spa Konferansı'nı toplamışlardır.⁵²⁹ Alemdar gazetesi garip bir şekilde Spa'da toplanan müttefiklerin gerçekleştirdiği görüşmelere dair yaptığı haberlerde Osmanlı'nın durumuna değinmekten çok Almanya'ya dayatılan şartları işlemiştir.⁵³⁰ Konferansın büyük bölümü Almanya etrafında dönüyorsa da Sevr'e dair nihai kararın da bu konferansa alınacağı bilinmektedir. Damat Ferit Paşa ve Osmanlı delegasyonuna Sevr Antlaşması'nı onaylamaları için 10 gün süre tanınmıştır.⁵³¹ Fakat Damat Ferit Paşa şartları uygun görmediğinden İtilaf Devletleri'ne bir muhtıra vererek Paris'ten ayrılmıştır.⁵³² Alemdar gazetesine yansıyan Spa kararları "*hiçbir müsaade de bulunmamaya karar verilmiştir.*" şeklinde olmuştur.⁵³³ Konferans devam ederken Yunanlılar Bursa'ya kadar ilerlemiş şehri işgal etmişlerdir. Bu durum B.M.M.'de derin bir üzüntü yaratmıştır. Kürsüye yaşanan üzüntüyü sembolize etmesi için kara bir örtü dahi örtülmüştür. Rıza Tevfik Bey ise yaşanan gelişmeleri ve Yunan ilerleyişine İtilaf Devletleri tarafından bu denli izin veriliyor olmasını eleştirmiştir. Rıza Tevfik Bey yaşananları Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere direnişçilerin

⁵²⁷ "Sadrazam Paşa'nın Telgrafları", *Alemdar*, 29 Haziran 1920, s.1., "Ferit Paşa Cevap Verdi", *İkdam*, 29 Haziran 1920, s.1.

⁵²⁸ Alemdar gazetesi Damat Ferit Paşa'nın şahsına değil de İstanbul Hükümeti'ne doğrudan bağlı görünmektedir. Çünkü Damat Ferit Paşa erkten düştüğünde onun aleyhinde de birtakım yazılar yazılmıştır. Yazıların tamamı doğrudan Paşa'nın şahsına yöneltilmiyorsa da metinlerin içerisinde adı geçmiş ve Refi' Cevat Bey dahi kendisini eleştirmiştir. Böyle bir durumun Paşa erkteyken olduğu görülmemektedir.

⁵²⁹ "Brüksel ve Spa Konferansı", *Alemdar*, 5 Temmuz 1920, s.1.

⁵³⁰ Örneğin bu haberde Osmanlı Devleti'ne dair hiçbir konu işlenmemiş. Sadece Almanya ile alakalı haberler aktarılmıştır. "Brüksel Konferansı", *Alemdar*, 7 Temmuz 1920, s.1.

⁵³¹ "Sulh Muahedemiz ve Son Vaziyet", *Alemdar*, 10 Temmuz 1920, s.1.

⁵³² "Sulhumuza Dair", *Alemdar*, 12 Temmuz 1920, s.1.

⁵³³ "Spa Konferansı'nın Hakkımızdaki Mukarreratı", *Alemdar*, 12 Temmuz 1920, s.1.

tutumuna yormuştur. Ayrıca direnişçileri Türk milletinin, Anadolu'nun isteklerini yansıtmamakla itham etmiş ve onlara halkın lanet yağdırdığını vurgulamıştır.⁵³⁴

Damat Ferit Paşa ve Osmanlı delegasyonu Avrupa'dan ayrıldıkları sırada sadece Dahiliye Nazırı Reşit Bey Spa Konferansı'nın nihai kararlarını almak üzere bir süre daha Paris'te kalmıştır. Daha sonra Reşit Bey'e Fransa Başbakanı Millerand tarafından yazılı bir cevap verilmiştir.⁵³⁵ İtilaf Devletleri verdikleri 10 günlük süreyi tekrar yinelemiş ve bu süre sonunda artık Osmanlı Devleti'nin antlaşmayı imzalaması gerektiğini belirtmişlerdir. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi gerekmiyorken birtakım hırslarla savaşa dahil olduğunu, Ermeni ve Rumları yerlerinden edip katlettiğini ve savaşın uzamasına sebep olduğunu vurgulamışlardır. Bu durum dışında Türk nüfusunun çoğunlukta olmadığı bölgeleri emperyalist isteklerle kontrol etmeye çalışmasının önüne geçilebilmesi amacıyla sınır düzenlemeleri yapılacağı da söylenmiştir.⁵³⁶

İtilaf Devletleri'nin sert tavrı üzerine Osmanlı kamuoyunda büyük bir endişe ve karamsarlık baş göstermiştir. Hükümet de aynı karamsar havayı paylaşmaktadır. Kimse bu ciddi sorumluluğu yüklenmeye gönüllü değildir. Bu sebeple bir Saltanat Şurası'nın toplanması ve tutulacak yolun devletin tüm ileri gelenlerinin ortak düşüncesiyle netleşmesi kararlaştırılmıştır. Refi' Cevat Bey yaşanan durumu “*dün, Düvel-i Müttefika'nın verdiği cevap okunduğu zaman bunun ağırlığı altında inkisar tabiatıyla sarsılmış ve hiç şüphesiz vatan endişesiyle ... herkes bu helakı ... ne suretle sıyrılabilmek lazım geldiğini tahmin dahil edebilecek bir hale gelmiştir.*” sözleriyle tasvir etmeye çalışmıştır.⁵³⁷ Cevat Bey'in yazısına “*Ne Yapacağız?*” başlığını seçmesi bile yaşanan çaresizliği gözler önüne sermektedir. Dahiliye Nazırı Reşit Bey ise kendisine teslim edilen ağır şartlar karşısında istifa etmeyi tercih etmiştir.

Sevr konusunda devletin tavrını görmek üzere Padişah Vahdettin'in başkanlığında Saltanat Şurası toplanmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi görevde olmadığı halde şura toplanmıştır. Padişah ve hükümet kurtuluş için Sevr'den başka bir yolun kalmadığına inanmış durumdadır. Böylece devlet sınırları küçülecekse de en azından varlığının korunmasının sağlanabileceğine inanmışlardır. Bu düşünce doğrultusunda Şuraya katılan kişilerden Rıza Paşa hariç hepsi antlaşmanın

⁵³⁴ Rıza Tevfik, “Son Anadolu Vukuatı”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1920, s.1.

⁵³⁵ “Düvel-i Müttefikanın Verdiği Cevap”, *Alemdar*, 21 Temmuz 1920, s.1.

⁵³⁶ “Mösyö Millerand'ın Beyanatı”, *Alemdar*, 22 Temmuz 1920, s.1.

⁵³⁷ “Ne Yapacağız?”, *Alemdar* 22 Temmuz 1920, s.1.

onaylanması yönünde oy kullanmış ve antlaşmanın onayına karar verilmiştir.⁵³⁸ Sevr Antlaşmasını imzalaması için Hadi Paşa ve Rıza Tevfik Bey seçilerek Paris'e doğru yola çıkarılmışlardır.⁵³⁹ Heyete sonradan Bern Elçisi Reşat Halis Bey de eklenmiştir. Osmanlı Devleti Sevr'i imzalama planları yaparken aynı zamanda Yunanlılar da Trakya bölgesini işgale başlamışlardır. Ayrıca doğuda da Ermeni kuvvetleri ile mücadele edilmektedir.

Heyet Paris'e vardktan sonra antlaşmanın imzalanması beklenmiştir. Ancak İtilaf Devletleri imzanın ileri bir tarihe atılmasına karar vererek, heyetin beklemesini istemişlerdir.⁵⁴⁰ Damat Ferit Paşa ise Sevr Antlaşmasına karşı kabinede çıkabilecek herhangi bir sorunu önleyebilmek adına istifa etmiş ve yeni bir kabine kurmuştur.⁵⁴¹ Alemdar gazetesi Damat Ferit Paşa'nın yeni kabinesini ele almış ve eski kabinedeki kişileri "İttihatçı artığı" şeklinde itham etmiştir. Sevr Antlaşmasına karşı gelen herkes bir şekilde Anadolu ile bağlantılı ve Anadolu'daki hareket de zaten İttihatçılığın uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Aslında şartların ağır olduğu Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa dahil tüm çevrelerce kabul edilmiştir. Ancak bu durum "ehven-i şer" yani kötünün iyisi olarak görülmüştür.

Hükümet tarafından yayınlanan resmi tebliğ ile antlaşmanın kabul edileceği halka duyurulmuştur. Tebliğde Anadolu'daki asayişsiz durumun sebebi olan Kuva-yı Milliyeciler ve İttihatçı artıklarının sonucun kötü olmasında etkili olduklarını ve onların destek sağlamaya çalıştıkları Bolşeviklerle de iş yapılmasının yanlışlığı belirtilmiştir.⁵⁴² Hükümet böylece üstündeki yükü hafifletmiş sonuca giden yolun bu denli ağır olmasının sebebini İttihatçılara ve Anadolu'daki Milli Teşkilata bağlamıştır. Ayrıca antlaşmanın imzasından başka bir yolun tutulmasının imkansızlığını da vurgulamıştır. İstanbul Hükümeti Sevr üzerine planlar yaparken, Ankara Hükümeti Sevr'i asla kabul etmemiştir. Ankara Hükümeti adına Bekir Sami Bey heyeti yardım antlaşması yapabilmek için Moskova'ya gitmiştir. Sağlanacak yardımlarla Bolşeviklerle ortak düşman olarak görülen İtilaf Devletlerine karşı mücadelenin sürdürülmesine çalışılacağı beyan edilmiştir.

⁵³⁸ "Meclis-i Meşveret İctimai", 23 Temmuz 1920, s.1., "Huzur-ı Hümayunda Akd Olunan Meclis-i Ali Müzakeresi", *İkdam*, 24 Temmuz 1920, s.1.

⁵³⁹ "Sulhu İmza İçin Murahhaslarımız Gidiyorlar", *İkdam*, 24 Temmuz 1920, s.1.

⁵⁴⁰ "Sulhumuzun İmzası Tehir mi Ediyor?", *İkdam*, 31 Temmuz 1920, s.1.

⁵⁴¹ "Heyet-i Vükela'nın Tebdili – Yeni Kabine", *Alemdar* 1 Ağustos 1920, s.1., "Yeni Kabine Dün Teşkil Etti", *İkdam*, 1 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁴² "Tebliğ-i Resmi", *İkdam*, 4 Ağustos 1920, s.1., "Tebliğ-i Resmi", *Alemdar*, 4 Ağustos 1920, s.1.

İstanbul Hükümeti yapmış olduğu resmi tebliğ sonrasında tepkiler yükselmeye başlayınca kendisine karşı yayınlanan tüm yazıları yasaklama kararı aldı.⁵⁴³ Bu tür yazılar yazıldığı takdirde yaptırım uygulanmasına karar verildi. Hükümetin tebliği sonrasında basında meraklı bir bekleyiş başladı. Artık antlaşmanın imzalanması an meselesi olarak görülüyordu. Alemdar gazetesi Anadolu isyanının bastırılmasının da yakın olduğunu belirtiyor ve çıkan isyanları bir tür hareket olarak değerlendiriyordu. İkdam gazetesi ise antlaşmanın durumuna dair hala resmi bir haber gelmediğini hükümet kanadında da bekleyişin ve belirsizliğin sürdüğünü aktarmaktaydı. Hatta antlaşmanın imzasının ertelenmesi ihtimalinden dahi bahsediyordu.⁵⁴⁴

İkdam gazetesi 11 Ağustos'ta yaptığı bir haberde antlaşmanın imzalanmış olmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁵⁴⁵ Fakat Sevr Antlaşması 10 Ağustos'ta imzalanmasına rağmen İkdam ve Alemdar gazeteleri ancak 12 Ağustos'ta durumdan tam anlamıyla haberdar olarak bu haberi sayfalarına taşımışlardır. Alemdar gazetesi daha sevinçli bir şekilde antlaşmanın imzalanmasını okuyucularına aktarırken, İkdam gazetesi antlaşma için "*Devlet-i Aliyye'nin taksimine dair*", ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.⁵⁴⁶ Bu ifadeden anlaşılmaktadır ki İkdam gazetesi Sevr Antlaşmasını pek hayırlı görmemektedir. İkdam gazetesi bu antlaşmayla birlikte devletin parçalanacağına dikkat çekmeye çalışmıştır. Sevr onlara göre bir kurtuluştan çok kaybın kesinleşmesidir. Refi Cevat Alemdar'daki yazısında Sevr Antlaşması'nın gayet ağır olduğunu kabul etmekle beraber Avrupa'ya Osmanlı'yı bağlayan tek şeyin İstanbul olduğunu ve devletin burayı sonuna kadar muhafaza etmesinin önemli olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴⁷ Ayrıca Alemdar gazetesinde Cafer Tayyar Paşa'nın yakalanması ve Anadolu'daki Milli Teşkilatın elinin zayıflaması hakkında da haberler çıkmıştır. Devlete baş kaldıran oluşumların bir an önce engellenmesi için bu zamanın iyi değerlendirilmesinin gereğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Böylece Anadolu'daki Milli Teşkilatın yapılan antlaşmayı engellemesi de gerekli görülmüştür.⁵⁴⁸

⁵⁴³ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı*, III, s.161.

⁵⁴⁴ "Sulh Bir Hafta Daha Tehir Ediyor", *İkdam*, 9 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁴⁵ "Sulh Dün İmza Edildi mi?", *İkdam*, 11 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁴⁶ "Sulhumuz Nihayet Evvelki Gün Sevr Sarayında İmzalandı", *Alemdar*, 12 Ağustos 1920, s.1., "Murahhaslarımız Devlet-i Aliyye'nin Taksimine Dair Verilen Karara Nihayet Evvelsi Gün Ba'dezzeval Saat Dörtte Vaz' İmza Ettiler", *İkdam*, 12 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁴⁷ Refi Cevat, "Sulhun İdamesi", *Alemdar*, 13 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁴⁸ "Cafer Tayyar – Anadolu", *Alemdar*, 15 Ağustos 1920, s.1., "Anadolu ve Payitaht", *Alemdar*, 17 Ağustos 1920, s.1.

Alemdar gazetesi şartları ağır buluyorsa da sonucu iyi görmektedir. Çünkü kayıplar olsa da barış sağlanabilmiş ve İstanbul korunabilmiştir. Ancak İkdam gazetesi bu sonucu bir “*Matem-i Milli*” şeklinde yorumlamaktadır. İkdam gazetesi Sevr’in imzası münasebetiyle “*dün, Türk ve Müslüman müesseseler, şirketleri bir müddet sükut için tatil işgal suretiyle matem-i milliye iştirak eylemişlerdir*” demiştir.⁵⁴⁹ İkdam gazetesi Sevr’in sevinçle karşılanmadığını göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca Sevr ile birlikte Anadolu’da gelişen durumları da ulaşabildiği sınırlı haberler vasıtasıyla okuyucusuna aktarmaya gayret etmektedir.⁵⁵⁰ Alemdar ve İkdam gazetesi Sevr konusunda birbirlerinden farklı bir bakış açısıyla hareket etmektedirler. Alemdar gazetesi daha merkezi bir tutum sergilerken, İkdam gazetesi haberleri olduğu gibi yansıtmayı seçmiş ve hükümet yerine halka yakın bir çizgide olmayı tercih etmiştir.

Ankara’daki mecliste Sevr Antlaşması ciddi tepki toplamıştır. Kazım Karabekir Paşa Sevr Antlaşması’nın imzalanmasına karar verenler ve imzalayanların vatan haini kabul edilmesi için meclise bir telgraf çekmiştir.⁵⁵¹ Meclis bu teklifi tartıştıktan sonra kabul etmiş ve Sevr Antlaşması’nda rolü olan herkesi vatan haini ilan etmiştir.⁵⁵² Ankara’daki meclisin bu konuda oldukça sert olduğu ve verilebilecek en ağır cezayı uygun gördüğü anlaşılmaktadır. Böylece Sevr Antlaşması asla tanınmamış ve mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi öngörülmüştür. Ayrıca Sevr’i onaylayacak bir meclisin de olmamasının antlaşmayı baştan hükümsüz kıldığı düşünülmüştür. Ankara Hükümeti bu noktada orduyu düzenli bir hale getirmek için çabalamış ve siyasi yönden savunduğu hakları askeri yönden de savunmaya çalışmıştır.

2.9. Muharebeler ve Sonuçları

Milli Mücadele sürecinin başarıyla tamamlanmasının en temel noktası: yapılan muharebelerin sonucunda kazanılan zaferlerdir. Her muharebe sonrasında İtilaf Devletleriyle olan ilişkilerde dalgalanmalar olmuş ve bu durum İstanbul Hükümeti ile olan ilişkilere de yansımıştır. Ankara Hükümeti kazandığı zaferler sonrasında hem kamuoyu nezdinde güç kazanmış hem de uluslararası destek bulabilmiştir. Ankara’da meclis açılana dek mücadele Efeler ve Kuva-yı Milliye ile sürdürülmeye çalışılmıştır.

⁵⁴⁹ “Dünkü Matem-i Milli – Sulh Hakkında Tafsilat”, *İkdam*, 13 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁵⁰ “Anadolu’da Vaziyet”, *İkdam*, 16 Ağustos 1920, s.1., “Anadolu’da Vaziyet”, *İkdam*, 17 Ağustos 1920, s.1.

⁵⁵¹ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt III, İçtima LIII, 19.08.1920, s.333.

⁵⁵² *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt III, İçtima LIV, 21.08.1920, s.362.

Ancak zamanla düzenli düşman kuvvetleri karşısında bu şekilde kalıcı bir zaferin kazanılmasının güçlüğü anlaşılmıştır. Böylece düzenli ordunun kurulması kararlaştırılmıştır. Fakat düzenli ordu herkesçe istenilen bir şey değildir. Zira bazı kişiler bölgesel güç elde etmiş ve bu gücü kaybetmek istememişlerdir. Ayrıca başta Çerkez Ethem olmak üzere bu kişiler kendilerini mücadelenin yürütücüsü ve kahramanı olarak görmelerinden ötürü meclisle çekişmişlerdir. Özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerinden aldığı güçle yükseldiğine inanmış, ordu içerisinde kendilerinin kilit noktalarda olmaları gereğini savunmuşlardır. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere mücadelenin kurucu ve yönetici kadrosu olan askeri sınıf ise böylesine ciddi bir sürecin başarıyla tamamlanabilmesi için tam anlamıyla emir komuta zincirinin kusursuz ilerleyebileceği düzenli bir ordunun varlığının tek çare olduğuna inanmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında yaşanan savaşlarda özellikle Balkan Savaşları'nda emir komuta zincirindeki zafiyetin nasıl yıkıcı sonuçlar doğurabildiğinin farkında olan askeri sınıf mensupları düzenli ordunun gereğini şiddetle savunmuşlardır. Bu görüşe mensup askerler kendilerince güç odağı haline gelmiş olan kişilerle bir süre çekiştikten sonra düzenli ordunun kurulmasını sağlamışlardır. Böylece Milli Mücadele'nin başarıyla tamamlanmasının sağlanmasındaki en önemli konulardan biri çözüme kavuşturulmuştur.

Milli Mücadele'nin askeri safhasını başlatan dönüm noktası İzmir'in işgal süreci olarak görülmektedir. Çünkü İzmir işgali sonrasında başlayan direniş tüm yurttaki bir tedirginlik yaratmış ve yayılmıştır. Önce bölgesel çareler düşünülmüş sonra kongreler dönemi ve en son olarak da meclisin açılmasıyla mücadele tek elden yönetilir hale getirilmiştir. Ancak ilk kurşun İzmir işgalinden aylar önce Hatay Dört Yol'da Mehmet Çavuş ve müfrezesi tarafından atılmıştır.⁵⁵³ Buradaki işgalci Fransız ve Ermeni güçlerine karşı mücadele verilmiştir. Fakat belirtildiği gibi asıl süreç İzmir'le birlikte daha ciddi bir noktaya gelmiştir.

Düzensiz birliklerin kazandığı birtakım muharebeler ve başarılar olsa da ciddi sonuçları olan ilk kazanç Doğu Cephesi'nde Ermenilerin mağlup edilmesidir. Mücadele Kazım Karabekir Paşa'nın başında olduğu birliklerce yönetilmiştir. Ermeniler Doğu Anadolu ve Güney Anadolu'dan bazı şehirleri alarak "*Büyük*

⁵⁵³ Kemal Çelik, "Milli Mücadele'de İlk Kurşun ve Dört Yol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1998)*, Cilt XIV, No.41, s.483.

Ermenistan’ı kurmak niyetiyle hareket etmişlerdir. Bu yolda İtilaf Devletlerinden de epey destek sağlamışlardır. İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi metnine doğudaki 6 ili “*Ermeni Vilayat-ı Sittesi*” şeklinde yazdırmış Osmanlı Devleti’ne de bu şekilde kabul ettirmiştir.⁵⁵⁴ İngilizler mütareke sonrasında doğuda bazı bölgeleri işgal edip yönetimini Ermenilere bırakmışsalar da sonradan buradan çekilmişler ve yerel halk ile Ermeniler karşı karşıya kalmıştır. Fransızlar da güneyde işgal ettikleri bölgelere Ermeni askerleri çıkarmışlardır. Güneyde Fransız ve Ermeni kuvvetleri ile çoğunlukla yerel halk mücadele etmiş askeri birlikler de belli oranda onları desteklemiştir. Doğuda ise Kazım Karabekir’e bağlı düzenli bir askeri birlik vardır. Doğudaki toprakların Ermenilere verilmesi ihtimali Kürt aşiretlerince de tepkiyle karşılanmış ve aşiretler Kazım Karabekir Paşa’nın yanında savaşacaklarını beyan etmişlerdir. Karabekir Paşa Ermeni Hükümetiyle iletişime geçerek saldırıların durdurulması ve yerel halkın zararının tazmin edilmesini talep etmiştir. Ermeniler ise hareket tarzlarından vazgeçmemişlerdir.

Karabekir Paşa Ankara Meclisiyle bağlantı kurarak durumu bildirmiş ve saldırı izni istemiştir. Ancak meclis Rusların tavrını ve gidişatı bir süre takip edebilmek için ilk etapta bu izni vermeyi uygun görmemiştir. Takip eden süreçte Rus ordusunun bölgeyi Sovyetleştirmek niyetiyle harekete geçmesi ve Ermeni ile Gürcülerin de faaliyetleri üzerine Meclis daha fazla beklemenin zarara yol açacağı düşüncesine kapılarak Kazım Karabekir Paşa’yı yetkilendirip saldırı izni vermiştir.⁵⁵⁵ Kazım Karabekir Paşa’nın yürüttüğü hareket neticesinde Ermeniler mağlup edilmiş ve Gümrü Barış Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁵⁶ Ankara Hükümeti Gümrü Antlaşması ile birlikte ilk başarısını kazanmış ve Ermenistan Sevr’i tanımayan ilk devlet olmuştur. Ermenilerin mağlup edilmesiyle birlikte de doğudaki ordunun büyük bir kısmı Batı Cephesi’ne sevk edilmiştir.

Eylül ve Ekim ayının ortalarına kadar Alemdar ve İkdam gazetelerinde doğuda Ermenilere karşı yaşanan mücadele çok fazla yer bulamamıştır. Her iki gazete de çoğunlukla Yunan ilerleyişi, İtilaf Devletlerinin tavrı ve Anadolu’daki isyanlara odaklanmıştır. Alemdar gazetesinde çıkan bir haberde dış basından edinilen bilgilere

⁵⁵⁴ Vilayat-ı Sitte olarak geçen 6 il Erzurum, Van, Elazığ, Diyarbakır, Sivas, Bitlis illeridir. Mondros Mütarekesi’nin 24. maddesinde bu iller “*Ermeni İlleri*” olarak kabul edilmiştir. Erim, *Devletlerarası Hukuku*, I., s.524.

⁵⁵⁵ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar* III, MEB. Basımevi, Ankara 1978, s.237.

⁵⁵⁶ Müzakereler için bkz, Ömer Erden, *Türk – Ermeni İlişkileri Sürecinde Gümrü Müzakereleri*”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi (Temmuz 2015)*, Cilt IV, No.3, 93-115.

yer verilmiştir. Alemdar gazetesi Ermenilerin seferberlik başlatarak düzenli bir şekilde hazırladıklarını Oltu civarında Türk birlikleriyle çatışmalara girdiklerini ve Gürcülerin de herhangi bir duruma karşı hazırlık içerisinde olduklarını aktarmıştır.⁵⁵⁷ Alemdar gazetesi bir sonraki gün yaptığı bir haberde Sivastapol kaynaklı Münteşir (?) gazetesinden edindiği bilgilere göre “*Bolşevikler, Kemalciler ve Tatarlar ile birlikte Ermeni hududuna karşı taarruzda bulunmaktadır*” demiştir.⁵⁵⁸ Bu saldırılar karşısında Ermenilerin şiddetle karşılık vererek İtilaf Devletlerinden destek bulmaya çalıştığı da vurgulanmıştır. Alemdar gazetesinin bölgede faaliyet gösteren Doğu Ordusu yerine “*Kemalciler ve Tatarlar*” tabirini kullanması ilgi çekicidir. Zira “*Tatarlar*” ibaresi ile özellikle İttihatçılara atfedilen Türk topluluklarını birleştirme fikrine atıf olması muhtemeldir.

Bölgedeki Türk topluluklarının da Ankara Hükümeti ile birlikte hareket ettiği düşünülmektedir. Ayrıca Bolşeviklerle beraber hareket edildiğini de özellikle belirtmeye çalışmışlardır. Zira Damat Ferit Paşa bir süredir İtilaf Devletlerinden bir güç sağlayarak Anadolu’ya asker çıkarıp Ankara Hükümeti’ni toptan etkisiz hale getirmek için çalışmaktadır. Ankara Hükümeti’nin Bolşevikler ile sınır ötesi harekate giriştiklerine dikkat çekilebilirse İtilaf Devletleri buna kayıtsız kalamaz düşüncesinde olmaları muhtemeldir. kamuoyuna da böyle aksettirilerek Kemalistlerin Bolşevik bir uzantısı ya da meyli olduğu da gösterilmeye çalışılmaktadır. Enver Paşa’nın da yakın çevrede olması ve İttihatçıların bölgede faaliyet gösteriyor olmaları sebebiyle Alemdar gazetesi Ankara Hükümeti’ne çizmeye çalıştığı İttihatçı imajı güçlendirmektedir. Her ne kadar bu haberlerde doğrudan böyle bir yaklaşım sergilenmiyorsa da haberlerin içeriğinin böyle bir düşünceyi empoze etmek niyetiyle yazılmış olması muhtemeldir.

İkdam gazetesi de Alemdar gazetesi gibi haberleri dış basın kaynaklı sağlamaktadır. İkdam gazetesi Ermeniler ile mücadelenin sürdüğünü, seferberliğe başlanıldığını ayrıca Gürcülerin de olası bir durum karşısında hazırlıklı beklediklerini aktarırken, Alemdar gazetesinden farklı olarak Türk kuvvetleri tabirini kullanmıştır.⁵⁵⁹ Ancak “*Kemaliler*” tabirini de kullanmaktadır. İkdam gazetesi sonraki gün yaptığı bir başka haberde hem “*Türk kuvvetleri*” hem de “*Milliciler*” tabirlerini kullanmıştır. İkdam gazetesi bu haberde Ermenilerin Kars civarına kadar çatışmaları

⁵⁵⁷ “Ermenistan’da Harbin Devamı”, *Alemdar*, 11 Ekim 1920, s.1.

⁵⁵⁸ “Ermenistan’a Karşı Harp”, *Alemdar*, 12 Ekim 1920, s.1.

⁵⁵⁹ “Ermenistan’da, *İkdam*, 11 Ekim 1920, s.1.

sürdürdüklerini ve Bolşeviklere bir muhtıra vererek Türklerle beraber olup olmadıklarını sorduklarını aktarmaktadır.⁵⁶⁰

Alemdar gazetesi yine dış basından sağladığı haberinde Erivan'dan gelen bir Amerikalının verdiği beyanda Millicilerin Ermenilere karşı zafer kazanıp Ermenistan topraklarını işgal etmesinin mümkün olmadığını çünkü bu çapta bir güce sahip olmadıklarının söylendiğini belirtmiştir.⁵⁶¹ Ancak Alemdar gazetesi 2 gün sonra yaptığı bir başka haberde Ermeni heyetinin Paris'e giderek İtilaf Devletlerinden destek sağlamaya çalıştıklarını söylemiştir.⁵⁶² Her iki gazetenin de haberlerindeki dalgalanmalar dış basından bilgi sağlamaları ve bu bilgileri farklı gazetelerden edinmeleri ile alakalıdır. Bu sebepten ötürü birbirlerinden farklı bilgiler vermekte ve kendi haberlerinde de günden güne değişiklikler olmaktadır.

İkdam gazetesi Ermenilerin savaş sebebiyle epey zorluk yaşadığını bu yüzden tüm bölgelerde sıkı yönetim ilan etmeye mecbur kaldıklarını söylemiştir.⁵⁶³ Ermeniler hem İtilaf Devletlerinden hem de Ruslardan umdukları desteği alamamışlardır. Bu sebeple oldukça zor günler geçirmektedirler. Ayrıca destek alamamalarının yanı sıra Ruslar tarafından da çembere alınmaları söz konusudur. Böylece Ermeniler tam bir yıkım içerisine girmişlerdir.⁵⁶⁴ Ankara Hükümeti ve Rusların bölgede etkilerini arttırması bir süredir konuya kayıtsız kalmış olan İtilaf Devletlerini tedirgin etmiştir. Wilson ve Lloyd George konu üzerine açıklamalar yapmış ve Ermenistan sınırlarının tayin edileceğini açıklamışlardır.⁵⁶⁵ Fakat Ermeniler yoğun saldırılara dayanamayınca Ankara Hükümeti'ne ateşkes talebinde bulunmuşlardır. Durumu değerlendiren Ankara Hükümeti ateşkesi kabul etmiş ve Ermenistan'ın başkenti Türk birliklerince zapt

⁵⁶⁰ "Ermeniler Mukavemete Çalışıyor", *İkdam*, 12 Ekim 1920, s.1.

⁵⁶¹ "Ermenistan Taarruzu Etrafında", *Alemdar*, 14 Ekim 1920, s.1.

⁵⁶² "Ermenistan'da Kemali Taarruzu", *Alemdar*, 16 Ekim 1920, s.1.

⁵⁶³ "Ermenistan'da Vaziyet-i Harbiye", *İkdam*, 15 Ekim 1920, s.1.

⁵⁶⁴ "Ermenistan Demir Çember İçerisinde", *İkdam*, 18 Ekim 1920, s.1., "Ermenistan Taarruzunda Tatar ve Bolşevikler", *Alemdar*, 18 Ekim 1920, s.1., "Ermenistan'da", *Alemdar*, 20 Ekim 1920, s.1. Ermenistan zor günler yaşarken Osmanlı Devleti'nde de çalkantılar sürmektedir. Damat Ferit Paşa Hükümeti Erkten düşmüştür. Paşa'nın izlediği başarısız politikalar hükümetin sonunu getirmiştir. İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'nın bir an önce yürürlüğe girmesini beklemektedirler. Fakat Ankara Hükümeti antlaşmayı kabul etmemiştir. Durumu kontrol altına alamayan Damat Ferit Paşa ise baskılar sonucu daha fazla yerini koruyamamıştır. Yeni hükümeti Tevfik Paşa kurmuştur. Tevfik Paşa, Anadolu ile daha ılımlı bir ilişki kurmayı başarması sebebiyle gidişatı kabul ettirebilecek bir sadrazam olarak görülmüştür. Böylece Anadolu ve İstanbul ilişkilerinin düzeltilmesine çalışılmıştır. "Kabine Meselesi", *Alemdar*, 19 Ekim 1920, s.1., "Kabine'nin Teşkili Etrafında", *Alemdar*, 21 Ekim 1920, s.1., "Kabine ve Anadolu", "Kabine ve Muahede", *Alemdar*, 25 Ekim 1920, s.1., "Yeni Kabine Dün Teşkil Etti", *İkdam*, 22 Ekim 1920, s.1., "Anadolu ve İstanbul", *İkdam*, 24 Ekim 1920, s.1.

⁵⁶⁵ "Ermenistan Hudutlarının Tayini", *İkdam*, 1 Kasım 1920, s.1.

edilmiştir.⁵⁶⁶ Ermenistan'ın işgal edilmesi İtilaf Devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁵⁶⁷ İtilaf Devletleri bir an önce Osmanlı Devleti'nde Sevr Antlaşması'nın şartlarını uygulamayı beklerken böyle bir sonuçla karşılaşmışlardır. Bu durum Anadolu'nun asla Sevr'i tanımak niyetinde olmadığına açık bir örnek teşkil etmektedir.

İkdam gazetesi dış basın aracılığıyla Ermenistan'a dair birtakım haberlere ulaşmıştır. Haberlerde bir Ermeni gönüllüsünün anlattıkları gibi ilgi çekici başlıklar da bulunmaktadır. Bu Ermeni gönüllüsü özellikle Kars civarında yaşanan mücadele ve Ermenilerin geri çekilmesine dair bilgiler vermiştir.⁵⁶⁸ Ona göre Ermeni birlikleri gayet muntazam bir şekilde Kars'tan geri çekilip stratejik bir plan dahilinde hareket etmişlerdir. Bir diğer önemli haber ise Ermenistan Hükümeti'nin resmi tebliğidir. Hükümet bu tebliğinde yaşanan süreci çok kısa özetledikten sonra mütareke talebinde bulunduğu bildirilmiştir.⁵⁶⁹ Alemdar gazetesi İkdam gazetesinin aksine Ermeni meselesi ve cephesine daha az odaklanmaktadır. Alemdar gazetesinde haberler ağırlıklı olarak Yunan ilerleyişi ve İtilaf Devletlerinin tavrı üzerinedir. Anadolu'daki hükümet ve onun tavrı eleştirilmekte, barış antlaşması yapılmış olmasına rağmen düzenin sağlanamıyor olmasının müsebbibi olarak Ankara Hükümeti görülmektedir.

22 Kasım'da Alemdar gazetesinde çıkan bir haberde Ermenilerin bir zafer arifesinde olduğu anlatılmaktadır.⁵⁷⁰ Halbuki Ermeni birlikleri her tarafta yenilgiye uğratılmış ve mütarekeye razı olmuşlardır. Barış antlaşmasının yapılması ise beklenen bir şeydir. Bu durumda Alemdar gazetesinin böyle bir haber yapması oldukça dikkat çekicidir. Zira Alemdar gazetesi devamlı surette Ankara Hükümeti'nin zor durumda olduğunu süreci çıkmaza sokmaya çalıştığını belirtmektedir. Böyle bir haberle kazanılan başarının da gölgelenmesinin istenmiş olması muhtemeldir. Kamuoyunun Ankara Hükümeti'ne sempati ile bakması hatta destek vermesi arzu edilen bir şey değildir. Aksinin sağlanması ile Anadolu'daki Milli Harekatın engellenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Alemdar gazetesi Anadolu hakkında olumsuz haberler yapmasının yanı sıra müzakereler için İstanbul Hükümeti'nin çaba sarf ettiğini de

⁵⁶⁶ “Ermeniler “Erivan”ı Tahliye Ettiler”, *İkdam*, 10 Kasım 1920, s.1., “Erivan’ın Tahliyesi”, *Alemdar*, 9 Kasım 1920, s.1., “Ermeni Kuvvetleri Her Taraftan İhata Edildi”, *Alemdar*, 11 Kasım 1920, s.1., “Ermenistan Mütareke Akd Eyledi”, *Alemdar*, 12 Kasım 1920, s.1.

⁵⁶⁷ “Ermeni Mütarekesi ve Avrupa”, *Alemdar*, 13 Kasım 1920, s.1.

⁵⁶⁸ “Ermenistan Vakası”, *İkdam*, 16 Kasım 1920, s.1.

⁵⁶⁹ “Ermenilerin Mühim Bir Tebliğ-i Resmisi”, *İkdam*, 17 Kasım 1920, s.1.

⁵⁷⁰ “Ermenistan Muharebesi”, *Alemdar*, 22 Kasım 1920, s.1.

sayfalarına taşımaktadır. Bu şekilde devleti bir süredir uğraştıran asilere yine de el uzatıldığı gösterilmektedir.

Doğu birliklerinin Ermenileri mağlup edip başkente kadar gelmiş olması Ermenistan'da iç karışıklığa sebep olmuştur. Bu sebeple Daşnak Partisi güç kaybetmeye başlamıştır. Fırsattan yararlanan Ermeni Bolşevikler de kontrolü ele geçirmeye çalışmışlardır. Buna mukabil Rus askerleri de bölgeye müdahale etmişlerdir. İkdam gazetesinde yabancı basın kaynaklı çıkan bir haberde komutayı ele geçirmekte olan Bolşevik Ermenilerin Kars üzerine bir sefer planladıkları anlatılmıştır.⁵⁷¹ Ancak daha sonra çıkan haberlerde doğru bilgiye ulaşılamadığına dikkat çekilmiştir. İkdam gazetesi bu konuda “*Kimi Kars alındı diyor? Kimi de tekrar mütareke akd edildiğini söylüyor*” demiştir.⁵⁷² Gazeteler bölgeye muhabir gönderemediğinden bilgileri ancak yabancı basın aracılığıyla edinmektedirler. Bu durum da ikilik yaratmaktadır. Alemdar gazetesi kendine uygun haberler yapan gazetelerden bilgi sağlarken, İkdam gazetesi ise daha objektif bilgilere ulaşmaya çalışmaktadır. Fakat her ihtimalde elbette basının tarafsız olması zor bir durumdur.

Ermenistan savaşta başarısız olunca Bolşeviklerin de bir yandan bastırmasıyla iç karışıklığa sürüklenmiştir. Ermeni Devrim Komitesi ülkeye sosyalizmin gelmesini arzu etmektedir. Bu sebeple Bolşevik Ruslardan destek istemişlerdir. Mevcut Ermeni Hükümeti ise İngiltere, A.B.D. ile temas halindedir. Fakat Türk birliklerinin başkente kadar ilerlemesi neticesinde karışıklıktan faydalanan Bolşevikler ülkede hükümet değişikliğini gündeme getirmişlerdir. Yabancı basın aracılığıyla gazetelerin de bu süreci yakından takip ettiği görülmektedir.⁵⁷³ Zira Ermenistan'daki çalkantılı süreç ve Bolşeviklerin Osmanlı sınırlarına dek müdahalelerde bulunması önemli bir gelişmedir. İtilaf Devletleri bölgedeki Bolşevik etkisini kırmak için mücadele etmektedirler. Milletler Cemiyeti Ermeni – Türk savaşında A.B.D.'nin arabulucu olmasını kararlaştırmıştır. Böylece Bolşevik Rusların bölgede hakimiyet kurması istedikleri gibi sınırlara müdahale etmesi engellenmek istenmiştir.

İtilaf Devletlerinin aksini arzu etmesine rağmen Rus birlikleri Bolşevik Ermenilere destek vererek Erivan'a girdi. İtilaf Devletleri ise bölgedeki Türk, Rus, Ermeni ittifakını önlemek için Ankara Hükümeti'nin Komünistlere karşı hareket

⁵⁷¹ “Ermeniler Kars Üzerine Yürüyorlarmış”, *İkdam*, 22 Kasım 1920, s.1.

⁵⁷² “Ermenistan Cephesinde Neler Oluyor”, *İkdam*, 24 Kasım 1920, s.1.

⁵⁷³ “Ermenistan'da”, *Alemdar*, 22 Kasım 1920, s.1., “Ermenistan Hudutları”, *İkdam*, 28 Kasım 1920, s.1.

etmek üzere İtilaf Devletleriyle anlaştığı haberini yaymaya başladı. Ancak Ankara Hükümeti bu haberleri yalanladı.⁵⁷⁴ Ayrıca Ermenilerle anlaşmak üzere müzakereler de sürdürülüyordu.⁵⁷⁵ Türk basınında Rusya'nın müzakerelere aracılık edip etmediği de tartışma konusuydu.⁵⁷⁶ İtilaf Devletlerinin açık propagandasına rağmen Rusya'nın müzakerelere aracılık etmesi ve Ankara Hükümeti'ne destek olması İtilaf Devletleri nezdinde önemli bir sorundu. Fakat tüm engellemelere rağmen Gümrü Antlaşması imzalanabildi. Antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Doğu Ordusu'na bağlı teçhizat ve askerinin önemli bir kısmı da batıdaki düzenli orduya katılıp Yunanlılara karşı mücadele etmeleri için gönderildi.

İtilaf Devletleri, İzmir işgali sonrasında Yunanlılara Anadolu içlerine ilerleme izni vermişlerdir. Yunanlıları bir ateş gücü olarak kullanıp Anadolu'daki direnişçilerin son gücünü de kırmak istemişlerdir. Fakat Sevr Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen Anadolu direnişi son bulmamıştır. Bu sebeple Yunanlılar daha yıkıcı bir şekilde ilerlemeye başlamışlardır. Zira kendileri Osmanlı Devleti'nden önemli miktarda toprak alabileceklerine inandırılmışlardır. Süreç öyle de işlemiştir. Alemdar ve İkdam gazeteleri Yunan ilerleyişi ve bu ilerleyişini İtilaf Devletleri ve Anadolu nezdinde bulduğu yankıyı yakından takip etmişlerdir. Ankara Hükümeti ne olursa olsun mücadeleden vazgeçmeme noktasında kararlı davranmıştır. İtilaf Devletleri de Sevr'i kabul ettirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaya çalışmışlardır. Yunanlılara destek verilmesi de bu konuyla alakalıdır. Ankara Hükümeti ise Yunanlılara karşı başarılı bir mücadele yönetebilmek için sürekli hazırlık içerisinde olmuştur. Öncelikle Ali Fuat Paşa Batı Cephesi'nden alınarak Moskova'ya elçi olarak gönderilmiştir.⁵⁷⁷ Böylece mücadelenin başarıya ulaşmasında Rus desteği sağlanması yönünde adımlar atılabilmektedir. Ali Fuat Paşa'dan boşalan Batı Cephesi'ne İsmet (İnönü) ve Refet (Bele) Beyler atanmıştır.⁵⁷⁸ Cephe de ikiye bölünerek daha kontrollü bir şekilde mücadelenin sürdürülmesi planlanmıştır.

Başta Çerkez Ethem olmak üzere bölgede söz sahibi olan birtakım kişiler düzenli orduya geçilmesi fikrine sıcak bakmamışlardır. Çünkü düzenli ordunun kurulmasıyla beraber bir anlamda emir komuta zinciri subaylara bırakılacağından

⁵⁷⁴ Sarıhan, *Türk Kurtuluş*, III, s.302.

⁵⁷⁵ "Türk Ermeni Müzakerat-ı Sulhiyesi", *İkdam*, 3 Aralık 1920, s.1.

⁵⁷⁶ "Rusya mı Tavassut Ediyor?", *İkdam*, 3 Aralık 1920, s.1.

⁵⁷⁷ Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2017, s.53.

⁵⁷⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018, s.204.

kendi otoriteleri sarsılmış ve serbest hareketleri kısıtlanmıştır. Bu durum üzerine ciddi bir çekişme sonrasında isyan etmişlerdir. Ethem hem İstanbul Hükümeti'ne bağlılığını bildirmiş hem de Ankara Hükümeti aleyhine harekete geçmiştir. İsmet Bey Ethem üzerine harekete geçecekken Yunanlıların harekete geçtiğini haberini alınca da hızla temas bölgesine ilerleyip Ethem üzerine İzzettin (Çalışlar) Bey'i göndermiştir.⁵⁷⁹ Yunanlıların bu dönemde özellikle taarruz etmesinin sebebi Çerkez Ethem'in isyan ettiğinden haberdar olmaları, belki de onunla temas halinde olmalarıdır. Fakat Yunanlılar karşılarında ciddi mukavemet gösteren düzenli bir ordu bulmuşlardır. Günlerce süren çatışmalar sonrasında da Yunanlılar İnönü mevzilerinden geri çekilmeye mecbur olmuşlardır.⁵⁸⁰ Bir süre takip hareketinden sonra da muharebe sona ermiştir.

İkdam gazetesinde 1 Ocak'ta Yunan ve Türk orduları arasında belli başlı çatışmalar olduğunu söyleyen haberler alındığına dair bir haber yapılmıştır.⁵⁸¹ 3 Ocak'ta ise Tan gazetesinden sağlanan bir istihbarata göre Yunan artçı birliklerinin geri çekilmiş oldukları söylenmiştir.⁵⁸² Ancak aynı günlerde bu mahiyetteki haberler Alemdar gazetesinde çıkmamıştır. Takip eden günlerde 11 Ocak'a kadar her iki gazetede de bir haber çıkmamıştır. 12 Ocak'ta İkdam'da çıkan bir haberde Yunanlılardan sağlanan bilgiye göre Bozüyük ve Bilecik'in işgal edildiği aktarılmıştır.⁵⁸³ Haberde "Yunan ordusu seri bir taarruz edecekmış" denilmiştir. Her ne kadar alınan bilgiler bu yönde olsa da Yunan ordusu bu tarihlerde ilerleme şansını artık yitirmiş durumdadır. İkdam gazetesinde sonraki gün yine Yunan basını kaynaklı çıkan bir haberde Yunan kuvvetlerinin Eskişehir civarında Türk birlikleri tarafından saldırıya uğradığını ama bölgeyi "kahramanca" savunarak tahribatı engellediği aktarılmıştır.⁵⁸⁴ İkdam gazetesi Yunan resmi basınından sağladığı bu bilgileri olduğu gibi vermeyi tercih etmiştir. Ancak kendi yorumunu eklememiş, haberlere katılır bir imada bulunmamıştır. Anlaşılan İkdam gazetesi henüz net bilgiye ulaşamamıştır. Alemdar gazetesiyle aynı günlerde bir haber yapmamıştır.

⁵⁷⁹ İbrahim Bozkurt, "Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal Paşa'nın Karşısındakilerden Biri Olarak Çerkez Ethem Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies (Nisan 2018)*, Cilt XIII, No.1, s.183.

⁵⁸⁰ Taner Bilgin, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Milli Mücadele Tarihinde Birinci İnönü Muharebeleri", *Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü*, Başkent Klşe Matbaacılık, Ankara, 2015, s.46.

⁵⁸¹ "Anadolu'da Yeni Muharebat", *İkdam*, 1 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸² "Yunan Ordusu Geri Çekildi mi?", *İkdam*, 3 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸³ "Yunan Taarruzu Devam Ediyor", *İkdam*, 12 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸⁴ "Eskişehir Civarında Büyük Bir Muharebe", *İkdam*, 13 Ocak 1921, s.1.

İkdam gazetesi hala net bir bilgiye ulaşamamasına rağmen 14 Ocak'ta Yunan resmi basınında herhangi bir haber yapılmayınca Yunanlıların en son ilerlediklerini söyledikleri Eskişehir bölgesinden geri çekilmiş olabileceklerini okuyucularına aktarmıştır. Çünkü Yunanlılar her gün verdikleri resmi tebliğde nereye kadar ilerlediklerini ve bu bölgeleri Türk isyancılardan kurtardıklarını belirtmektedirler. İkdam gazetesi durumu “*dün yeni Yunan tebliği gelmediğine göre Yunan hareket-i taarruziyesi Eskişehir önünde duçar-ı tevkif olmuştur*” diyerek özetlemiştir.⁵⁸⁵ Alemdar gazetesi ise aynı günlerde çoğunlukla, Anadolu – İstanbul ilişkileri, İtilaf Devletlerinin tavrı ve Yunanistan'da yaşanan karışık durumu sayfalarına yansıtmıştır. Alemdar ilk olarak 13 Ocak'ta Bozüyük'te muharebelerin şiddetlendiğine dair bir haber yapmıştır.⁵⁸⁶ Ardından 14 Ocak'ta Eskişehir civarında yaşanan Türk – Yunan muharebesine dair Yunanistan'ın bugün yeni bir tebliğde bulunmadığını söylemiştir.⁵⁸⁷ Alemdar gazetesi, İkdam gazetesi ile aynı günde aynı mahiyette bir haber yaparak bugün gelişmelerin Yunan resmi makamlarınca bildirilmediğine dikkat çekmiştir. Anlaşılmaktadır ki Alemdar gazetesi günlerdir Yunanistan resmi tebliğlerini takip etmektedir. Ancak sayfalarına yansıtmamıştır. Zaten dış kaynaklı haber alamıyor olsaydı dahi İstanbul basınından haberleri alarak sonraki günlerde muharebe ile ilgilenmesi mümkün olabilirdi. Fakat Alemdar gazetesi kayıtsız kalmayı tercih etmiştir. Ayrıca Yunanistan'daki gelişmeleri ve hükümet bunalımını yakından takip edip sayfalarına her gün yansıtan Alemdar gazetesinin muharebeden habersiz olması pek mümkün değildir.

15 Ocak'ta hala Anadolu'daki muharebeye dair Yunan veya farklı kaynaklardan haber alınamamıştır.⁵⁸⁸ İkdam gazetesi Yunanistan için “*son ihtiyat akçesini de Anadolu seferine veriyorlar*” diyerek yaşadıklarını buhranı okuyucusuna aktarmıştır.⁵⁸⁹ Yunanistan'ın artık Anadolu seferini bir an önce başarıya ulaştırmaktan başka şansı pek kalmamıştır. Çünkü süreç uzadıkça maliyet artmakta bu durum da ülke ekonomisini kötü etkilemektedir. Ayrıca Yunan ordusu Anadolu içlerine girdikçe hat genişlemekte ve hatta bağlı olarak maliyet daha da artmaktadır. İkdam gazetesi Yunan kaynaklarının manidar bir şekilde suskunluklarını sürdürdüklerini, edinilen bilgiye

⁵⁸⁵ “Yunan Taarruzu Tevkif Etti”, *İkdam*, 14 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸⁶ “Bozüyük Tepelerinde Müsademeler Şiddetlendi”, *Alemdar*, 13 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸⁷ “Eskişehir Cephesinde Askeri Vaziyet”, *Alemdar*, 14 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸⁸ “Yunan Taarruzundan Haber Yok”, *İkdam*, 15 Ocak 1921, s.1.

⁵⁸⁹ “Yunanistan'da Müşkület-ı Milliyenin Tezayüdü”, *İkdam*, 15 Ocak 1921, s.1.

göre Türk birliklerinin savunmadan taarruz haline geçtiklerini söylemektedir.⁵⁹⁰ İkdam gazetesi net bir bilgiye ulaşmak için çaba göstermekte ve Yunan suskunluğunun yenilgiye işaret olduğuna inanmaktadır. Okuyucusuna bu yönde yorumlarla haberler aktarmaktadır. Alemdar gazetesi de günlerdir Yunan resmi kaynaklarından haber alınamayınca artık taarruzun kesintiye uğradığına inanmaya başlamıştır.⁵⁹¹

18 Ocak'ta artık durum netleşmiş Yunan birliklerinin geri çekildiği anlaşılmıştır. İkdam gazetesi çekilen birliklerin Türk birlikleri tarafından takip edildiğini okuyucusuna aktarmıştır.⁵⁹² Alemdar gazetesi her ne kadar muharebe süresince İkdam gazetesine göre biraz ilgisiz görünmüştü de zaferin kazanıldığı anlaşılmaya Refi Cevat Bey gazetede ki köşesinde “*Türk uzandığı yerden doğruldu*” yorumunu yapmıştır.⁵⁹³ Yunanlılar her ne kadar kazanılan zaferi basitleştirmeye çalışıp bir keşif taarruzuydu deseler de Anadolu hatta her iki gazete için de büyük bir moral kaynağı olmuştur.⁵⁹⁴ Ayrıca Ankara Hükümeti ilk defa resmi olarak İtilaf Devletleri nezdinde tanınmaya başlanmıştır. Çünkü Londra’da toplanacak olan Konferansa İstanbul Hükümeti’nin yanı sıra Ankara Hükümeti de davet edilmiştir.⁵⁹⁵

Ankara Hükümeti Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet gönderirken İstanbul Hükümeti’ni Tevfik Paşa başkanlığında bir heyet temsil etmiştir. 21 Şubat 1921’de konferans açılmıştır. İtilaf Devletlerinin amacı 2 heyeti birbirine düşürüp Sevr Antlaşması’nın da bazı maddelerini yumuşatıp kabul ettirmeye çalışmaktır.⁵⁹⁶ Ancak süreç bekledikleri gibi işlememiştir. Çünkü Ankara Hükümeti Sevr Antlaşması’nı kabul etmeme ve Misak-ı Milli şartlarını kabul ettirme niyetinde kararlıdır. Konferanstan beklenen sonucun çıkmayacağı anlaşılmaya başlanınca Lloyd George Yunanlılara şartların yeni bir muharebe durumunu desteklemesi halinde harekete

⁵⁹⁰ “Yunan Taarruzundan Ne Haber?”, *İkdam*, 16 Ocak 1921, s.1.

⁵⁹¹ “Yunan Harekat-ı Taarruziyesi Hal-ı Tevkifte”, *Alemdar*, 15 Ocak 1921, s.1.

⁵⁹² “Yunan Cephesi”, *İkdam*, 18 Ocak 1921, s.1.

⁵⁹³ Refi Cevat, “Dömeke – Eskişehir”, *Alemdar*, 18 Ocak 1921, s.1.

⁵⁹⁴ I. İnönü Muharebesi sonrasında hem Teşkilat-ı Esasiye hazırlanmış hem de Moskova Antlaşması yapılmıştır. Ayrıca İtilaf Devletleri tarafından Ankara Hükümeti ilk kez resmi olarak tanınmıştır. Böylece uluslar arası arenada Milli Mücadele’nin haklılığını savunma şansı doğmuştur. Tüm bunlar dışında henüz yeni teşkilatlanmaya başlamış olan düzenli ordunun da önemi gözler önüne serilmiştir.

⁵⁹⁵ “Sevr Muahedesi Tadil Edilecek Yunan İşgal Mintikasında Zat-ı Şahanenin Hak Hakimiyeti İbka Edilerek İşgal Ref Olunacak”, *Alemdar*, 28 Ocak 1921, s.1.

⁵⁹⁶ İzzet Öztoprak, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1995)*, Cilt XI, No.33, s.568.

geçmelerinin engellenmeyeceğini bildirmiştir.⁵⁹⁷ Konferans istenen bir sonuca ulaşmayınca da Yunan birlikleri 23 Mart'ta 2 cepheden harekete geçmiştir.⁵⁹⁸ Ancak 31 Mart'a kadar süren çarpışmalar neticesinde Yunanlılar bir kez daha istedikleri başarıyı kazanamamışlardır.⁵⁹⁹

25 Mart'ta İkdâm gazetesinde çıkan bir haberde mevcut gergin durum ve buna mukabil yabancı gazetelerin yaptığı haberlere bakılırsa yeni bir Yunan taarruzunun yaşanmasının an meselesi olduğu söylenmiştir.⁶⁰⁰ Bir sonraki gün çıkan haberde artık taarruz durumunun netleştiği ve bu sebeple millet hatta İstanbul Hükümeti'nin durumu protesto ettiği aktarılmıştır.⁶⁰¹ Ancak asıl dikkat çekici nokta İkdâm gazetesinin 27 Mart'ta yapmış olduğu bir haberdir. İkdâm gazetesi bu haberde “*Büyük Millet Meclisi Reisi*” ifadesini kullanarak Mustafa Kemal Paşa'nın hareketi bizzat idare ettiğini vurgulamıştır.⁶⁰² İkdâm gazetesinin böylesine açık bir şekilde Mustafa Kemal Paşa'nın hem ismini hem de unvanını zikretmesi önemli bir durumdur. Zira Damat Ferit Paşa istifa edene dek Anadolu ile ipler tamamen gergin durumdaydı. Fakat şimdi Ankara ile temas yolları aranmakta hatta Londra Konferansı'nda doğrudan Tevfik Paşa tarafından milletin sözcüleri olarak dahi gösterilmişlerdir. İşte bu gelişmeler doğal olarak gazetelere de yansımaya başlamıştır.

Alemdar gazetesi Yunanlıların haftalardır büyük gürültülerle hazırlığını sürdürmesinin sonucunda artık taarruza geçtiğini fakat bekledikleri başarıyı elde edemediklerini aktarmaktadır.⁶⁰³ Alemdar gazetesi sonraki günlerde yaptığı haberlerde ise Yunanlıların Afyon civarına kadar ilerlediklerini iddia ettiklerini söylemektedir. Ancak Alemdar gazetesinin de tavrı belli ölçüde değişmiştir. Hükümet ve Anadolu arasında değişim Alemdar gazetesini de etkilemiştir. Alemdar gazetesinin mücadeleyi Yunanlıların kazanmasına olan bakışının daha şüpheli hale gelmesinin yanı sıra Anadolu'ya daha ölçülü yorumlar yapmaya başlaması da dikkat çekicidir. Ayrıca Alemdar gazetesi Eskişehir'de bir meydan muharebesinin yaşandığını aktarmasının dışında askeri hareketin ayrıntılarına dair Türk askeri erkanından bilgi

⁵⁹⁷ Çağla Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (2013), Cilt IX, No.18, s.51.

⁵⁹⁸ Michael Llewellyn Smith, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.231.

⁵⁹⁹ Hamza Eroğlu, “İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1985)*, Cilt II, No.4, s.78.

⁶⁰⁰ “Yunan Taarruzu”, *İkdâm*, 25 Mart 1921, s.1.

⁶⁰¹ “Taarruzu Protesto”, *İkdâm*, 26 Mart 1921, s.1.

⁶⁰² “Mustafa Kemal Paşa cephe-i harpte”, *İkdâm*, 26 Mart 1921, s.1.

⁶⁰³ “Yunan Taarruzu El'an Edemedi” *Alemdar*, 28 Mart 1921, s.1.

sağlamaya çalıştıklarını da söylemektedir.⁶⁰⁴ Bu haber Alemdar gazetesinin değişen tavrına örnek niteliktedir. Zira artık durumun ciddiyeti kavranmış ve bu kavrayışa mukabil Anadolu’da sürdürülen mücadeleye ilgi de artmaya başlamıştır. Ayrıca Alemdar gazetesi Yunanlıların yayınladıkları resmi tebliğlerin doğru bilgiler içermediğini aksine Türk birliklerinin mükemmel bir muharebe sürdürerek Yunan ordusunu mağlup ettiğini belirtmektedir.⁶⁰⁵ Böylece muharebenin Türk ordusu tarafından başarıyla sürdürüldüğü ve sonucun mutlak zafer olduğu anlaşılmıştır.

Alemdar gazetesinin muharebe sonrası takip hareketi sürerken yaptığı haberlere bakıldığında Anadolu’dan yana değişen tavrının kazanılan zaferle birlikte daha da ciddi boyuta geldiği anlaşılmaktadır. Alemdar gazetesi Anadolu’daki ordunun Türk namusunu yine kurtardığını vurgulamış bu yönde haber yapmıştır.⁶⁰⁶ Görülmektedir ki Alemdar gazetesi sadece bu muharebenin değil önceki başarıları da artık sahiplenmiş durumdadır. İkdam gazetesi ise en az Alemdar gazetesi kadar büyük bir ilgi ile mücadeleyi takip etmektedir. Hatta Ankara Hükümeti’nin resmi tebliğini bile yayınlamıştır.⁶⁰⁷

Türk ordusu geri çekilmeye başlayan Yunanlıları takip ederek kuvvetinin önemli bir kısmını cephenin güneyine aktarmıştır. Böylece bu bölgedeki Yunan birlikleri de etkisiz hale getirilmesinin sağlanması düşünülmüştür. Ancak Dumlupınar – Aslıhanlar Muharebesinde istenilen sonuç alınamayarak bu mevzii Yunanlılara terk edilmek durumunda kalınmıştır.⁶⁰⁸ Yine de İkinci İnönü Zaferi’nin yansıması oldukça büyük olmuştur. İtilaf Devletlerinin Yunanlılara güveni azalmış ve yavaş yavaş Anadolu’dan askerlerini çekmeye başlamışlardır. Ayrıca Ankara Hükümeti ile temas yolları aramaya başlamışlardır.

Yunanlıların güneyde tutunmayı başarması yakın zamanda yeniden taarruza geçip kaybettikleri bölgeyi kazanmaya çalışabilecekleri anlamına geliyordu. Yunanlılar ilk iki muharebede Türk ordusunu hafife almışlardı. Fakat şimdi duruma daha ciddi bakmak durumunda kalmışlardır. Yunanistan hem kaybettiği prestiji yeniden kazanmak hem de iç karışıklıkları engellemek için zafer kazanmaya mecburdur. Türk ordusu ise olumsuzluklar ve eksiklerle boğuşurken ihtiyatı da elden

⁶⁰⁴ “Vaziyet-i Askeriye”, *Alemdar*, 30 Mart 1921, s.1.

⁶⁰⁵ “Kuva-yı Milliye’nin Muzafferane Müdafaası İnkışaf Ediyor”, *Alemdar*, 1 Nisan 1921, s.1.

⁶⁰⁶ “İkinci İnönü Zaferi – Ordu Türk Namusunu Yine Kurtardı”, *Alemdar*, 4 Nisan 1921, s.1.

⁶⁰⁷ “Anadolu Tebliğ-i Resmileri” *İkdam*, 29 Mart 1921, s.1.

⁶⁰⁸ Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.325.

bırakmamaya çalışıyordu. fakat beklendiği gibi oldu ve Yunan ordusu tutunmayı başardığı güney bölgesinden tekrar taarruza geçti. Türk ordusu Yunanlılara karşı günlerce direnmeye çalıştıysa da hem ordu mevcudu hem de donanım açısından üstün gelen düşman karşısında önce Seyitgazi'ye sonrasında Sakarya'nın doğusuna dek geri çekilmek durumunda kaldı.⁶⁰⁹ Bu beklenmedik mağlubiyet ve geri çekilme hem ordu hem meclis hem de halk üzerinde önemli bir moral bozukluğuna yol açsa da Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere komutanlar tarafından gerekli bir strateji olarak görülüyordu. Böylece şu anda üstün konumda olan düşmana karşı ordu birliklerinin ezilmesi önlenmiş oldu ve gerekli zaman kazanılmaya çalışıldı. Bu zaman zarfında da ordunun her yönden eksiği tamamlanarak yeniden mücadele etmeye hazır hale getirilebilmesi için hazırlıklara girişildi.

Basına bakıldığı zaman İkdam gazetesi Yunanlıların farklı kollarla ilerlemesini umumi bir taarruz olarak değerlendirmiştir. İkdam gazetesi Yunanlıların diğer muharebelerde de olduğu gibi yine pek çok yeri işgal ettiklerini vurgulamıştır.⁶¹⁰ Ancak İkdam gazetesi henüz net bilgiler alabilmiş değildir. Sadece Yunanlıların kuvvetli bir şekilde ilerlediğine dair malumatlara ulaşılabilmektedir.⁶¹¹ İlerleyen günlerde muharebenin Türk birlikleri tarafından kaybedilmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Ankara'dan gelen açıklamalar dikkatle takip edilmiştir. 26 Temmuz'da hem Ankara Hükümeti'nin resmi tebliği⁶¹² hem de Mustafa Kemal, İsmet ve Fevzi Paşaların yaptıkları durum değerlendirmeleri yayınlanmıştır.⁶¹³ Genel olarak kamuoyundaki olumsuz hava dağıtılmaya çalışılmış ve bu çarpışmanın son olmadığı, ordunun kendini toparlayacak güçte olduğunun altı çizilmiştir. İkdam gazetesi Ankara'daki askerler arasından ismi verilmeyen bir subaydan sağladığı bir bilgiyi de okuyucuları ile paylaşmıştır. Bu bilgiyi veren asker "*Anadolu'daki Yunan taarruzuna tevkiif etmiş nazarıyla bakılabilir.*" dedikten sonra şu durumda muharebenin belli bir süre durmasının şart olduğuna çünkü her iki tarafın da durum değerlendirmesi ve plan yapmaya mecbur olduğunu aktarmıştır.⁶¹⁴ Aslında Ankara'nın verdiği mesaj nettir. Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi toparlanmak ve eksikleri gidermek içindir.

⁶⁰⁹ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler", *Türkler*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.176.

⁶¹⁰ "Anadolu'da Yunan Taarruzu", *İkdam*, 13 Temmuz 1921, s.1.

⁶¹¹ "Hareket-i Askeriye'ye Dair Mutalaat", *İkdam*, 15 Temmuz 1921, s.1.

⁶¹² 24 Tarihli Anadolu Tebliğ-i Resmisi", *İkdam*, 26 Temmuz 1921, s.1.

⁶¹³ "Kuva-yı Milliye Yeni bir Harbe Girişecek", *İkdam*, 26 Temmuz 1921, s.1.

⁶¹⁴ "Yunan – Türk Harbi", *İkdam*, 29 Temmuz 1921, s.1.

Bu süreçte Yunan ordusunun da oldukça yıprandığına ve cephe hattı genişledikçe sorun yaşayacağına atıfta bulunulmuştur.

Yunanlıların Eskişehir ve Kütahya Muharebelerini kazanmaları Ankara'da büyük bir telaş yaratmıştır.⁶¹⁵ Art arda gizli oturumlar dahi yapılmış ve şiddetli tartışmalar yaşanmıştır.⁶¹⁶ Hatta meclisin Kayseri'ye taşınması dahi tartışılmıştır.⁶¹⁷ 4 Ağustos'taki meclisin gizli celse toplantısında başkumandanlık fikri ortaya atılmış ve sonrasında çıkarılan bir kanunla Mustafa Kemal Paşa'nın belli bir süre ile bu görevi yürütmesine karar verilmiştir.⁶¹⁸ Mustafa Kemal Paşa ilk olarak orduyu düzene sokabilmek üzere hareket etmeye başlamıştır. Paşa, Tekalif-i Milliye emirlerini çıkararak ordunun eksiklerini hızla tamamlanmaya çalışmıştır.⁶¹⁹ Böylece ordu az bir zaman içerisinde bir sonraki Yunan taarruzuna hazır hale getirilmiştir.

Yunan birlikleri kısa bir süre lojistik ve askeri hazırlıkları yapmak için bekledikten sonra 23 Ağustos'ta ileri harekate geçti. Amaçları Ankara'ya kadar giderek süreci toptan sona erdirmektir. Kütahya – Eskişehir Muharebelerinde Türk ordusunun geri çekilmeye mecbur kalmış olması Yunanlılarda büyük bir güven duygusu yaratmıştı. Artık Türklerin dayanabilecekleri son noktaya geldiğine inanılıyordu. Bu sebeple son bir ileri hareketle bu işe nokta konulmasına neredeyse kesin gözle bakılıyordu. Ancak günler sürüp büyük kayıpların verilmesine neden olan muharebelerde Türk ordusu galip gelmeyi başarmıştır.⁶²⁰

İkdam gazetesinde 20 Ağustos'ta çıkan bir haberde Yunanlıların asıl amacının harbi kazanmaktan çok Türk ordusunu çevreleyip yok etmek olduğu

⁶¹⁵ Zafer Koşlu, "Haymana, Sakarya Savaşı ve Mangal Dağı", *Sakarya Zaferi ve Haymana III*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015, s.154.

⁶¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s.356.

⁶¹⁷ *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt II, İçtima II, 30.07.1921, s.123., *BCA*, 30-18-1-1/3-30-17,22.07.1921.

⁶¹⁸ *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt II, İçtima II, 04.08.1921, s.157-162., *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt II, İçtima II, 05.08.1921, s.164-185. Mecliste Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan olmasının istenmesinin iki temel sebebi vardır. Bunlardan biri kötüye giden durumu ancak onun düzeltebileceğine inanılanın isteği diğeri ise kötü gidişata karşılık Mustafa Kemal Paşa'nın da bir başarı kazanamaması neticesinde prestijini ve dahi yerini kaybedeceğine olan inançtır. Mustafa Kemal Paşa ise görevi hem süreli olarak kabul etmiş hem de hızlı karar alarak başarı kazanabilmesi için tam yetki istemiştir. Bu istekler üzerine tartışmalar çıkmışsa da sonradan meclis tarafından kabul edilmiştir.

⁶¹⁹ Emirler ve uygulandığı için bkz., Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1989)*, Cilt V, No.15, 639-664.

⁶²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1973.

söylenmektedir.⁶²¹ Böylece direnme gücü tamamen bitirilen Türklerin bir daha ayağa kalkacak gücü bulamaması ve Sevr'i kabul etmeye mecbur kalması hedeflenmektedir. Çünkü ordu var oldukça her seferinde yeni bir muharebe için hazır hale getirildiği görülmüştür. Takip eden günlerde İkdam gazetesi Sakarya Muharebesi üzerine bilgi toplamaya çalışmış ve ulaştıklarını okuyucuları ile paylaşmıştır. 24 Ağustos'ta yapılan bir haberde Sakarya'da büyük bir muharebe olmadığı hem Yunan hem de Türk taraflarınca tebliğ edildi denilmiştir.⁶²² Muharebenin her iki taraftan da bu şekilde lanse edilmesi dikkat çekici bir husustur. Ancak İkdam gazetesinde aynı gün içerisinde dahi birbirinden farklı haberler çıkmaktadır. Yunanlıların mağlup olduğuna dair haberler bile yapılmaktadır.⁶²³ Bu durum gazetenin henüz tam anlamıyla doğru bilgiye ulaşamadığını göstermektedir. İkdam gazetesi muharebe ile oldukça yakından ilgilenmekte ve bu meseleyi bir var olma mücadelesi addetmektedir. Her gün ulaşabildiği her haberi okuyucuya aktarmıştır. Muharebe bölgesinin haritaları üzerinden süreç okuyucuya gösterilmekte ve iki taraftan ulaşılan her türlü askeri bilgi de değerlendirilmektedir. Ayrıca sürekli her iki taraftan da sağlanan tebliğler yayınlanmıştır.⁶²⁴

İkdam gazetesi Türk ordusunun Yunan ordusu karşısında yaptığı başarılı savunmayı “*çelikten bir duvar*” şeklinde ifade etmiştir.⁶²⁵ İsimsiz çıkan bir yazıda ise Türk ordusu “*yenilmez bir kuvvet*” olarak betimlenmiştir. Türk ordusunun bu derece iyi olmasındaki en büyük etken olarak ordu mensuplarının liyakat sahibi kimseler olması gösterilmiştir.⁶²⁶ İkdam gazetesi Yunanlıların büyük umutlarla Ankara'ya doğru ilerlemeye çalışmasının ise ordunun gücü ve direnci sayesinde bir duvara çarpmışçasına durdurulduğunu söylemiştir.⁶²⁷ Sonraki günlerde de İkdam gazetesi her gün düzenli olarak orduların durumunu harita üzerinde göstermeye devam etmiştir. 6 Eylül'de İkdam'da çıkan bir haberde Yunanlıların muharebenin ilk safhasından mağlup olarak çıktığını ama muharebenin sonucunu devam eden 2. safhanın belirleyeceği belirtilmiştir.⁶²⁸ Muharebeyi yakından takip eden İngilizler muharebenin

⁶²¹ “Gayeleri Ankara Değil, Ordumuzu İhata”, *İkdam*, 20 Ağustos 1921, s.1.

⁶²² “Sakarya'daki Büyük Harp Hakkında”, *İkdam*, 24 Ağustos 1921, s.1.

⁶²³ “Yunan Mağlubiyetine Dair Üç Haber”, *İkdam*, 25 Ağustos 1921, s.1.

⁶²⁴ “26 Ağustos Tarihli Anadolu Tebliği”, *İkdam*, 28 Ağustos 1921, s.1, “Yunan Tebliğine Göre”, *İkdam*, 28 Ağustos 1921, s.1.

⁶²⁵ “Düşman Karşısında Çelikten Bir Duvar”, *İkdam*, 28 Ağustos 1921, s.1.

⁶²⁶ “Yenilmez Kuvvet”, *İkdam*, 29 Ağustos 1921, s.1.

⁶²⁷ “Altı Günlük Kanlı Muharebelerin Muvaffakiyeti”, *İkdam*, 2 Eylül 1921, s.1.

⁶²⁸ “Meydan Muharebesinin İkinci Safhası”, *İkdam*, 6 Eylül 1921, s.1.

kış aylarında da devam edebileceğini fakat böyle bir ihtimal karşısında Türklerin hazırlıklı olduğu konusunda uyarılarda bulunmuşlardır.⁶²⁹ İkdam gazetesi bu haberi kendi sayfasına taşıyarak durum hakkında kamuoyunu bilgilendirmiştir.

İstanbul'dan Anadolu'daki muharebeye yoğun ilgi bulunması dışında destek durumu da söz konusudur. İkdam gazetesi camilerde namaz sonrasında Yunanlılarla mücadele eden orduya destek için dua edileceğini aktarmaktadır.⁶³⁰ Ayrıca İstanbul'da toplanan yardımların Anadolu'ya gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Yardımların her belediyenin kendi bünyesinde oluşturduğu teşkilatlar aracılığıyla gönderilmesi düşünülmüştür.⁶³¹ Bu yardımlar belediye aracılığıyla yapılacağı için hükümetin de onayı alınmıştır. Bu zamana kadar Anadolu'ya yardımlar genellikle gizli olarak yapılmıştır. Fakat gelinen noktada İtilaf Devletlerinin de Ankara ile ilişkiler geliştirmeye başlaması durumda değişiklik yaratmıştır. Ayasofya sembol bir yapı olması münasebetiyle en büyük dua merasimi burada yapılmıştır. Burada yapılan mevlit töreninde Türk ordusuna dualar edilmiştir.⁶³² Törene Veliahd Abdülmecit ve Şehzade Ömer Hilmi de katılmıştır.

İkdam gazetesi muharebenin gidişatıyla yakından ilgilenmeye devam ederek okuyucularını da ayrıntılar konusunda bilgilendirmiştir. 12 Eylül'de Anadolu Ajansı'ndan sağlanan bilgiler paylaşılmıştır. Bu bilgilerde Yunan ordusunun sağ ve sol cenahlarına taarruz yapılacak duruma gelindiği aktarılmıştır.⁶³³ Yunanlıların savaşa azmi gittikçe kırılmış ve geri çekilmeye başladıkları da belirtilmiştir. Çekilme dışında Yunanistan'da siyasi dalgalanmaların da olduğu aktarılmış ve Gunaris'in istifa edeceğinin konuşulduğu vurgulanmıştır.⁶³⁴ Anadolu Ajansı'ndan sağlanan bir diğer bilgi ise Halide Edip (Adıvar) Hanımın İstanbul gençlerine yaptığı çağrıdır. Halide Edip İstanbul'daki gençleri orduya destek olmaya ve katılmaya davet etmiştir.⁶³⁵ Ateşin içinden geçen ordunun böylece zafere ulaşmada bir adım daha öne gideceğinin altı çizilmiştir.

⁶²⁹ “Bir Kış Harbi İhtimali Karşısında Yunanlılar”, *İkdam*, 8 Eylül 1921, s.1.

⁶³⁰ “Yarınki Cuma Günü Umumi Dua Günüdür”, *İkdam*, 8 Eylül 1921, s.1.

⁶³¹ “Anadolu Mecrûhin ve Malûline Yardım”, *İkdam*, 8 Eylül 1921, s.1.

⁶³² “Sakarya Boylarında Türklere Karşı Harp Eden Düşman Askerlerini Kahhar İsmine Kahret Yarabbi: Amin”, *İkdam*, 10 Eylül 1921, s.1.

⁶³³ “Yunan Ordusuna Nagühani Bir Harbe: Mukabil Taarruzumuzun Muvaffakiyeti”, *İkdam*, 10 Eylül 1921, s.1.

⁶³⁴ “Gunaris Çekiliyor”, *İkdam*, 12 Eylül 1921, s.1.

⁶³⁵ “Sakarya'nın Kan ve Ateş Dalgaları İçinden İstanbul Gençlerine Hitap Eden Bir Kadın Sesi”, *İkdam*, 12 Eylül 1921, s.1.

13 Eylül ve 14 Eylül’de yapılan haberlerde Yunan ordusunun ricate geçtiği ve takip hareketına başlanacağı söylenmektedir.⁶³⁶ Ankara Hükümeti yayınladığı resmi tebliğlerde Yunan ordusunun savaşma gücünün çöktüğünü ve parça parça geri çekildiğini belirtmiştir. Bu haber tüm yurttaki adeta bir bayram havası yaratmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa çekilen düşmanı imha etmek için genel bir seferberlik de başlatmıştır.⁶³⁷ Çekilen Yunan ordusunun takibi Ekim ayının ortalarına dek sürmüştür.⁶³⁸ İkdam gazetesi Sakarya yenilgisiyle beraber Yunanlıların artık vazgeçme ihtimalleri olduğunu da sayfasına taşımıştır.⁶³⁹ Çünkü ağır bir yenilgi alan Yunan ordusunun yaşadığı zarar ve kayıp dışında harbin bir de psikolojik kısmı bulunmaktadır. Yunan askerleri ve kamuoyunun harbin sürdürülmesine olan inancı kırılmıştır. Taarruz haline tamamen son vermek savunma haline geçmek durumunda kalmışlardır. Türk ordusu ise tam tersi istikamette savunma pozisyonundan çıkarak artık taarruz haline geçebilecek noktaya erişmiştir.

Sakarya Muharebesi sonrasında Alemdar gazetesinde çıkan bir haberde ise Mustafa Kemal Paşa için “*Kuva-yı Milliye Başkumandanı*” ifadesi kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Yunan ordusunun Türk ordusunu imha edip Ankara’ya girmek niyetiyle başlattığı taarruzun kahraman Türk askeri sayesinde başarısızlığa uğratıldığını ve fedakarlıklar içerisinde bir zafer kazanıldığını söylemiştir. Ayrıca Alemdar gazetesinde Yunan ordusunun İtilaf Devletleri tarafından destek görüp en iyi teçhizatlar ile donatılmış olmasına rağmen halkın desteğiyle elindeki tüm imkanı kullanan Türk ordusunun karşısında kaçmaya başlamasının büyük bir zafer olduğu vurgulanmıştır.⁶⁴⁰ Bu haber ve benzer haberlerle Alemdar gazetesi Anadolu’daki orduyu doğrudan desteklemekle kalmamış İtilaf Devletlerinin Anadolu’daki karışıklığın bir nevi müsebbiplerinden olduğunun da altını çizmiştir. Böylesine bir yaklaşım Alemdar gazetesinin olayların gidişatı karşısında dönem dönem değişen tavrına örnek niteliktedir.

Mustafa Kemal Paşa elbette Yunanlıların bu mağlubiyet ile Anadolu’dan tamamen çekilmeye razı olmayacaklarını biliyordu. Mücadelenin devamı için de

⁶³⁶ “11 Eylül Tarihli Tebliğ-i Resmimiz”, *İkdam*, 13 Eylül 1921, s.1., “Yunanlıların Sol Cenahı Ricate Devam Ediyor”, *İkdam*, 14 Eylül 1921, s.1.

⁶³⁷ “Mağlup Düşmanı Kamilen İmha Etmek İçin Umumi Seferberlik”, *İkdam*, 17 Eylül 1921, s.1.

⁶³⁸ Zekeriya Türkmen, “Türk İstiklal Harbinde Bir Dönüm Noktası: Sakarya Meydan Muharebesi”, *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana (Yay. Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysel)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basımevi, Ankara, 2012, s.141.

⁶³⁹ “Anadolu Harbinin Kati Safhasında Bulunuyoruz”, *İkdam*, 18 Eylül 1921, s.1.

⁶⁴⁰ “Kuva-yı Milliye Başkumandanının Beyannamesi”, *Alemdar*, 17 Eylül 1921, s.1.

halkın desteğine ihtiyaç vardı. Bu sebeple Bu ve buna benzer beyannameler yayımlayarak hem halkın zafere olan inancını perçinlemeye çalışmış hem de gereken desteğin sağlanabilmesi için gayret edilmesi gerektiğini anlatmıştır. Ayrıca mecliste de zafer üzerine bir konuşma yapmış ve meclisi bu konuda ilk ağızdan bilgilendirmiştir.⁶⁴¹ Alemdar gazetesi Yunan ve Türk resmi tebliğlerini karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda iki tarafın tebliğleri arasındaki farkın halkı tereddüt içerisine düşürdüğünü söylemiştir.⁶⁴² Çünkü her iki taraf da kendi lehine tebliğler yayınlamakta bu yönde bilgiler vermektedir. Hal böyle olunca karışıklık çıkması gayet normaldir. Ancak muharebe üzerinden kısa süre geçmesinden sonra Türk tarafının tebliğlerinin doğru olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Alemdar gazetesi ayrıca Sakarya’da kazanılan zaferin büyük kayıplar neticesinde sağlandığını da belirtmiştir.⁶⁴³ Alemdar gazetesinin Anadolu’daki orduyu artık “çete” olarak görmediği açıktır. Aksine kahraman ve fedakar olarak nitelendirmeye başlamıştır.

Sakarya Zaferi hem içte hem de dışta büyük bir yankı uyandırmıştır. İtilaf Devletleri artık Yunanistan’a destek vermek yerine bir an önce barış yapması yönünde telkinlerde bulunmaya başlamışlardır. Bir tek Lloyd George Yunanistan’ı hala desteklemeyi sürdürmüştür. Ancak İngiltere Parlamentosu’nun tamamı için bu durum geçerli değildir. Fakat Yunanistan’ın artık taarruz edecek gücü kalmamıştır. Hem ekonomik hem de manevi yönden çökmüştür. Halk ve ordunun önemli bir kısmı artık savaşı sürdürmeyi doğru görmemektedir. Çünkü süreç uzadıkça etkileri daha da büyümektedir. Yunanistan büyük bir krizin eşiğine gelmiştir. Türkler ise manevi yönden güçlü konuma geçmişlerdir. Tüm dünyaya mücadelenin sonuna kadar her şartta sürdürüleceği ve başarılı da olunacağı mesajı verilmiştir. Yunan Başbakanı Gunaris İtilaf Devletlerinden askeri ve maddi olarak destek sağlamak için görüşmeler yapmışsa da sonuca ulaşamamıştır. Bu şartlar altında Yunanistan’ın Ankara üzerine askeri bir harekatta bulunması artık imkansız bir hal almıştır. Ankara Hükümeti ise kazandığı prestijle hareket ederek siyasi anlamda da kazanımlar elde etmiştir. Bu bağlamda Kars, Ankara Antlaşmaları imzalanmış ve İngilizlerle esirlerin mübadelesine dair bir antlaşma yapılmıştır.⁶⁴⁴

⁶⁴¹ *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt XII, İçtima II, 19.09.1921, s.255.

⁶⁴² “Tarafeyn Tebliğleri Arasındaki Fark”, *Alemdar*, 20 Eylül 1921, s.1.

⁶⁴³ “Sakarya’yı Geçerken”, *Alemdar*, 21 Eylül 1921, s.1.

⁶⁴⁴ Belen, *Türk Kurtuluşu*, s.371.

Türkler büyük bir zafer kazanmışlarsa da şu durumda henüz taarruz edip Yunanlıları topyekun Anadolu topraklarından sürececek güce sahip değillerdi. Önemli bir hazırlık dönemine ihtiyaç vardı. Bu sebeple zaman kazanmak ve hazırlıkları sürdürebilmek adına Ankara Hükümeti barışçıl bir politika izlemiştir. Ancak Ankara Hükümeti'nin nihai amacı savaş yapmaktan çok barışçıl yollarla sonuca ulaşmaktır. Çünkü savaşın devam etmesi ülkeyi hem iktisadi hem de insan kaybı gibi pek çok açıdan bir darboğaza sürüklemektedir. Zaten ülke yıllardır savaşta olması sebebiyle büyük bir yıkıma uğramıştır. Tüm bunlara karşılık Ankara Hükümeti'nin çabaları sonuçsuz kalmıştır. İtilaf Devletleri gelinen noktada hala Sevr konusunda direktmeye devam etmişlerdir.

Alemdar gazetesinin yazdığına göre İtilaf Devletleri Türklerin herhangi bir şekilde kış aylarında Yunanlılarla muharebeye girmesini de beklememektedirler.⁶⁴⁵ Ayrıca böyle bir muharebenin İtilaf Devletlerinin çıkarlarına da aykırıdır. Sadece yumuşatma noktasında birtakım adımlar atmışlardır. Yunanistan Anadolu ve Trakya'dan belli bir parça almadan barış yapmak niyetinde değildir. Ankara Hükümeti ise Sevr konusunda gayet net bir tavır takınmış ve Yunanistan'a asla taviz vermemiştir. Barışın yapılabilmesi için tek şart Türklerin isteklerine saygı duymaları ve Anadolu ile Trakya topraklarını boşaltmalarındır. Alemdar gazetesi ortalıkta bir mütareke yapılacağına dair şayialar dolaştığını belirtmektedir.⁶⁴⁶ Fakat Ankara Hükümeti'nin 1921 Aralık ayından itibaren 1922 yazına kadar tüm çabalarına rağmen bir mütareke söz konusu olmamıştır. Son olarak Ali Fethi Bey Roma, Paris ve Londra ziyaretlerinde bulunmuştur. Fakat yine Türklerin istekleri ve barış arayışları sonuçsuz kalmıştır.⁶⁴⁷

Ankara Hükümeti siyasi yönden çözüm arayışları içerisindeyken aynı zamanda ordunun hazırlığı da sürmektedir. Çünkü her ne kadar öncelikli olarak sonuca barış yoluyla ulaşılacak istense de bu şekilde istenilenin alınamayacağı ihtimali daha

⁶⁴⁵ “Kış Muharebesi Avrupa Menafine Mugayir”, *Alemdar*, 22 Eylül 1921, s.1.

⁶⁴⁶ “Mütareke Akdi Etrafında Şayialar”, *Alemdar*, 23 Eylül 1921, s.1.

⁶⁴⁷ İtilaf Devletleri taarruzdan aylar önce Paris'te toplanmışlardır. Daha sonra ortak kararları gereğince Ankara Hükümeti'ne mütareke teklifinde bulunmuşlardır. Ancak tahmin edileceği üzere teklif beklentiyi karşılamaktan çok uzaktır. Aksine Yunanlılara zaman kazandırma düşüncesi hakimdir. Böylece tekrar muharebe olursa Yunanlıların daha hazırlıklı savaşa girmesinin sağlanması düşünülmüştür. Aslında İngiltere hariç diğer İtilaf Devletleri bir an önce düzgün bir mütareke ve barış yapılmasından yanaysa da Lloyd George Yunanlılar aracılığıyla Sevr'in kabul edilebileceğine olan inancını korumaktadır. Ankara Hükümeti ise oyalama çabasının farkındadır ama doğrudan notaları reddetmek istememektedir. Bunun aksine 4 ay içerisinde tüm işgal bölgelerinin boşaltılması halinde barış müzakerelerine geçilebileceğini bildirmiştir. Fakat bu teklifleri İtilaf Devletleri ve Yunanistan nezdinde kabul görmemiştir., Selma Yel, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkez, Ankara, 2002, s.281-285.

kuvvetlidir. Durum böyle olunca geriye askeri yönden hazırlıkları tamamlayıp Yunanlıları topyekun bir mağlubiyete uğratıp Türk topraklarından çıkarmaktan başka bir çare zayıf görünmektedir. Zaten gelişmeler de sonuca ancak böyle gidileceğini desteklemiştir. Mustafa Kemal Paşa durumu iyi analiz ettikten sonra taarruz yapmaktan başka bir çare kalmadığına artık karar vermiş ve taarruz zamanı olarak Ağustos ayı kararlaştırılmıştır.⁶⁴⁸ Ardından taarruz için gerekli hazırlık süreci hızlandırılmış ve Başkumandanlığa ait olağanüstü yetkiler geri alınmakla beraber komutanlık yetkisi süresiz uzatılmıştır.⁶⁴⁹

Uzun süredir yapılan hazırlıklar sonuca ulaşmış ve Türk ordusu Yunan ordusuna istatistiki yönden neredeyse denk bir konuma getirilmiştir.⁶⁵⁰ Kararlaştırılan taarruz günü yaklaşırken hem İtilaf Devletlerinin hem de Yunanlıların durumu fark etmeyerek hazırlıksız yakalanmaları için birtakım şaşkırtma hamleleri yapılmıştır. Taarruz planını yapmak için bir futbol maçı bahane edilerek Akşehir'de komutanlar bir araya gelmiştir. Ayrıca taarruzdan hemen önce Mustafa Kemal Paşa'nın Çankaya'da çay ziyafeti vereceği haberi yayılmıştır.⁶⁵¹ Paşa'nın Ankara'da olmadığını bilenler ise ordaymış gibi davranmışlardır. 25 Ağustos günü Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'ya gönderdiği cephe emriyle de 26 Ağustos sabahı umumi taarruza geçileceği kesinleşmiştir.⁶⁵² 26 Ağustos sabahın erken saatlerinde de taarruz başlamıştır.⁶⁵³

⁶⁴⁸ Özalp, *Milli Mücadele*, s.229.

⁶⁴⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.433. Başkomutanlık kanununun uzatılması meselesine dair mecliste ciddi tartışmalar olmuştur. Bazı vekiller kanununun uzatılmasını istememişlerdir. Tartışmalar çıkmaza girince Mustafa Kemal Paşa görüşmeye katılmış kürsüden vekillere başkumandanlığın gerekliliğini anlatmıştır. Sonrasında kanunun uzatılmasına karar verilmiştir. Vekiller arasında tartışılan bir diğer konuya ordunun neden hala taarruz yapmadığıdır. Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere komuta kademesinde önde gelen komutanlar taarruz planlarını ve zamanını son derece gizli tutmuşlardır. Ancak vekiller durumu tepki göstermiş ve ordunun ne durumda olduğunu taarruz edip edemeyeceğini öğrenmek istemişlerdir. Ayrıca ordu kademesinde önde gelen komutanların durumlarında da sorunlar yaşanmıştır. 1. Ordu Komutanı olarak atanan Ali İhsan (Sabis) Paşa, İsmet Paşa ile anlaşamayıp meclisteki muhalif vekiller ile işbirliği içerisine girince orduda ikilik çıkması sebebiyle görevden alınmış yerine Nurettin (Konyar) Paşa atanmıştır. Ordu bu vaziyette taarruz öncesi son düzenlemelerini yapmaya başlamıştır.

⁶⁵⁰ Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1994, s.22-48.

⁶⁵¹ Atatürk, *Nutuk*, s.455.

⁶⁵² Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XLIII, No.97, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1994, s.41.

⁶⁵³ Gnkur. Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Büyük Taarruz*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1995, s.95.

İkdam gazetesi taarruzun başladığı gün çıkan sayısında İtilaf Devletleri arasındaki ihtilafları işlemiştir.⁶⁵⁴ İngiltere ısrarla Yunan tezini savunup Anadolu'daki Yunan varlığını tanımaya devam etmiştir. Diğer İtilaf Devletleri özellikle Fransa bu görüşe karşı durarak Yunanlıların Anadolu'dan çıkması gerektiğini savunmuştur.⁶⁵⁵ 27 Ağustos'ta çıkan bir başka haberdeyse “*birkaç günden beri ağızdan ağıza dolaşan haberlere veya karşı gazetelerinin neşriyatına göre ordumuz (Kocaeli) mıntkasında bir taarruza hazırlanıyordu*” denilmiştir.⁶⁵⁶ Haberin devamında bu şayiaların gelen resmi tebliğle birlikte neredeyse doğrulandığı da söylenmiştir. Ancak İkdam gazetesi bilgileri kesin gözüyle görüp taarruzun yapıldığını doğrulamamıştır. Sadece haberleri vermiştir. Ayrıca Yunanlıların barış görüşmelerinde istedikleri sonucu almak için bir taarruzda bulunması ihtimalinin de olduğu vurgulanmıştır. İkdam gazetesinin taarruz haberlerine kesin gözüyle bakmamasının en büyük sebebi cephede süren ufak çatışmalardır. Ankara Hükümeti bu çatışmaları bilerek körüklemiş asıl taarruzu gizlemek için kullanmıştır.

28 Ağustos'ta da Anadolu'dan bir haber alınmamıştır. İkdam gazetesi bugün de haber alınamamış olmasını Anadolu ile İstanbul arasındaki tüm yolların kapatılmış olmasına bağlamıştır. Ayrıca Yunanlıların da her hangi bir tebliğde bulunmamış olduklarını beyan etmiştir.⁶⁵⁷ Nihayet 29 Ağustos'ta Anadolu'da umumi bir Türk taarruzu olduğu anlaşılmıştır. Fakat haberler Anadolu'dan değil de Yunan tarafından sağlanmıştır. Yunanlılar resmi tebliğlerinde Türklerin taarruza geçtiğini ama saldırının geri püskürtüldüğünü belirtmişlerdir.⁶⁵⁸ İkdam gazetesi Yunanlıların Türkleri durdurduklarına dair söylemlerini şüpheli bulmuştur. Çünkü tebliğin son kısmında muharebelerin hala sürüyor olduğu da söylenmiştir. İkdam gazetesinin hala taarruzun ayrıntılarına dair ayrıntılı bilgi edinemiyor olmasının sebebi taarruz öncesinde Anadolu ile diğer bölgeler arasındaki iletişimin Ankara Hükümeti'nce kesilmiş

⁶⁵⁴ Alemdar gazetesinin bu tarihteki sayılarına ulaşılamamıştır. Yapılan çeşitli araştırmalarda gazetenin muhtelif sayılarını arşivinde bulduran Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Milli Kütüphane ve diğer kurumlarda da sayıların devamı bulunamamıştır. Alemdar gazetesi Büyük Taarruz döneminde Eylül ayı içerisinde yayın hayatını noktalamıştır. Fakat sayılara ulaşamadığından çalışmanın bundan sonraki kısmına İkdam gazetesi üzerinden devam edilmiştir. Kocabaşoğlu, Akan, *Mütareke ve Milli*, s.63.

⁶⁵⁵ “Fransa'nın Anadolu'nun Tahliyesinde İsrarı”, *İkdam*, 26 Ağustos 1922, s.1. Aslında Fransa'dan daha çok İtalya bu görüşü savunmaktadır. Çünkü İtilaf Devletleri, İtalya'ya Yunanistan'dan önce Anadolu'dan belirli bölgeler vadetmişlerdir. Özellikler İzmir iki devlet arasında büyük bir çekişme konusu olmuştur. Bu sebeple İtalya baştan beri Anadolu'da Yunan varlığını istememiştir.

⁶⁵⁶ “Bir Harekat-ı Taarruziyenin Arifesinde miyiz?”, *İkdam*, 27 Ağustos 1922, s.1.

⁶⁵⁷ “(Bilecik) Önünde Taarruz Başladı mı?”, *İkdam*, 28 Ağustos 1922, s.1.

⁶⁵⁸ “(Afyonkarahisar) Hattında Müteaddit Fırkalarla Taarruz”, *İkdam*, 29 Ağustos 1922, s.1.

olmasıdır. Böylece taarruz tam bir gizlilik anında yapılmış ve Yunanlılar gafil avlanırken İtilaf Devletlerinin de onlara yardım etmesi önlenmiştir.⁶⁵⁹ 30 Ağustos'ta Anadolu'daki taarruzun akıbetine dair haberler Yunan tebliğleri aracılığıyla alınmıştır. İkdâm gazetesi alınan haberler neticesinde Yunanlılar için vahim sonuçlar doğuran büyük bir taarruzun yapıldığı kanaatine varmıştır. Bu konuyla ilgili “*birçok noktalardaki keşif taarruzları, Afyonkarahisar muntikasındaki hareket-i umumiye-yi askeriye takip etti. Bu hareketin pek umumi ve kati olduğunu Yunan tebliğinin lisanından anlaşılacaktır, düşman bir baskına uğramıştır*” yorumu yapılmıştır.⁶⁶⁰

31 Ağustos'ta İkdâm gazetesi Ankara Hükümeti'nin resmi tebliğlerine nihayet ulaşabilmiştir. 26 Ağustos'tan itibaren yapılan taarruzun ayrıntılarına dair gelişmeler okuyucu ile paylaşılmıştır.⁶⁶¹ Yunanlıların cephenin her tarafında geri çekildikleri ve perişan duruma düştükleri de vurgulanmıştır. Geri çekilen Yunan ordusunun Türk ordusu tarafından takip edilmeye başlandığı da belirtilmiştir.⁶⁶² İkdâm gazetesi önceki sene yaşanan Türk – Yunan muharebelerinden sonra şu an da gelinen durumu “*geçen sene Anadolu'da, en vâsi' istihzarat ile en son taarruzunu icra eden Yunanistan bugün Sakarya'da ordumuzun ilk darbelerini yemeye başlamıştı o günkü ilk mukavemeti bu günkü felaketi takip ediyor*” sözleriyle açıklamıştır.⁶⁶³ Sonraki gün çıkan haberde Türk ordusunun Dumlupınar'daki meydan muharebesini de kazanmasıyla birlikte taarruzun tam bir kovalamacaya dönüştüğüne dikkat çekilmiştir.⁶⁶⁴

6 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa bir bildiri yayınlayarak basına ulaştırmıştır. Paşa bildirisinde taarruza dair bilgiler verdikten sonra gidişatı anlatmıştır. Paşa, “*milletin rey iradesine istinad eden her işin neticesi millet için hayır ve selamet olduğu sabittir. Milletimizin istikbali emindir ve nusret-i mev'üdeyi ordularımızın istihsal etmesi muhakkaktır.*” demiştir.⁶⁶⁵ Taarruz sürerken İkdâm gazetesi mücadelenin

⁶⁵⁹ Her ne kadar İngiltere haricinde İtilaf Devletleri Yunanlıların Anadolu'dan çıkmasını savunuyorsa da böyle umumi bir taarruzla tamamen çöktürmelerini desteklemeyebilirlerdi. İtilaf Devletlerinin Yunanlılara en ufak bir destekte bulunmaları ya da haber vermeleri işleri çıkmaza sokabilirdi. Anadolu'nun tüm gücü sağlanarak yapılan böylesine bir taarruzun kati surette başarıya ulaşması şarttı. Uzun bir müddet daha mücadeleyi sürdürmek zaten yıllardan beri yıpranmış olan halkı büyük bir olumsuzluğa sürükleyebilirdi.

⁶⁶⁰ “Afyonkarahisar Önünde Ordumuzun Kutlu Taarruzu”, *İkdâm*, 30 Ağustos 1922, s.1.

⁶⁶¹ “Tebliğ-i Resmîyelerimize Nazaran: Afyonkarahisar'ı İstirdat Olunduktan Sonra”, *İkdâm*, 31 Ağustos 1922, s.1.

⁶⁶² “Bütün Cephe Harekat-ı Taarruziye ve Takibiye”, *İkdâm*, 1 Eylül 1922, s.1.

⁶⁶³ “Geçen Seneki 1 Eylül Bugünkü Harp”, *İkdâm*, 1 Eylül 1922, s.1.

⁶⁶⁴ “(Dumlupınar) Meydan Muharebesini de Kazanan Ordumuz Düşman Kovalıyor”, *İkdâm*, 2 Eylül 1922, s.1.

⁶⁶⁵ “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Millete Beyanname’si”, *İkdâm*, 6 Eylül 1922, s.1.

sadece Anadolu değil Trakya'ya da sıçrayacağını belirtmiştir. Yunan basınından sağlanan haberlerde de Trakya ve Anadolu için Yunan ordusunun mücadeleyi sürdürmeye devam ettiğini, bu bölgelerdeki Hristiyanların ve sınırların emniyetinin sağlanması için her şeyin yapılacağını söylediği bilgisi aktarılmıştır.⁶⁶⁶ İkdam gazetesi Türk ordusunun kazandığı başarı karşısında bundan sonra mütareke ve dahi sulh görüşmelerinde Türkün hakkının artık ihlal edilemeyeceğini söylemiştir.⁶⁶⁷

Yunanlılar artık mücadeleyi kazanmaya dair inançlarını kaybetmiş mütareke yapabilmek için İtilaf Devletlerinin aracılığını talep etmişlerdir. İngiltere Türklere baskı yaparak taarruzun kesilmesine çalışmışsa da sonuç alamamıştır. Fransa ise İngiltere'nin bu tavrı terk etmesi ve daha fazla kan dökülmesine mani olabilmek amacıyla bir an evvel mütareke yapılabilmesi için harekete geçilmesini sağlamaya çalışmıştır.⁶⁶⁸ İkdam gazetesi 9 Eylül itibariyle artık ciddi bir muharebenin yaşanmadığını Yunan askerlerinin karşı koymaya takati kalmadığını belirtmiştir. Türk ordusunun İzmir'e girmesiyle birlikte de muharebenin kazanıldığı kesinleşmiştir. Fakat Eylül sonlarına kadar çatışmalar devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de verdiği beyanatta da Anadolu'nun düşmandan temizlendiği tüm yurda duyurulmuştur.⁶⁶⁹

⁶⁶⁶ "Yalnız Anadolu'yu Değil", *İkdam*, 7 Eylül 1922, s.1.

⁶⁶⁷ "Yeni Vaziyet Karşısında", *İkdam*, 7 Eylül 1922, s.1.

⁶⁶⁸ "Mütareke İçin", *İkdam*, 8 Eylül 1922, s.1. İngiltere taarruzun kesilip Yunanistan lehine bir sürenin kazandırılabilmesi için tüm yolları denemiştir. Özellikle bu politikayı Lloyd George ve ekibi sürdürmüşlerdir. Ancak bu davranış şekli İngiltere'de dahi huzursuzluk yaratmıştır. Parlamento ikiye bölünmüş ve önemli bir kısmı artık savaşın sona erdirilmesinden yana tavır koymuştur. Ayrıca halkın da sürdürülen politikalarından rahatsız olduğu bilinmektedir.

⁶⁶⁹ "Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de Beyanattı", *İkdam*, 20 Eylül 1922, s.1.

3.BÖLÜM

DİPLOMATİK GELİŞMELER

3.1. Mudanya Mütarekesi

26 Ağustos'ta başlayan taarruzun başarıya ulaştırılmasıyla beraber Yunanlılar hızla Anadolu'dan çekilmeye başlamışlardır. Ancak hala bir mütareke yapılmış değildir. dolayısıyla savaş durumu sürmektedir. İtalya, Ankara Hükümeti Fevkalade Murahhası sıfatıyla Fethi (Okyar) Bey'i kabul ederek mütareke ve sulh üzerine görüşmüştür. İtalya diğer İtilaf Devletleri nezdinde de girişimlerin sürdüğünü kısa süre içerisinde mütareke yapılması ve ardından sulh görüşmelerine geçilmesi için aracı olduklarını belirtmiştir.⁶⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa ise “*bizim için artık kapitülasyonlar yoktur, İstanbul’u, Edirne’yi ve Trakya’nın Türk olan aksamını istiyoruz*” diyerek hedefi açıklamıştır.⁶⁷¹ Türk ordusunun İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yaklaşması ve İngilizlerin de hala ılımlı davranmıyor oluşu çatışma ortamı yaratmıştır.

İtilaf Devletleri Paris'te son gelişmeleri tartışmak için bir araya gelmişlerdir. Görüşmelerde İngiltere kendi planı üzerinde diretip askeri hareket talep etse de diğer İtilaf Devletlerinden de olumsuz cevap almıştır. Hal böyle olunca geri adım atmak mecburiyetinde kalmışlardır.⁶⁷² Mustafa Kemal Paşa ise oldukça morali yüksek şekilde İzmir'den tüm dünyaya seslenerek Türklerin hakkı olanı alacağını bildirmiştir. Bu konuda İkdam gazetesi adına kendisiyle görüşmeye gelen Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) Bey'e de aynı minvalde sözler söylemiştir.⁶⁷³ İtilaf Devletleri Paris'te yaptıkları görüşmeler sonucunda ortak bir nota hazırlayarak Ankara Hükümeti'ne göndermişlerdir. Bu notaya göre Trakya ve İstanbul'un teslimi kabul edilmiş, Boğazların serbest olması ve askerlerden arındırılmasının yanı sıra Venedik ya da Avrupa'da başka bir bölgede yapılacak konferans sonuçlanana kadar tarafsız

⁶⁷⁰ “İtalya ve Muzafferiyetimiz”, *İkdam*, 10 Eylül 1922, s.1., “Taarruzumuzun Netice-i Mesudesinden Sonra Müzakereler ve Konferans”, *İkdam*, 12 Eylül 1922, s.1.

⁶⁷¹ “Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de Beyanatı”, *İkdam*, 20 Eylül 1922, s.1.

⁶⁷² İngiltere'ye karşı özellikle Fransa herhangi bir askeri hareket başlatılması durumunda tam bir kaos ortamı yaşanacağını savunmuştur. Zira Türklerin ilerlemesi ve onlara karşı İtilaf Devletleri hatta dominyonlardan gelen askerlerin savunmaya geçmesi halinde yaşanacak karışık durum neticesiyle Rusya, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan, Polonya arasında da çatışmalar çıkabilmesini muhtemel görmektedirler. Ayrıca İtilaf Devletleri savaş boyunca oldukça zarar görmüşlerdir daha fazla savaşmalar bile bu bölgelerde tutunabilmeleri oldukça güçtür. Murat Pınar, “İngiliz Belgelerine Göre Mudanya Mütarekesine Uzanan Süreç”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Haziran 2014)*, Cilt XV, No.26, s.116-117.

⁶⁷³ “İzmir'de Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın İkdam Muharririne Sulh Şartlarımız Hakkında Beyanatı”, *İkdam*, 22 Eylül 1922, s.1.

bölgeye girilmemesi talep edilmiştir.⁶⁷⁴ Ancak Mustafa Kemal Paşa bu isteklere de mesafeli bakmıştır. Bu durum üzerine yeni bir çatışma olmasından çekinen İtilaf Devletleri yeni bir adım atmak mecburiyetinde kalmışlardır. Fransız fevkalade komiseri General Pelle ve Franklin Bouillon Mustafa Kemal Paşa ile İzmir’de görüşerek gergin havayı bozmaya çalışmışlardır.⁶⁷⁵ Burada kararlaştırılan esaslar üzerinden General Harrington’a bilgi verilmiş ve onun da aracılığıyla süreç daha ılımlı ilerlemeye başlamıştır.⁶⁷⁶

Harrington’ın ılımlı tavrına rağmen İngiltere Hükümeti Mustafa Kemal Paşa’ya Türk ordusu geri çekilmezse savaş durumuna geçileceğine dair bir ultimatoma verilmesini talep etmiştir. Ancak Harrington inisiyatif olarak bu ultimatoma Mustafa Kemal Paşa’ya ulaştırmayı uygun görmemiştir. İtilaf Devletleri ve Ankara Hükümeti arasında bu gelişmeler yaşanırken Tefik Paşa iki hükümet arasında bir ikilik olmadığını İstanbul Hükümeti’nin görevini sürdürdüğünü açıklamıştır.⁶⁷⁷ Tefik Paşa’nın bu sözleri Ankara’da büyük bir gerilim yaratmışsa da şu anda asıl odaklanılan nokta mütarekenin akdi olduğundan İtilaf Devletleri ile görüşmelere devam edilmiştir. Geline nokta Harrington ve Mustafa Kemal Paşa arasında Mudanya’da mütareke görüşmeleri olması gerektiği konusundaki eğilimi İngiltere de kabul etmek durumunda kalmıştır. Mudanya Konferansı 3 Ekim’de açılmıştır.⁶⁷⁸ Konferansa Türkiye adına İsmet Paşa katılırken, İngiltere’yi General Harrington, Fransa’yı General Charpy,

⁶⁷⁴ “Yeni Konferans İçin Ankara’ya Davetname Gönderildi”, *İkdam*, 25 Eylül 1921, s.1.

⁶⁷⁵ Orhan Hülagü, “Mudanya Mütarekesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1997)*, Cilt XIII, s.760-761. Türk ordusunun Boğazlara doğru ilerlemesi İngilizlerle “Çanak Krizi”ne yol açmıştır. Bu durum karşısında İngilizler dominyonlarından asker talep etmişlerdir ama bekledikleri desteği alamamışlardır. Diğer İtilaf Devletleri de yeni bir savaş için istekli değillerdir. Mustafa Kemal Paşa’nın da son derece kararlı olduğunu gören İngilizler de geri adım atmaktan başka çare kalmadığına ikna olmak mecburiyetinde kalmışlardır. Çanak Krizi sonrasında da Lloyd George İngiltere’de iktidardan düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çufalı, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan Düşmesi Eylül – Ekim 1922”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1999)*, Cilt XV, No.45, s.801-820.

⁶⁷⁶ General Harrington ilk önce tarafsız bölgeye dair alınan kararlara uyularak Türklerin bu hattın ilerisine geçmeye çalışmaları halinde karşı koyulacağını bildiren bir beyanat yayınlamıştır. İtilaf Devletleri de bu konu üzerinde anlaşmaya varmış gibi görünmektedirler. Ancak sonrasında özellikle Fransa’nın etkin bir siyaset izlemesi, İngilizlerin politikalarını onaylamaması ve Mustafa Kemal Paşa’nın kararlı duruş göstererek ordunun ilerleyeceğini beyan etmesi durumu değiştirmiştir. “Boğazlara ve Bitaraf Mıntika Meselesinde Fransa ve İtalya Müteredit”, *İkdam*, 21 Eylül 1922, s.1., “Müttefikler Müsterek Bir Harekat-ı Müsalemetkarane İçin İtilafi”, *İkdam*, 22 Eylül 1922, s.1., “Bitaraf Mıntikanın Müruru Hakkında Nazar-ı Dikkat Celb”, *İkdam*, 28 Eylül 1922, s.1., “Bitaraf Mıntıkaya Kıtaatımızın Duhulu Hakkında General Harrington’ın Baş Kumandan Mustafa Kemal Paşa’ya Müracaatı ve Baş Kumandanın Bu Müracaata Cevabı”, *İkdam*, 29 Eylül 1922, s.1., “Müttefikin İşgal Kuvvetleri Kumandanına Yeni Cevap”, *İkdam*, 30 Eylül 1922, s.1.

⁶⁷⁷ “Sadrazam Paşa”, *İkdam*, 30 Eylül 1922, s.1.

⁶⁷⁸ “Bugün Mudanya Konferansı İnikad Ediyor”, *İkdam*, 3 Ekim 1922, s.1.

İtalya'yı General Monbelli temsil etmiştir.⁶⁷⁹ Yunanlılar ise konferansa katılmayıp limandaki gemiden takip etmişlerdir. Konferansta Doğu Trakya'nın boşaltılması, sulh antlaşmasına kadar Boğazların ve İstanbul'un alacağı vaziyet görüşülmüştür.

İkdam gazetesi İngiltere'nin Türklerin arzusuna uygun bir karara karşı gelmeyip hem Türklere hem de İslamiyet'e düşman olmadığını göstermek niyetiyle hareket etmesinin beklendiğini aktarmaktadır.⁶⁸⁰ 5 Ekim'de çıkan bir haberde Trakya'nın teslimine dair konuların görüşüldüğü ve Yunan murahhası General Mazarakis'in bugün Mudanya'ya geldiği söylenmektedir.⁶⁸¹ Konferansın 4 Ekimdeki toplantısında ise tarafsız bölgeye dair görüşmelerin olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁸² İsmet Paşa İtilaf Devletleri tarafından öne sürülen projeyi kabule yanaşmamaktadır. Bu projeye göre Yunanlıların boşaltacağı bölgeler teslim edilmeden önce İtilaf Devletleri kontrolüne geçmesi ve 1 ay sonra teslim edilmesi düşünülmektedir. Ama İsmet Paşa bu görüşü paylaşmamaktadır. Ona göre konferans sona erer ermez Türk birlikleri Trakya dahil tüm bölgeleri teslim almalıdır.

Mudanya Konferansı 1 gün tatil edildikten sonra ertesi gün tekrar toplanmıştır. 1 günlük arada İngiliz generali İtilaf Devletleri'nin fevkalade komiserleri ve temsilcileri ile konferans üzerine görüşmüştür. Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hamit Bey de Franklin Boullion ile birlikte İstanbul'daki görüşmeler için gitmiş ve tekrar Fransız torpidosuyla Mudanya'ya dönmüştür. İkdam gazetesi bu görüşmelerin neticeleri hususunda geniş bilgiye ulaşamamıştır. Ancak İtilaf Devletleri'nin Türklerin katı duruşları karşısında ne yapacaklarını görüştükleri kesindir.⁶⁸³ Konferansta görüşmeler Karaağaç ve Trakya üzerinden çıkmaza girmiştir. Mustafa Kemal Paşa bir an önce boşaltılıp teslimini isterken İtilaf Devletleri direnmektedir. İtilaf Devletleri kendi aralarında konferanstan bağımsız bu konuyu görüşmeye devam etmişlerdir. Görüşmelerin sonunda Türk baskısına daha fazla dayanamayan İtilaf Devletleri Doğu Trakya'nın Türklere bırakılması hususunda görüş birliği sağlandığını bildirmişlerdir.⁶⁸⁴ Ayrıca İzmit'teki tarafsız bölge de Türk askeri

⁶⁷⁹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s.211-212.

⁶⁸⁰ "İngiltere'de Efkâr", *İkdam*, 4 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸¹ "Mudanya Konferansı Henüz Hitam Bulmamıştır, Devam Ediyor", *İkdam*, 5 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸² "Trakya'nın Esasen İadesi Mukarrerdir", *İkdam*, 5 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸³ "Mudanya Konferansı 24 Saat Müddetle Tatilinden Sonra", *İkdam*, 7 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸⁴ "Dün General Harrington İngiltere'nin vereceği Kararı Bekliyordu", *İkdam*, 8 Ekim 1922, s.1., "Paris Konferansı Neticesinde İttihaz Olunan kararlar", *İkdam*, 9 Ekim 1922, s.1.

tarafından geçilmiştir.⁶⁸⁵ Bu bölgenin geçilerek Boğazlara doğru ilerlenmesinin sebebi İtilaf Devletlerinin Türklerin kararlılığını kati surette görmesinin istenmesidir. Artık daha fazla beklemeye tahammül kalmamıştır. Ancak İtilaf Devletlerinin askerleri ile karşı karşıya gelinmesi halinde sıcak çatışmaya girilmemesi hususunda emirler verilmiştir. Şimdilik sadece Boğazlar yönünde ilerlenmesine karar verilmiştir.

Türk ordusunun tarafsız bölgede ilerlemesi ve hatları geçmesi üzerine İtilaf Devletleri teyakkuza geçmişlerdir. Bu konu üzerine yaptıkları toplantıda Türk ordusunun kesin surette geri çekilmesini ve müzakerelerin sonucunu beklemesini kararlaştırmışlardır. Kararlarını işgal kuvvetleri komutanı General Harrington'a bildiren İtilaf Devletleri yöneticileri durumu Türk tarafına iletmesini istemişlerdir. Harrington da İsmet Paşa'ya bir mektup yazarak "*Zatı âlileri tarafından, Ankara Millet Meclisi hükümeti sıfatıyla, verilmiş bulunan ve her türlü muhasematın ve harekâtın tevakkuf edeceği hakkındaki vaatlerinize rağmen, bu harekâtın devam etmiş olduğu hakkında nazarı dikkati devletlerini celbetmeği arzu ederim*" demiştir. İsmet Paşa ise "*Kıtaatımızın ve kumandanlarımızın zâtı devleriyle mükerreren müdavele ettiğimiz eskârı müsalemetcüyaneden mülhem emirlere tevfikân her nevi hadisata mahal vermemek hususunda gösterdikleri itina ve muvaffakiyet şâyânı taktir bir derecedir. Yarımca ve Yakublu ve Şile'de mevzubahis edilen harekâta harekâtı dahiliyeden maduttur. Çünkü bahis buyrulan bitaraf muntıkaların Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle müttefikleri arasında hiç bir zaman takarrür ettirilmemiş ve bu hususta tarafımızdan hiç bir taahhüde girilmemiş olduğunu ifadeye müsaraat eylerim. Harekât noktai nazarından Büyük Millet Meclisi Hükümetinin taahhüdü 29 Eylül notasında bildirildiği veçhile, Mudanya konferansına kadar harekâtın tevkifinden ve konferans esnasında mükerreren mevzubahis olduğu vakit tarafımızdan teyit edildiği veçhile, itilâf kıtaatına karşı her hangi bir hadiseye mahal vermemekten ibarettir.*"⁶⁸⁶ cevabını vermiştir. Görüldüğü üzere İsmet Paşa, Harrington'un atıf yaptığı tarafsız bölge antlaşmasını Ankara Hükümeti'nin tanımadığını ifade etmektedir. Zira bu antlaşma Osmanlı Devleti ile yapılmıştır. İsmet Paşa Türk ordusunun İtilaf Devletleri kuvvetlerine karşı herhangi bir girişimde bulunmayı düşünmediklerini de vurgulamıştır.

⁶⁸⁵ "İzmit Cephesinde, Bitaraf Dahilindeki Kıtaatımız", *İkdam*, 9 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸⁶ Metindeki imla hataları ve çeviri yanlışları T.B.M.M. yayımına aittir., *T.B.M.M, G.C.Z.*, Devre I, Cilt III, İçtima III, 09.10.1922, s.912., "General Harrington'ın İsmet Paşa'ya Hitap Eden Nutku", *İkdam*, 11 Ekim 1922, s.1.

İsmet Paşa'nın verdiği cevap üzerine durumun ciddiyetini kavrayan İtilaf Devletleri Paris'te yaptıkları son görüşmede Doğu Trakya'nın Türklere teslimi hususunda zorluk çıkarmamaya karar vermiş ve bunu Mudanya'daki generallerine bildirmişlerdir.⁶⁸⁷ Ancak İtilaf Devletleri öncelikle belli bir süre bölgeyi kendilerinin işgal etmesini sonra Türklere bırakılmasını istemişlerdir.⁶⁸⁸ Yunanlılar ise Meriç'in batısına çekilmeyi reddetmişlerdir. İkdam gazetesi Harrington'un İtilaf Devletlerinden aldığı talimatla son kez ulaştığı İsmet Paşa'ya sunduğu şartların son kararları olduğunu bildirmesi üzerine İsmet Paşa'yı tedirgin ettiğini vurgulamıştır.⁶⁸⁹ İsmet Paşa gerçekten de tedirgin olarak durumu Ankara'ya bildirmiş ve talimat istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise bir parça alttan alınmasını istese de tamamen geri adım atmayı uygun görmemiştir. Fakat Mudanya Konferansında ülkelerini temsil eden generaller kendi aralarında yaptıkları toplantıda Fransa ve İtalya Türklere ultiimatı verilmesine ve onlarla herhangi bir savaşa girilmesine karşı çıkmışlardır. Ankara'da mecliste yapılan gizli oturumda ise İsmet Paşa'ya mütarekeyi imzalama izni verilmiştir.⁶⁹⁰ Ertesi gün Mudanya'da yapılan müzakerelerden sonra Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır.⁶⁹¹ Doğu Trakya'yı teslim alması içinse meclis tarafından Refet Paşa görevlendirildi.⁶⁹²

Mudanya Konferansı ile birlikte Milli Mücadele'nin askeri safhası sona ermiş oldu. Böylece 4 yıl büyük fedakarlıklar ve çabalar ile sürdürülen mücadele başarıyla sonlandırılmış oldu.

3.2. Lozan Konferansı

Henüz Mudanya Mütarekesi sürerken sulh görüşmeleri için planlamalar yapılmaya başlanmıştır. İtilaf Devletleri 23 Eylül'de bu konuda Ankara Hükümeti'ne bir nota vermişlerdir. Ankara Hükümeti cevabi notasında sulh konferansının 20 Ekim'de İzmir'de yapılmasını önermiştir.⁶⁹³ Ankara Hükümeti'nin konferans için İzmir'i seçmesinin sebebi hem Yunanlıların vermiş oldukları zararın yerinde bizzat

⁶⁸⁷ "Eğer Bitaraf Mıntıkaya Riayet Ediyorsak", *İkdam*, 10 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸⁸ "Müttefiklerin Müşterek Mukavele-i Askeriyeleri Müsveddesinin Tebliğinden", *İkdam*, 11 Ekim 1922, s.1.

⁶⁸⁹ "Müttefiklerin En Son Teklifatı Hakkında", *İkdam*, 11 Ekim 1922, s.1.

⁶⁹⁰ *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt III, İçtima III, 10.10.1922, s.944.

⁶⁹¹ "Mudanya Konferansı'nın Dün Sabahki Son Celsesi", *İkdam*, 11 Ekim 1922, s.1., Mütareke metni için bkz., İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*, TTK, Ankara, 2000, s.71-74.

⁶⁹² *BCA*, 30-18-1-1/5-30-15, 09,10,1922.

⁶⁹³ "Müttefiklerin Sulh Konferansı Hakkındaki Davetine Ankara'nın Cevabı", *İkdam*, 6 Ekim 1922, s.1., Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar I*, Temel Yayınları, İstanbul, 2002, s.92.

görülmesiyle hem de İzmir'in Milli Mücadele açısından sembol haline gelmesiyle alakalıdır. İtilaf Devletleri İzmir'de konferansın toplanması görüşüne katılmamış toplantı yerini tespit için yaptıkları görüşmeler neticesinde açılış tarihi olarak 13 Kasım'ı, mevki olarak da Lozan'ı kabul etmişlerdir.⁶⁹⁴ Durumu 27 Ekim'de hem Ankara hem de İstanbul Hükümeti'ne bir nota göndererek bildirmişlerdir.⁶⁹⁵

İtilaf Devletlerinin her iki hükümeti de muhatap kabul edip Lozan'a davet etmesi elbette normal değildir. Zira bir devletin doğal olarak ancak bir hükümeti olmalıdır. İtilaf Devletlerinin böyle bir yol izlemesinin sebebi hükümetler arasında ikilik çıkararak bu durumdan faydalanmak içindir. Aynı yolu daha önce Londra Konferansı'nda da izlemişler, fakat Tevfik Paşa'nın sözü Ankara Hükümeti temsilcilerine bırakmasıyla sorun çözülmüştür. Şimdi ise Tevfik Paşa aynı tavrı göstermemiştir. İstanbul'da, sürecin başarıyla tamamlanması ile birlikte artık Ankara Hükümeti'nin misyonunu tamamladığı görüşü hakimdir. Ankara Hükümeti'nin devletin resmi yönetim merkezi olan ve Padişahın yanında bulunan İstanbul Hükümeti'ne işleri bırakması gerektiği düşünülmektedir. Fakat Tevfik Paşa yine de Ankara Hükümeti'ne bir telgraf çekerek ortak bir plan geliştirilmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise İstanbul'daki temsilci Hamit Bey'e bir telgraf göndererek Tevfik Paşa'ya ulaştırılmasını istemiştir. Paşa bu telgrafında milletin tek temsilcisinin Ankara Hükümeti olduğunu belirtmiştir.⁶⁹⁶ Tevfik Paşa bu tavır üzerine TBMM başkanlığına da aynı mealde bir telgraf çekmiştir.⁶⁹⁷

Tevfik Paşa'nın tavrı Ankara'da tam bir infial etkisi yaratmıştır. Mecliste bu konu üzerine hararetli tartışmalar olmuştur.⁶⁹⁸ Tartışmalar neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın da devreye girmesiyle saltanatın kaldırılması ve böylelikle İstanbul Hükümeti'nin tamamen söz hakkını yitirmesi kararlaştırılmıştır. 1 Kasım 1922'de Rıza Nur Bey ve beraberindekilerin verdiği tavrı üzerine saltanatın kaldırılması tartışılmış ve hilafetten ayrılarak kaldırılması kararlaştırılmıştır.⁶⁹⁹ Saltanatın

⁶⁹⁴ Konferansın tarihi daha sonra İngiltere'deki genel seçimler münasebetiyle 20 Kasım'a ertelenmiştir.

⁶⁹⁵ “Şark-ı Karib Konferansının İctimat İçin Hazırlık”, *İkdam*, 28 Ekim 1922, s.1.

⁶⁹⁶ Çetin, *Son Sadrazam*, s.498-499.

⁶⁹⁷ “Bab-ı Ali'nin Büyük Millet Meclisi'ne Müracaatı”, *İkdam*, 1 Kasım 1922, s.1.

⁶⁹⁸ “Bab-ı Ali'nin Büyük Millet Meclisi'ne Müracaatı Hakkında”, *İkdam*, 2 Kasım 1922, s.1., *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt XXIV, İctima III, 30.10.1922, s.269-298.

⁶⁹⁹ Meclis'te kabul edilen şekliyle “Madde 1: Teşkilatı Esasiye ve kanuniyle Türkiye Halkı, hukuku hakimiyet ve hükümransını mümessili hakikisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyeti maneviyesinde gayrikabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere temsile ve bilfiil istimaline ve iradei milliyeye istinad etmiyen hiçbir kuvvet ve heyeti tanınamaya karar verdiği cihetle Misakı Milli

kaldırılması üzerine Ankara Hükümeti tüm yetkilerin artık mecliste toplandığına ilişkin kabul edilen kanunu İstanbul'daki tüm gerekli yerlere bildirilmiştir.⁷⁰⁰ Ankara Hükümeti'nin hamleleri üzerine İstanbul hükümeti de istifa ederek tarih sahnesinden çekilmiştir. Hükümetin istifasından kısa bir süre sonra da Sulta Vahdettin ülkeyi terk etmiştir.⁷⁰¹

Meclisin bir diğer önemli gündemi Lozan görüşmelerine katılacak heyet üzerinedir. Rauf Bey halihazırda Vekiller Heyeti Reisidir. Fakat Lozan'a gitmeyi arzu etmektedir. Çünkü sadece bu şekilde Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının zararlı neticelerinden kurtulabilmesinin önü açılmış hem de İtilaf Devletleriyle tekrar hesaplaşma şansı bulma ihtimali doğmuştur.⁷⁰² Fakat Mustafa Kemal Paşa Lozan'a İsmet Paşa'nın katılması hususunda kararlıdır. Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in istifası üzerine de konferansa katılması kararlaştırılan İsmet Paşa yeni Hariciye Vekili olmuştur.⁷⁰³ Lozan'a İsmet Paşa ile birlikte Rıza Nur ve Hasan (Saka) Beylerin gitmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁰⁴

Heyet belirlendikten sonra toplantı gününe yetişebilmek için hareket etmiştir. İsmet Paşa başkanlığındaki heyet öncelikle İstanbul'a gelmiştir. Paşa İstanbul'da Darulfünun'u ziyaret ettiği sırada coşkuyla karşılanmıştır.⁷⁰⁵ Paşa geçtiği her yerde büyük övgüler almıştır. Heyet daha sonra Lozan'a gitmek için hareket etmiştir.⁷⁰⁶ İsmet Paşa Lozan'a ulaştıktan sonra 13 Kasım'da toplanması planlanan konferans

hudutları dahilinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden başka şekli hükümet tanımaz. Binaaleyh Türkiye Halkı hakimiyeti şahsiyeye müstenid olan İstanbul'daki şekli hükümeti 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakal addeylemiştir. Madde 2: Hilafet, Hanedanı Ali Osman'a aid olup halifelige Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken erşad ve aslah olanı intihab olunur. Türkiye Devleti makamı hilafetin istinatgahıdır" denilmektedir. Çeviri T.B.M.M. zabıt ceridesine aittir. *T.B.M.M. Z.C.*, Devre I, Cilt XXIV, İctima III, 01.11.1922, s.305-316., "Hilafet, Saltanat ve Şekl-i Hükümet Hakkında Büyük Millet Meclisi'nin Kararı", *İkdam*, 3 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰⁰ *BCA*, 30-10-0-0/ 202-379-3, 05.11.1922., "Dün Öğleden İtibaren İstanbul'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin İdaresi Fa'alen Tesis Etmiştir", *İkdam*, 5 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰¹ "Mehmet Sadis Akıbet-i Makarrı Hilafetten Kaçmıştır", *İkdam*, 18 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰² Rauf Bey hatıralarında kendisinin Lozan'a gitme arzusu içerisinde olduğunu reddetmektedir. Ancak kendisine bu suçlama isnat edilmiştir. Rauf Bey dışında kuvvetli adaylar arasında Fethi Bey, Yusuf Kemal Bey, Kazım Karabekir Paşa görülmektedir. T. Faik Ertan, "Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasında İlişkiler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1990)*, Cilt VI, No.18, s.617.

⁷⁰³ "Hariciye Vekaletine İsmet Paşanın İntihabı", *İkdam*, 28 Ekim 1922, s.1.

⁷⁰⁴ Heyetin tamamı için bkz., Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.5-6.

⁷⁰⁵ "İsmet Paşa Hazretleri, Darulfünun'da", *İkdam*, 9 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰⁶ "Heyet-i Murahhasamız Lozan'a Doğru", *İkdam*, 10 Kasım 1922, s.1.

İngiltere’de seçimler olması sebebiyle 20 Kasım’a ertelenmiştir.⁷⁰⁷ Konferansın ertelenmesi üzerine İsmet Paşa Lozan’dan Paris’e hareket etmiş burada gazetecilere Türkiye’nin Misak-ı Milli sınırları içerisinde hareket ettiğini ve bir an önce barış yapmak istediğini söylemiştir.⁷⁰⁸ Ayrıca Fransız yetkililerle de görüşmüş ve aynı düşüncelerini onlara da aktarmıştır. Paşa daha sonra beraberindekilerle konferansın açılışına katılmak üzere Lozan’a dönmüştür.

Lozan Konferansı kararlaştırıldığı üzere 20 Kasım 1922’de açıldı. İsmet Paşa anılarında Lozan’ın açılışı münasebetiyle konuşma yapacak kişilerden biri olmak arzusunda direktmesi üzerine istediği konuşmayı yaptığını belirtmektedir. Paşa konuşmasında Türklerin çektiği sıkıntıları anlattıktan sonra tek isteklerinin istiklal ve sükuna kavuşmak olduğunu söylemiştir.⁷⁰⁹ Konferans Türkiye açısından genel olarak 3 ayrı komisyon üzerinden şekillenmiştir. Bu komisyonlar; İngiltere’nin başkanlık ettiği toprak, askeri, Boğazlar, İtalya’nın başkanlık ettiği yabancılar hukuku ve Fransa’nın başkanlık ettiği mali ve iktisadi işlerle ilgilenen alt komisyonlardır.⁷¹⁰ İtilaf Devletlerinin her biri büyük oranda kendilerini ilgilendiren meseleleri içeren komisyonlara başkanlık etmeyi tercih etmişlerdir. Böylece doğrudan bu konular üzerinde söz sahibi olabilmüşlerdir.

Konferansın ilk günlerinde İkdâm gazetesinin gidişata dair çok fazla bilgiye ulaşamadığı görülmektedir. Sadece alt komisyonlara dair bilgi sağlanabilmiştir. Ahmet Cevdet Bey de bir köşe yazısında kapitülasyonların yine başa bela olduğundan yakınmıştır.⁷¹¹ İkdâm gazetesi Lozan’dan çok hilafet meselesi ve halife olarak seçilen Abdülmecit Efendi üzerinde yoğunlaşmıştır. Halife Abdülmecit Efendi’nin beyanatları ve yaptıkları gün gün farklı başlıklar altında incelenmiştir.⁷¹² Ahmet

⁷⁰⁷ “Lozan Konferansının, İngiltere’nin Talebi Üzerine Teşrin-i Saninin Yirminci Gününe Tehir Olduğu ve Bu Müddet Zarfında Müttefikin Mümessillerinin Ya Paris’te Yahut Lozan’da Aralarında Bir İctima Akd Edecekleri Tahakkuk Ediyor”, *İkdâm*, 14 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰⁸ “İsmet Paşa Refakatinde Ferit Bey ve Heyet-i Murahhasadan Altı Aza Olduğu Halde Çarşamba Günü Simplon Sürat Katarıyla Paris’e Muvasalat Etmiştir”, *İkdâm*, 17 Kasım 1922, s.1., “İsmet Paşa Paris’te”, *İkdâm*, 18 Kasım 1922, s.1.

⁷⁰⁹ İnönü, *Hatıralar*, s.330.

⁷¹⁰ “Londra Konferansı’nda Üç Komisyon”, *İkdâm*, 23 Kasım 1922, s.1.

⁷¹¹ Ahmet Cevdet, “Yine Kapitülasyonlar”, *İkdâm*, 23 Kasım 1922, s.1.

⁷¹² “Büyük Millet Meclisi’nde Yeni Halifenin İntihabı”, *İkdâm*, 20 Kasım 1922, s.1., “İltifat ve Beyanat-ı Hazret-i Hilafetpenahi”, *İkdâm*, 21 Kasım 1922, s.1., “Halife Hazretleri ve Büyük Millet Meclisi”, *İkdâm*, 21 Kasım 1922, s.1., “Yeni Halifemiz”, *İkdâm*, 22 Kasım 1922, s.1., “Halife ve Hint Ulemasının Fikirleri”, *İkdâm*, 23 Kasım 1922, s.1., “Emanet-i Mübarekeyi Teslim ve Arz-ı Tebrük”, *İkdâm*, 24 Kasım 1922, s.1., “Beyanname-i Hilafetpenahi”, *İkdâm*, 25 Kasım 1922, s.1., “Fatih Camii Şerifinde Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahinin İlk Cuma Namazı ve Dünkü Hilafet Alayı – İstanbul’un Tezahüratı”, *İkdâm*, 25 Kasım 1922, s.1.

Cevdet Bey yine Lozan'a dair bir köşe yazısında konferansın toplanma tarihi seyri üzerine bilgiler vermiştir. Cevdet Bey konferansı takip eden gazeteci sayısını bile hayret edecek derecede çok görmektedir. Konferansın önemini bu noktadan tanımlamakta ve tüm dünyanın gözünün burada olduğuna dikkat çekmektedir.⁷¹³

Konferansın ilk günleri önemli ölçüde sınır meseleleri tartışılmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın Trakya'ya dair hak iddiaları incelenmiştir. Doğu Trakya'nın Türkiye'ye teslimi Mudanya'da kabul edilmiştir. Ancak Batı Trakya için durum farklıdır. Yunanlılar buradan çekilmeyi kabul etmemektedirler. İsmet Paşa ise bu bölgenin Türkiye'ye ait olması gerektiği konusuna direktmektedir.⁷¹⁴ İsmet Paşa Batı Trakya'da bir halk oylaması yapılması durumunda Türkiye lehine durumun netleşeceğini savunmaktadır.⁷¹⁵ İsmet Paşa Bulgarlarla yapılan antlaşma üzerinden 1913 yılındaki Trakya sınırlarına dönüşün kesinleşmesi ve Garbi Trakya için de halk oylaması yapılarak bölge halkının gerçek isteğinin ortaya konulmasını istemektedir. Böylece Meriç'in karşı kıyısındaki belli bir bölgenin de Türkiye'ye kalmasının mümkün hale geleceğine inanmaktadır. İsmet Paşa hatıratında Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sırasında Batı Trakya'yı Bulgarlara bırakması ve Birinci Dünya Savaşı sırasında da Bulgarların savaşa girmesi için Dimetoka'ya kadar olan bölgenin yine onlara bırakılmasının Venizelos tarafından büyük bir özenle kendilerine karşı kullanıldığını ifade etmektedir. Böylece Yunanistan'ın elinin güçlendiğini vurgulamaktadır.⁷¹⁶ Ayrıca Balkan Devletleri de bu tartışmaları yakından takip etmekte ve Yunan tezine yakın görünmektedirler.

İkdam gazetesi Batı Trakya'da özellikle Gümülcine ve çevresinde Yunan askerlerinin faaliyetleri üzerine bölge halkının isyan ettiğini yazmaktadır. Bu tavır halkın Yunanlıları istemediğini göstermektedir. Ayrıca İsmet Paşa'nın dediği gibi oylama yapılması durumunda neticenin ortaya çıkacağı da açıktır.⁷¹⁷ Konferansta görüşmeler sürerken Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey verdiği beyanatında Misak-ı Milli'den taviz verilemeyeceğini murahhas heyetinin de bunun bilincinde olarak hareket ettiğini vurgulamıştır.⁷¹⁸ İsmet Paşa da konuya aynı pencereden bakmaktadır.

⁷¹³ Ahmet Cevdet, "Lozan Konferansı", *İkdam*, 26 Kasım 1922, s.1.

⁷¹⁴ "Lozan Konferansı Garbi Trakya Müzakeratında Hararetli Celseler Akdetmekte Devam Ediyor", *İkdam*, 26 Kasım 1922, s.1.

⁷¹⁵ "İsmet Paşa Garbi Trakya'da Aray-ı Umumiyye Müracaat Edilmesinde ve 1913 Hududunun İtasında Israr Ediyor", *İkdam*, 27 Kasım 1922, s.1.

⁷¹⁶ İnönü, *Hatıralar*, s.336.

⁷¹⁷ "Garbi Trakya Mukadderatını Tayin Ediyor", *İkdam*, 30 Kasım 1922, s.1.

⁷¹⁸ "Misak-ı Milli'den Fedakarlık Edilemez", *İkdam*, 30 Kasım 1922, s.1.

İkdam gazetesi ise meraklı bir bekleyiş içerisinde. Muhtemeldir ki Mudanya Konferansı'nın kısa süre içerisinde sonuçlanması Lozan'ın da çok uzamadan sonuçlanacağına dair bir beklenti oluşturmuştur.⁷¹⁹ Ancak Lozan Konferansı milletlerarası pek çok konuyu içermekte ve Türkiye'nin de birçok konuda halledilmeyi bekleyen sorunları bulunmaktadır.⁷²⁰ Batı Trakya için görüşmeler ise Bulgarların da görüş bildirip hak iddia etmesiyle başka bir boyuta taşınmıştır. İsmet Paşa Bulgarlardan yana tavır alınca konu Yunanistan'ın aleyhine işlemiştir. Ancak tartışmalar devam etmemiş kısa süre sonra kesilmiş komisyon diğer konulara odaklanmaya başlamıştır. Konferansta Trakya hudutları meselesinden sonra Boğazlar meselesi görüşülmeye başlanmıştır. İsmet Paşa görüşmelere Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'nın da çağırılmasını istemiştir. İtilaf Devletlerinin de kendi aralarındaki müzakereler sonucunda Rusya görüşmelere davet edilmiştir.

Rusya Boğazların kontrolünün Türklerde olmasını kabul etmesinin yanı sıra savaş gemilerine kapalı olması, ticari gemilere ise açık olmasını savunmaktadır.⁷²¹ Böylece Türkiye'nin Rusya için bir tampon bölge görevi görmesi ve Boğazların güvenliğinin sağlanmasının mümkün olacağı düşünülmüştür. Bu konudaki en büyük tartışmalar İngiltere'ye karşı olmuştur. İngiltere Boğazların durumuna oldukça önem vermektedir. Bu sebeple Boğazların yönetiminin Türklere bırakılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya İngiltere'ye karşı Türklerin de tezini savunarak, Boğazların Türk kontrolünde olup harp gemilerine kapalı olması hususunda ısrarla diretmıştır.⁷²² Ruslar ve Türklerin bir nevi beraber hareket etmeleri ve görüşlerinde diretmeleri üzerine İtilaf Devletleri konuyu kendi aralarında müzakere etmeye ve ortak bir görüş geliştirmeye çalışmışlardır.⁷²³ Özellikle İtalya ve İngiltere bu konu üzerine derin tartışmalara girmiştir. Lord Curzon ve Mussolini ise bir araya gelmiş ve özel olarak fikir teatisinde bulunmuşlardır. İtilaf Devletleri yaptıkları görüşmeler sonucunda Boğazların durumu üzerine ortak bir fikir geliştirebilmişlerdir. Bu fikre göre Türkiye her hangi bir savaşta olmadığı zamanlarda Boğazların harp ve ticaret gemilerine,

⁷¹⁹ "Konferans Henüz Hiçbir Meseleyi Halletmemiştir.", *İkdam*, 3 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁰ Konferansın daha fazla uzaması ihtimali İkdam gazetesini korkutmuştur. Çünkü böyle bir durum olması halinde Milli Mücadele ile kazanılan başarıların kaybedilmesi ve işlerin daha kötüye gitmesi ihtimali vardır. Bu konuda Batı basınının da görüşleri okuyuculara aktarılmıştır. "Lozan Konferansı Ne Kadar Uzarsa", *İkdam*, 5 Aralık 1922, s.1.

⁷²¹ "Rusya'nın Boğazlar Hakkındaki Siyaseti", *İkdam*, 3 Aralık 1922, s.1.

⁷²² "Rusya Boğazların Sefain-i Harbiyeye Kapanmasını İstiyor", *İkdam*, 6 Aralık 1922, s.1.

⁷²³ "Boğazlar ve Müttefiklerin Nokta-i Nazarları", *İkdam*, 7 Aralık 1922, s.1.

Türkiye savaşta olduğunda ise Boğazların tarafsız ülkelerin gemilerine açık olmasını istemektedirler.⁷²⁴

Türkiye ve Rusya, İtilaf Devletlerinin görüşünü benimsememişlerdir. Özellikle Rusya ciddi anlamda karşı çıkmaktadır.⁷²⁵ Çünkü Rusya'daki Sovyet rejimi henüz çok yenidir ve Boğazların güvenliği onlar için hayati öneme sahiptir. Ayrıca Boğazların Türk kontrolünde olması ulusal bir güvenlik sorunudur. İsmet Paşa esasen Boğazların açık kalması görüşünü benimsiyor olsa da asıl meselenin askeri gemiler hususunda olan fikir çatışmasında yattığını düşünmektedir.⁷²⁶ Konu gerçekten de bu noktada düğümlenmektedir. İsmet Paşa sorunu çözebilmek için Boğazlardan geçecek askeri gemilerin Türkiye'yi tehdit edemeyecek mahiyette olması gerektiğini savunmaya başlamıştır.⁷²⁷ Bu görüşe göre Boğazlardan geçecek gemilerinin kapasitesi belli bir standart dahilinde olmalıdır. İsmet Paşa'nın bu çıkışı ile birlikte İtilaf Devletleri ile ortak zeminde buluşma şansı oluşmaya başlamıştır.⁷²⁸ Zira hal böyle olursa hem İtilaf Devletlerinin istedikleri gibi askeri gemilerinin geçişinin olabileceği hem de Rusya ve Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit edici unsurun etkisinin azalacağı düşünülmüştür.

Boğazlara dair tarafların görüşleri incelenirken konferansın önemli bir diğer noktası olan azınlıklar meselesi görüşülmeye başlanmıştır. İkdam gazetesi Azınlıklara dair konuların görüşülmeye başladığı sıralarda konferansın kesilmesi ihtimalini gündemine almıştır. Çünkü müzakereler oldukça sert geçmekte ve taraflar anlaşamıyor görünmektedir.⁷²⁹ Mecliste de nerdeyse 1 aydır Lozan müzakerelerinin sürmesine rağmen bir sonuç alınamıyor olması karşısında bazı vekiller duruma tepki göstermişlerdir. Bu konuda Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey müzakerelere dair meclise bilgi verilmesini istemiştir.⁷³⁰ Ayrıca Saruhan mebusu Avni Bey de bu konuda bilgi talep etmiştir. Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey bu konuda vekillere bir beyanat vermiş beyanat aynı zamanda İkdam gazetesinde de yayınlanarak kamuoyuna

⁷²⁴ “Müttefiklerin Boğazlar Meselesinde Aralarında İttihaz Ettikleri Karar”, *İkdam*, 8 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁵ “İngiltere ve Rusya Murahhasları Arasında”, *İkdam*, 9 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁶ “Türkiye Murahhaslarının Boğazlar Hakkında Verdikleri Cevap Müttefiklerin Nokta-i Nazarına Mugayir Değildir”, *İkdam*, 10 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁷ “Boğazlardan Geçip Karadeniz'e Gidecek Harp Gemilerinin Bir Tehlike Teşkil Edemeyecek Surette Tahdidini İstiyoruz”, *İkdam*, 12 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁸ “Boğazlar Meselesinde İtilaf Edileceği Muhakkak Görünüyor”, *İkdam*, 14 Aralık 1922, s.1.

⁷²⁹ “Lozan Müzakeratının Son Derece Hararetili Celseleri: İnkita İhtimali”, *İkdam*, 16 Aralık 1922, s.1.

⁷³⁰ *BCA*, 30-10-0-0/5-29-10, 14.12.1922.

duyurulmuştur. İkdam gazetesinde çıkan haberde Rauf Bey'in beyanatında “*biz milletimizin şeraiti sulhiyesini Misak-ı Milli ile ilan ettik. Murahhaslarımız da sükun ve vakar ile bu esasları müdafaa etmektedirler.*” dediği aktarılmıştır. Rauf Bey böylece Lozan'daki heyetin Misak-ı Milli sınırları dahilinde hareket ederek gerekli sonuca ulaşacaklarını temenni etmektedir. Rauf Bey ayrıca henüz sonuca dair bir şey söyleyemeyeceğini çünkü murahhas heyetinin bir sonuca ulaşamadıklarını beyan etmiştir. Bu sebeple meclise ancak görüşülen konuları aktarabilmiştir.⁷³¹

Rauf Bey her ne kadar vekilleri teskin etmeye çalışmışsa da hala bir ümitsizlik durumu hakimdir. İkdam gazetesi de bu olumsuz havayı okuyucularına aktarmaktadır. Vekiller 1922 yılı içerisinde sulhun yapılmasına artık imkansız gözüyle bakmaktadırlar.⁷³² Yılbaşına zaten pek az bir vakit kalmıştır fakat müzakerelerin başında bu kadar sürede sonuca ulaşılacağı düşünülüyordu. Geline nokta ise beklentiler oldukça düşmüş sonuca kolay ulaşılamayacağı anlaşılmıştır. Bu sırada Lozan'da tartışmaların gittikçe hararetlenmesi üzerine İsmet Paşa genelkurmayaya gidişata dair bilgi vermiş ve olası aksi durumlara karşılık ordunun hazırlıklı bulunmasını isteyen bir telgraf göndermiştir.⁷³³

Azınlıklar meselesine dair müzakereler de oldukça çetin geçmeye başlamıştır. Ahmet Cevdet Bey İkdam'daki köşesinde bu konuda “*bu mesele de yeni bir şekle girdi. Biz evvelce dini ekalliyetlerden bahsediyorduk ve mevzubahis evvela da oydu. Fakat şimdi ne işitiyoruz. Ekalliyetlerden maksat yalnız dini ekalliyetler olamazmış.*” diyerek eleştirmiştir.⁷³⁴ İtilaf Devletleri azınlıklara geniş haklar istiyor ve konuyu sadece dini değil her yönden irdeliyorlardı. Ancak İsmet Paşa ve murahhaslar dış ülkelerde yaşayan Türklere verilen haklar kadar hak vermeyi uygun görüyorlardı. İtilaf Devletleri ise bu konuya aynı zamanda kapitülasyonlar açısından da baktıklarından farklı uygulamalarda ısrar ediyorlardı. Ayrıca görüşmelere Ermeni meselesi ve Ermeniler de eklenince murahhas heyeti celseye katılmayı reddetmiştir.⁷³⁵ Azınlıklar konusunda önemli tartışma konularından bir tanesi de Rumlar ve patrikhane meselesidir. İkdam gazetesinde çıkan bir yazıda Rumların güçlük çıkarması ve

⁷³¹ T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt XV, İçtima III, 16.12.1922, s.410.

⁷³² “Konferans Müzakeratı Heyet-i Vekilede”, *İkdam*, 18 Aralık 1922, s.1., “Mukaddemat-ı Sulhiyenin Yeni Sene Başından Evvel İmzalanacağına Ankara Mahâfilinde Pek Az İhtimal Verilmektedir”, *İkdam*, 18 Aralık 1922, s.1.

⁷³³ *BCA*, 30-10-0/ 218 - 472 - 24, 23.12.1922., *BCA*, 30-10-0/ 218 - 472 - 22, 21.12.1922.

⁷³⁴ Ahmet Cevdet, “Ekalliyetler Meselesi”, *İkdam*, 23 Aralık 1922, s.1.

⁷³⁵ “Ermenistan Müzakeratına İştirak Etmiyoruz”, *İkdam*, 26 Aralık 1922, s.1.

Yunanistan'ın da bu konu üstünde direktmesi üzerine “*fakat bu işe onlar ne hakla müdahale etmek istiyorlar? Burası malum değil. Devletler muvaffakiyet etseler de onlar etmeyeceklermiş!*” yorumu yapılarak konuya tepki gösterilmiştir.⁷³⁶ Hem Rumlar hem de Ermeniler üzerine tartışmalar sürerken İtilaf Devletleri her iki azınlığa da destek vermişlerdir. Rum Patrikhanesi için dini ve siyasi birtakım imtiyazlar istemişlerdir. Ermeniler içinse toprak talebinde bulunmuşlardır.⁷³⁷

Hem meclis hem de kamuoyunda Lozan müzakerelerinin uzaması ve hala iyi bir netice alınamamış olması sebebiyle ciddi tereddütler oluşmuştur. Bu tereddütleri bir nebze olsun yatıştırabilmek için Rauf Bey bir açıklama yapmıştır. Fakat Rauf Bey'in açıklaması yeterli olmamıştır. Bu kez murahhas heyetinden Hasan Bey İkdam muharririne bir beyanat vererek “*konferansın iyi neticeleneceğinden emin olunuz*” demiştir. Ayrıca azınlıklar meselesinden de bahsederek sadece dini ekalliyetleri tanıdıklarını ve Boğazlar meselesinde neredeyse anlaşıldığını beyan etmiştir.⁷³⁸ Doğrudan heyet içerisinden birinin konuşması kamuoyu nezdinde daha iyi bir etki bırakması açısından da önemlidir. İlk ağızdan bilgi alınması sağlanmıştır.

Ahmet Cevdet Bey Ermenilerin de Ekalliyetler komisyonuna dahil olmasına oldukça şaşırılmıştır. Cevdet Bey “*garip şey! Ben ihtimal vermezdim*” diyerek Ermenilerin de müzakerelere dahil olmasına şaşkınlığını belirtmiştir.⁷³⁹ İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Beylerin de bu konuda komisyonda gerekli tepkiyi gösterip katılmayacaklarını belirttiklerini de vurgulamıştır. Ermenilerle halihazırda yıllar önce zaten bir sulh antlaşması yapılmıştır. Taraflar karara varmışlardır. Ancak şimdi Ermeniler duruma farklı bakıyor kazanımlar elde etmeye çalışıyorlardır. İsmet Paşa yaptığı açıklamalarda İtilaf Devletlerinin azınlıklar meselesi üzerinden Türkiye'nin iç işlerine müdahaleye kalkıştığını böyle devam ederse sürecin müzakerelerin kesilmesiyle sonuçlanacağını ve geri adım atmayacaklarını söylemiştir.⁷⁴⁰ Ayrıca Musul meselesinde de aynı tavrı korumaktadır.⁷⁴¹ İkdam gazetesi ertesi gün yaptığı bir haberde İsmet Paşa'nın haklı olduğunu savunmuş ve Musul halkının isyan ettiğini

⁷³⁶ “Yunanlılar ve Patrikhane”, *İkdam*, 27 Aralık 1922, s.1.

⁷³⁷ “Rum Patrikhanesi ve Ermeni Yurdu Hakkında Hararetli Müzakereler”, *İkdam*, 28, Aralık 1922, s.1.

⁷³⁸ “Heyet-i Murahhasamız Azasından Hasan Bey'in Muharririmize Beyanatı”, *İkdam*, 28 Aralık 1922, s.1.

⁷³⁹ “Ekalliyetler, Ermeniler”, *İkdam*, 30 Aralık 1922, s.1.

⁷⁴⁰ “Müttefikler Muahede-i Sulhiye Şeraitini Tanzim Ediyorlar, Ya Kabul ve Ya Reddedilmek Üzere İsmet Paşa'ya Verilecek ve Netice Yakında Anlaşılacak”, *İkdam*, 30 Aralık 1922, s.1.

⁷⁴¹ “Bu Yüzden Konferans İnkita Uğrarsa”, *İkdam*, 30 Aralık 1922, s.1.

aktarmıştır.⁷⁴² Ancak İngiltere'nin Musul hakkındaki ısrarı oldukça katidir.⁷⁴³ İkdam gazetesi İngilizlerin Musul hakkındaki ısrarını aktarırken taraflar arasındaki sürtüşmeler sebebiyle müzakerelerin kesilmesini ihtimaline de değinmektedir. Fakat İkdam'a göre müzakerelerin kesilmesi ihtimalini ortaya çıkaran tek sebep Musul değildir. Diğer konular da en az Musul kadar çözümsüz ilerlemektedir.⁷⁴⁴

Lozan'da görüşmelerin çıkmaza girmesi hem mecliste hem de kamuoyunda huzursuzluğa sebep olmuştur. Yeni yıla girilmiş olmasına rağmen hala net bir adım atılamamış olması huzursuzluğu daha da tırmandırmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey Lozan özelinde birer beyanat vermek durumunda kalmışlardır. Mustafa Kemal Paşa Lozan'daki heyetin elinden geleni yaptığını ve tek amaçlarının ulusal çıkarları korumak olduğunu vurgulamıştır. Paşa Lozan'daki gelişmeler ve patrikhane konusunun çözümlenememesi için de bu konunun Türkiye'deki Hristiyan tebaa için bile sorun olduğunu ve ancak iç sorun olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir.⁷⁴⁵ Bu konuda Yunanistan'ın direktmesi boşadır. Rauf Bey ise beyanatında Türk Milletinin hakkı olanı almaktan vazgeçmeyeceğini bu yolda kendisine gösterilen güçlüğü her zamanki gibi göğüs gereceğini belirtmiştir. Böylece Lozan'daki heyetin geri adım atmayacağı, atmasının da istenmediğini vurgulamıştır.⁷⁴⁶ İkdam gazetesinde çıkan beyanatlar ve yazılar genel itibarıyla Lozan'daki heyeti destekler mahiyettedir. Mecliste sert tartışmalar da olsa bunlar İkdam'a pek yansımamıştır. Sadece kaygılı bekleyiş görülmektedir. Konferansın uzayışı da İtilaf Devletlerinin tavırlarında aranmaktadır. Böyle olmasının sebebi elbette basının kamuoyunu yönlendirici etkisinin epey fazla olmasında saklıdır. Bu sebeple basın eliyle çok fazla olumsuzluğun pompalanması istenen bir şey değildir.

İkdam gazetesi Lozan'da durgunluk olmasını 2 sebep üzerinden değerlendirmiştir. Bu sebeplerden ilki İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yaptığı görüşmelerdir. Bu görüşmelerle tavırları değişmekte ya da buna göre stratejiler planlamaktadırlar. Diğer sebep ise İtilaf Devletlerinin gösterdikleri bu tavra karşılık Büyük Millet Meclisi'nin murahhas heyetine verdiği talimatlar ve heyetin izlediği yoldur.⁷⁴⁷ Ayrıca Ankara'dan murahhas heyetine gönderilen talimatta da Misak-ı

⁷⁴² "Musul Halkı İsyana Etmiştir", *İkdam*, 1 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴³ "İngilizlerin Musul Hakkındaki İsrarı", *İkdam*, 3 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴⁴ "İnkıta İhtimali", *İkdam*, 3 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴⁵ "Mustafa Kemal Paşa'nın Sulhumuza Dair Beyanâtı", *İkdam*, 4 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴⁶ "Sulh Müzakeratı Hakkında Rauf Bey'in Dünkü Beyanâtı", *İkdam*, 4 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴⁷ "Lozan Konferansındaki Durgunluk", *İkdam*, 5 Ocak 1923, s.1.

Milliye sonuna kadar sadık kalınmasının istendiği aktarılmaktadır.⁷⁴⁸ Paris’te bir araya gelmiş olan İtilaf Devletleri temsilcileri ise kendi aralarında net bir birlik oluşturamamışlardır. Çünkü pek çok konuda fikir birliği sağlanması mümkün olmamıştır.⁷⁴⁹ İkdam gazetesi İtilaf Devletlerinin her birinin farklı isteklerde bulunması ve Türkiye’nin bu isteklere boyun eğeceğine inanmalarını tuhaf karşılamaktadır. Çünkü istekleri bağımsız bir devletin varlığıyla çelişmektedir.⁷⁵⁰ Büyük Millet Meclisi’nin de görüşü sabittir. Tüm zorlamalara karşı genel tavır korunmaktadır.⁷⁵¹

İkdam gazetesi murahhas heyetinin ve meclisin tavırlarını koruması üzerine muhakkak olarak İtilaf Devletlerinin geri adım atacağına inanmaktadır. Bu konuda “*muhakkak surette sulha doğru yürümekteyiz. Boğazlar meselesi halledilmiş gibidir.*

Musul meselesi de intaç olunmak üzeredir. Müttefikler artık Türk mahkemelerinde ecnebi hakimlerin bulunması talebinden vazgeçmişlerdir. Bugün hakim olan fikir, fikr-i itilafkaranedir.” demiştir.⁷⁵² Fakat İkdam gazetesinin sözleri fazla iyimserdir. Zira İtilaf Devletleri hala pek çok konuda diretmektedirler. Özellikle Musul konusu İngiltere için çok önemi bir yerdedir. Patrikhane ve azınlıklar konusu da tam bir düğüm halini almıştır. Ahmet Cevdet Bey bu konuyu köşesine taşımış ve gelişmeleri aktarırken sorunun nasıl bir düğüm haline geldiğini de anlatmıştır.⁷⁵³ Mustafa Kemal Paşa da kötü gidişatın farkındadır. Konferans çıkmaza girmiş durumdadır. Hal böyle olunca Paşa yurt gezisine çıkarak hem nabız ölçmek hem de herkesi olası bir dönüşe hazırlamak istemiştir.⁷⁵⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın gezisi

⁷⁴⁸ “Ankara’dan Lozan’daki Heyet-i Murahhasamıza Gönderilen Yeni Talimat”, *İkdam*, 5 Ocak 1923, s.1.

⁷⁴⁹ “Paris’te Toplanan Müttefiklerin Ricali Arasındaki Müzakereler Aradaki İhtilafardan Dolayı İnkıtaya Uğramış, Akim Kalmıştır”, *İkdam*, 6 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁰ Hukuk devletin temel yapı taşlarından biridir. Başka devletlerin bir devletin iç hukuku üzerinde söz sahibi olması ve birtakım kişileri kayıracak haklar statüler sağlaması elbette kabul edilebilir bir şey değildir. bu sebeple İtilaf Devletlerinin istekleri şiddetle reddedilmiştir. İkdam gazetesi de bu konudaki görüşü doğal olarak desteklemektedir. “Mahkemelerimizde Ecnebi Hakimleri Bulunamaz”, *İkdam*, 8 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵¹ “Sulh Şartlarımıza Dair Büyük Millet Meclisi’nin Nokta-i Nazarı Sabittir, Bu Fikirlerde En Ufak Bir Tebdil Bile Hasıl Olmamıştır”, *İkdam*, 8 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵² “Hukukumuz Tasdik Ediliyor. Sulha Doğru Gidiyoruz”, *İkdam*, 9 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵³ Ahmet Cevdet, “Bizim Patrikhane”, *İkdam*, 10 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁴ Goloğlu bu gezinin meclise getirilen bir kanun teklifiyle de ilişkili olduğunu söylemektedir. bu kanun teklifi Erzurum Mebusu Süleyman Necati, Mersin Mebusu Selahattin ve Samsun Mebusu Emin Beyler tarafından verilmiştir. Teklife göre meclise vekil seçilebilmek için Türkiye’nin mevcut sınırları dahilinden olmak ya da göçmen statüsünde telakki edilip 5 yıl süredir mevcut topraklarda ikamet ediyor olmak şartı aranmaktadır. Mustafa Kemal Paşa bu teklifi kendi şahsına karşı görmüştür ve vekillüğünün düşürülmesini istendiğini vurgulamıştır. Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, s.49-50.

İkdam gazetesine de yansımıştır.⁷⁵⁵ İkdam gazetesinde Paşa'nın ahali ile ilişkilerde bulunmak üzere hareket ettiği söyleniyorsa da konu Lozan'a bağlanmamıştır.⁷⁵⁶ Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'deki beyanatında Lozan üzerine konuştuğu belirtilmiştir. Paşa “*Lozan'da müspet istikamette devam eden müzakeratın bir anda menfi olması da mümkündür*” diyerek şartların değişebileceğinin de sinyalini vermiştir.⁷⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa yurt gezilerine devam edip halkı teskin ederken İkdam gazetesi de yavaş yavaş gidişatın olumsuz yönlerine odaklanmaya başlamıştır. İkdam, Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'de kurduğu cümleye benzer şekilde konferansta her gün farklı bir hava estiğini belirtmiştir.⁷⁵⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın gidişatın menfi olabileceğine dair verdiği sinyal doğal olarak İkdam gazetesinin de bu yönde haber yapabilmesinin önünü açmıştır. İsmet Paşa ise önceden gidişatı tahmin etmiş Genelkurmay'a bilgi verip hazırlıklı olunmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa İzmir'te İkdam muharririne bir beyanat vermiştir. Paşa beyanatında “*millet sulh veya harp, hangisi hayırlı ise onu istiyor*” demiştir.⁷⁵⁹ Paşa bu sözyle her durumda halkın desteğinin arkalarında olduğunu belirtmesinin yanı sıra asıl dikkat çekici nokta bir harp halinin de göze alınmıyor olmasıdır. Esasen henüz Mudanya Mütarekesi sürerken dahi ordunun ilerlemesi çatışma ihtimali göze alınmıştı. Şimdi sulha bu kadar yaklaşmışken de taviz yerine harp hali yine göze alınmaktadır. Paşa yurdu gezerken İkdam gazetesi de olumsuz haberleri iyice yansıtmaya başlamıştır. Yunanlılar Mudanya Mütarekesi'ni ihlal etmeye başlamış İngiltere ise Ankara İtilafnamesi'ni tanımayarak Suriye sınırının tekrar görüşülmesini istemiştir.⁷⁶⁰ Mustafa Kemal Paşa ise gezisine Trakya'da devam etmektedir. Paşa burada en çok Yunanlıların hareketlerinin gerginliğinin olduğunu görmüştür.⁷⁶¹ Yunanlıların tekrar harekete geçtiğinin ve Batı Trakya'da birtakım faaliyetler içine girdiği konuşulmaktadır.

Lord Curzon Türk heyetine sanki isteklerini her ihtimalde kabul edeceklermiş gibi davranmaya başlamıştır. Hem Musul hem de Türkiye'nin doğu sınırları konusunu

⁷⁵⁵ “Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Seyahati”, *İkdam*, 15 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁶ “Mustafa Kemal Paşa”, *İkdam*, 16 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁷ “Mustafa Kemal Paşa'nın Eskişehir'de Beyanati”, *İkdam*, 17 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁸ “Konferansın Bir Günü Diğer Gününe Uymuyor”, *İkdam*, 19 Ocak 1923, s.1.

⁷⁵⁹ “Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'te Muharririmize Beyanati”, *İkdam*, 20 Ocak 1923, s.1.

⁷⁶⁰ “Yunanistan'ın Mudanya Mukavelesi'ne Muhalif Hareketlerine Karşı”, *İkdam*, 22 Ocak 1923, s.1., “İngiltere, Ankara İtilafnamesi'ni Tanımiyor”, *İkdam*, 22 Ocak 1923, s.1.

⁷⁶¹ “Gazi Trakya'da Vaziyet Yine Çok Gergin”, *İkdam*, 23 Ocak 1923, s.1.

gündeme getirerek diretmeye devam etmiştir. Türk heyeti ise geri adım atmaya niyetli değildir.⁷⁶² Lord Curzon, meselenin Cemiyet-i Akvam'a intikal ettirilmesini teklif etmişse de Türk heyeti bunu kabul etmemiştir. Hal böyle olunca Lord Curzon Türkiye'yi suçlar bir mektubu Cemiyet-i Akvam'a hitaben kaleme almış ve böyle devam ederse harp çıkacağını belirtmiştir.⁷⁶³ Türk heyeti ve İtilaf Devletleri arasında görüşmelerin bu denli çıkmaza girmesinin en büyük sebebi özellikle Lord Curzon'un Türkleri galip bir devlet statüsünde telakki etmekten çok önlerine koyulacak antlaşmayı onaylayacak bir noktada görmesidir. Türk heyeti ise bu konuda oldukça direnç göstermekte ve aldıkları talimata göre hareket etmektedirler. İkdam gazetesi artık Lozan'daki vahim gidişatı tamamen yansıtmaya başlamıştır. Görüşmelerin çıkmaza girdiği net görülecek duruma gelmiştir.⁷⁶⁴

Fransa görüşmeler çıkmaza girince durumu kurtarmaya yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Görüşmelerin sürmesi ve sulhun yapılabilmesi için gerekeni yapacaklarını da söylemişlerdir.⁷⁶⁵ Fransa Baş Vekili Poincare Mustafa Kemal Paşa ile temas kurarak duruma müdahale etmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise murahhas heyetine hem kendisinin hem de meclisin itimadının tam olduğunu sulh görüşmelerini onların götürdüğünü belirterek geri adım atılmayacağını sinyali vermiştir.⁷⁶⁶ Paşa, İzmir'de de Lozan üzerine yaptığı açıklamalarında, istenilenin tam istiklal olduğunu aksi olarak önlerine gelen her türlü projeyi reddedeceklerini bildirmiştir.⁷⁶⁷ İstenilenin alınması için hem hakkın hem de gerekli kuvvetin olduğunun belirtilmesi önemlidir. İtilaf Devletleri ise sulh için bir proje hazırlamışlardır. Bu proje Türkiye'nin kabul etmesi gereken maddeler ve alacağı durumu belirler niteliktedir. İkdam gazetesi projenin kabul edilemeyecek vaziyette olduğunu Mustafa Kemal Paşa'nın tavrına dayandırarak söylemektedir.⁷⁶⁸ İkdam gazetesi Murahhas heyetinin proje karşısında İtilaf Devletlerine kati surette görüşlerine ısrarcı olduklarını ve projeyi kabul etmeyeceklerini bildirdiklerini de

⁷⁶² "Konferans Asya Hududumuzla Meşgul", *İkdam*, 22 Ocak 1923, s.1., "Türkiye Muahedenamesi ve Musul Meselesi", *İkdam*, 23 Ocak 1923, s.1. , "Musul Hakkında Murahhaslarımız da İngilizler de İsrar Ediyorlar", *İkdam*, 25 Ocak 1923, s.1.

⁷⁶³ "Harbin Men'i İçin Cemiyet-i Akvam'a Müracaat", *İkdam*, 25 Ocak 1923, s.1.

⁷⁶⁴ "Vaziyet Yalnız Vahim Olmakla Kalmıyor, Şimdiye Kadar Her Gün Daha Vahim Oluyordu", *İkdam*, 1 Şubat 1923, s.1.

⁷⁶⁵ "Fransa Müzakerata Devama Amade Olduğunu Bildirdi", *İkdam*, 1 Şubat 1923, s.1.

⁷⁶⁶ "Gazi Paşa'nın Mösyö Poincare'ye Cevabı", *İkdam*, 2 Şubat 1923, s.1.

⁷⁶⁷ "Biz İstiklali Tam İstiyoruz, İstemek İçin de Hem Hakkımız, Hem de Kuvvetimiz Vardır. Bunu Başkumandan Söylüyor", *İkdam*, 3 Şubat 1923, s.1.

⁷⁶⁸ "Muahede Projesi Kabul Edilebilecek Gibi Değildir", *İkdam*, 3 Şubat 1923, s.1.

aktarmaktadır.⁷⁶⁹ İsmet Paşa anılarında İtilaf Devletlerinin verdikleri projeye dair “...projeyi tetkik ettiğimiz zaman gördük ki, bizim arzu ettiğimiz, bizim hedef tuttuğumuz bir Türkiye elde edilmiş olmuyordu. Kapitülasyonlar mevzuunda istediğimizi vermiyorlar. Mali meselelerde tekliflerimizin hiçbirini nazarı dikkate almamışlar. Önümüze birtakım imtiyazlar çıkarıyorlar” diyerek durumun vahametini ortaya koymaktadır.⁷⁷⁰ Sonuç olarak müzakereler tarafların uzlaşamaması üzerine kesintiye uğramıştır.⁷⁷¹ Heyetler de ülkelerine dönmeye başlamışlardır.

Müzakerelerin kesintiye uğraması ve konferansın tatil edilmesi üzerine hem büyük hayal kırıklığı hem de tedirginlik başlamıştır. Hala sulh antlaşması yapılamamıştır. Meraklı bir bekleyiş hakimdir. Mecliste ise İsmet Paşa aleyhine bir hava esmektedir. Heyetin Lozan’dan bir sonuç alamadan gelmesi büyük bir başarısızlık olarak görülmektedir. Ancak heyetin bir sonuç alamamasının sebebi İtilaf Devletlerinin hala büyük tavizler beklemeleridir. İsmet Paşa’nın doğrudan Ankara’ya gelerek Lozan hakkında bir açıklama yapması beklenmektedir.⁷⁷² İdam gazetesi gergin bekleyiş sürerken Büyük Millet Meclisi’nin Roma Mümessili Celalettin Arif Bey’in bir beyanatını yayınlamıştır. Celalettin Arif Bey oldukça keskin konuşmuş ve eğer sulh imza edilemeyecek olursa büyük sorunlar çıkacağını belirtmiştir. Ayrıca Celalettin Arif Bey sözlerine “*Umumiyet itibariyle Şark-ı Karib mücadelesi son seneler zarfında İngiltere ile Türkiye arasında bir düello mahiyetine iktisap etmiştir. Zira Fransa ile İtalya ikinci sınıf bir rol ifasıyla iktifa ediyorlardı. Şimdi münasebetle İngilizlerle Türklerin hangisinin ricat edeceğini anlamak gerek. Çünkü bu gerginlik ile nihai devam edemez. Kendi hesabıma Türkiye’nin ricat edeceğini şimdiden beyan edebilirim.*” şeklinde devam etmiştir.⁷⁷³ Celalettin Arif Bey’in bu denli olumsuz konuşup Türkiye’nin önüne konulan ağır şartları kabul etmeye mecbur kalacağını düşünmesi dikkat çekicidir. Zira İsmet Paşa başta olmak üzere murahhas heyeti bu görüşü benimsememektedirler. Ayrıca Celalettin Arif Bey’in meclise başkanlık ettiği sıralarda Misak-ı Milli şartları kabul edilmiştir. Şimdi Türkiye’nin İngiltere’nin

⁷⁶⁹ “Müttefiklere Cevabımız Nokta-i Nazarımızda Israr Ettiğimizi Bildirdik”, *İdam*, 4 Şubat 1923, s.1.

⁷⁷⁰ İnönü, *Hatıralar*, s.361-362.

⁷⁷¹ “İnkıta”, *İdam*, 6 Şubat 1923, s.1., “İsmet Paşa, Teklifleri Reddedti. Konferans Tatil Edilmişti, Fakat Yine de Sulh Akdi Memuldür”, *İdam*, 8 Şubat 1923, s.1., *BCA*, 30-10-0-0/218 - 472 - 37, 06.02.1923., *BCA*, 30-10-0-0/218 - 472 - 38, 06.02.1923.

⁷⁷² “İsmet Paşa’nın Doğrudan Ankara’ya Gideceği Zannediliyor”, *İdam*, 11 Şubat 1923, s.1.

⁷⁷³ “Sulh İmzalanamazsa”, *İdam*, 12 Şubat 1923, s.1.

istekleri karşısında ricat etmesi demek Misak-ı Milli'den çok büyük oranda taviz vermesi demektir.

İkdam gazetesi murahhas heyeti dönüş sırasındayken genel itibariyle hem heyetin dönüşüne özellikle İsmet Paşa'nın hem de İtilaf Devletlerinin genel tavrına odaklanmıştır. İsmet Paşa sulh yapılamadıysa bu İtilaf Devletlerinin özellikle Lord Curzon'un suçu olarak görülmelidir düşüncesine sahiptir. Aynı zamanda İzmir'de İktisat Kongresi açılmıştır.⁷⁷⁴ Kongre genel itibariyle yıllarca süren savaş neticesiyle harap olmuş ülkeyi ekonomik anlamda ayağa kaldırmayı hedeflemiş buna mukabil hedefler görüşülmüştür. Ayrıca Lozan Konferansı'ı kesilmeden kısa bir süre önce Yunanistan ile nüfus mübadelesi antlaşması yapılmıştır.⁷⁷⁵ Şimdi gelecek olan nüfusun da ekonomik bir karşılığı vardır.⁷⁷⁶

İsmet Paşa ilk olarak İstanbul'a gelmiştir. Burada İkdam Muharririne bir beyanatta bulunmuş ve *"bütün konferans esnasında haklı olduğunu ve kendisini müdafaa edecek کافی kuvvetlere malik olduğunu kani olan adamlar gibi hakiki bir hulûs ile sulh-ı aliye tesis-i hürmet ederek ve sulhu pek mühim olarak temenni ettik. Sulh olacak mı, Olmayacak mı? Bunu elyevm kimse bilemez"* demiştir.⁷⁷⁷ Görüldüğü üzere İsmet Paşa tutulan yolun oldukça haklı ve doğru olduğuna inanmakta ve kararlı bir şekilde davranmaktadır. İkdam gazetesi İngiltere Parlamentosunda ise Lozan'a dair yapılan tartışmalarda durumun çok tehlikeli bir hal aldığı ve böyle kalmaması gerektiğinin tartışıldığını aktarmaktadır.⁷⁷⁸ Fransa'nın da aynı ruh hali içerisinde olması da İngiliz Parlamentosunda konuşulan konular arasındadır. İsmet Paşa İstanbul'dan ayrılırken Mustafa Kemal Paşa da beraberinde Fevzi Paşa ile birlikte İzmir'den yola çıkmıştır. Paşalar Eskişehir'e varmış burada murahhas heyeti ile bir araya gelmişlerdir.⁷⁷⁹ İsmet Paşa burada vaziyeti görüşmelerinin mecliste farklı bir yankı bulduğunu aralarında ağız birliği yaparak meclise geldiklerinin konuşulduğunu belirtmektedir. Mustafa Kemal ve Fevzi Paşaların ise kendisinden açık bir şekilde sulh yapılabilir mi yapılamaz mı bunu öğrenmeye çalıştıklarını söylemektedir. İsmet Paşa konferansın ilk aşamasında İngilizlerin gardını düşürmeye çalıştıklarını bundan sonra

⁷⁷⁴ "İzmir İktisat Kongresi Yarın Açılıyor", *İkdam*, 16 Şubat 1923, s.1.

⁷⁷⁵ Cemil Bilsel, *Lozan II*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998, s.293-295.

⁷⁷⁶ Mehmet Kayıran, Selami Saygın, "İzmir İktisat Kongresi", *Esogü Tüdam Yakın Tarih Dergisi* (Şubat 2019), Cilt III, No.5, s.29.

⁷⁷⁷ "İsmet Paşa Hazretlerinin Lozan Konferansı'ndan Dün Gece Şehrimize Avdeti", *İkdam*, 17 Şubat 1923, s.1.

⁷⁷⁸ "İngiltere Avam Kamarası'nda Mühim Münakaşalar", *İkdam*, 18 Şubat 1923, s.1.

⁷⁷⁹ "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Seyahati", *İkdam*, 20 Şubat 1923, s.1.

2. Safhada kesinlikle sulhun olacağına inandığını iletmiştir. Bu durumdan Paşalar da memnun olmuşlardır.⁷⁸⁰ Daha sonra beraberce Ankara'ya gitmişlerdir. İkdâm gazetesi mecliste müşavir ve murahhasların açıklamalar yaptığını ancak asıl izahatın İsmet Paşa'dan geleceğinin beklendiğini söylemektedir.⁷⁸¹ Rauf Bey ise İkdâm'da yayımlanan bir beyanatında kendisinin de herkes gibi sulhun neden imza edilmemiş olduğunu bilmediğini, öğrenmek için murahhas heyetini beklediğini ifade etmiştir.⁷⁸²

İkdâm gazetesi mecliste İsmet Paşa'nın izahat vermesi için gizli celseler yapıldığını ve Lozan'ın tartışıldığını yazmaktadır. İsmet Paşa 3 saat boyunca uzun uzadıya izahat vermiştir.⁷⁸³ Paşa konferansın tüm gidişatını anlatırken bu noktaya gelmesindeki en büyük suçun İngilizlerde olduğuna dikkat çekerek "*Bunları kabul ettirebilirler zannediyorlardı. Herkesi kendi fikri üzerine mütalâa dermeyeran ediyordu. Yalnız devletler inkıta vaki olduğu takdirde harbi fiilen deruhte etmek netayicinden dolayı, meselâ İngiltere inkıtanın kendi meselelerinden dolayı olmaması için muharebe ederken yalnız kendi işlerinden naşı muharebe etmiyor, bütün devletlerin menafii için muharebe ediyor manzarasını vermek için, son derece takyit ediliyordu*" demiştir.⁷⁸⁴ 6 Mart'a kadar süren gizli celse tartışmaları neticesinde İtilaf Devletlerinin ortaya koydukları sulh projesinin kabul edilmesine imkan olmadığı, Musul sorununun çözümüne çalışılması gerektiği, Mali, iktisadi ve idari vs. konuların tamamında tam istiklal sağlanmadığı takdirde gerekirse harp durumuna dönülmesi kabul edilmiştir.⁷⁸⁵ Böylece uzun tartışmalar sonucunda meclis murahhas heyetine itimat ettiğini beyan etmiştir. İkdâm gazetesi meclis kararını hemen ertesi gün sayfasına taşımış ve "*milli, iktisadi, idari mesailde istiklal-i tamımız temin edildiği hükümet sulh imzalayacaktır. Buna dair verilen takrir Büyük Millet Meclisi'nde dün ekseriyetle kabul olunmuştur*" demiştir.⁷⁸⁶

Meclisin kararını vermesinden sonra sulh konferansının tekrar toplanabilmesi için adımlar atılmaya başlanmıştır. İlk olarak İtilaf Devletlerinin ortaya attığı projeye karşılık bir Türk tezi hazırlanmıştır.⁷⁸⁷ Sonrasında İtilaf Devletlerine bir nota verilerek

⁷⁸⁰ İnönü, *Hatıralar*, s.365-367.

⁷⁸¹ "Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar Ankara'da" *İkdâm*, 21 Şubat 1923, s.1.

⁷⁸² "Rauf Paşa Hazretlerinin Yeni Beyanati", *İkdâm*, 21 Şubat 1923, s.1.

⁷⁸³ "Ankara'da Vaziyet-i Sulhiyemizin Müzakeresi", *İkdâm*, 22 Şubat 1923, s.1.

⁷⁸⁴ *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt III, İçtima III, 23.02.1923, s.1295.

⁷⁸⁵ *T.B.M.M. G.C.Z.*, Devre I, Cilt IV, İçtima III, 06.03.1923, s.181.

⁷⁸⁶ "Büyük Millet Meclisi Hükümetin Nokta-i Nazarını Tasvip Ederek Sulh Teşebbüsünün Devamı İçin Mezuniyet Verdi", *İkdâm*, 7 Mart 1923, s.1.

⁷⁸⁷ "Meclisin Kararından Sonra Heyet-i Vekilede", *İkdâm*, 7 Mart 1923, s.1.

yarım kalan görüşmelerin tekrar sulh konferansını toplayarak tamamlanması istenmiştir.⁷⁸⁸ İkdam gazetesi İtilaf Devletlerinin sulh projesi karşısında Türklerin tavrına mukabil İngiltere'nin kati tutum sergilemekte ısrarcı olmasına rağmen Fransa'nın incelemelerde bulunulmasına sıcak baktığını belirtmektedir.⁷⁸⁹ Türk tarafının mukabil teklifinde tadil edilmesi istenen maddeler genel olarak Musul meselesi, arazi meselesi (önceki görüşmelerde kabul edilen şekli onaylanmıştır), Karaağaç'ın Yunan'a terki kabul edilmiştir, mali meseleler, kapitülasyonlar ayrıca Boğazların durumu ve azınlıklara dair konular da neredeyse uzlaşıldığından uzun uzadıya görüşülmesine gerek olmadığı belirtilmiştir.⁷⁹⁰ Notanın verilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa bir beyanat vermiş ve "*Türklerin istediği şey Avrupa devletlerinin kendileri için layık gördükleri istiklale nail olmaktır*" demiştir.⁷⁹¹ Görüldüğü üzere sadece tam bağımsızlık istenmektedir. Ancak kapitülasyonlar gibi durumların devam etmesi elbette buna manidir. İkdam gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerini destekler bir vaziyette Türk Milleti'nin harpten yana olmadığını ama hakları verilmediği takdirde buna mecbur kalırsa geri adım atmayacağını belirtmiştir.⁷⁹²

İtilaf Devletlerinin cevabı beklenirken İkdam gazetesi konferansın yeniden toplanması kararlaştırılırsa ne yapılacağını tartışmaya başlamıştır. Buna göre iki ihtimal üzerinden karar vermek gerekmektedir. Mevcut heyet yeniden Lozan'a gönderilecek mi, yoksa heyetin yenilenmesine mi karar verilecek? İkdam gazetesi konferansın Lozan değil de Türkiye topraklarından toplanması ve bunun için İstanbul'un uygun görülmesi halinde heyetin değişmesinin doğru olacağını savunmaktadır. Çünkü durum böyle olduğu takdirde İtilaf Devletlerinin eski heyetlerini göndermeyip İstanbul temsilcilerini uygun göreceği düşünülmektedir. İkdam gazetesi ise Rauf veya Adnan Beylerin yeni heyetin üyeleri olması ihtimali üzerinde durmaktadır. Fakat İtilaf Devletlerinin eski heyetlerini göndermesi durumunda Hasan Bey izinli olduğu için İsmet Paşa ve Rıza Nur Bey'in yeniden göreve çağırılmasının yerinde olacağı söylenmektedir.⁷⁹³ İtilaf Devletleri Türkler

⁷⁸⁸ *BCA*, 30-10-0-0/218 - 473 - 9, 08.03.1923.

⁷⁸⁹ "Mukabil Teklifimiz", *İkdam*, 8 Mart 1923, s.1., "Mukabil Tekliflerimiz Şayan-ı Kabul Görülüyor", *İkdam*, 9 Mart 1923, s.1.

⁷⁹⁰ "Mukabil Tekliflerde Tadilini Talep Ettiğimiz Maddeler", *İkdam*, 10 Mart 1923, s.1., İnönü, *Hatıralar*, s.375.

⁷⁹¹ "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Beyanattı", *İkdam*, 11 Mart 1923, s.1.

⁷⁹² "Mukabil Projemiz İhtiyar Edebileceği En Son Fedakarlıkları Havi Bir Vesikadır", *İkdam*, 12 Mart 1923, s.1.

⁷⁹³ "Yeni Bir Konferans İnkad Ettiği Takdirde", *İkdam*, 15 Mart 1923, s.1.

tarafından gönderilen nota üzerine Londra'da bir araya gelip görüşmeye başlamışlardır.⁷⁹⁴ Türkiye Hükümeti müzakerelerin yeniden başlaması durumunda görüşmelerin İstanbul'da toplanmasını teklif etmişlerdir. Ancak İtilaf Devletleri gönderdikleri cevabi notalarında konferansın İstanbul'da değil de yeniden Lozan'da 23 Nisan'da toplanmasını uygun görmüş Türkiye mümessillerini de davet etmişlerdir.⁷⁹⁵

Lozan Konferansı'nın tekrar toplanmasına çalışıldığı günlerde meclisin de yenilenmesine karar verilmiştir.⁷⁹⁶ Böylece Lozan Konferansı'nın 2. devresinde oluşabilecek uyumsuzlukların da önüne geçilmek istenmiştir. Ayrıca İtilaf Devletlerinin notalarına da cevabi bir nota hazırlanmaya başlanmıştır.⁷⁹⁷ Verilen nota ile birlikte İtilaf Devletlerinin teklifi kabul edilmiş ve 23 Nisan üzerinde uzlaşa sağlanmıştır.⁷⁹⁸ Murahhas heyeti de yeniden Lozan'a ulaşabilmek için 18 Nisan'da yola çıkmıştır.⁷⁹⁹ 23 Nisan'da da yeniden görüşmeler başlamıştır.⁸⁰⁰ Konferansta ilk olarak yine Trakya ve Suriye sınırı konuları üzerinden görüşmeler yapılmıştır.⁸⁰¹ Trakya hususunda Meriç'in sınır kabul edilmesine dair tartışmalar sürerken Suriye için Hatay konusu mevzubahis olmuştur. İsmet Paşa Ankara Antlaşması üzerinden bir sınır kabulü noktasında diretmiştir. Çünkü bu antlaşma ile Hatay üzerinde belli haklar da sağlanmıştır. Konferansın toplanmasından henüz birkaç gün sonra İkdam gazetesinde konferanstan henüz bir sonuç çıkarılmadığına dair haberler yapılmaya

⁷⁹⁴ “Mukabil Tekliflerimiz Hakkında Müttefiklerin Lozan'da Müzakereleri Hitam Bulmak Üzeredir”, *İkdam*, 28 Mart 1923, s.1.

⁷⁹⁵ “Müttefiklerin Cevabi Notası Dün Öğleden Sonra Adnan Bey Vasıtasıyla Hariciye Vekili İsmet Paşa Hazretlerine Gönderilmiştir”, *İkdam*, 1 Nisan 1923, s.1.

⁷⁹⁶ Mustafa Kemal Paşa meclisin artık iş yapamayacak noktaya geldiğini düşünmektedir. Esasen Paşa, sulhun imzalanması sonrasında ülkenin yeniden inşasına giden yolda meclisteki muhalefetin sorun yaratacağına inanmaktadır. Meclisin yenilenecek istenilen hedefe ulaşılabilmesi için daha uyumlu şekilde çalışacak vekillerin bir araya gelmesini arzu etmektedir. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa hükümet ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa - i Hukuk Grubuyla görüşmeler yaparak hemen konuyu meclise taşıtmıştır. Mecliste de yapılan teklifle seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir. Meclis 16 Nisan 1923'te son toplantısını yapmıştır. Atatürk, *Nutuk*, s.491-492., Lord Kinross, *Atatürk II*, Sander Kitabevi, İstanbul, 1969, s.556., Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.25., “Büyük Millet Meclisi'nde Dün Üç Mesele Mevzubahis ve Müzakere etti”, *İkdam*, 2 Nisan 1923, s.1.

⁷⁹⁷ “Müttefiklere Cevabımız İhzar Edilmek Üzeredir”, *İkdam*, 5 Nisan 1923, s.1.

⁷⁹⁸ “Hariciye Vekaleti'nin Düvel-i Müttefika Notasına Cevabı”, *İkdam*, 9 Nisan 1923, s.1.

⁷⁹⁹ “Heyet-i Murahhasımız Dün Şehrimizden Lozan'a Müteveccihen Hareket Etmiştir”, *İkdam*, 19 Nisan 1923, s.1.

⁸⁰⁰ “Konferans Müzakeratı Bugün Katiyen Başlıyor”, *İkdam*, 23 Nisan 1923, s.1., “Lozan'da Sulhumuz Yeniden Münakaşa Edecek Konferans Evvelki Gün Açılarak Müzakere Başlamıştır”, *İkdam*, 25 Nisan 1923., s.1., Sonyel, *Kurtuluş Savaşı*, s.327.

⁸⁰¹ “Lozan Konferansı'nda: Trakya ve Suriye Hudutları Taalluk Edilmiştir”, *İkdam*, 26 Nisan 1923, s.1.

başlanmıştır.⁸⁰² Konferansın ilk safhasının beklenilenden uzun sürmesi ve sonuç alınamamasına rağmen bu sefer de bu kadar çabuk sonuç beklenmesi şaşırtıcıdır. Beklentinin muhtemel sebebi ilk safhada bazı konular üzerine uzlaşmaya varıldığıının düşünülmesi ve bu safhada artık aynı konuları konuşmadan kalan konularda da uzlaşma sağlanabileceğine olan inançtır.

Ahmet Cevdet Bey'in İkdam gazetesine Lozan'dan gönderdiği bir bilgide İsmet Paşa'nın Meis ve Adakale için İtilaf Devletleriyle büyük münakaşalara girmesine rağmen ısrarının sonuç vermediği aktarılmıştır.⁸⁰³ Boğazlar içinse önceki kabul edilen hususlar üzerine karar verilmesi istenmiştir. İkdam gazetesi müzakerelerin ilk safhada olduğu gibi çetin geçtiğini görünce kısa sürede beklenti içerisine girilmesini yanlış olduğunu anlamıştır. Boğazlarla ilgili görüşmeler yapılırken İkdam gazetesi Lozan müzakerelerinin henüz sonuç vermektan çok uzak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Boğazlar konusunda İsmet Paşa'nın Rusların da imza yetkisi olması ve katılması konusundaki ısrarı üzerine İkdam gazetesi "*İsmet Paşa'nın İnkita tehdidi karşısında müttefikler, Türkiye'deki tebaalarının zarar ve ziyanı hakkında ricata mecbur olmuştur.*" demiştir.⁸⁰⁴ Ahmet Cevdet Bey ise İkdam'daki köşesinde Lozan'ın gidişatına dair "*müttefikler karşımızda yine bir cephe teşkil ettiler. Eğer bu cephe hak olanı hak görmek ve hak bilmek fikriyle olsaydı hakkımıza razı olmalıydık der ve endişe etmezdik. Fakat daha birinci müzakerede bir büyük haksızlık müşahade ettik*" yorumunu yapmıştır.⁸⁰⁵ Ahmet Cevdet Bey İtilaf Devletlerinin birbirlerini müdafaa ederek Türkiye'yi köşeye sıkıştırıp ulaşabilecekleri en karlı sulhu imzalatmak niyetiyle hareket ettiklerini vurgulamaktadır.

İlk safhadan bu yana çözülememiş en önemli konulardan bir tanesi azınlıklar meselesidir. İtilaf Devletleri bu konuda ısrarlarını sürdürmektedirler.⁸⁰⁶ Özellikle Yunanistan açısından mübadele üzerine bir antlaşma yapıldıysa da patrikhane hala büyük bir sorundur. Fransızlarla ise kapitülasyonlar, borçlar ve Suriye hududu meselesinde önemli sorunlar yaratmaktadır. İkdam gazetesi bu sebeple General Pelle

⁸⁰² "Lozan Konferansı Henüz Müspet Bir Netice Vermemiştir", *İkdam*, 27 Nisan 1923, s.1.

⁸⁰³ Meis Adası İtalya için Adakale ise Romanya için oldukça mühimdir. İtilaf Devletleri de bu iki adanın kontrolünün Türkiye'ye geçmesinden yana değildir. İsmet Paşa ise bu adaları stratejik ve önemli görmektedir. "İki Ada ve Boğazlar Mukavelesi Hakkında", *İkdam*, 27 Nisan 1923, s.1.

⁸⁰⁴ "Lozan Müzakeratı Henüz Bize Sarıh Bir Fikir Vermekten Çok Uzaktır", *İkdam*, 28 Nisan 1923, s.1.

⁸⁰⁵ "Yeni Müzakereler Hakkında", *İkdam*, 30 Nisan 1923, s.1.

⁸⁰⁶ "Memleketimizdeki Ecnebler Hakkındaki Müzakereler", *İkdam*, 3 Mayıs 1923, s.1.

ve İsmet Paşa'nın görüşmeler yaptığını aktarmaktadır.⁸⁰⁷ General Pelle Türk gazetelerinin Fransa hakkındaki haberlerinin rahatsızlık yarattığını İsmet Paşa'ya iletmiştir.⁸⁰⁸ Ahmet Cevdet Bey ise konferansın gidişatını yakından takip etmekte ve epey karanlık görmektedir. İkdâm'da bu hususta yazdığı bir yazısında “*ecnebilerin bizim hakkımızdaki mantalitetlerini (zihniyetlerini), artık anlıyorum ki siyaset veya iktisâd nokta-i nazarından halledilecek şeylerden değildir.*” demiştir.⁸⁰⁹ Cevdet beyin sözleri ve İkdâm'da çıkan haberlere bakıldığı zaman sulhun ikinci safhasının da epey sıkıntılı geçeceğine artık kani olduğu anlaşılmaktadır.

Lozan Konferansı boyunca ciddi sorun yaratan konuların başında kapitülasyonlar ve ona bağlı meseleler gelmektedir. Daha önce Osmanlı Devleti savaşa girerken tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını ilan etmiştir.⁸¹⁰ Ancak savaş beklenildiği gibi gitmeyip mağlup olunca bu konu yeniden gündeme gelmiştir. Konferansın ilk aşamasında aslında kapitülasyonların kaldırılması üzerine fikir birliğine neredeyse varılmıştır. Fakat İtilaf Devletleri kapitülasyonların belki mali ve iktisadi yönlerinin kaldırılması konusunda uzlaşmaya yanaşıyorsalar da adli yönler için aynı tavrı göstermemektedirler. Bu sebeple ciddi bir çekişme söz konusu olmuştur. Bu konuyu çözebilmek için “*Montagna Formülü*“ adında bir çözüm önerisi dahi düşünülmüştür.⁸¹¹ Bu formüle göre kapitülasyonların mali ve iktisadi yönlerinin kaldırılması kabul ediliyorsa da aynı zamanda adli denetim şartı getirilmesi istenmektedir.⁸¹² Bu sayede belirli bir süre için Türk adli sistemine müdahale edebilmeleri mümkün hale gelmiştir. Böylece kendi vatandaşlarının yargılanmalarını istedikleri şekilde yapabilmek ve aslında kapitülasyonların da farklı bir mahiyette yürütülmesine devam edilmesinin sağlanmasını planlamışlardır.⁸¹³ İsmet Paşa ise bu tadilata karşı çıkmıştır. Çünkü böylesi bir müdahale bağımsız bir devlet sistemiyle

⁸⁰⁷ “Lozan'da Son Vaziyete Dair General Pelle'nin Mütâlaât'ı”, *İkdâm*, 5 Mayıs 1923, s.1.

⁸⁰⁸ “General Pelle'nin İsmet Paşa Nezdindeki Teşebbüsü ve Sulh Teminatı”, *İkdâm*, 4 Mayıs 1923, s.1.

⁸⁰⁹ “Konferans Müzakeratında Ne Görüyoruz”, *İkdâm*, 7 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁰ Stanford Shaw, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, TTK, Ankara, 2014, s.236.

⁸¹¹ “Lozan Konferansı'nın On Birinci Günü”, *İkdâm*, 9 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹² “Montanya Formülü”, *İkdâm*, 9 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹³ Fatih Tuğluoğlu, “Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa”, *Atatürk Yolu Dergisi (Eylül 2013)*, Cilt XIV, No.53, s.311.

çelişmektedir. İkdam gazetesi de İtilaf Devletleri'nin bu tavrını iç işlere müdahale olarak değerlendirmiştir.⁸¹⁴

Konferans sürerken oldukça endişe yaratan ve İkdam gazetesinin de merakla takip ettiği konulardan biri de Rus murahhasının suikasta uğramasıdır. İkdam gazetesi suikastın İsviçreli faşistlerce gerçekleştirildiğini yazmaktadır.⁸¹⁵ Bir murahhasa suikast düzenlenmesi elbette oldukça önemli bir meseledir ama İkdam gazetesinin dikkat çektiği husus İsmet Paşa'ya da bir suikast düzenlenebilmesi ihtimalidir. İkdam bu konuda Ermenilerce bir suikast düzenlenebileceği yönündeki haberleri aktarmaktadır.⁸¹⁶ Ahmet Cevdet Bey ise oldukça hayret etmiş durumdadır. Ona göre böyle şeylerin başka her yerde olması mümkün ve doğaldır ama Lozan gibi dünyanın gözünün üzerinde olduğu bir yerde olması büyük bir skandaldır.⁸¹⁷

İkdam gazetesine göre Lozan'da en mühim meseleler mali ve adli olanlardır. Bu bağlamda önemli sorunlardan biri Osmanlı borçlarının tahsil meselesidir. İtilaf Devletleri borçların tahsilini altın üzerinden yapmak istemektedirler. Çünkü borçlar altın üzerinden verilmiş ve aynı şekilde geri ödenmesi istenmektedir.⁸¹⁸ Fakat harp ve Milli Mücadele zarfında para değerleri değişimlere uğramıştır. Bu durumda borçların altın üzerinden tahsil edilmesi halinde Türkiye'nin üzerine bu borçların katlanarak yüklenmesi söz konusudur. İsmet Paşa tabii olarak bu durumu kabullenmemektedir. Ayrıca yarattıkları tahribat için Yunanlılardan 4 Milyar Altın Frank tazminat talep edilmiştir.⁸¹⁹ Yunanlılar da oldukça büyük bir ekonomik krize düşmüşlerdir. Çünkü Anadolu hareketi tam bir fiyasko ile sonuçlanmış ve geriye bu süreçte harcanmış olan masraflar kalmıştır. Şimdi bir de tazminat ödenmesi durumunda Yunanistan'ın daha da büyük bir darboğaza düşmesi muhtemeldir. İkdam gazetesi ise bu meselenin kısa sürede çözüme kavuşacağına inanmaktadır.⁸²⁰ Ahmet Cevdet Bey Yunanlıların süreçten bir şey kazanamaması ve bunun dışında yaptıkları tahribi de ödemeye yanaşmamasını İkdam'daki köşesinde *“demek ki Yunanlılar Anadolu'yu tahrip ederken kendi rivayetleri veçhiyle hat ricatlerini temin değil, Türkiye'yi bir hayli*

⁸¹⁴ “Müttefikler Şimdiden Umur-ı Dahiliyemize Müdahale Etmek İstediklerini Gösteriyorlar”, *İkdam*, Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁵ “Rus Murahhasının Lozan'da Katli”, *İkdam*, 12 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁶ “Rus Murahhasının Katli ve İsmet Paşa'ya Karşı Ermenilerin Suikast Tertibi Haberi”, *İkdam*, 13 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁷ Ahmet Cevdet, “Cinayet ve Konferans”, *İkdam*, 16 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁸ “İktisadi Mevadda İtilaf: Taksitlerde İhtilaf”, *İkdam*, 20 Mayıs 1923, s.1.

⁸¹⁹ “Tamirat Bedeli Olarak Yunanlılardan 4 Milyar Altın Frank İstiyoruz”, *İkdam*, 21 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁰ “Lozan Muhabir-i Mahsusamızın Dün Gelen Telgrafları”, *İkdam*, 22 Mayıs 1923, s.1 .

zaman kalkındırmamak, sulh ve umran ve refaha etmemek maksat mel'unenesini takip için hareket etmişlerdir” diyerek yorumlamıştır.⁸²¹

İkdam gazetesinin değindiği ilgi çekici bir konu ise Lozan'da görüşmeler sürerken ve tam da tazminat meselesi görüşülürken Yunan donanmasının Türkiye'ye doğru ilerlediği haberleridir. Hatta Yunan donanmasının Çanakkale Boğazı'nda görüldüğü dahi iddia edilmiştir. Fakat İkdam gazetesi bu söylentilerin ve haberlerin gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. Boğazda görülen gemilerin Yunanlıların aksine İngilizlere ait olduğunu belirtmiştir.⁸²² İkdam gazetesi tamirat meselesine dair Yunan basınından sağlanan bir habere göre Venizelos'un İsmet Paşa'yla hususi görüşüp tamiratın kabul edildiğini fakat Türklerin de buna mukabil borçtan vazgeçmesinin beklendiğini söylediğini yazmıştır. İkdam gazetesi yine aynı kaynaktan sağladığı bilgiye göre İsmet Paşa'nın bu isteğe yanaşmaması sebebiyle görüşmelerin sonuca ulaşamadığını aktarmaktadır.⁸²³ Yunanlılar iki tarafın da maddi zorluk çekmesi münasebetiyle kendilerinin yükümlülüğü kabul etmesi Türklerin ise centilmenlik göstererek Yunanlıların da zor durumunu düşünerek bedelin tahsilinden vazgeçmesini beklemektedirler. Fakat Türk murahhasları bedelin tahsilinden vazgeçmemişlerdir. Bu durum üzerine yapılan görüşmeler neticesinde bedelin tahsiline karşılık Yunanistan'ın Türkiye'ye Karaağaç'ı bırakması kabul edilmiştir.⁸²⁴

İkdam gazetesi artık konferansın son safhasına girildiğini düşünmektedir. Çünkü pek çok konuda fikir birliğine varılmasının yanı sıra Yunanlıların yaptığı tüm engellemeler de aşılabılmıştır.⁸²⁵ Ayrıca Trakya hudutları meselesi de çözülebilmıştır.⁸²⁶ Artık İstanbul'un tahliyesi meselesi üzerine görüşmeler başlamıştır.⁸²⁷ Ahmet Cevdet Bey bu konuda “*konferans müzakeratından geriye kalanlar içinde üç dört esash mesele vardır.*” diyerek bazı konuların konferans sonrasına kalabileceği ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gereğine dikkat çekmiştir.⁸²⁸ İngilizler İstanbul'un tahliyesi meselesinin Türk meclisinde muahedenin onayından sonra olabileceğini gündeme getirmişlerdir.⁸²⁹ İkdam gazetesi ise İstanbul'un tahliyesi

⁸²¹ “Sulh mu? Harp mi?”, *İkdam*, 23 Mayıs 1923, s.1.

⁸²² “Çanakkale’de Yunan Donanmasının Gözüktüğü”, *İkdam*, 24 Mayıs 1923, s.1.

⁸²³ “Yunanlılar ile Aramızdaki Müzakeratın İnkıta’ı”, *İkdam*, 25 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁴ “Konferansta Günlerden Beri Endişeler Uyandıran Buhran Bulutları Dağıldı”, *İkdam*, 27 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁵ “Konferansın Son Safhasına Girdik”, *İkdam*, 28 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁶ “Yeni Trakya Hududumuz Tespit Edildi”, *İkdam*, 30 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁷ “İstanbul’un Tahliyesi Bugün Münakaşa Masasına Geliyor”, *İkdam*, 31 Mayıs 1923, s.1.

⁸²⁸ Ahmet Cevdet, “Son Meseleler ve Son Buhranlar”, *İkdam*, 1 Haziran 1923, s.1.

⁸²⁹ “Tahliye İçin Muahedenin Meclisimizce Tasdikini Beklemeliymiş”, *İkdam*, 1 Haziran 1923, s.1.

meselesinde sorun yaşanmayacağını ayrıca konferansın 15 Haziran'da son bularak muahedenin sonunda imzalanmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir.⁸³⁰

Borçlar meselesinde İtilaf Devletlerinin altın konusunda ısrarı karşısında İsmet Paşa'nın hiçbir şekilde kabule yanaşmaması görüşmeleri daha da uzatmıştır.⁸³¹ Bu sebeple Fransızlar İstanbul'un tahliyesi meselesini geciktirmeye başlamışlardır.⁸³² İkdâm gazetesi İngiltere temsilcisi Horace Rumbold'un borçların ödenmesi ve kapitülasyonlar babında Montagna Formülünün Türkiye tarafından kabul edildiği takdirde sulhun en geç 10 güne imza edilmesinin mümkün olduğunu belirttiğini aktarmaktadır.⁸³³ Fakat İsmet Paşa adli bir heyetin kurulmasını kabule yanaşıyorsa da bu heyetin içerisinde savaşa girmiş devletlerin temsilcileri olmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Ahmet Cevdet Bey bu konuda "*nihayet Montanya Formülü denilen adliye işi dahi hallediliyor gibi oldu. Murahhaslar bu suret hali devletlerinden istizana taalluk ediyorlar. Devletlerden cevap-ı kabul geleceğini ümit ediyoruz*" diyerek formülün İsmet Paşa'nın istediği şekliyle kabul edilmesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁸³⁴

İtilaf Devletleri murahhaslarının hükümetlerinden alacakları talimat beklenirken Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey de Anadolu Ajansı'na bir beyanat vermiştir. İkdâm gazetesi de bu beyanata olduğu gibi yayınlamıştır. Rauf Bey "*konferans müzakeratı divan-ı umumiye faizlerinin sene-i tediyesi yüzünden mühim bir şekil göstermektedir.*" diyerek sürecin bu sebeple uzadığına işaret etmiş ve ılımlı bir konuşma yaparak sonucun iyi olacağına inandığını belirtmiştir.⁸³⁵ İkdâm gazetesi Lozan Konferansı'nın artık kesintiye uğraması ihtimalinin olmadığını ama Fransızlarla borçların ödenmesi konusunda hala ihtilafın sürdüğünü fakat İsmet Paşa'nın hakları sonuna kadar savunmaya kararlı olduğunu belirtmektedir.⁸³⁶ İki tarafın uyuşmazlığı sebebiyle konferansta görüşmeler bir süreliğine durgun bir hal almıştır. Fakat sonrasında görüşmeler kaldığı yerden devam etmiştir. İkdâm gazetesi

⁸³⁰ "İstanbul'un Tahliyesi Meselesinde Esaslı Bir İhtilaf Yoktur", *İkdâm*, 2 Haziran 1923, s.1.

⁸³¹ "Baş Murahhasımız Metaneti Müttefikleri Düşündürdü", *İkdâm*, 3 Haziran 1923, s.1.

⁸³² "Fransızlar Tahliye Meselesinde Müşkülât Çıkarmakta Berdevam", *İkdâm*, 3 Haziran 1923, s.1.

⁸³³ "Konferansta Ana Hatlardan Bir İkincisi de Halledildi", *İkdâm*, 4 Haziran 1923, s.1.

⁸³⁴ Ahmet Cevdet, "Adliye Formülünün Kabulü", *İkdâm*, 5 Haziran 1923, s.1.

⁸³⁵ "Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'in Vaziyet Hakkında Mühim Beyanata", *İkdâm*, 11 Haziran 1923, s.1.

⁸³⁶ "Konferansta Türk – Fransız İhtilafı", *İkdâm*, 13 Haziran 1923, s.1.

görüşmelerin artık nihayete ulaşacağını söylerken “herkes bir suret-i tesviye bulunacağından ümitvârdır” diyerek genel kanıyı aktarmıştır.⁸³⁷

İtilaf Devletleri kendi şirketleri için imtiyazlar istiyor ayrıca borçlara bağlı olarak kuponların geçen sürede alacakları zamlara göre geri ödenmesini talep ediyorlardı. İsmet Paşa her ne kadar hem imtiyazlara hem de faiz meselesine karşı çıkıyorsa da hükümetten bir görüş almayı da uygun görmüştür. Ankara’dan gelen cevapta bu konuda bir imtiyaz verilemeyeceği bildirilmiştir. İkdam gazetesi gelişmeleri aktarırken Ankara’nın bu tavrının konferansı uzatmaya yönelik tartışmaları devam ettireceğini vurgulamıştır.⁸³⁸ Ahmet Cevdet Bey tartışmaların hala sürmesini ve konferansın bir türlü neticeye ulaşamamasını eleştirmiş ve hala yerinde saymaya devam edildiğini söylemiştir. Bu konuda İkdam’da yazdığı yazısında “kuponlar meselesi bir türlü halledilemiyor. Biz faizler için altın yahut Sterlin lirası vermeyeceğimizi beyanda bir niyet-i samimane ve müstakimane ile ısrar ettiğimiz gibi onlar da behemehâl altın alabilmek çarelerini düşünüp ihzar etmekte ısrar ediyorlar. Nihayet bir formül, bir tarz-ı tahrir bulmak için Perşembe günü saat onda çalışıldı. Fakat bir netice çıkmadı... bundan çıkan mana şudur: eğer alacaklılar ile müzakereye girilerek itilaf edemeyecek olursak, yani onları itilafa razı etmeye muvaffak olamazsak, mesele ve ihtilaf baki olacaktır... şimdi müttefiklerin yeni bir formül verecekleri söyleniyor. Bu formül Türk murahhaslarının kabul edebilecekleri bir tarzda olacaktır” demiştir.⁸³⁹

Ahmet Cevdet Bey’in yeni formül bulunacakmış söylentisini ele alması sonrasındaki gün İkdam’da çıkan bir yazıda bu konudaki görüşmelerin her gün farklı bir hale büründüğü ve önceki verilen kararları müttefiklerin tanımamaya başlaması eleştirilmiştir.⁸⁴⁰ İkdam gazetesinin yurtdışından sağladığı haberlere göre Fransa’da borçların nasıl ödenmesine dair çıkan tartışmalarda maliye ve hariciye nazırları arasında ihtilaf yaşanmaktadır. Hariciye Nazırı borçlar meselesinin sulhtan sonraya bırakılmasını ve haricen tartışılmasını kabule yanaşırken Maliye Nazırı bunu kabul etmemektedir.⁸⁴¹ İkdam gazetesi kuponlar meselesini ve buna bağlı borçların nasıl

⁸³⁷ “Konferansta Nihayete Doğru”, *İkdam*, 15 Haziran 1923, s.1.

⁸³⁸ “Ankara İmtiyazlar Meselesinin Lozan’da Müzakeresini Reddediyor”, *İkdam*, 16 Haziran 1923, s.1.

⁸³⁹ Ahmet Cevdet, “Hala Yerinde Sayıyoruz”, *İkdam*, 19 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴⁰ “Kuponlar Müzakeratı Her Gün Başka Bir Safhaya Giriyor”, *İkdam*, 20 Haziran 1923, s.1., “Evvelce Verilen Kararları Müttefikler Tanımamaya Başlıyorlar”, *İkdam*, 20 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴¹ “Fransız Nazırları Kuponlar Hakkında İhtilafa Düştüler”, *İkdam*, 23 Haziran 1923, s.1.

tahsil edileceği tartışmalarını konferansın en çetin meselesi olarak görmektedir.⁸⁴² İkdam gazetesi Fransız murahhaslarının kuponlar ve faizlere dair bir süredir talimat bekledikleri ve hükümetin bu konuda ihtilafa düştüğü için tartışmaları sürdürürken uzlaşmaz bir tavır sergilediklerini söylemektedir. Fakat Fransızların gelinen noktada hükümetten talimat almış olmalarına rağmen hala görüşmelerde aynı tavırlarını sürdürmeleri ve farklı bir şekilde görüşmeyi kabul etmemelerini hayretle karşılamaktadır. İkdam gazetesi Fransızların talimat almalarına rağmen görüşmeyi İtalyan murahhaslarının sürdürmesini istediklerini ve talimatın alınmadığını bildirmelerini oldukça tuhaf karşılamaktadır. Çünkü İtalyan murahhasları Fransızların talimat almış olduklarını fakat General Pelle'nin görüşmeleri şu anda sürdürmek istemediği için pası İtalyanlara attığını açıkça belirtmişlerdir.⁸⁴³ Fransızların bu şekilde davranması muhtemelen Türk heyetini iyice bezdirip istedikleri noktaya getirmeye çalışma istekleriyle alakalıdır.

İkdam gazetesi İtilaf Devletlerinin borçların tahsili meselesinde gösterecekleri kolaylık karşısında kapitülasyonlar tarzında imtiyazların sürdürülmesinin beklediklerini yazmaktadır.⁸⁴⁴ İtilaf Devletlerine bağlı şirketler de bu imtiyazları kazanabilmek için mücadele etmektedirler. Fakat ne hükümet ne de murahhaslar bu duruma sıcak bakmamaktadırlar. Görüşmelerin hala sonuç vermemesi İtilaf Devletlerinin kendi parlamentoları açısından da sıkıntılıdır. İngiliz Hariciye Müsteşarı Ronald McNeill Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasını aktaran İkdam gazetesi müsteşarın suçu Türklere atarak altınla ödeme yapmak yerine kağıt para ile ödemeyi seçmeleri hamillerin zararınadır biz onların adına böylesi bir indirim kabul edemeyiz dediğini söylemektedir.⁸⁴⁵ İkdam gazetesi ayrıca İsmet Paşa'nın olabilecek en kısa sürede süratle konferansın tamamlanması için çalışması zımında hükümetten talimat aldığını da bildirmiştir.⁸⁴⁶ Fakat Fransızlar hala talimat beklediklerine dair direktmektedirler.⁸⁴⁷ Bu sebeple konferans işleyemez duruma gelmiştir. İsmet Paşa hal böyle olunca iki defa art arda İtilaf Devletleri murahhaslarına nota vermiştir.⁸⁴⁸ İsmet Paşa vermiş olduğu notaları hükümete de bildirmiştir. Paşa verdiği notalarla birlikte

⁸⁴² "Fransızların Sözlerinden Rücû'ı Üzerine", *İkdam*, 24 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴³ "Müttefikler Kuponlar Hakkında Talimat Aldılar", *İkdam*, 25 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴⁴ "Müttefikin Mahafili Ne Düşünüyor?", *İkdam*, 26 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴⁵ "Kuponlar Meselesi Avam Kamarasında Mevzubahis Oluyor", *İkdam*, 28 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴⁶ "Ankara'dan İsmet Paşa'ya Kati Talimat Gönderilmiştir.", *İkdam*, 28 Haziran 1923, s.1.

⁸⁴⁷ "Konferans Talimat Meselesinden Dolayı Mu'attal Duruyor", *İkdam*, 1 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁴⁸ "İsmet Paşa Müttefikin Murahhaslarına İkinci Bir Nota Verdi", *İkdam*, 6 Temmuz 1923, s.1.

gazeteciler vasıtasıyla herkesin durumdan haberdar olması üzerine İtilaf Devletleri murahhaslarının tavırlarının değiştiğini çözüm arayışlarına girdiklerini aktarmıştır.⁸⁴⁹

İkdam gazetesinin 9 Temmuz'da çıkan sayısında daha önce olmayan bir şekilde manşet attıkları görülmektedir. 32 yıldız içerisine tam ortaya gelecek şekilde 5 kez sulh yazılarak dikkat çekici bir haber yapılmıştır. Haberde Lozan'ın imza gününün tespit edildiği coşkulu bir şekilde aktarılmaktadır.⁸⁵⁰ İkdam gazetesinin en coşkulu olduğu nokta ise İstanbul'un tahliyesi meselesidir. Lozan'ın nihayete ermesinden sonra doğal olarak artık İstanbul'un İtilaf Devletleri kuvvetlerince terkedilmesi tarihi önemi haiz bir durumdur. İkdam gazetesi tahliyenin Lozan'ın imzası sonrasında T.B.M.M.'nin tasdikini takip eden 6 haftanın ardından gerçekleştirileceğini yazmaktadır.⁸⁵¹ Fakat İkdam gazetesinde çıkan başka bir haberde yakın zamanda Lozan'ın artık imzalanacağını kesinleşmesine rağmen tahliye konusunda sorunlar yaşandığı aktarılmaktadır. Sorunun kaynağı İngilizlerin bazı kelimeler üzerinde oynama yaparak tahliyenin şeklini değiştirmek istemesidir. İngilizler donanmanın tahliyeden hariç tutulması gereğini savunmaktadırlar.⁸⁵² Fakat doğal olarak bağımsız bir devletin kendi sınırları içerisinde yabancı bir ülkenin donanmasının mevcudiyetini kabul etmesi mümkün değildir. Bu sebeple tartışmalar uzamaya devam etmiştir.

İkdam gazetesi imtiyazlar tartışmalarının devam etmesine ek olarak İtilaf Devletlerinin özellikle İngilizlerin Boğazlarda donanmalarını tutmayı ısrarla istemeleri sebebiyle Lozan müzakerelerinin hala çözülemediğini aktarmaktadır.⁸⁵³ Meselenin pek nazik olduğunu belirten İkdam gazetesi Heyet-i Vekile'nin bu konuda teyakkuz halinde olduğunu söylemektedir. Heyet-i Vekile 2 gündür Hariciye Vekaleti'nde toplanarak konuyu görüşmektedir.⁸⁵⁴ İmtiyazlar meselesinde en büyük sorunlardan biri Turkish Petroleum meselesidir. İtilaf Devletleri bu konu özelinde büyük imtiyazlar istemektedirler. A.B.D. bu meselenin Lozan sonrasına bırakılması konusunda görüş bildirmiştir.⁸⁵⁵ İtilaf Devletleri akim kalan meseleleri kendi aralarında görüşükten sonra bir nota ile görüşlerini iletceklerini söylemişlerdir.⁸⁵⁶

⁸⁴⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, TTK, Ankara, 1994, s.514.

⁸⁵⁰ "Bu Sabah Saat 3.35'de Aldığımız Telgraflar", *İkdam*, 9 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵¹ "Mukaddes Topraklarımızın Tahliye Zincirlerinden Sıyrılmasının Şekli Kararlaştırıldı", *İkdam*, 10 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵² "İngilizler Tahliye Meselesinde Kelimelerle Oynuyor", *İkdam*, 13 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵³ "Müzakeratı Tatile Uğratan Meseleler", *İkdam*, 14 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵⁴ "Heyet-i Vekile Mühim İctimalar Akdetmiştir", *İkdam*, 15 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵⁵ "Amerika'nın İmtiyazlar Meselesinde Nokta-i Nazarı", *İkdam*, 16 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵⁶ "Müttefikler Bir Nota ile Nokta-i Nazarlarını Bildirecekler", *İkdam*, 16 Temmuz 1923, s.1.

İkdam gazetesi Amerikalıların olaya müdahale etmesiyle birlikte konunun durumunun değiştiğini ve Amerikalıların, İngilizlerin durumdan istifade ederek imtiyaz almaya çalışmalarını hoş görmediklerini vurgulamıştır.⁸⁵⁷ İkdam, ayrıca sona kalan meselelerin sulh yolunda ancak bir çakıl taşı mahiyetinde olduğunu belirterek murahhasların bu sefer sulhu imzalamadan dönmeyeceğinin de özellikle altını çizmiştir.⁸⁵⁸

Amerika'nın da dahil olması ve Türk murahhas heyetinin sonuna kadar kararlılık göstermesi neticesinde 17 Temmuz'da yapılan son celsede İtilaf Devletleri geri adım atmaya mecbur olmuşlardır. İtilaf Devletleri bazı meselelerin sulh sonrasına bırakılması şartıyla mevcut durumu sonlandıracak şekilde Lozan Muahedesi'nin 24 Temmuz'da imzalanmasını kararlaştırmışlardır. İkdam gazetesi bu haberi verirken sulhun imzalanmasıyla birlikte bu sene Kurban Bayramı'nın Sulh Bayramı da olacağını ve çifte bayram kutlanacağını yazmıştır.⁸⁵⁹ Görüşmelerin sona ermesi ve imza gününün belirlenmesiyle birlikte murahhaslar kendi hükümetlerine ulaşip antlaşma için onay istemişlerdir.⁸⁶⁰ 24 Temmuz 1923'de de Lozan Muahedenamesi

⁸⁵⁷ "Amerika'nın Müdahalesi Tesirini Göstermiştir", *İkdam*, 17 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵⁸ "Murahhaslar Sulh İmzalanmadan Dönmeyecekler", *İkdam*, 17 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁵⁹ "Konferansın Umumi Celsesinde İtilaf Tasdik Edilmiştir", *İkdam*, 18 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁶⁰ İsmet Paşa sulhun imzalanabilmesi için hükümete durumu bildirmiş ve onay beklemiştir. Fakat bir cevap alamamıştır. Bu durum üzerine Paşa tekrar bir telgraf çekerek bir tereddüt olup olmadığını sormuştur. Yine cevap alamamıştır. İsmet Paşa'nın hükümetten cevap alamaması üzerine 19 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa, telgraf göndererek herhangi bir tereddüt olmadığını bildirerek tebriklerini sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'dan sonra Rauf Bey de cevap göndererek onay vermiştir. İsmet Paşa bu olayı anılarında acı bir hadise olarak anmaktadır. Rauf Bey ise anılarında murahhas heyetinin başkanı olarak İsmet Paşa'yı zaten kendisinin tavsiye ettiğini belirterek İsmet Paşa'nın orada yaşadığı belki de sıkıntılı baskılı durum neticesinde huzursuzluk göstererek bazı anlaşmazlıklar çıkardığını söylemektedir. Rauf Bey İsmet Paşa'nın geç cevaplardan şikayet ederek durumu Mustafa Kemal Paşa'ya sık sık aktardığını tuhaf karşılamakla beraber dönemin şartları içerisinde verilebilecek en hızlı cevapları verdiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca Rauf Bey anlaşmazlığın bir diğer sebebi olarak tamirat bedeli ve İngilizlerin Birinci Dünya Savaşı sırasında el koyduğu Sultan Osman, Sultan Reşat ve Fatih dretnotlarının ücretlerine karşılık Karaağaç'ın İsmet Paşa tarafından kabulünü göstermektedir. Rauf Bey bu konuda Mustafa Kemal Paşa'yla da hemfikir olduklarını söylemektedir. Rauf Bey İsmet Paşa'nın işi daha da ilerleterek artık kimseye doğru dürüst bir şey sormadan adımlar atıp daha sonra onay beklediğini ifade etmiş ve en az kendisi kadar Mustafa Kemal Paşa ve diğer vekillerin de bu konuya kızdığını da sözlerine eklemiştir. İsmet Paşa konu özelinde hatıralarında geniş bilgi vermemektedir. İsmet Paşa böyle münakaşa ve çekişmelerin çıkmasının bir noktada anlaşılabilir bir şey olduğunu söyledikten sonra büyük bir kırgınlık olmadığını sonrasında bunların da ortadan kalktığını aktarmıştır. Mustafa Kemal Paşa ise bütün telgrafları incelediğini ve İsmet Paşa'ya hak verdiğini belirtmiştir. Rauf Bey'in anılarında bahsettiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın da ona hak verdiği tamirat meselesi gibi hususlara da değinen Mustafa Kemal Paşa Rauf Bey'i haklı görmemiştir. Mustafa Kemal Paşa konuyu uzun uzadıya aktararak, Rauf Bey'in kutlama telgrafi atmak istemediğini ve karşılamaya da katılmak istemediğini ve en nihayetinde istifa ettiğini belirtmiştir. Rauf Bey'in karşılamaya gelmediğini İsmet Paşa da doğrulamaktadır. Rauf Bey kendi anılarında yaşanan gerginlik neticesiyle İsmet Paşa ile artık beraber çalışmayı uygun görmemesi sebebiyle istifa ettiğini ve onunla yüz yüze gelmek istemediğini belirtmiştir.

İmzalanmış, Ankara'ya 25 Temmuz'da haber ulaşmıştır.⁸⁶¹ İkdâm gazetesi 25 Temmuz'da haberi kamuoyuna “*en nihayet azm milletimiz sayesinde şerefli ve parlak bir sulh devresine dahil olduk. Dün akşam şark sulhu muahedenamesi imza edildi*” sözleriyle aktarmıştır.⁸⁶² Ahmet Cevdet Bey ise İkdâm'daki köşesinde sulhu “*murahaslarımızın vüs-ı beşer müsait olduğu merteye sarf ettikleri kuvvet ve metanetle işte barış muahedesi imza edildi. Şu eksiktir, bu ziyadedir demeğe mahal yoktur. Evvelce dediğim gibi bize her istediğimizi vermediler ama, verilenler içinde, kuracağımız binayı tutturacak, yıkılmadan saklayacak sağlam temeller vardır*” sözleriyle açıklamıştır.⁸⁶³

Lozan Muahedesinin imzasıyla birlikte Milli Mücadele'nin siyasi boyutu da sona ermiş ve süreç başarıyla tamamlanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti tarih sahnesini terk ederken Türkiye Devleti⁸⁶⁴ tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Bilal N. Şimşir, *Lozan, II*, s.582-585; Rauf Orbay, *Rauf Orbay'ın Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2005, s.330-343; Atatürk, *Nutuk*, s.522-523; İnönü, *Hatıralar*, 414-418.

⁸⁶¹ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.272.

⁸⁶² “En Nihayet Azm-ı Milletimiz Sayesinde Şerefli ve Parlak Bir Sulh Devresine Dahil Olduk. Dün Akşam Şark Sulhu Muahedenamesi İmza Edildi”, *İkdâm*, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁶³ “Lozan Muahedesi”, *İkdâm*, 29 Temmuz 1923, s.1.

⁸⁶⁴ Henüz Cumhuriyet ilan edilmemiştir. Gazetelerde de Türkiye olarak geçmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan oldukça ağır bir yenilgi alarak çıkmıştır. Bu süreçte müttefiklerinin de savaşı sonlandırma düşüncelerinin ortaya çıkmasıyla birlikte kısa bir süre sonra da Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütarekenin imzalanmasının ardından Osmanlı kamuoyu oldukça heyecanlı bir bekleyiş içerisinde girmiştir. Devlet adamları da gazetelerde vermiş oldukları demeçlerle kamuoyunu yönlendirmeye çalışmışlardır. Mütareke sonrası yayın hayatına yeniden başlayan Alemdar gazetesi İstanbul Hükümeti'nin politikalarını benimsemiş ve savaşın tüm suçunu İttihatçılara yüklemiştir. İttihatçı zihniyetin ülkeyi terk etmesi ve İtilaf Devletlerine Osmanlı Devleti'nin bu zihniyeti benimsemediğinin gösterilmesiyle barışın sağlanabileceğini savunmuştur. Alemdar gazetesi ayrıca İtilaf Devletleri özellikle İngilizler ile yakın ilişkiler geliştirilmesi taraftarı olmuştur. İkdam gazetesi ise Alemdar kadar keskin yorumlar yapmamaya özen göstermiştir. İkdam gazetesi çoğunlukla haberleri iletmiş fakat özellikle İstanbul ve Anadolu arasındaki meselelerde sert yorumlar yapmayı pek tercih etmemiştir. Bu durum muhtemelen hem İstanbul Hükümeti hem de İtilaf Devletlerinin baskıları neticesinde gelişmiş ve İkdam gazetesi en azından kötü yorum yapmaktan kaçınıp orta yolu seçmeyi tercih etmiş olmalıdır. Çünkü açıktan Anadolu'yu destekleyebileceği şartlar oluşana kadar bu tavrını sürdürmeye devam etmiştir.

Hem İkdam hem de Alemdar gazetesi mütarekeden kısa bir süre sonra büyük bir heyecan ve umutla Paris'te toplanacak kongreyi beklemeye başlamışlardır. Alemdar gazetesi Osmanlı Devleti'nin Paris'e davet edileceğini burada tüm suçun İttihatçılarda olduğunun anlaşılıp, mazlum Osmanlı halkına merhamet edileceğini düşünmüştür. Alemdar'ın aksine İkdam mütareke sonrası A.B.D. ve W. Wilson'a odaklanarak onun ilkeleri üzerinden bir sonuca ulaşılmasını arzulamıştır. Alemdar'da da Wilson'a atıflar olsa da daha çok İngilizlere karşı bir beklenti içerisinde girilmiştir.

Mütarekenin hemen ardından İtilaf Devletleri tarafından başlatılan işgaller ve azınlıkların taşkınlıkları her iki gazetede de çok az yer bulabilmiştir. İstanbul Hükümeti'nin gazetelerde çıkacak işgal ve olumsuz haberleri engellemiş olması da muhtemeldir. Bu şekilde halkın sükununun bozulmaması, iç sorunların daha da ayyuka çıkmaması ve azınlıklar ile Müslüman halk arasında çatışmaların yaşanmasının önüne geçilmesinin düşünülmüş olması gayet olasıdır. Bu tutum daha çok İtilaf Devletlerinin yapıcı bir tavır sergileyeceklerine duyulan inançtan kaynaklanmıştır. Ayrıca işgallerin

geçici olduğu ve Paris’te toplanacak olan kongre sonrasında uygun bir barış yapılınca her şeyin düzeleceği düşünülmüş ve bu durum hükümet politikalarına yansımıştır.

Azınlıklara karşı özel bir ihtimam gösterilmesi uzun yıllardır İngiltere, Rusya, Fransa gibi devletlerin azınlıklar üzerinden Osmanlı Devleti’ne sürekli cephe alması ve devleti sıkıştırmasıyla alakalıdır. Böylesine hassas bir dönemde özellikle Alemdar gazetesi Osmanlı Devleti’ni savaş suçlusu olarak görmekte ve bunun ezikliğini yaşayarak İtilaf Devletlerine ne kadar iyi bir tablo çizilirse o kadar iyi bir barış yapılabileceğini inanmaktadır. Bu politikayı Damat Ferit Paşa da takip etmiştir. Fakat Osmanlı Devleti kongreye doğrudan davet edilmemiştir. Osmanlı Devleti’nde yaşayan azınlıkların temsilcileri ise konferansa katılabilmişlerdir. Bu azınlıklar ve özellikle Yunanistan, konferansta Osmanlı Devleti’nin olmayışı sayesinde tezlerini çok rahat dile getirmiş, destek de bulabilmişlerdir.

Anadolu’da ilk işgallerin başladığı sıralarda hem Alemdar hem de İkdam gazeteleri yurt içindeki işgaller ve sorunlardan çok Almanya, Avusturya ve Rusya’nın durumu ile ilgilenmişlerdir. Bu devletler ile İtilaf Devletlerinin münasebetleri yakından izlenmiş, İtilaf Devletlerinin liderlerinin söyledikleri ve attıkları adımlar takip edilmiştir. Özellikle Almanya çok yakından takip edilmiştir. Böyle yapılıyor olması yüksek olasılıkla İtilaf Devletleri’nin Almanya’yı savaşın müsebbibi olarak görüp en yüksek cezaları ona vereceğinin sanılmasıyla ilgilidir

Gazetede, Damat Ferit Paşa’nın İktidara gelmesi Alemdar gazetesinin tamamen hükümetle entegre olmasını sağlamıştır. Damat Ferit Paşa’nın tüm görüşleri desteklenmiş izlediği yol savunulmuştur. Fakat Paşa, Paris’e gitmesine rağmen bir başarı elde edememiştir. Ayrıca Damat Ferit Paşa’nın Paris’te verdiği bir demeçte “*ben ve bütün heyet-i Murahhasa Fransız muhibbidir*” sözlerini kullanması Alemdar’da büyük bir etki yaratmıştır. Çünkü Alemdar gazetesi İngiliz dostluğuna önem vermektedir. Kısa bir süre bu durumun gerginliği sürse de sonradan tekrar Damat Ferit Paşa ile aynı doğrultuda hareket etmeye devam edilmiştir. Takip eden süreçte Paris Barış Konferansı’nda durumun Osmanlı Devleti’nin aleyhinde olduğu anlaşılmıştır. Bu durum üzerine azınlıkların ayyuka çıkan zararlı hareketleri ve taşkınlıkları İkdam ve Alemdar gazetelerinde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra gerçekleşen İzmir’in işgali ise büyük bir kaos ve hayal kırıklığı yaratmıştır. İkdam gazetesi artık işgalleri kınamaya başlayıp bölge bölge nüfus oranlarını verip durumu eleştirirken, Alemdar gazetesi ciddi bir şekilde Türk haklarını savunmaya başlamıştır.

Refi' Cevat Bey de Alemdardaki köşesinde Türk/Müslümanların birlik olması gerektiğini ancak bu şekilde haksızlıklara karşı koyulabileceğini savunmuştur. Refi' Cevat Bey, İkdam gazetesinin de yaptığı gibi nüfus oranlarını da paylaşmıştır.

Azınlıklar ve Türkler arasında çatışmaların sürmesi ve bu durumun İtilaf Devletlerini rahatsız etmesiyle birlikte bölgeye geniş yetkilerle Mustafa Kemal Paşa gönderilmiştir. Fakat her iki gazetede de Paşa'nın Samsun'a gidişi ve oradaki faaliyetlerine dair neredeyse hiç haber çıkmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza Genelgesi, Amasya Tamimi gibi önemli adımlar da atmasına rağmen Alemdar ve İkdam'da İstanbul Hükümeti ve Paşa arasında ipler tamamen kopma noktasına gelene kadar pek haber yapılmamıştır. Hatta bu dönemde artık azınlık isyanlarının incelenmesine ve yaşananlara dair haber yapılmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa'dan bahsedilmemiştir. Böyle olması hem Paris'teki gelişmeler hem de İzmir'de yaşananların yakından takip edilip bunlara odaklanılmasıyla ilgilidir. Ayrıca İstanbul Hükümeti bir müddet Mustafa Kemal Paşa'nın döneceğine inanmıştır. Bu sebeple de gazetelerde Mustafa Kemal Paşa'nın durumuna dair haber çıkmasının engellenmiş olması olasıdır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmak istediği isyan dalgasının yayılması istenmemiştir. Böylesine bir isyanın İtilaf Devletlerini daha da öfkeli edeceği düşünülmüştür. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın beklenenden farklı bir yol izlemesi neticesiyle İtilaf Devletleri duruma müdahale etmiştir.

Bir süre Alemdar ve İkdam gazeteleri Mustafa Kemal Paşa'nın durumunu görmezden gelmişse de Erzurum Kongresi süreciyle birlikte artık ipler iyice kopmuş ve Alemdar gazetesi eleştirilerine başlamıştır. Örneğin Refi' Cevat Bey Alemdar'da "*Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey*" adlı bir yazı yazmış ve bu yazısında ikisine de yüklenmiştir. Refi' Cevat Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey Özellikle Enver Paşa'nın Erzurum'a yakın bölgelerde olduğunu bilmesine değinmiş ve İttihatçı artıklarınca Anadolu'da bir isyan hareketi başlatıldığını belirtmiştir. İkdam gazetesi ise Alemdar gazetesi gibi Anadolu'da yaşananları İttihatçılığa bağlamamış pek bu yönde eleştirilerde bulunmamıştır. Aksine orta yolu tutmayı tercih ederek sadece gelişmeleri yer yer aktarmıştır. Alemdar gazetesi tamamen İstanbul Hükümetiyle ortak hareket ederek beyannamelerini yayınlamış ve tüm halkı eşkıyalar, çeteciler olarak tanımladığı isyancılara karşı bir olmaya davet etmiştir. Özellikle Damat Ferit Paşa hükümetinde olduğu dönemde Alemdar'ın saldırgan tavrı da sürmüştür. İkdam gazetesi ise sürecin başından bu yana temkinli tavrını devam ettirmiştir.

Temsil Heyeti'nin faaliyetleri neticesinde Damat Ferit Paşa Hükümeti düşüp, yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulunca şaşkıncu bir şekilde Alemdar gazetesinin de tavrı değişmiştir. Hatta Damat Ferit Paşa'ya karşı ağır ithamlarda dahi bulunulmuştur. Refi' Cevat Bey bile Alemdar'da yazdığı köşe yazılarında Anadolu'daki karışıklık ve devletin şu andaki kötü gidişatının müsebbibi olarak Damat Ferit Paşa'yı işaret etmiştir. Ayrıca Refi' Cevat Bey bir yazısında “*Mustafa Kemal Paşa'yı divan-ı harbe sevk edilmek lazım gelirse sadr-ı esbak hazretlerinin de önde yürümleri icap eder*” demiş ve Damat Ferit Paşa'nın belki yargılanmasının gereğine dikkat çekmiştir. Hatta İttihatçı artığı gördüğü Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerle bile Damat Ferit Paşa'yı bir tutmuştur. 8 Ekim 1919'da da Alemdar gazetesinde ilk kez Mustafa Kemal Paşa'nın bir fotoğrafı yayınlanmış ve Kuva-yı Milliye'den bahsedilmiştir. Bu haber aslında Temsil Kurulu adına Mustafa Kemal Paşa'nın yayımladığı bir bildiridir. Görülmektedir ki Alemdar gazetesi çeteci, eşkıya olarak nitelendirdiği Temsil Heyeti'nin başkanının bildirisini dahi manşetine taşıyacak duruma gelmiştir. İlerleyen dönemlerde Alemdar'ın tavrı iyice değişmiş ve kendilerinin en başından beri milli harekattan yana olduklarını “*Zaten aslı, nesli belli bir Türk için başka türlü harekete imkan ve ihtimal yoktur*” sözleriyle belirtmiştir.

Alemdar gazetesi İstanbul'un işgali sonrasında Damat Ferit Paşa tekrar hükümet kuruncaya dek Anadolu'ya karşı ölçülü yorumlarda bulunmuştur. Fakat yeniden Damat Ferit Paşa'nın döneminin başlaması ve İtilaf Devletlerinin doğrudan işlere el koymasıyla Alemdar gazetesi bir kez daha keskin bir dönüş yaşamıştır. İşgal sonrasında Refi' Cevat Bey 1 gün içerisinde olanların memleketin vaziyetinde önemli değişiklikler yarattığına dikkat çekmiş, memleketin mukadderatına karışmaktan vazgeçemeyen bir güruhun buna sebebiyet verdiğini söylemiştir. Alemdar'da “*Mustafa Kemal İsyanı - ilk günler*” başlıklı bir haber de yapılmış ve yeniden Anadolu'daki hareket isyancılık, çetecilik gibi suçlamaların hedefi olmaya başlamıştır. Damat Ferit Paşa'nın durumu da Refi' Cevat Bey tarafından ele alınmıştır. Refi' Cevat Bey bu buhranlı dönemde iktidara kim geçerse “*...tarih-i Osmaniye'de fedakar...*” bir şekilde anılacağına dikkat çekmiştir. Hem Refi' Cevat Bey'in hem de Alemdar'ın ne derece keskin bir dönüş yaptığı bu sözlerden ve yapılan haberlerden de anlaşılmaktadır.

Ankara Hükümeti'nin düzenli ordu ile birlikte Yunanlılar karşısında zaferler kazanması Alemdar gazetesini doğrudan etkilemiştir. İnönü Muharebesi'nden sonra

Alemdar gazetesi her ne kadar muharebeler süresince İkdam gazetesine göre biraz daha ilgisiz görünmüşse de zaferin kazanıldığı ve artık Yunanlıların köşelerine çekildiği anlaşılınca Refi Cevat Bey gazetede ki köşesinde “*Türk uzandığı yerden doğruldu*” yorumunu yapmıştır. Örneğin Alemdar gazetesinde “*Ordu Türk Namusunu Yine Kurtardı*”, “*Kuva-yı Milliye ’nin Muzafferane Müdafaası İnkişaf Ediyor*” şeklinde haberler yapılmaya başlanmıştır. Alemdar gazetesinde Ordu için övgüler yapılırken Mustafa Kemal Paşa’nın da hakkı teslim edilmiş ve “*Kuva-yı Milliye Başkumandanı*” tabiri kullanılmıştır.

İkdam gazetesi Damat Ferit Paşa’nın tekrar hükümet kurduğu dönemden itibaren Tevfik Paşa’nın iktidara geldiğı ve Anadolu’da muharebelerin başladığı döneme kadar sert tavrını sürdürmüştür. Ankara’da meclisin açılışına karşı çıkmış ve iç isyanları desteklemiştir. Bu süreçte İkdam gazetesi ise kötü yorumlar yapmaktan kaçınmakla birlikte gelişmeleri de okuyucularına aktarmıştır. Alemdar gazetesi iç siyaset ve yaşanan gelişmelerle daha yakından ilgilenip bir taraf gibi hareket ederken, İkdam gazetesi çoğunlukla İtilaf Devletleri ile ilişkiler ve yapılması istenen barışa odaklanmayı tercih etmiştir. Fakat İkdam gazetesinde çok az da olsa Anadolu’ya karşı kötü yorumların yapıldığı haberlere de rastlamak mümkündür. Örneğin Ahmet Refik’in yazdığı bazı yazılarda İstanbul ve Anadolu arasındaki ilişkilere dikkat çekilmek istenirken, Osmanlı Devleti’nin klasik dönemlerindeki Celali ve Kalender dervişlerinin isyanlarına örnekler verilmiştir. Anlaşıyor ki İkdam gazetesi her zaman Milli Mücadele yanlısı bir gazete olarak lanse edilmesine rağmen aslında Anadolu’nun mücadeleyi kazanacağına az çok belli olmasına kadar çoğunlukla orta yolu tercih edip açıktan taraf olamamıştır. Ayrıca yukarıda belirtildiğı üzere belirli zamanlar çok az da olsa Anadolu’yu suçlayıcı tavır içine girdiğı de olmuştur. Alemdar gazetesi ise dönem dönem tavrını değiştirip hem Milli Mücadele yanlısı gibi görünüp hem de karşısında yer alabilmiştir. Fakat Alemdar gazetesinin İkdam gazetesinden ayrılan yanı her dönem açık bir şekilde fikir belirtip olayları değerlendirmeye çalışmasıdır.

Anadolu’da muharebeler kazanılmaya başlanıp İstanbul Hükümetinin de Anadolu’nun yanında bir tavır izlediğı sürece kadar gazetelerin tutumları da farklı olmuştur. Anadolu’nun yükselişiy le birlikte bu süreçte artık İkdam gazetesi açıktan yoğun desteğini gösterirken Alemdar gazetesi de bir anda mücadeleyi yeniden destekler noktaya gelmiştir. Denilebilir ki gazeteler geçişli politikalar izlemişler ve şartlara göre tavırlarını değiştirmişlerdir. Bu durumda bu gazetelerin Milli Mücadele

yanlısı ya da karşıtı olduğunun net söylenmesi zordur. Bu nedenle gazeteleri de İstanbul Hükümetleri'nin politikaları, İtilaf Devletlerinin istekleri ve Anadolu'da kazanılan başarılar üzerinden dönem dönem okumak daha yerinde olacaktır.

Alemdar gazetesi resmi olarak Eylül 1922 itibariyle yayın hayatını sonlandırmıştır. Fakat Alemdar gazetesinin Sakarya Muharebesi sonrasında çok az sayısına ulaşılabilmiş, bu sayılardan da ciddi bilgi sağlanamamıştır. Devam eden süreç için yapılan muhtelif taramalardan da gazetenin sayılarına ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu sebeple çalışmanın Sakarya Muharebesi sonrasındaki kısmına ikdam ile devam edilmiştir. İkdam gazetesi Büyük Taarruz, Mudanya Mütarekesi ve Lozan görüşmeleri boyunca tüm süreci yakından büyük bir ilgiyle takip etmiş ve gün gün ulaştığı bilgileri kamuoyuna ulaştırmıştır. Ahmet Cevdet Bey de İkdam gazetesindeki köşesinde Lozan görüşmeleri süresince görüşlerini paylaşmıştır. Lozan'ın imzalanmasıyla birlikte de yıllardır devam eden, büyük kayıplar ve hasarlara yol açan süreç sona erdirilmiştir.

Çalışmamızda Milli Mücadele dönemi konjonktüründe iki farklı basın organı açısından sürece ışık tutmaya gayret ettik. Bu süreçte kırılğan koşullar içinde basın ortamının da bundan fazlasıyla etkilendiğine tanık olduk. Çalışmada bunun somut örneklerini sergileyerek, Milli Mücadele'nin farklı açılardan anlaşılması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

BCA, 30-10-0-0/202-379-3, 05.11.1922.

BCA, 30-10-0-0/218 - 472 - 22, 21.12.1922.

BCA, 30-10-0-0/218 - 472 - 24, 23.12.1922.

BCA, 30-10-0-0/218 - 472 - 37, 06.02.1923.

BCA, 30-10-0-0/218 - 472 - 38, 06.02.1923.

BCA, 30-10-0-0/218 - 473 - 9, 08.03.1923.

BCA, 30-10-0-0/5-29-10, 14.12.1922.

BCA, 30-18-1-1/3-30-17,22.07.1921.

BCA, 30-18-1-1/5-30-15, 09,10,1922.

BCA, 490-1-0-0/58-227-4, 08.07.1919.

BOA, HR. SYS., 2608/6, 08-06-1919.

BOA, HR.TO., 610/23, 14-09-1919.

2. Resmi Yayınlar

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt II, İçtima II, 04.08.1921.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt II, İçtima II, 05.08.1921.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt II, İçtima II, 30.07.1921.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt III, İçtima III, 09.10.1922.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt III, İçtima III, 10.10.1922.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt III, İçtima III, 23.02.1923.

T.B.M.M, G.C.Z., Devre I, Cilt IV, İçtima III, 06.03.1923.

T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt I, İçtima III, 25.04.1920.

T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt I, İçtima VI, 28.04.1920.

T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt I, İçtima VII, 29.04.1920.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt III, İçtima LIII, 19.08.1920.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt III, İçtima LIV, 21.08.1920.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt XII, İçtima II, 19.09.1921.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt XV, İçtima III, 16.12.1922.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt XXIV, İçtima III, 01.11.1922.
T.B.M.M, Z.C., Devre I, Cilt XXIV, İçtima III, 30.10.1922.

3. Süreli Yayınlar

Alemdar

İkdam

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tanin

Tasvir-i Efkar

Vakit

4. Köşe Yazıları

Ahmet Cevdet, “Adliye Formülünün Kabulü”, *İkdam*, 5 Haziran 1923, s.1.

Ahmet Cevdet, “Bizim Patrikhane”, *İkdam*, 10 Ocak 1923, s.1.

Ahmet Cevdet, “Cinayet ve Konferans”, *İkdam*, 16 Mayıs 1923, s.1.

Ahmet Cevdet, “Ekalliyetler Meselesi”, *İkdam*, 23 Aralık 1922, s.1.

Ahmet Cevdet, “Hala Yerinde Sayıyoruz”, *İkdam*, 19 Haziran 1923, s.1.

Ahmet Cevdet, “Lozan Konferansı”, *İkdam*, 26 Kasım 1922, s.1.

Ahmet Cevdet, “Son Meseleler ve Son Buhranlar”, *İkdam*, 1 Haziran 1923, s.1.

Ahmet Cevdet, “Yine Kapitülasyonlar”, *İkdam*, 23 Kasım 1922, s.1.

Ahmet Refik, “İstanbul ve Anadolu”, *İkdam*, 24 Nisan 1919, s.2.

Cenab Şahabettin, “Mümessillerimiz”, *Alemdar*, 5 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Asayiş Meselesi”, *Alemdar*, 10 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Anadolu’dan İstemeye Yüz Kaldı Mı?”, *Alemdar*, 5 Eylül 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Başlık Sansürlüdür”, *Alemdar*, 3 Ekim, 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Başlık Sansürlüdür”, *Alemdar*, 4 Ekim, 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Bazı Şahsiyetler Etrafında”, *Alemdar*, 12 Mart 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Bugünün Meselesi”, *Alemdar*, 24 Eylül 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Buhran-ı Hazire ve Ferit Paşa”, *Alemdar*, 30 Mart 1920, s.1.

Refi' Cevat, “Dömeke – Eskişehir”, *Alemdar*, 18 Ocak 1921, s.1.

Refi' Cevat, “Eski Dostluk”, *Alemdar*, 20 Nisan 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Hakkaniyetle Düşünürsek”, *Alemdar*, 26 Mart 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Harekât-ı Milliye - İttihat ve Terakki”, *Alemdar*, 6 Ekim, 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Hele Biraz Daha Sabırlı Olalım”, *Alemdar*, 11 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Hikaye-i Mazi Filhakika”, *Alemdar*, 27 Ağustos 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Muhalefet Bayrağı”, *Alemdar*, 3 Mart 1919, s.1.

Refi' Cevat Bey, “Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey”, *Alemdar* 2 Ağustos 1919, s.1.

Refi' Cevat” “Siyasette Türkün İlk Zaferi”, *Alemdar*, 7 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Son Vaziyet Karşısında”, *Alemdar*, 3 Mayıs 1920, s.1.

Refi' Cevat, “Sulhun İdamesi”, *Alemdar*, 13 Ağustos 1920, s.1.

Refi' Cevat, “Şura-yı Saltanat ve Vaziyet-i Hazıra”, *Alemdar*, 28 Mayıs 1919, s.1

Refi' Cevat, “Tarih Tekerrürden İbaretir”, *Alemdar*, 12 Nisan 1920, s.1.

Refi' Cevat, “Tersim Neresi Bey abi”, *Alemdar*, 12 Ağustos 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Türkde İdare Kabiliyeti Yok İmiş”, *Alemdar*, 2 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Türkün Siyaseti”, *Alemdar*, 6 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Türk ve Türkiye Ölmeyecektir”, *Alemdar*, 31 Mayıs 1919, s.1.,

Refi' Cevat, “Vur! Fakat Dinle...”, *Alemdar*, 1 Haziran 1919, s.1.

Refi' Cevat, “Yaşasın(!) Kuva-yı Milliye”, *Alemdar*, 17 Mart 1920, s.1.

Rıza Tevfik, “Son Anadolu Vukuatı”, *Alemdar*, 11 Temmuz 1920, s.1.

Selahattin Ali, “Kaht-ı Rical Var Diyenlere”, *Alemdar*, 28 Mart 1920, s.2.

5. Telif Eserler

Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadele’de Güney Cephesi Maraş*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara, 2014.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk III Vesikalar*, MEB, İstanbul, 1969.

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, Doğan Kitap, İstanbul, 2014.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.272.

Ayışığı, Metin, *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye’ye Gelen Amerikan Heyetleri*, TTK, Ankara, 2004.

Baykal, Bekir Sıtkı, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, TTK, Ankara, 1989.

Baykal, Hülya, *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı Tarihi, *Türk Tarih Kurumu*, Cilt III, kısım IV, Ankara, 1991.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2014.

Belen, Fahri, *20. Yüzyılda Osmanlı Devleti*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003.

- Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya’da Milli Mücadele I*, TTK, Ankara, 1992.
- Bilsel, Cemil, *Lozan II*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1998.
- Bozkurt, Abdurrahman, *İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*”, Temel Yayınları, İstanbul, 2017.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar I*, Temel Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çarıklı, Hacım Muhiddin, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, TİTE Yayınları, Ankara, 1967.
- Çelebi, Mevlüt, *Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.43.
- Çetinkaya, Ali, *Ali Çetinkaya’nın Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1993.
- Çetin, Nurten *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2015.
- Demirel, Ahmet, *Birinci Mecliste Muhalefet*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Demirel, Ahmet, *Tek Partinin İktidarı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Dönmez, Cengiz, *İngiliz Muhipleri Cemiyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.
- Duman, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri I*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara, 2000.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2018.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, TTK, Ankara, 1953.
- Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi I*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970.
- Evans, Laurence, *Türkiye’nin Paylaşılması*, Çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.

- Gerçek, Selim Nüzhet, *Türk Matbaacılığı I*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul, 1939.
- Goloğlu, Mahmut, *Erzurum Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Goloğlu, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Gökbilgin, Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018.
- Gökbilgin, Asaf, *Milli Mücadele'de Aydın*, Çoşkun Matbaası, Aydın, 1964.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Cilt XLIII, No.97, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1994.
- Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1999.
- Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1994.
- Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Büyük Taarruz*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1995.
- Gnkur. Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi II Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1973.
- Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi VI İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1974.
- Hanks, Merry E. Wiesner, *Erken Modern Dönemde Avrupa*, Çev. Hamit Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- İlgürel, Mücteba, *Milli Mücadele'de Balıkesir Kongreleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1999.
- İnuğur, Mehmet Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, TTK, Ankara, 2011.

- Jaeschke, Gotthard, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK, Ankara, 1989.
- Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti, Ankara, 1990.
- Kabacalı, Alpay, *Türkiye’de Siyasal Cinayetler*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1993.
- Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Birlikte II*, TTK, Ankara, 2019.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimizin Esasları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1991.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz I*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı tarihi VI*, TTK, Ankara, 1988.
- Kırzioğlu, Fahrettin, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, Ziraat Bankası Yayınları, Ankara, 1993.
- Kinross, Lord, *Atatürk II*, Sander Kitabevi, İstanbul, 1969.
- Kocabaşoğlu, Uygur, Aysun Akan, *Mütareke ve Milli Mücadele Basını*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı’da Kamuoyu*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Koloğlu, Orhan, *Türk Basını Kuvayi Milliye’den Günümüze*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993.
- Zafer Koylu, “Haymana, Sakarya Savaşı ve Mangal Dağı”, *Sakarya Zaferi ve Haymana III*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2015.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- Macmillan, Margaret, *Paris 1919*, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004.
- Neziroğlu, İrfan, *İstiklal Mahkemeleri I*, T.B.M.M. Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Basımevi, Ankara, 2015.
- Orbay, Rauf, *Rauf Orbay’ın Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özalp, Kazım, *Milli Mücadele I*, TTK, Ankara, 1988.

- Özbay, Cahit, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.
- Öztoprak, İzzet, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
- Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Sabev, Orlin, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1984.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1986.
- Sarikoyuncu, Ali, *Milli Mücadelede Din Adamları I*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 2012.
- Selek, Sebahattin, *Anadolu İhtilali I*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1987.
- Shaw, Stanford, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu Savaşa Giriş*, TTK, Ankara, 2014.
- Smith, Michael Llewellyn, *Yunanistan'ın Anadolu Hayali*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Soysal, İsmail, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*", TTK, Ankara, 2000 , s.71-74.
- Sonyel, Salahi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- Sonyel, Salahi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, TTK, Ankara, 2013.
- Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, TTK, Ankara, 1973.
- Sönmezoğlu, Faruk ve Dedeoğlu, Beril ve Yıldız, Y. Gökalp ve Arıboğan, D. Ülke, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları II*, TTK, Ankara, 1994.
- Şimşir, Bilal N., *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- Tanör, Bülent, *Türkiye'de Kongre İktidarları*, YKY, İstanbul, 2016.

- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, MEB. Basımevi, Ankara, 1977.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*, MEB. Basımevi, Ankara 1978, s.237.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1974, s.211-212.
- Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler II*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.
- Türkgeldi, Ali Fuat, *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1949.
- Türkmen, Zekeriya, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması*, TTK, Ankara, 2001.
- Ural, Selçuk, *Mondros Mütarekesi ve Doğu Vilayetleri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Uyar, Mesut ve Erickson, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ünal, Yenal, *Refik Halit Karay*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Yavuz, Bige, *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri*, TTK, Ankara, 1992.
- Yazıcı, Sefer, *Milli Egemenlik Belgeleri*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, Ankara, 2015.
- Yel, Selma, *Yakup Şevki Paşa ve Askeri Faaliyetleri*, Atatürk Araştırma Merkez, Ankara, 2002.
- Zürcher, Erik Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

6. Makale ve Bildiriler

- Akandere, Osman, “İdama Mahkum Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi* (Nisan 2008), Cilt X, No.2, ss.185-241.

Başak, Tolga, “İngiliz Belgeleriyle Mondros Mütarekesi ve Ermeni Sorunu”, *II. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu (Ekim 2016)*, No.55, ss.63-136.

Başkaya, Muzaffer, “İngiliz Basınına Göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşından Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, *Akademik İncelemeler Dergisi (Nisan 2015)*, Cilt. I, No.10, ss.51-74.

Baykal, Hülya, “Milli Mücadele’de Basın”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1988)*, Cilt IV, ss.471-479.

Begtimur, Mehmet Emin, “İlk Matbaanın Mucidi”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi (Aralık 2018)*, No.12, ss.160-168.

Bengi, Hilmi, ”Tarihsel Süreç İçerisinde Anadolu Ajansı’nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (2012)*, Cilt XIII, No.50, ss.299-341-302.

Bilgin, Taner, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Milli Mücadele Tarihinde Birinci İnönü Muharebeleri”, *Tarih Boyunca Söğüt ve Kültürü*, Başkent Klişe Matbaacılık, Ankara, 2015, ss.21-58.

Bozkurt, İbrahim, “Kurtuluş Savaşında Mustafa Kemal Paşa’nın Karşısındakilerden Biri Olarak Çerkez Ethem Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies (Nisan 2018)*, Cilt XIII, No.1 , ss.163-186.

Budak, Mustafa, “I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti’nin Tavrı”, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi (Aralık 1999)*, Cilt IV, No.7, ss.191-215.

Budak, Mustafa, “Paris Barış Konferansı Sürecinde İtilaf Devletleri’ne Sunulan Batı Trakya Hakkında İki Muhtıra”, *Türkiyat Mecmuası (Aralık 2017)*, Cilt XXVII, No.2, ss.101-117.

Buttanrı, Müzeyyen, “İkdam Gazetesinin Kültür Hayatımızdaki Yeri, Şekil ve İçerik Özellikleri (1894-1900), *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Mart 2003)*, Cilt IV, No.1, ss.77-98.

Çağlar, Günay, “Kuvay-ı İnzibatiye” *Atatürk Yolu Dergisi (Ocak 1995)*, Cilt IV, No.15, ss.343-365.

Çakır, Hamza, “Türkiye’de Serbest Gazeteciliğe Adım: Yarı Özel Gazete Ceride-i Havadis”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (Mart 2012)*, No.5, ss.49-72.

Çavdar, Tevfik, “Mecmua-ı Fünun Üzerine”, *Amme İdare Dergisi (Haziran 1982)*, Cilt XV, No.2, ss.83-98.

Çelebi, Mevlüt, “Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir’in İşgali”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, s.131-154.

Çelebi, Mevlüt, “İzmir’in İşgalinden Önce Şehzade Abdürrahim Başkanlığında Anadolu’ya Gönderilen Nasihat Heyeti”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1990)*, Cilt VI, No.18, ss.561-589.

Çelik, Kemal, “Milli Mücadele’de İlk Kurşun ve Dörtyol’un Düşman İşgalinden Kurtuluşu“, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1998)*, Cilt XIV, No.41, ss.477-486.

Çelik, Kürşat ve Çakar, Enver, “Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi”, *Türk Basın Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss.149-186.

Çukurova, Bülent, “15 Mayıs 1919 İzmir’de Yunan Mezalimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1987)*, Cilt III, No.8, s.461-471.

Çufalı, Mustafa, “Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan Düşmesi Eylül – Ekim 1922”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1999)*, Cilt XV, No.45, ss.801-820.

Dayı, S. Esin, “Erzurum Kongresi’nin Türk Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Atatürk Dergisi (Temmuz 2003)*, Cilt III, No.4, ss.1-17.

Demir, Kenan, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Nisan 2014)*, No.5, ss.57-88.

Dilek, Mehmet Sait, “Paris Barış Konferansı’nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi (Ocak 2013)*, Cilt IX, No.36, ss.31-42.

Erden, Ömer, “Türk – Ermeni İlişkileri Sürecinde Gümrü Müzakereleri”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi (Temmuz 2015)*, Cilt IV, No.3, ss.93-115.

Eroğlu, Hamza, “İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1985)*, Cilt II, No.4, ss.65-83.

Erşan, Mesut, “Tehcir ve Almanya”, *Yeni Türkiye (Eylül 2014)*, Cilt LXIII, No.4.

Ertan, Temuçin Faik, “Lozan Görüşmeleri Sırasında Türk Heyeti İle TBMM Hükümeti Arasında İlişkiler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1990)*, Cilt VI, No.18, ss.615-626.

Evsile, Mehmet, “Amasya Tamimi ve Atatürk’ün Amasya’daki Faaliyetleri” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Mart 1998)*, Cilt XIV, No.40, ss.69-96.

Gülaçar, Ayşe Güher, “II. Meşrutiyet Dönemi İktidar Oluşumu Sürecinde Basının Rolü”, *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (Ekim 2018)*, no.3, ss.105-128.

Hülagü, Orhan, “Mudanya Mütarekesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1997)*, Cilt XIII, ss.759-785.

İbrahimov, Osman, "Osmanlı Devleti’nde İlk Basın Yayın Faaliyetleri Ve Tuna Gazetesi.", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ocak 2016)*, Cilt III, No.5, ss.82-94.

Kayıran, Mehmet ve Saygın, Selami, “İzmir İktisat Kongresi”, *Esogü Tüdam Yakın Tarih Dergisi (Şubat 2019)*, Cilt III, No.5, ss.27-70.

Kayıran, Mehmet, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1989)*, Cilt V, No.15, ss.639-664.

Kemal, Cemal, “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi (Haziran 2010)*, Cilt XII, No.46, ss.367-400.

Koloğlu, Orhan, “İlk Gazetelerimiz Aracılığıyla (1828-1867) Dilimize Giren Batı Kavram ve Sözcükleri” *XI. Türk Tarih Kongresi VI*, TTK, Ankara, 1990, ss.1645-1664.

Köksal, Ahmet, “II. Abdülhamid Dönemi’nde Gazetecilik Mesleğine Dair Muhtelif Görüşler”, *Türk Basın Tarihi*, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss.815-850.

Köse, İsmail, “Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson’un Türk Algısı”, *History Studies (Nisan 2014)*, Cilt III, No.6, ss.217-238.

Köstüklü, Nuri, “Millî Mücadele’de Batı Cephesi, Savaşlar ve Zaferler”, *Türkler*, Cilt XVI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.169-181.

Kurat, Yuluğ Tekin, “Batılı Kaynakların Işığı Altında İzmir’in İşgali Sorunu”, *VII.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler II*, TTK, Ankara, 1973, ss.842-851.

Martin, Volkan, “Misak-ı Millî’nin Kabulü ve İstanbul’un İşgali Sürecinde 1920 Sultanahmet Protesto Mitingi’nin Önemi ve Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Kasım 2018)*, Cilt XVIII, ss.257-295.

Okur, Mehmet ve Kul, Hazel, “İzmir’in İşgaline Dair İstanbul Basınında Çıkan Haber ve Yorumlar”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, ss.175-215.

Ozan, Emre, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkiler Disiplininin Doğuşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Akademik Bakış (Haziran 2014)*, Cilt. XIV, No.7, ss.197-214.

Özdemir, Mustafa, ”Mütareke Dönemindeki Siyasal Akımların Türk Basınına Yansımaları (Haziran 2008)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt VII, No.16, ss.203-226.

Özçağlayan, Mehmet, “Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)”, *Marmara İletişim Dergisi (Temmuz 2008)*, Cilt XIII, No.13, ss.131-159.

Özkaya, Yücel, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1985)*, Cilt I, No.3, ss.871-911.

Özkorkut, Nevin Ünal, “Basın Özgürlüğü ve Osmanlı Devleti’ndeki Görünümü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt LI, No.3, ss.65-84.

Öztoprak, İzzet, “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1995)*, Cilt XI, No.33, ss.565-612.

Öztürk, Yakup, “Faruk Nafiz Çamlıbel’in Matbuat Hayatını İktidar ve Basın İlişkisi Üzerinden Okumak”, *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss.1363-1409.

Özyürek, Mustafa, “Milli Mücadele Dönemi’nde İstanbul Basınının Anadolu’dan Haber Alma Kaynakları”, *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss.1095-1113.

Pınar, Murat, “İngiliz Belgelerine Göre Mudanya Mütarekesine Uzanan Süreç”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (Haziran 2014)*, Cilt XV, No.26, ss.107-126.

Sofuoğlu, Adnan, “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş”, *Atatürk Yolu Dergisi (Eylül 2002)*, Cilt VIII, No.29, ss.131-142.

Şahingöz, Mehmet ve Keleşyılmaz, Vahdet, “Milli Mücadele Dönemi Türk Basınında Wilson Prensibleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Temmuz 1996)*, Cilt XII, No.35, ss.357-378.

Şahin, İsmail ve Şahin, Cemile ve Şükür, İsmail, “Ortadoğu’da Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu Sykes Picot Antlaşması,” *Jasss Studies (Ekim 2015)*, No.38, ss.241-262.

Selvi, Haluk, “İngiltere’nin Musul Politikası Karşısında Osmanlı Devleti ve Bölge Aşiretleri”, *Bellekten (Aralık 2010)*, Cilt LXXIV, No.271, ss.789-831.

Tağmat, Çağla, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (2013)*, Cilt IX, No.18, ss.29-54.

Taş, Necati Fahri “Mondros Mütarekesi Sonrasında Anadolu’nun Görünümü”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (Kasım 1997)*, Cilt XIII, No.39, ss.725-757.

Tekir, Süleyman, “Yunan İşgali Öncesi İzmir ve Çevresinde Rum Faaliyetleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (Temmuz 2019)*, Cilt XIX, ss.29-61.

Tuğluoğlu, Fatih, “Ali Naci Karacan’ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa”, *Atatürk Yolu Dergisi (Eylül 2013)*, Cilt XIV, No.53, ss.285-328.

Tuna, Serkan, “Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasî Bir Anket: Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli mi?”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Mart 2016), Cilt XII, No.23, ss.25-52.

Turan, Mustafa, “İzmir’in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Kasım 1996), Cilt XII, No.36, ss.739-753.

Turan, Orhan, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusunun İzmir’e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Aralık 2018), Cilt XVIII, ss.103-126.

Türkman, Sayim, “Birinci Dünya Harbi’nde Gizli Anlaşmalar ve Osmanlı Devleti’nin Orta Doğu’dan Tasfiye Süreci”, *Yeni Türkiye* (Ocak 2017), No.93, ss.439-447.

Türkmen, Zekeriya, “Türk İstiklal Harbinde Bir Dönüm Noktası: Sakarya Meydan Muharebesi”, *90. Yıldönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana* (Yay. Haz. Hakan Uzun-Necdet Aysal), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Basımevi, Ankara, 2012, ss.135-144.

Uluslan, Fatma Şayan, “Musul’un İşgali ve Ali İhsan Paşa”, *Türk Kültürü Dergisi* (1996), Cilt XXXIV, No 402, ss.595-601.

Turan, Mustafa, “İzmir’in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Kasım 1996), Cilt XII, No.36, ss.739-753.

Ünal, Serkan, “Mustafa Kemal Paşa’nın Mütareke İstanbul’undaki Faaliyetleri”, *Tarih Okulu Dergisi* (Eylül 2014), Cilt VII, No.19, ss.601-624.

Üstün, Koray, “İkdam Gazetesinde II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hayatına Bakış”, *Türk Basın Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2018, ss.887-911.

Vural, Mithat Kadri, “Belgelerin Gözünden Hasan Tahsin ve ‘İlk Kurşun’ Meselesine Yeniden Bakmak”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (Temmuz 2019), Cilt XXXV, No.100, ss.377-414.

Yalçın, E. Semih, “Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa’nın İstanbul’daki Faaliyetleri 30 Ekim 1918-16 Mayıs 1919”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* (Mayıs 1995), Cilt XVII, No.28, ss.173-206.

Yavuz, Resul, “Mondros Mütarekesi Hükümlerinin Belirlenme Aşamasında İngiliz-Fransız Rekabeti ve Bu Rekabetin Mütareke Görüşmelerine Yansımaları”, *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz’de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu*, Cilt I, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss.209-236.

Yazıcı, Nesimi, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, TTK, Ankara, 1994, ss.55-84.

Yazıcı, Nesimi, “Vakayi-i Mısriye Üzerine Birkaç Söz”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (1991), Cilt II, no.2, ss.267-278.

Yetim, Fahri, “Milli Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (2011), Cilt VII, No.13, ss.54-69.

7. Ansiklopedi Maddeleri

Çakır, Hamza, “Tercüman-ı Ahval”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XL, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2011, ss.495-497.

Ebuzziya, Ziyad, “Ceride-i Havadis”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt VII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1993, ss.406-407.

Koloğlu, Orhan, “Osmanlı Basını İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, ss.68-125.

Yazıcı, Nesimi, “İkdam”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXII, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2000, ss.24-25.

Yazıcı, Nesimi, “Takvim-i Vekayi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2010, ss.490-492.

8. Tezler

Alkaç, Ömer, “Türk Basınında Mondros Mütarekesi Öncesi Barış Beklentisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kayseri, 2015.

Buttanrı, Müzeyyen, “İkdam Gazetesi Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme (1894-1900)”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997.

Halıcı, Şaduman, “Yüzellilikler”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1998.

Yetim, Fahri, “Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)” *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2006.

Yiğit, Hatice Selma Fide, İkdam Gazetesi Üzerine Bir Çalışma: İnceleme ve Seçilmiş Metinler, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1997.

EK-1: İkdam gazetesinin 3 Kasım 1918 “Hükümet-i Seniyye ile Düvel-i Mu’telife Mütarekenamesinin Metni Resmîyesi” başlıklı haberi.

ولتور ، سياسي ، علمي ، اقتصادي تورک فرهنگيه يول
باب عالی جاهه مستنده « اقدم » بوردی - دائرة خسوسه
١٧٩٧ - تلفراف آدرسی : استانبول ، اقدم
لسته سی ٤٠ پاره در

ایقلام

٢٧ عرم ١٣٣٧ * بازار * ٣ صفر ثانی ١٣٣٤
١٩١٨

حکومت سنیه ایله دول مؤتلفه متارکه نامه سنک متن رسمیه سی

٢٥ ماده سنک شرائط متارکه نك رسمی صودق - سز تورکلر جتلمن سکز ، سزی دنجیده ایتمک ایسته م -- (غویبن)
بزم مالزدر -- متارکه نامه مواد مهمه سنه دائر رشاد حکمت بک افندی نك ایضاحاتی .

<p>لیاظرینه سیروسفر ایلمنده بر محدود کورمه دیکنی سرخسار منه سولشددر . طوروس تونلی مسئله سنه کلنجه ، مؤتلفر عندالهاجه نقلیات عسکریه خصوصنده بیور یولاردن استغاده ایده جکدر . بیور یولار بزم طرفزدن اداره ایدیله جک ویا لکر نقلیات عسکریه اجراسی ائساننده ائتلاف مأمورلری طرفندن تقبیل اولنه جقدر . چونکه نقلیات تأخر ایله جکندن لکر حق تقبیل ویرلشددر . اون برنجی ماده نك پوشکی اکتساب ایده بیلمسی ایچون ائی مذاکره جریان ایلمش و سرخسار نیز بوستجا نکر اهالی سنک ترک ، مسلمان اولدیغی و بوکو نکی ملیت برلیدی قبول ایلدیگی تقدیرده بورالرشک اجزای مالک عثمانیه دن عدی لازم کله جکیکی و بوگون اورالری تخلیه ایله بیکز تقدیرده دیگر بر طرفندن اشغال اولنه بیجه چی جهته صلح مذاکره سنده بر شکل قطعی آلتجه به قدر حالیه ایقاسی لزومی درمیان ایلملرددر . امیرال ، بورالری انکیلر طرفندن اشغال آرزوسی اولدیغی وشاید ایبروده لزوم کورلدیگی تقدیرده تخلیه سی طلبنده بولنه جطرلی سولشلرددر . عابرات تلفرافیه کلنجه ، عابراته عمومی برقوقتولوشی تکلیفی درمیان ایلدیلر . سرخسار نیز حکومته عائد عابرات قوتولوه تابع طولدیغی تقدیرده حکومتک استقلالیه متناسب اولیه جتی درمیان ایلملر بو جهت انکیلر زجه ده قبول اولتشددر . اون اوینچی ماده آلمانلرک چکده کلاری عئلرده تقریبات اجرا ائتمکده اولسی اعتبار بولوشه ایلملشددر . اون دردیجی ماده صورت مطلقه ده تکلیف اولتشددر . انکیلر امیرالی بوکا اسباب موحه اولنه</p>	<p>دفعه آله جقدر . اشبو ماده ده باطومک اشغالی داخلدر . حکومت عثمانیه باطومک اشغاله معترض بولتیله جقدر . ١٦ -- مجازده ، عسیرده ، بنده ، سوریه ده وعرالده بولشان محافظ قطعات انک یقین ائتلاف قوماندانه تسلیم اولنه جقدر وکلکیاده کی قوتلرک ، انتظامی محافظه ایچون مقننی مقدارندن ماعداسی بشتجی ماده ده کی شرائطه توفیقا قرار ایلدیر بیلجه جک وجهله کبری چکیله جکدر . ١٧ -- طرابلسده وینغازیده بولنان عثمانی ضابطلری انک یقین ایالیان محافظه قطعاته تسلیم اولنه جقدر . تسلیم امریه اطاعت ائتکارلی تقدیرده حکومت عثمانیه اونلر ایله معاونت و مناسیق قطع ایتکی تههد ایلر . ١٨ -- مصرطه دخی داخل اولدیغی حالده طرابلس وینغازیده اشغال ایدیغی لیمانلرک انک یقین ائتلاف محافظه قطعاته تسلیمی . ١٩ -- آلمان و آوستریا بحری و بری و سوبیل مأمورین و تیمه سنک برای طرفنده اوزاق عئلرده بولنانلرک برآیدن سککره ممکن اولان انک قبسه زمانده مالک عثمانیه چی ایتاری . ٢٠ -- بشتجی ماده موجه بیجه ترخیص ایدیله جک قوای عثمانیه ه عائد تجهیزات اسلحه ، جیشانه و وسائل نقلیه نك طرز استعماله دائر اعطای ایدیله جک تعلیمات رعایت اولنه جقدر . ٢١ -- متفکرک منافی سیات ایچون اعاشه نظارتی نزدیکه ائتلاف شمئلری مربوط بولنه جتی و کنتدیلرینه بو بایده لزوم کوریلجه جک معاملات اعطای ایدیله جکدر . ٢٢ -- عثمانی اسرای حرییه سی ائتلاف</p>	<p>انکاتره حکومتک متفکر بیله بالائتلاف صلاحیتدار ایله یقینی انکاتره حکومتی بحر سفید دونغاسی باش قوماندانی فریق امیرال سورسومرته ت آرتور غورغ عالموروب حضرتلری ایله حکومت سنیه جانندن حائر صلاحیت بحریه ناظری دوللو : مؤف بک افندی حضرتلری خارجیه مستشاری عطفولو رشاد حکمت بک افندی حضرتلری وازان حربیه عمومیه قائمقاملرندن سعده بک افندی آره سنده قرار لاشدر بیلوب عقد ایدیغی متارکه شرائطی : ١ -- بحر سیاهه مرور ایچون چناق قلعه و بحر سیاهه بوغازلر نك کسادی و بحر سیاهه مرورک تأمین ایچون چناق قلعه و بحر سیاهه استحکاماتک متفکر طرفندن اشغالی . ٢ -- عثمانی صلورلنده کی پالچله طور بیل تارلاری ایله طور بیدو وقوان مواضی ومواقع سائره موافقی کورسرتیلجه جک و بولتری طرامق ویا دفع ایتک ایچون معاونت ایدیله جکدر . ٣ -- فرده کوزده موجود طور بیل موقلری حننده کی معلومات موجوده اعطای ایدیله جکدر . ٤ -- ائتلاف حکومتانه منسوب اسرای حربیه ایله اذنی اسرا وموقوفی استانبولده جمع ایدیله جک و بلا قید و شرط ائتلاف حکومتلرینه تسلیم اولنه جقدر . ٥ -- حدودلرک محافظه سی و آسایش داخلینک ادا مه سی ایچون لزومی کوریلجه جک قوای عسکریه دن ماعداسنک در حال ترخیصی (اشبو قوای عسکریه نك مقدار وضع یئتری ائتلاف حکومتی طرفندن دولت علیه ایله مذاکره ایله کدن سککره تقرر ایلدیر بیلجه جکدر)</p>
--	---	---

EK-2: Vakit gazetesinin 3 Kasım 1918, “Mütarekenamenin Resmi Metni – Dahili İşlerimize Müdahale ve Hakimiyet-i Milliyemize Tecavüz Yok” başlıklı haberi.

۴ اوچ پاشا دها قاچدی

دخليه نظرينك بيانى - تدابير
 وغمأ - تعقيات قانونيه
 حاجت وارى ؟ -
 مسكان بش بيك
 نه دن - كيدى
 حكومتته مراجعت -
 ديور ؟ - اسرار انكيز

تقيديه اتخاذا اولشمى - تأمينا ته
 ايجوز مراجعت وقوعنه
 لوره لاي واپورنده -
 ايرا - الكتريقتلر
 تحقيقات - آلمانيا
 (وه رچين لور) نه
 يوجيلر كيملر ايدى ؟

صدر سابق طلعت پاشا

بحريه ناظر سابق جمال پاشا

حريه ناظر سابق اور پاشا

اركانى ، بويه برر ، ايكيشر ساووشه جفله ،
 آج ، چيلاق قلاق ملندن چالده لرى ميليون لرى
 اوروپانك بيلم هانكى نقطه سنده فرخ ، فخور
 بيه جكار . بزده بو پاره لرى اوده به جكر . . ا
 كيدو جكارى مملكتلردن بورابه اعاده لرى ممكن
 اولدنى نظريه سي وارد خاطر اوله بيليرسه ده حاضر ايكن
 محافظه ايدو مملكه ، ادين قاچيردندن سكره استردادى

برر ، ايكيشر كيدو برر . همده دوستلرينك
 همزيره ، يارده ليله ساووشه برر . بو يوجيلر
 ايجروسنده لك آجينا جق اولانلرى بدرى وعزى
 بكار ايشن . زواللر ولى نعمتلى قدر آجيق كوز
 دکالرمش . . لوزم زيمى اسما . ل حق پاشان متعاب
 اوروجال پاشالرده كندو . برقاج نو دن برر سيول
 اليسه ايله دور ابواب ايدن اور وجمال پاشالر ايله

امت اسلامیہ - ملت ہندیہ ایچون مفید آثارہ مجبہ لرمز آجیفہ
آبونہ شراٹلی : ولایت ایچون سنہ لکی ۶۸۰ ، آتی آتی
عالمہ اجنبیہ ایچون سنہ لکی ۸۴۰ ، آتی آتی ۴۴۰ ،
نسخہ سی ۲ غروشد

۲۳ شعبان ۱۳۳۷ * جمعہ ابرسی * ۲۴ مایس ۱۳۳۵
۱۹۱۹

یوز بیک مسلمان سلطان احمد میدانده معظم برمتینغ عقد ایلدی

سوکیلی ازمیر ایچون دونکی متینغ - تاریخی میدان ملی ، دینی تظاہراتہ صحنہ اولدی - تورک حردر ، اسیر اوله ماز -
ایکی ملیون تورک ، ایکی یوز بیک رومه فدا ایدیله من - روحی کولکرده اولان منساره لیدی عسقلق شانلی تاریخک
فجیہه سنی سیر ایدیور - یمن ایدیکنز : بایراغمزہ اجداد منرک ناموسنه خیانت ایتیه جکنز

استانبول دون ینه مهیج دملر کچیردی صاحبین ایرکندن شهر منرک هر طرفندن قائله لراہه بیکلرجه خلق تاریخ منزده بکهم خاطرہ لر برافان آت ، میدانده
اجتماع ایلدی . اسلام تجارتخانه لری کاللا سد ایملش ، اصناف ، مأمور ، قادین والحاصل بتون صنوف خلق بکدیگره رقابت ایدرجه سنه ، متینغ علنه شتاب
ایلکده ایدیلر .

وقت معیندن اول متینغ میدان طولش ، خلق بر طرفدن آیاصوفیه جامع شریفی میداننه ، دیگر طرفندن سلطان محمود تره سنه قدر بریکش ایدی . . .
جامع شریفک دفتر خاقانی امامی بناسی قارشوسنده کی قیوسنک اوکنده احضار اولنان کر سینک اوزوننه سیاه برچر چیوه ایچور سنده ولسون پرلسیلرینک اون ایکچی
ماده مو یازلش ایدی . ازمیرک مایمله سیاهلنان سنجالرمزک اوزونده « مسلمانلر اولمز ، اولد برله من » ایکی ملیون تورک ، ایکی یوز بیک رومه فدا ایدیله من ،
« حق ایستز » « تورک حردر ، اسیر اوله ماز » « تورک اسیر اولاشدر ، اوله ماز » کی موجز و فقط تورک روحنی الکافی افاده ایند چله لراہه ساللا نیور ایدی .
متینغه حر بیہ ناظری شوکت طور غود پاشا ، استانبول محافظی سید پاشا لراہه پولیس مدیر عمومیسی خلیل بک ، درسعادت زاناداره قوماندانلی نزدیک
فرانسز بمبلی قولول فولون حاضر بوتینغه و تدابیر انضباطیه اتخاذ ایلکده ایدیلر .

ازمیر ایچون قلیل صبر لار ایکن دیگر طرفنده مناره لرده تهلیل ، تکبیر آتفده ایدی . منظره نیک روحانی ، علوی قیلرده بکدرین احتیاسات تولید ایلکده
ایدی . ملی آرزولری ، تأثرانی اظهار ایدر ایکن ملنک کوستردی اعتبار و وقار شایان تقدیردر . . .
متینغه فخری بک نطق ایله ابتدار ایملش و متعاقباً عمد امین بک بروجہ آتی نطق ایراد ایلشدر .

نظائرک برنجیسی بروجہ زبر ، ملی شاعر محمد
ابن بک طرفندن ایراد اولمشدر :

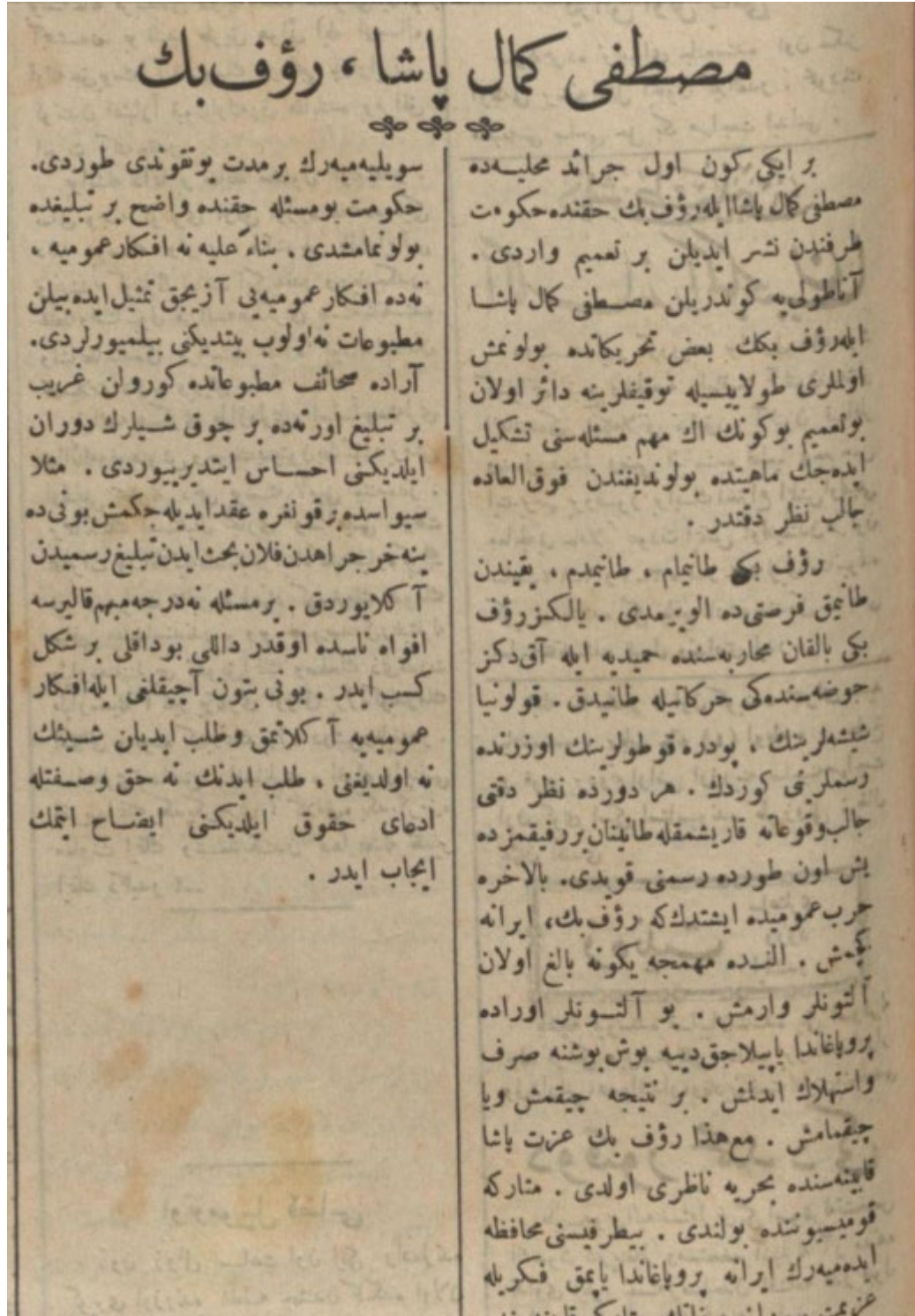
شاعر محمد امین بیک نطقی

قداشلر ؟
کشفه صبر لک کچه لری و دنیالک منار لری
کوزلر مه طولارق برملیل اولسه بدم سوقاق ، سوقاق
دیلمسه ایدمه ملنک قولاغی پارچه لایان بوزلاکت
سلسلری ایشنه سه بدم ، یوقار کونلری کورمه سه بدم .
کشفه کولک بیلد بر بیلری ، بک جاما وار لری برک
بنی قائلر ایچنده طولراق لره یو اولاسه بیدی وطنک
بومعیبتی حضور نده بولونامه بدم و بوغذا بیلری
چکمه بدم . زبرا بوکون مملکتک اوغراد بنی فلاکت

مملکتده قائلرہ بو یاغش طاش بیغیلرندن و سلاح لری
آلر نده اولش مونالردن باشقا برشی کورمه بیکدر . . .
آه قرده شلر ؟ ینه ماتمی ، ینه اولوم ، ینه
جرانی ، ماتمی ؟ آه ینمی برچوق صبر لک
و سننکار لک ائکلرله وجوده کلش اولان مملکتلر ،
برچوق خاطرہ لی اوجا نلرمز بیقلاجی ؟ ینمی برچوق
تار لار من و دستکاه لرمز ایشمز و ایسنز قلاجی ؟
ینمی بو بک عشق و رؤیا لک فیرمان لری اولان دلی
قالیلر من طوبراق اوله جی ؟ ینمی برچوق باغری
بایق آلامن و تازہ دوواق کلینلرمز آغلا جی ؟
ینمی برچوق معصوم و بی کناه زوالایر من ، ظلمک ،
وحشتک ، حرصک ، غرورک ، کینک ، انتقامک
قربانی اولاجی ؟ ینمی وحشی قوت حقله ، فضیلتله

چکیمه بیک اولان الرمز ی اوزانالم ، هر بک
آلنلرمزده وطنی قورناروق مفکوره سی و قلیلرمزده
ملتی یاشاتق عشق اولدوغی حالده خلیفه و خاقانیزک
نخنتک اطرافنده برلشم . هر بریز هیوز و هیوز
هر بریزک اولالم و یالکز یالکز ایکی قوتہ ایمان
ایدهم : کندیمزه و جناب حق ! . . .

خالده خانمک خطابه سی
قرده شلرم ، اولاد لرم
روسی کولکرده اولان منساره لر بزدنیدی یوز
بیلک شانلی عثمانی تاریخنک بو کونکی فاجعه سنی سیر
ایدیور .
بو تاریخی ، بومعظم میدانده نظر آیلری پایان

علمدار

شماره ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷

روزنامه فراولاشترک

صبر آمیز
آهسته آهسته
شماره ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷
تعداد ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷
تعداد ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷

شماره ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷
تعداد ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷
تعداد ۱۷۷ - ۱۷۷ - ۱۷۷

هرگز به صابردی نشاندن و مستقل ارتقا عثماني فراموش

قوای ملیه - حکومت

قوای ملیه حکومتی نه استبداد - مہمیتدن خالا قورتولماق.

حال و موقع - مصطفی کمال پاشا تک برتلفراق - قوای ملیه حکومت جدیدی مشکل موقعه بر وفق طرفداری دکل - مدافعت حقوق جمعیتمک استبدادگری - مطالب تالیه - تلفراق وضعیک توضیحه کایس

ملک حال و موقع تماماً توشعه عن برعدیت و عیجان ایله انتظار ایدیلور. قالدیه زمان اولور زاکه کسب ایتس، وضیت اولور حادیرشکه کرمشدرکه ملاده مہمیتک پت آزیرمیت و عاهدوانی بیله تجویز اولونماز. دون حکومت مارشدن ندر ایدیلن بیاننامہ حکومت ایله ارایه ایت آرزو و نایه زنده ائتلاف و آتدک نام بولوندیغی شرح نایازک حداً حائر اهریدی واعتراف ایدورزه بو بیاننامہ ایلرہ بر آزامیت بریدی. دون (آفتاب) غرہ ساسہ مصطفی کمال پاشا طرفشدن صدر جریب حضرتلرہ کتشدہ ایدیلن بر تلفراق سوزی کوردکک بالطبع اقتباس ایدیلور. دت ایدیلرہ کوردورکه بوندده ومله اولورہ آکلاشلان عن ارای ملیت حکومت مشکلات ایتاع ایتامک و آکلاشلان اشدہ اولور ایدر. یعنی حکومت قزای ملیتک حسن

قوای ملیه قائم مقام صدائره تلفراق چکن

مصطفی کمال پاشا

نوتہ ایتاد، قوای ملیه حکومتک ملی نیتل ایدیلرہ کک ذوالن سربک بولوندرلرہ ناعت صورتیه برولرہ بر خطوه دعا یا فلاشتارد. بوتکه برار بیان دای و دکر ایدیلرہ کک ایچون دعا بر چوق قشدرک توشته لزوم واردور.

اول و آخر سولجک، حق حکومت سابقه تک رتبه سی و نه چالشدی و قلدہ بیله تکرار ایتک: مصطفی کمال پاشا جسارت و شجاعت، قدرت عسکره سی ایتدیله جدا و محقر تجرایاتس مستثنا بر قوماندانرد. بناه ملیه بز کتدیلمدن وطن و ملتک مناقده مبارک اذفاق بر حرکت بیله صادر اولماسی ایجاب ایدیکندن امیز. مع مافیہ بو انیت بوتون ملت ایچون نام وطنی بر ضرورتی تأمین ایتک کای کلز. بوگون بیلورزه حکومت قزای ملیتک خلوص نیت

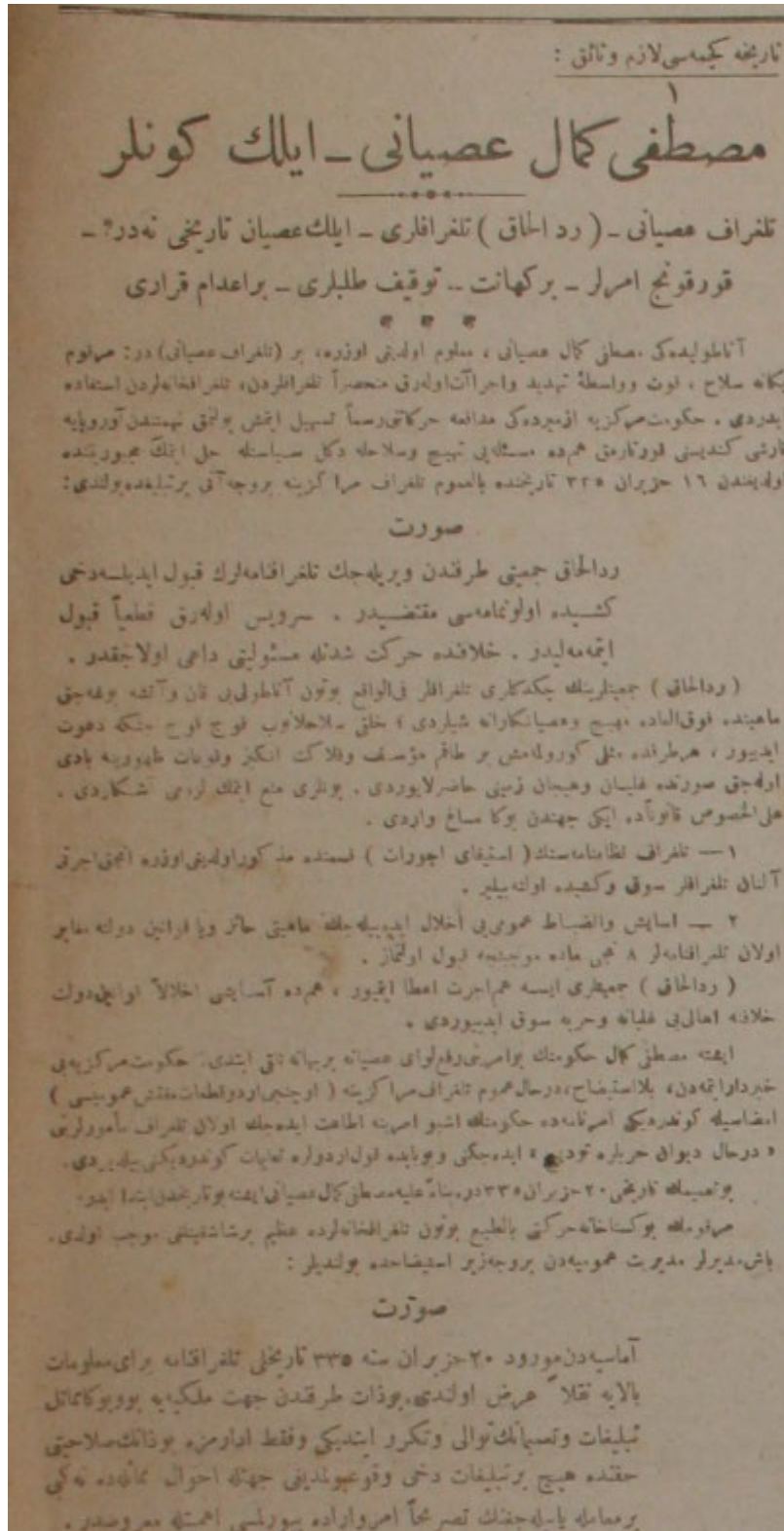
ایسته زامل بو

جنتری اوکر عکک عتاجل.

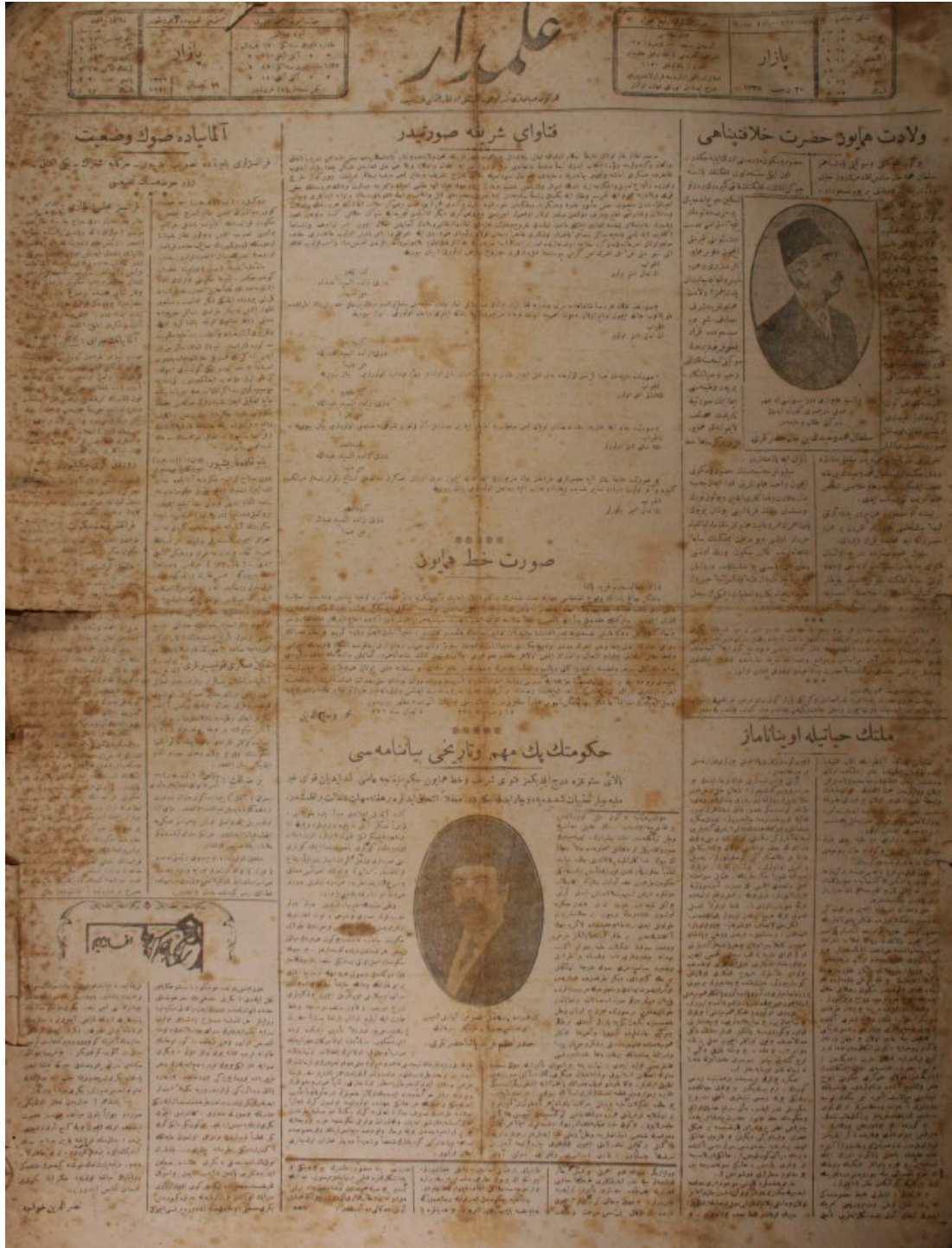
غایه مدح سز. وصول ایچون قوای ملیه مع تقبی آرزو ایدیلن طریق حرکتک بزم تعلیمی آسوز ایدیلرک طریق ایله تطابق ایدوب ایتدیگی آتخن بو صورتہ آکلایه بیلجیکر. لکن مع الالف بو خصوصه قطنی بر معلوماته ملک دکتر، سکره مصطفی کمال پاشا تک تلفراق برده (مطالب تالیه) وارک اوتورک نه اولدیغی اوکر تکده هر تورک ایچون آتشلر ریغایه خانه کتشدور. چ نکا اصل حال و وضیت عالی و یاغالی کادہ مطالب تک واضعاً اوکر ایلمسکه قان اولاجیدر. بناه علیہ کک حکومتدن، کک قزای ملیه رؤسالتدن رجا ایدورز. ملی پت و خیم بر آل شک و سراق ایچنده راقوونر، وضیت صراحت و قطعتله توضیح ایلسولر. بوکا انتظاراً مصطفی کمال پاشادن مقام صدائره ورود ایدر. تلفراق صوری درج ایدورز:

حضور صدائره تپاهی به

ملت شدی به دور راسکارنه کیلرک قانون اساسی به و امال ملیه به مناق حرکت معلومه شدن منازاً حقوق مشروعه سی طابق و مقدراتی امین و اهل اقرده کورمک قرار قلدیغی ورمش و لازیکان نشانات عن کارنامه بوسل ایشدر. تشکیلات منظمه به تابع قوای ملیه اراده قطعیه ملی بنیایه ادا لکریم تماماً اطهر و تیان ایتک

EK-8: Alemdar gazetesinde Anadolu isyanına karşı 11 Nisan 1920’de çıkan Fetva-ı Şerife ve Suret-i Hattı Hümayun.

EK-9: İktidam gazetesinde Anadolu isyanına karşı 11 Nisan 1920'de çıkan Fetva-ı Şerife ve Suret-i Hattı Hümayun.

اقتدار

1328 - 11 Nisan 1920 - 21

1920 - 11 Nisan 1920 - 21

27 Nisan 1920

فوتوی شریفه صورتیدر

حیدر علی خان اولیای دولت... (The text of the fatwa follows in columns)

ولادت حضرت پادشاهی

پادشاه ایران... (The text of the royal decree follows in columns)

حکومتک مسلسلی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (The text of the serial government follows in columns)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

کلیف قوتات امیرا اولهمنسی

باید گفت فوتات امیرا اولهمنسی... (Continuation of serial government text)

معوونات و حکومت

بیاننامه کنایه... (Text regarding government assistance)

خط هایون صورت منیفلسی

وزیر... (Text regarding official correspondence)

قوای ملیه نك مظفرانه مدافعه سی انكشاف ایدیور

اسكيشهر ك سقوعلی قعلماً یالاند - یونانلرك صولك تبلیغیه نظر آیله حرب خارق العاده رشده آلان این اوکی جوارنده کی مواضع مستحضرده دوام ایدیور - یونان اردونك منلوچی

دوره مختلف منبهرده آناه مرتزی فبرارك قدسی یونانلرك اسكيشهر مبرسده هر مرفقیه اوقراق قهرنی دئورك عسكركه برومضه بکریس مقابل همیم یامی کس امانت فراتله کومر دگرینی تأیید ایدیور - انقاد اید کلیم - عیانت هم معین دغیر مزور

وضعیت حربیه

یونان قراغه، هر مریسك ۲۹ مارت نیغیر کوره بلحه آله یازاریشه نرسده. بولمسی عجل قوای ملیه ك هر دولی امرساتندن این قاتی ایچون جبارلوق وظیفه سیله ایچمن حرکت آله یازارندن کیمرك کوره طوغری ایلرکده اولان یونان قوای عسکره سیله آله یازاریش اشدان صوکره سئاروا نیرسك تشکیل ایلیش اولمیش یوز یونان بوجا کیموه باندو نته بکری بئش کولونتمك یونان بوجا جوه طوغری ایلری حرکت دوام ایلیکی آکلشیلور... شوقدر وارقه یونان بک سرب اولمیدن مدافعه سیله اولمده قوای اولمکه یونانلر طرفندن بک آق کیمکه اولی قوای ملیه ك مدافعه شمت کومر دگرینی اثبات ایلمکده.

شمال جبهه سی: یونان قوای قسبه قوای ملیه ك یوزادویق و این اوکی صراغده اولموش اولموش اولموش آکلشیلور قعی میدان هر مریسك حوز برناجه ایچون ایلمکته حکم ایچت ایجاب ایلیور... سئاروا نیرک بوجا بوجا سولان منصب اولان دوه وارمترک تشکیل ایلیکی مدافعه قوای امداد صالح اولمیش قوای ملیه طرفندن ثبات طبیعی قات قات آرتیرمق سورمده حکم ایلمک آکلشیلور و سئاروا سولط مدافعه تشکیل واحشار ایلیش اولمیش کورلمکده. یونان قوای عسکره سی اعظمی مقاومت و خطوط استقامت و مدافعه ایلمکده امدافعه یونان علیه یونانلر طرفندن اسكيشهر کورلمکته دئر اولان شایانک نامور اولمیش شمسوز... دگر طرفدن خطوط استقامت اوزونه هجوم ایلیان یونان قسطنطنیة ختل نقات و صرک و مطباعت اوغراقن عبور شمدور. قوای ملیه ك احشار ایلیکی خطوط مدافعه قارشوسنده دگر بر خط مدافعه تشکیل حرب اغیره تطبیق اولان تراشه عازینه باشلاق، حرب بک سرمه نجه ندرمه ایقتان یونانلرک ایتمه قو و آرزو ایتمکری تیبیه، بران اول انصاف ایچون عازمه ختام بولسه مانع اولور.

صوبه فراه نومادان و لیکه نغرافه زور نغرافه ایصال ایلمک تسم عسکرلکجه وضوح مطوق شال اولمیش جهته نجه تطبیق توضح ایلی ایچون بر اچ کون انقار افک عبورنی آلمده زلمک. بر

جنوب جبهه سی: ایچون کوره حصارده یونان قوای جبارلوق ایچون جنوب شرقی (تونییه) طوغری حرکت تقویه دوام ایلمکده. یونانلرک ایچون شمال جبهه سنده کومر دگرینی اشدان سولط ایچون کوره حصارده یونان قوای عسکره سیله لازم و ضروری بوجا علیه یونانلرک بر مدت ایچون کوره حصارده اولمیش قوای ملیه ك مدافعه یونانلرک بر

یونان مغلوبیتك تأیدی

یونانلرک این اوکده یکی برضه برکری تأید ایچور. دون قلیش زورلمسك تیزی طرفندن اشاهه ایلیوب و قوای ملیه ك باریشه یونان یوزکریه الیم برضه تأیدی یونان اسكيشهرک قوای ملیه ك قیلا. اولمیش ثبات دون خلق ایلی. یونان مامدا اسكيشهر پیشکامده کی یونان طرفندک ثبات عام قلاق قوای ملیه ك یونان اردوست اجمالی برضه امدردیکته دئر اولمیش کون کیچ ووت دسترس اولوب دونک نغصه من بزه یونان قوای ملیه ك قیلا ایچمه اخلاجلر ایچمه یونانلرک سینه لری کیش بر حضور نغصه قانقده و هرکس جناب حقه حد و ناله ای. بوسوه خبر دون شهره عافا بر ابرام نشامی و برشده.

مانا یونان اردوستک آیردن بری احشار ایلیش و توتوک کی شجاعت و سائیکه توتوک طرفدن بر عسکر طرفندن مدافعه ایلمکده بولموش اولان مواضع کار شینه قیلا چارین دکر خالته لری کی اریه سکی عیانت ایچور و قوای ملیه ك نکرار ایچوردق.

له خوه و عیانت تماماً خلق ایچمیش و یونان اردوستک سئاق اولمیش سلاقی شتیجه بتمر. اشاهه و ایلک تیبیه تقیب امددک اولان دگر شهرده طرفن قعی حنده دعا اطراف تحصیل دسترس اولموش بوجا یوزکریه دمازاده اشراخ بولمق وضعیت عسکره سی وضعی ایچنده و صحت مسایحه ده لیم اولوق انکشاف ایلمکده. مان جناب سق میاویق وطن طوغراق قاتی دشمن حیره طرفندن قوای ملیه ك ایچون خالته کومر دگرینی اشدان بولموش و سق ایچون.

پاپولاسک تبلیغی

قوای ملیه ك تبلیغی بر دورلو کیمور

یونان قراغه، هر مریسك ۲۹ مارت تاریخچه تبلیغ ایچور: عسکرلرک بر قسم قونلری ایچ کوره - آله بازار کیمدک شمال عریض اشغال ایچمیش و عازمه صوکره کیمد داخله اولمیش کورم حوز ایچمیش.

شمال عریضه سی: عازمه دوام ایچور.

صول جناح: (آدکین) قریه سی، دشمنک عازمه داخله بوجا طرفندن شمال اولمیشده. عیانت قریه جوارنده اوزون دورده جیل اشغال ایلیش و دشمن طرفندن ایچیلان بکری ایکی مقابل هجوم سونک ایچ بوسکورتولمیش. بر سنجاق و توتوک ایچمیشده. عسکره سی منبر ارض داخلتن عسکرلرک نغرافه ایچمیشده.

یکی بر مظفریت خبری

ایچون قوای ملیه ك تقیب ایچون دگر بر قریه کده اشدان

Alemdar

مدیرى ماہر سعید

سلطنت مشروطه طرفداریدر

اون ایکنجی سنه

آبونه شرائطی

طرزہ ایجون سنه لکی ۸۵۰

• • آئی آبیلی ۴۰۰

ممالک اجنبیہ ایجون سنه لکی ۱۰۰

• • آئی آبیلی ۶۰۰

کونی یکمیش نسخہ (۵) ۶

ایکنجی این اوکی ظفری - اردو تورک ناموسنی ینه قورتاردی

قوای ملیہ نیک ۱ نیشان تاریخی تبلیغ رسمیی بیله جک و بازار جک استرداد ایلدیکنی تبشیر ایدیور

قوای ملیہ نیک ۱ نیشامہ تاریخی تبلیغ رسمیی : لطفونہ کوندره بی دوام ابدہ عمارت و شمشک قطعی مغلوبتی اید تیرلشدر .

۱ نیشامہ کیمسی «کونروز بیک» شماندره کی تیزی اشغال اشدک . سوادیمیز طرفندہ بیله جک و بازار بی اشغال ایلشدر .

راقت پاشا قطعی دشمنی غربی کونظیف پاشا مرقم طرفندی تعقیب ایدیور .

آطه بازار نیک استردادی

برنامه قطعی دگیره بوغازندہ دست ماعت دوام ابدہ فورسز بر صرب تبشیرندہ ایزمیت قدر رجعت ایلشدر

آطه بازار نیک قوای ملیہ طرفندل استرداد ایلدیکنی دونکی نیشامہ تبشیر ایلش ایدک . دون آطه بازارندہ کی حرکت صورت جریانی ختمه بوزون برتندہ بیروسه آئی تضالی اشغال ایلدک .

برقاج کون اول آبدہ بوغازی مدنلته طوغری ایلرولین یونانک .

• • قنیا و ارفهسی ، یوزایدن اسکیشمر اوزونته یوزولین ایکنجی بر یونانک فرقہ سنک اوقهسی قویه و محافظه ایجون کیمه بوغازی بر آن اوله طوق ایستور ایدی .

• • قنیا فرقہ سنک بوسرکدشجو حرکتی قارشوندہ کالی قطعی دمدار معاصمه لریه یوش بر رجعت حرکتی کوشتره ک قاط متصرفیه یکمیش بو سوزولده دشمنی آزاد ایلدیک قطعه یکمیش ایدی . قوای ملیہ قطعاتک بو ساعته رجعت آلدان یونانیلر کیمه بوغازیک اک منبع بر نقطه سنده قوای ملیہ نیک شدتی و آئی بر باسقیته اوغراش و هیچجه منتظر اولدیکنی بوجوم قارشوندہ یونانیلر قهری بر رجعت ایلر بوزولشدر . بوزغونه اوغرایان یونانیلر شدتی بر تقیه مروض قالدنلری جهله هیچ نقطه ده طوتونه ماملر وادله بد اشغالندہ بولندردنلری دامله یازاری ند بر جوق مهادت و سائرہ برافرق ایزمیت قدر فرا ایلشدر .

بزه بو متنم معلوماتی برن ذات (کیوه) بوغازندکی عمارتک بلک شدتی اولدیکنی وحق عین شدتی عاظه اقله شرطله بلا قاسله تام دوت ماعت دوام ایلدیکنی تأمین ایلشدر .

بر صرب طوغری کونج رجعت

دون بازار اولدیکنی جهله یونان تبلیغ رسمیی اشرا ایلشدر . معافیه روحیه خرتار یونان اردوسنک عمل ظفرلندن ، فخرلندن اوزون اوزادی بهت ایدیورلر . معافیه ۱ نیشان تاریخی قوای ملیہ تبلیغ رسمیی وضعی ، یونانیلر دوچار اولدنلری قهری حزینی یونان وضوحله کوشورلر . دشمنی این اوکنه طوغری منیمانه

وضعیت حریه

۱ نیشامہ نا.خی قوای ملیہ تبلیغ رسمیی نظر

غرب جهسی : اسکیشمر میدان عمارتسی ، ارفه کوی تپه لردن باشلا بوق سکودک جنوبندہ ، بوزادوک و این اوکی تصبیریک شرقندکی مرتلرده سکز کوندره برو شدید وقالی بر صورتدہ دوام ایلور . یونان ارکان حریه سنه اداره ایلدیکنی قوتی عسکریه اصل موضاردہ معاصمه منتظر نه مقدارده بر قوته قارشو سوق ابدہ جکی استخبار واستکشاف ایلکده اعمال و رناتوت کوشتمش اولدیکنی میدان عمارتسی دوام ایلدیکنی دها صرخ و قالیق ایلدیکنی جیجور .

یونان قوماندانلی اسکیشمرک شمال خریستندہ یونان مرتزی قولایله ضبط و اشغال ایلدیکنی ظنه قاطن اوله جکی ایلدیکنی معاصمه عبور قالیق اراضیک نقشکلاته اہمیت بر مایش و عملی مخصوص قوای ملیہ طرفندل اجرا ایلدیکنی تحکیمات ایلدیکنی طبعی طبعی قاترجه آرتان عمارت عسکرلکک ایلدیکنی طرز ترضی بر طرفه بر ارفه کیمه دق اجرا اوله جکی مجرم ایلدیکنی ایلدیکنی جکته قانع اولش ا

حالوکه تأثیرات مدھشملری حرب اخیرده لایقلا آتلاشلش اولان اسلحه حاضرہ حریه و وساطت موجوده متدافیه ایلدیکنی یولان و سیر ایلدیکنی متعرضی قارشولانه حاضر یونان برمدانہ قارشو سوق ایلدیکنی قطعات عسکریه سیجاق سوبه آتیلان بوز پاچہ لری کی محو و خراب اولمہ حکومدرلر . مستحکم و اقلده متعرضی قارشولایق مدافینہ ترضک ، مان دائمی مدافینک ایلدیکنی ختام بولدیکنی ، آمانتک حرب اخیرده قوروق ذی حیات کتلرله [اردولر ، اردوغورلری] قوای متقفہ اوزونته اجرا ایلدیکنی ترضلرده عدم موفقیتلری ایلدیکنی واک آتیق دلیل اوله جکی اثبات ایلکده در .

یونان قوماندانلی ارتکاب ایلدیکنی خطای تفسیر و تلاق ایجون قوای امدادیه طلب و چمنه توسل ایلش . بولمہ اوزونته سوق ایلدیکنی قوای امدادیه یونان قوتہ اشفاق ایجون ایکواستانتی تعجب ایلدیکنی یولورہ ۱ - بحرأ مدانیہ ، تیمور بولہ بروسه و بورادن عمارت میدانہ ۲ - بحرأ ازمیرہ و بورادن تیمور بولہ شامہ .

قوای ملیه باش قوماندانك بیاننامه سی

آناطولی خلیفدن سوک درجه اعظمی فدakarلق طلب ایدیلور

مقدس طویرا فریضی چیکنه هرک آقریه کبرمه و استقلال مملکتک فداکار عانلی اولان اردوسنی احما ائک ایستنه یولان اردوسی یگری برکون دوام ایدن بک قالی عیارلردن صکره حوزنه مطلوب ایدلشدن اردوسنک مقابل قرضنه بکسی اوزرنه یوز کری ائک صورتنه فرمان تورک صکرینک سوکولردن قوربولق ایستنه دشمن اردوسنه ائشای رجسته امان و لمیش و مهم فوتیر سفار شرتنه احوالشدن . سفارده دن کهرک شاشقین وغیر منتظم غریبه ایدن قسیرلرک دسی آرقه سی راقا بوق مصوم تورک مملکتک حیات واستقلاله جاوارسه مجاوز ایدلرله لایق اولان جزای ورمک ایچون اردوسن سوغز برمشق جلادنه وظیفه سی ایاچ دوام ایدیلور . استانبولده اوزمانکی تورک حکومتی ده یورن ، تورک مملکتک اک مقدس منافع آکابر آلتنه آلال وطن محبتدن محروم بر طاقم رجاک حایانه مساعه سته بالاستاده ازیمه حیقان دشمن یوندن اول دشمن این اوکنده دولی یکارده مکرراً تورک عزم واجمانی قاشوسنه مهور و مطلوب ایدلشدی . آتقی بودرلردن عبرت آلمایان وهیج برحقه استفاد ایچیرک مبارک وطنده مجاوز ائکده اصرار ایدن یونانلیلر بودنه نرال قسطنطنیک حرس سلطنتی ایچون مملکتلرک یونون منافع آچیدیلر و یازده صکره عازمه خصوصتده هیچ ر فداکارلردن چیکنه هرک آلبرحه حاضر لاندیلر . آبرجه شرفده کی منافع سیاسی لر سی محافظه ائک ایچون مصوم قاترک دوکولاسنی آرزو ایدن بعض احنی دوستلرک حق معاوتلرینه تشویقلرینه استناد ایدیلر . بوسورتله وجوده کتیر دکتری منتظم وهیج بیوک بر اردو ایلد بیروا آناطولی ایچرولرینه ساله بریدیلر . دوشومدیلرک تورکک وطن سوکسی ایلد دولو اولان کورکسلی کتیرلرک مملعون اجراضلرینه قارشى داغما دمیردن بر دیوار کی بوکسه کدر . فی الواقع ماننر دشمنک حاضرقلرینه مقابله ایچون هیچ ر فداکارلردن چیکنه دی . اردوسنی قویه ایچون یازده ، اسان ، سلاح ، حیوان ، آراه و الحاصل

هره لازم ایسه کال خواسته ایدال اشدی . آوروپا بک مکمل وساطتله یجیز اولان قسطنطنیه اردوسی اردوسنک تجهیزات اعتبارله ده کری قلامسی و حق آکا حقوق ایدیلرکی ایستابلماز معجزه سی آناطولی مملکتک فداکارلر مد یوز . مقصدلی و عور . زنده افرادکک صالح خصوصه لر سی استعمار اسندن کورسرت دکتری خارقه لاحاد و انسا لک الی لاید بر سرمایه مقضری اوله چیدنر . بومجوسی غیرتک سایه سنده درک اردوسن موتی استعمار ایچون هیچ برحقه زرد آچیمکک صورتده بوکک برلوقه منیه ایلد دشمن اوزرنه آیدیلدی . جانجری ، ناموس زنی آتقی اوزره حایانه اوورلرینه کلن دشمن افرادکک اسیر دوشومکری زمان عالی جناب عسکرلر سندن ائک ندای استرحام اولوق بر یازجه آکک ایستملری منظره سی مغرور دشمنلرکک طابقی کورسرتن معتبار برلوقه در . بودرجه عظیم برحس فداکارله طویرا فریضی مدافعه ایدن منتزعه قدر افتخار ایسته حیدر . استقلال مجاهدیمزد . عنایت صدایوسی تورک ملندن اسیر کهمیان جناب حقه حدیوتنا ائمکی اصلا او یوتیلم . بزل اساساً مشروع اولان دهوا سزده عنایت السته دن هیچ ر زمان ایدیلرکی کسه دک . هیچ کیمسه تهنقه مجاوز ائک ایسته مدیدکن کی دیگرلری طرفندده حق حیات واستقلال . رحایت ولیمندن بته بر دهوا سز بودنر . حدود ملیه سز داخلنده مدافعه اجنبیه دن آزاده اولوق هر مدنی ملت کی هر یاشامقدن بته بر غایبی اولمایان تورک مملکتک حق مشروعی نهایت عالم انصایت و عدوت طرفدن تمام اولنه مقدر . آتقی سلاحلری مقصدین عاماً استحصالی اولدیلدن سوکرا راهه سزدن بک فریب اولان بومسعود آه ندرکافی السابق یونون افراد مملکتک اعظمی غیرت و فداکاران کورسرتنه انتظار ایلیم . جناب حق یولیمات صدایوسی ادامه بیورسون آمین ۱۱۱۱ یول ۳۷ تورکیا بوکک ملتجه نی رتیبی باش قوماندان

مصطفی کمال

Alemdar

صاحب امتیازی : رفیع حواد

سقاریایی کچر ایکن

آناطولیده آلتیش یاشنه قدر سلاح باشنه - سقاریهینی کچر ایکن - سقاریایی
یکدنکی ؟ ملیچلرک مقصدی - سیوری حصارده

روسه ۱۸ ایلول (پروتودوس) - تورکلر دهاقوتلی قهرشلرده بولومشدرور . مقصدلری سقاریایی جیمک و یونان اردوسنی دها کری به سورمکدر . حال بوکه تورک قهرشلری بو یوک ضایعات ابله دفع و طرد ایدلمشدر . شهری یکن بعض عسکرلر نهره دو کهرک بوغولمشدر . مصطفی کمال یاشانک اعلان ایندیکی عمومی سفررک واسع مقیاسده و کمال فعالیتله پایلمه قدهدر . اسیرانک افاده سه کوره خدمت فعلیه ایچون الی باش یاشنه قدر اولانلر و اکرخی خدمتانی ایچون آفتش یاشنه قدر اولانلر دعوت ایدلمکدهدر . مصطفی کمال یاشا بو سورنه یکن براردو تشکیل ایدمه یکه یکن و و اردونک روسیه طرفیدن تجهیز ایدمه یکنی امید ایدیور . تورک اردوسنک یکن قویله آلهینی کورلمشدر . بورادکی بحر و حیرلرک چوغلی پیره سوق ایدلمشدر .

* * *

اسیای صفراوه سفر برک	سقاریه ملک نه طرفنده ؟
<p>آته . ۱۹ (روتیا) - آسیای صفرا فرهه یلیری ده تحت سلاحه دعوت ایدلمشدر . حبه به کومدریلین قویه قطمانی پارس . ۱۹ مه - آته دن تفرافه بیلرله یکنه کوره . یونان باش فرماندانلی یونان قوتلریک رجعتی توقیف ایچون استحضارات لازمده بولونمشدر . حبه به مهم قویه قطمن کومدرلشدر . آته مطومان آناطولیده یونان طرفی کابل تصدیق ایدلمدی . دشنه مذاکره کیریشمه سنی حکومته توصیه ایتمکدهدر .</p> <p style="text-align: center;">رجعتی توقیف ایچون</p> <p>پارس . ۱۹ (ب) - آته (ده تفرافه فرماندانلی کوره یونان فرماندانلی یونان قوتلریک رجعتی توقیف ایچون کافه تدابیر لازمی اتخاذ ایتشدر . (آته) مطبوعات آناطولیده حیرتک نتیجه نایسی بمقتده نکیبدر . آناطولیده یونان حیرت تایله تائین ایدلمک . دشن اله مذاکره کیریشمه سنی حکومتدن طلب ایتمکدهدر .</p> <p style="text-align: center;">یونانستان تکذیب ایدیور</p> <p>آته . ۱۹ (پاریس) آزانس هاواس ، یونانستانه ، متفرک توسط و مذاکره سنی طلب ایندیکی حبه کی خبری تکذیب ایتشدر .</p>	<p>آته . ۱۹ (شولوغوس) - حبه دن کان سوک حیرله کوره یونان اردوسنی سقاریه بری طرفده یکن خط مستقیمک اشغال ایدرک بولمشدر . سیوری حصارک حیرنده یونان منافقانی اشغال ایتله اوزره ایتشده یونان کوچک تورک قوتلریک یونان قوتلری آره سنده دفع بولان سادماندن ماصا حبه ده یکن وقایع حیریه بولدر . تورکک سقاریاییک خصوصنده کی تیشلری قتم برادلمشدر .</p> <p style="text-align: center;">یکی شدنی محاربه لر</p> <p>پارس . ۱۹ (آ) - آته دن آنا تفرافه کوره مهم قویه قطمن آلتش اولان تورکلرله یونانلیلر آره سنده شدنی محاربه وقومه کتشد .</p> <p style="text-align: center;">قیش حیرتی حاضر قلمری</p> <p>لوندرو . ۱۹ (آ . ا) - لوندرو مطبوعاتنه وارد اولان بلبله اشعاره نظر طریق خاصه یکن قلمری محاربه ایچود وضعیت فعلیه لری تبیین ابله مشغول بولمدهدر . دهی تفرافه یونان باش فرماندانک اطمان ایچون نتیجه بندن اک مطالب فرس ایده سنی مواضی انتخاب ایده یکنی یازیور .</p> <p style="text-align: center;">حیریه دوام</p> <p>لوندرو . ۱۹ (آ . ا) - آته دن</p>

EK-14: İkdam gazetesinin 25 Temmuz 1923 En Nihayet Azm-ı Milletimiz Sayesinde Şerefli ve Parlak Bir Sulh Dervesine Dahil Olduk. Dün Akşam Şark Sulhu Muahedenamesi İmza Edildi” başlıklı haberi.

تاریخ: ۲۵ ترمز ۱۳۰۲
 شماره: ۱۱
 شماره: ۹۶۷

اقدام

مذکر: سید علی اقبال
 مؤلف: سید علی اقبال
 مترجم: سید علی اقبال
 ناشر: سید علی اقبال

۱۱ ترمز ۱۳۰۲

الک نهایت عزم ملیمز سایه‌سند شرفی و پارلاق بر صلح دورسنه داخل اولدق. دون آقشام شرق صلحی معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی

برخی لوزانه نونفرانسنه ۲۷ گونہ اوغراشلدنه
 سوکره صلح نامین ایدرمدنہ عودت اولوندی
 چونکہ حقیقی و مندرج تورک طایفای، امستفول ملیمزه
 موافق بر صورتده قبول ایدرملک ایدتیلمشدی

لوزان ۲۴ ساعت ۱۶:۴۰، مطبعه مزه وصولی ساعت ۱۹:۴۰ (مخار مخصوصمزدن، مستحاجدر) - صلح معاہدہ نامہ سی رومین سرایی دینلین دارالفنون سالونده شمعدی اعضا ایلدیلدیر. تفصیلاتی بکله بیسکیز.

صلح - استقلال

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

سکن آي مذاکره دن صور کره دن امضا لانان صلحک بو يوک بر تورک ظفری صاييلمانسک اسبابی:

اتفاق، جن حرب آيتاری بجزالمن صور کره دن اولان و معاہدہ، صلح سعدي داشته گم مسایله استقلال ملک بکی بر تورک دولتک مومویني مایان بر ریلدق.

امضا حیرینه انتظارا

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

مستقل اولاشدق سیرانی:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

توقیرات لوزانه نونفرانسنه ۲۷ گونہ اوغراشلدنه:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۱- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۲- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۳- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۴- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۵- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۶- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۷- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۸- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۹- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۱۰- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۱۱- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۱۲- اسیلا مودیت:

دولت عثمانيه آفاده خاندان اولاشدق و اولو بودلوقی مانی ساق اولونکن اولونده صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی. صلح معاہدہ نامہ سی اعضا ایلدی.

۹۶۷ شماره

EK-15: Mustafa Kemal Paşa'nın ordudan istifasını bildiren tamim. *BCA, 490-1-0-0/58-227-4, 08.07.1919.*

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ارضروم

۸- تموز - ۱۳۳۵

مبارك وطن وملتى پارچه لافىق تهلكه سندن قورتارمق ويونان وارمنى آمانه قوربان اينه مك ايچون آچيلان مجاهده مليه اوغورنده ملته برابر سربست صورتده چالشغه صفت رسميه وعسكريهم آرتق مانع اولمغه باشلادى . بوغايه مقدسه ايچون ملته برابر نهايه قدر چالشغه مقدساتم نامنه سوزويمش اولديقم جهته يك عاشقى بولنديغم سلك جليل عسكرى يه بوكون وداع واستغفا ايتدم . بوندن صكره غايه مقدسه مليه مز ايچون هر درلو فداكارلقه جاليشمق اوزره سینه ملتده برفرد مجاهد صورتيله بولتمقده اولديغى تعميماً عرض واعلان ايلرم .

« مصطفى كمال »

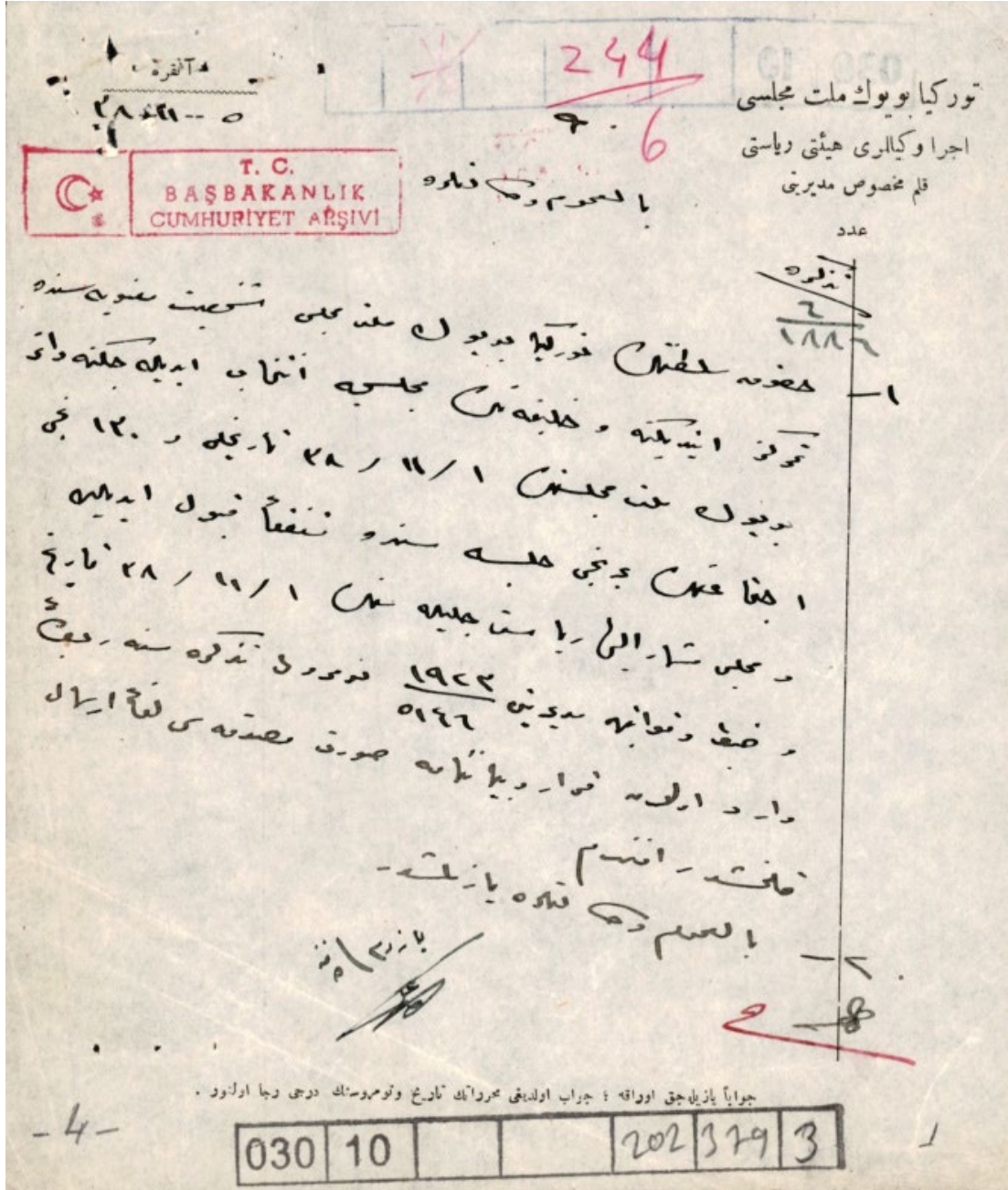
Ebedî Şef Atatürk'ün «Sinei millette bir ferdi mücahit» olarak çalışmağa karar verdiklerini tamim eden tarihî belge

Tarih Vesikaları Dergisi — V

490	01			58	227	4
-----	----	--	--	----	-----	---

- 2 -

EK-16: Saltanatın kaldırılmasıyla beraber tüm yetkilerin artık T.B.M.M.'de toplandığını ve halifenin de meclis tarafından seçileceğini gösterir belgeler. *BCA*, 30-10-0-0/ 202-379-3, 05.11.1922.

آرد: ۱-۱۱-۲۲۸

۶ / ۲۴۶

~~۷~~

تورکیا
بورجک مات مجلسی ریاستی
باش کتاجی
ذبط وقوانین مشیرتی
شماره

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

۱۹۴۲
۵۱۹۶

مفوضه حضرت تورکیا بون مقصد مجلسی حضرت معوی سنده تورکیا ایندین
وکیلینک مجلسی انتخاب ایله بیلدیردایر الا ۲۸/۱۱/۴۲ تاریخ ۱۲.۱۲.۱۹۴۲
ایلمی هیله سنده تنقفا قول ایله وای دیباناام صورتی وکدرتس
ایجاب ایفا بولعه اوزره تلف تقسیم تنقفا تم
تورکیا بون مقصد مجلسی بیکس

۱۱ / ۱۱ / ۴۲

وکیلینک
۲
۸۸۶

وریلدیک چرابلرده قلم ، تاریخ ونومرد زکری مجردد .

۳
۱۸۸۶

030	10			202	379	32
-----	----	--	--	-----	-----	----

244
6

تورکیا
بو یوک ملت مجلسی ریاستی
باش کاتاری
تبط و تاراجین فلسی
مجلسه

بر قایم معرود رای و بیایدن جوان و سفاهی نوزند دوت عظیم فوئندریجی مرهسه بر صورتی جالفان فوئندریجی مکره نرایه نایرینشقال
ایتمه بولونجی رآخ شعی علی ایمرالو بعدا مؤسس و صاحب تحقیق اودنه نوزد ملی آنا طویلیم هم حاجی دکندرنه قازوقیم ایتمه
ههه او دشاندو بر سقلمون عینده هرزه نامه اودنه رای و بیایدن عینده آخورد نوزیده بولونجی مجلس دادند حکومت
و درولینا بانشین حاجی دکندر رای و بیایدن اودن فوئندریجی معنی و معلوم شصوت شریه و حروریت ایلم ییجی هدایر ایتمه
بولونجی فوئندریجی دهن اولنده .

نوزد ملی رای و بیایدن فیاتی تورکی زمامت شصوت اساسی قانونی اصدایجی رک اوندی برنجی ماد کولمه حاجی بادشاهه
آلمه بانانته و بکنجی ماد کولمه احوالی و نسیمی فوئندریجی اوندی بد قورتمه ویرشده . برنجی ماد کولمه اورد اعطوف اعلی قصدی کجی
جود حقوقه کرای بی مودن فوئندریجی ایتمه .

سایر اوردیجی بری آتشی شعی علی ایمرالو بری تاریخ انتقال ایوب . برنجی کجی اول برنوریا دوتی ، پنه اوردیجی برو بادشاهه
مرفوع اولوب . برنجی نوزد بولونجی مجلس قائم اولنده . یعنی بولونجی است بولونامه هکیمه موجودیت احوالی ایلم ییجی
ههه برنجی و غیره فی قوت و وضعه برنجی ایلم ییجی اودلیجی برنجی زانی اولنده . معنی کجی ایلم ییجی و اطراکت
شعی علی ایمرالو برنجی مؤسس بر سلطنت برنجی هم فوئندریجی دکندر و کولونجی حقوقی همای و سعادت ایلم ییجی برنجی فوئندریجی اوردیجی
تاسیس وضع ایتمه .

هاد برنجی است بولونجی فوئندریجی ایلم ییجی اودنک اتمه فقره فوئندریجی و فقره فوئندریجی ایلم ییجی
توقه مینورجی بولونجی فوئندریجی باش نایرینشقال . غیب و عجب و عذوب مودن بروئیه نایجی نایرینشقال . نایرینشقال
نوزد بولونجی مجلس برده آتی مودن نش و اعماده قرار ویرشده .

۱ - نشصوت اساسی قانونیه نوزد فیضی ، فقره شصوت و کولونجی معنی تحقیق اودنه نوزد بولونجی مجلس فوئندریجی
معنویجی برنجی نوزد و فوئندریجی و تاریخ اوله اوزده فوئندریجی و بعضی استغاده و ارازه بودیه استاز برنجی برنجی
هکیمه معنی مده قرار ویرینجی جود مینامه کجی حدودی اعلی نوزد بولونجی مجلس فوئندریجی نشصوت فوئندریجی
نایرینشقال فیضی هکیمه فوئندریجی استاز بولونجی کجی فوئندریجی ۱۶ مارچ دله ایتمه اولدیجی نایرینشقال فوئندریجی
فوئندریجی فوئندریجی آتشیجی مودن اولوب فوئندریجی نوزد بولونجی مجلس فوئندریجی فوئندریجی اتمه و اهدون ایزرو اعلی

۲ - اودن آتشیجی اولوب . نوزد ملی مقام فوئندریجی استاز کاهید . سرته ۱۹۴۸
۳ - اودن آتشیجی اولوب . نوزد ملی مقام فوئندریجی استاز کاهید . سرته ۱۹۴۸

030 10 202 079 3

تورکیا بو یوک ملت مجلسیندلی مقامات سائریه تبلیغ اوله ییجی امدادی سوزورلرک کجی برنجی ایلم ییجی
مجلسه ایلم ییجی
مقالی ایلم ییجی
ایلم ییجی
فقره مینورجی و
میزان ایلم ییجی

EK-17: Lozan Konferans'ında cereyan etmekte olan müzakereler hakkında Meclisin aydınlatılması isteğine dair Trabzon Milletvekili Hafız Mehmet Bey tarafından verilen önerge. *BCA, 30-10-0-0/ 5-29-10, 14.12.1922.*

آقره
۲۲۸ ۲۰-۱۱

۶

تذکره
بورد مجلس ریاستی
باش کتبی
شیط وقوانین مدیریت
عدد
۲۲۰۷
۵۹۵۵

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

اوراد کله کله ریاست هیئت

لوژانه فرنقزلی هفتده طیزده سعیر حاضری بی طرفه و بیله تقریر عدت عدتده لغا قلم ایلدیلر

تذکره بورد مجلس ریاستی
عمر حیدر

ولیدریک
۲
۲۰۰۹

اوراد کله کله ریاست هیئت

۲۲۱/۱۰/۱۱

030	10.			5	5	10
-----	-----	--	--	---	---	----

وزیرلار چک جوایلره قلم - تاریخ و نومره ذکر میسور

